ISTORIE
COLECȚIA
REGUM

Ioan Ţepelea

1919
O CAMPANIE PENTRU LINIȘTEA EUROPEI

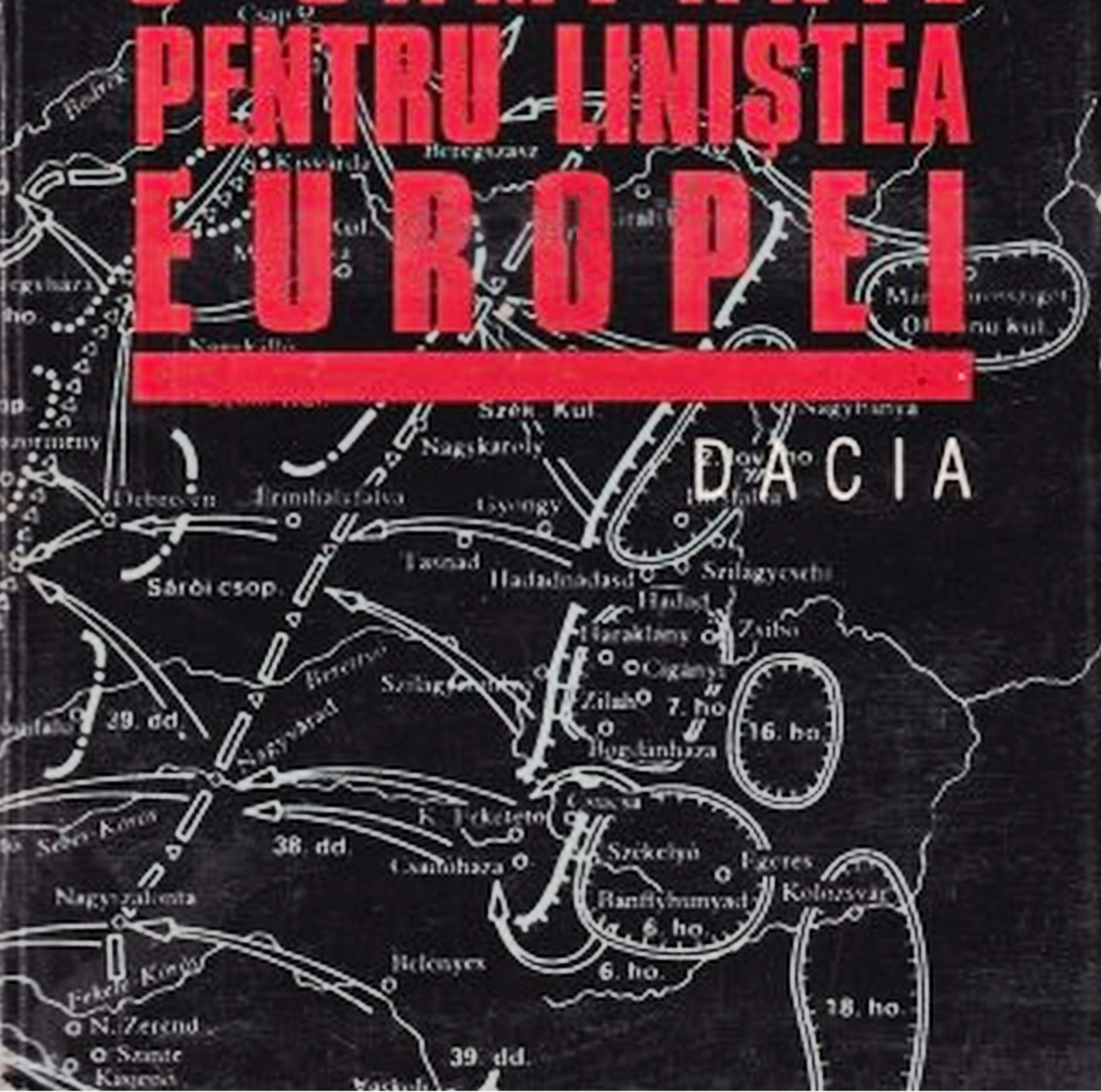

Firește, se poate pune întrebarea: Ce s-ar fi întâmplat dacă republica bolșevică a lui Kun Béla ar fi reușit joncțiunea cu bolșevismul rus? Întrebarea ar putea suna, de pildă, și altfel: Care forțe, altele decât cele românești, ar mai fi fost capabile să desfășoare cu succes o campanie militară prin care să fie lichidat bolșevismul din Ungaria și, de asemenea, să se asigure liniștea Europei?

ISBN 973-35-0501-3

Preț: 3250 lei

EDITURA DACIA

IOAN ȚEPELEA

1919 — O CAMPANIE PENTRU LINIȘTEA EUROPEI

© Editura DACIA 1995

Ioan Ţepelea

1919
O CAMPANIE PENTRU LINIŞTEA EUROPEI

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1995

CUVÂNTUL AUTORULUI

Reparațiile istorice sunt, într-un anume fel, firește, semnele apropierii istoricului de rigorile științifice, de adevărul istoric. Niciodată însă o analiză istorică nu poate fi considerată definitivă, deoarece mai întotdeauna rămân aspecte de precizat, de interpretat, surse documentare, izvoare de explorat.

Contextul politic și militar din Europa, la sfârșitul primului război mondial, a fost de o mare complexitate, cum de altfel complexă a fost întreaga perioadă de desfășurare a primei mari conflagrații mondiale, aceasta întipărindu-se adânc în memoria omenirii, atât prin amploare cât și prin consecințe. Una dintre aceste consecințe, de mare însemnătate pentru țările europene, a fost, desigur, destrămarea imperiilor rus, german și austro-ungar, situație care a favorizat posibilitatea apariției unor spectaculoase și semnificative mutații în geografia politico-statală a continentului. Consacrarea internațională a noilor realități s-a înfăptuit prin sistemul de tratate încheiate în anii 1919—1920.

O analiză post factum a segmentului de istorie în discuție poate naște însă multe și incitante întrebări despre modificările produse pe harta Europei în acei ani, îndeosebi dacă se aduc în calcul evoluțiile unor evenimente și perspectivele pe care le-ar fi putut genera acestea, mai ales în primăvara și vara anului 1919.

„Ce s-ar fi întâmplat dacă republica bolșevică a lui Kun Béla ar fi reușit joncțiunea cu bolșevismul rus?" Întrebarea vizează direct anul 1919, an în care Europa era mai mult decât epuizată, cu un imperiu dezagregat (cel austro-ungar) și cu o mare putere (Germania), sfâșiată de tulburări interne, în timp ce forțele Marilor Aliați ajunseseră și ele mai vlăguite ca oricând, neputin-

ciouse chiar, în fața valului de amenințări pornit spre întreaga Europă odată cu instaurarea la Budapesta, la 21 martie, a guvernului de orientare bolșevică Garbai—Kun.

Întrebarea ar fi putut suna însă și altfel. De pildă: „Ce alte forțe, altele decât cele românești, ar fi fost capabile să desfășoare cu succes o campanie care să conducă în timp scurt la lichidarea bolșevismului instalat deja în Ungaria și având toate șansele de extindere rapidă spre alte zone ale continentului?" O asemenea întrebare poate sesiza însemnătatea efortului militar românesc, într-un moment în care nici unul dintre aliați n-ar fi avut posibilitatea să-l suplinească. De altfel, în opinia mareșalului Ferdinand Foch, un asemenea efort ar fi necesitat circa 250 000 de combatanți. În mod paradoxal, armata română, cu efective mult inferioare cifrei menționate, a reușit să poarte singură stindardul campaniei care a lichidat practic bolșevismul în Ungaria.

Cartea își propune, pe criterii strict științifice, să pună în adevărata lor lumină evenimentele politice și militare din perioada ce face obiectul analizei noastre, dând totodată răspunsurile la întrebările invocate, precum și la altele ivite din aprofundarea cercetării istorice respective. O atenție deosebită, cum e și firesc, se acordă prezentării campaniei armatei române în Transilvania și Ungaria, din anul 1919, campanie pe care noi o apreciem ca una din cele mai onorante purtate de armata română până la acea dată. Modul de organizare și desfășurare, rezultatele acestei campanii constituie în opinia noastră, dovada cea mai clară a implicării politice și, mai ales, militare ale cărei efecte încă n-au fost pe deplin și în mod just contabilizate în bilanțul învingătorilor din primul război mondial.

De altfel, avem convingerea că putem vorbi și în cazul lucrării de față despre o reparație istorică mai mult decât necesară. Și nu numai cu valabilitate pentru istoriografia autohtonă, ci și pentru cea internațională, care trebuie să-și reanalizeze datele și concluziile, cu totală detașare față de „tonul" politic al acelor vremuri, de fapt, pe temeiul respectului față de realitatea istorică.

Privită prin prisma istoriografiei românești, o asemenea reparație apare cu atât mai necesară cu cât pe-

rioada la care facem referire a fost aspru cenzurată de regimul comunist, care n-a admis nici măcar recunoaşterea efortului militar din 1919 ca factor decisiv în realizarea de facto a Marii Uniri hotărâtă de reprezentanţii tuturor românilor în 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. În ceea ce priveşte interesul cercetării istoriografice din alte ţări faţă de aspectele în discuţie, trebuie menţionat faptul că, până la un punct, se poate admite şi o anume concentrare a eforturilor în direcţii proprii de interese, dar îndată ce analiza implică geneza şi suportul evoluţiei fenomenului politic şi militar de după armistiţiul de la Rethondes şi până la încheierea tratatelor de pace, devine obligatorie luarea în calcul a tuturor evenimentelor majore, dacă nu şi decisive, ale respectivei perioade, între care la loc de frunte se situează operaţiunile militare desfăşurate de armata română în aprilie şi iulie-august 1919, contra Armatei Roşii ungare, operaţiuni care au condus la căderea regimului bolşevic în Ungaria.

Prin urmare, tocmai de un asemenea subiect, nu îndeajuns tratat şi cercetat, constituit din desfăşurarea evenimentelor politice şi, îndeosebi, militare din Regat, din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, precum şi de pe teritoriul Ungariei, evenimente care au culminat cu intrarea armatei române în Budapesta, la 3 august 1919, se ocupă insistent această carte. La realizarea ei au fost utilizate informaţiile provenite din numeroase surse interne, edite şi inedite, dintre care amintim „Buletinele de informaţiuni" pe zile, cuprinzând rapoartele de la trupele aflate pe front către Marele Cartier General al armatei române, „Jurnalele de operaţiuni" ale Comandamentului Trupelor din Transilvania şi ale unor mari unităţi şi unităţi participante la operaţiunile de pe frontul româno-ungar, datele şi informaţiile din Arhivele Ministerului Apărării Naţionale şi Ministerului Afacerilor Externe, cele din Arhivele Statului, inclusiv din arhivele existente la unele filiale judeţene. Acestora li se adaugă o mulţime de alte date din documentele aflate în arhive străine, îndeosebi franceze, engleze, ungare, italiene, americane ş.a., lucrări de istorie ce abordează fenomenul în discuţie, publicate în România şi în alte ţări, toate constituind argumente ce vin să întărească concluzia noastră că prin efortul său politic, dar mai ales militar, România şi-a atins obiectivele pentru care

a acceptat intrarea în primul război mondial, în 1916, alături de Antanta, şi că, totodată, a adus imense servicii cauzei Aliaţilor, dându-le în final nu numai liniştea şi siguranţa dar şi puterea efectivă pentru realizarea, discutarea şi semnarea tratatelor de pace care au pus capăt primei conflagraţii mondiale.

Angajarea României, cu o armată cuprinzând peste 800 000 de combatanţi, s-a produs, se ştie, în momentele cînd Antanta se afla într-o situaţie dintre cele mai dificile, fapt ce avea să conducă la translaţia de numeroase forţe adverse de pe alte fronturi şi din rezervă către zonele de operaţii româneşti (circa 40 de mari unităţi) ceea ce i a favorizat pe Aliaţi, în sensul că le-a creat condiţii propice pentru a-şi pregăti mai bine ripostele lor ofensive. Cu toate acestea, atunci cînd evoluţia evenimentelor militare a adus România într-o situaţie disperată, aceasta fiind constrînsă să semneze o umilitoare pace (Bucureşti, 7 mai 1918), tocmai pentru a-şi salva identitatea statală, Marii Aliaţi s-au complăcut doar în „a înţelege situaţia". Abia în noiembrie 1918, cînd se contura cu claritate victoria Antantei, aceştia au creat posibilitatea reintrării României în război, însă în condiţii cu totul diferite, cînd armata română a trebuit să acţioneze în mod independent, atît în beneficiul propriilor interese, cît şi în beneficiul cauzei Aliaţilor.

Ofensiva armatei române din aprilie (1919) şi realizarea cu succes a operaţiei de acoperire pe rîul Tisa, precum şi ofensiva armatei bolşevice ungare din iulie, urmată de contraofensiva română, care s-a încheiat prin ocuparea Budapestei la 3 august 1919, constituie centrul de greutate, sub raport informaţional, al cărţii de faţă. Cele două mari operaţiuni militare sunt prezentate în strînsă corelare cu aspectele vizînd contextul politic şi militar european care a precedat declanşarea războiului româno-ungar, sau în cadrul căruia s-au desfăşurat operaţiunile militare ale celor două părţi aflate în conflict.

Primul capitol aduce în prim plan momentele principale ale acţiunilor politice, diplomatice şi militare româneşti din Regat, din Transilvania şi din străinătate, din momentul reintrării României în război, la 10 noiembrie 1918, pînă la 21 martie 1919, cînd la Budapesta s-a instaurat regimul bolşevic al lui Kun Béla, care

a făcut ca perspectiva conflictului româno-ungar să devină iminentă.

Al doilea capitol, care se ocupă în mod concret de ofensiva din aprilie a armatei române, de operația de acoperire realizată de aceasta pe râul Tisa, realizează — ca element de noutate — o etapizare a desfășurării acțiunilor militare, ceea ce asigură o imagine sintetizatoare asupra cadrului în care acestea au avut loc. Conexarea realității frontului româno-ungar cu evoluțiile politice și diplomatice de la București și Budapesta, sau de la Paris, unde începuseră la 18 ianuarie lucrările Conferinței de Pace, reprezintă o coordonată constantă a modului de prezentare a informației din acest capitol și nu numai.

Cel de-al treilea capitol insistă asupra condițiilor în care s-a produs ofensiva ungară din iulie, a modului ei de organizare și desfășurare, a impactului pe care l-a avut aceasta asupra Conferinței de Pace și a opiniei publice din România și Ungaria, din alte țări europene. În atenție se află, mai ales, acțiunile insidioase ale conducătorului bolșevicilor unguri, Kun Béla, începînd de la recunoașterea pretențiilor teritoriale ale vecinilor Ungariei, inclusiv ale românilor, imediat după victoria ofensivei române, până la angajarea conflictului cu Cehoslovacia, respectiv ocuparea temporară a Slovaciei, apoi pregătirea și desfășurarea puternicei ofensive contra armatei române pe Tisa, din iulie 1919.

Contraofensiva armatei române, ca răspuns la ofensiva Armatei Roșii ungare, este riguros prezentată, ținându-se seama de modul în care forțele combatante și-au pus în valoare știința și arta organizării și desfășurării operațiunilor militare, a folosirii procedeelor și formelor de luptă adecvate realității concrete a câmpului de luptă, în scopul apropierii victorei cu pierderi cât mai reduse. În carte se insistă și asupra cauzelor care au condus la destrămarea Armatei Roșii ungare, imediat ce contraofensiva română, bazată pe o temeinică acțiune tactică de învăluire, a dat primele rezultate, obligând forțele bolșevice scăpate din încercuire să caute refugiu la vest de râul Tisa.

Perioada cât armata română a ținut sub ocupație capitala și o parte din teritoriul Ungariei (august-no-

iembrie 1919), este și ea analizată cu atenție, accentuându-se asupra modului special de aplicare a „regimului de ocupație", adică asupra faptului că, în realitate, un asemenea „regim" urmărea redresarea economică rapidă a economiei ungare, aprovizionarea corespunzătoare cu alimente a populației, asigurarea unor practici cât mai umane posibile ale administrației autohtone în raport cu populația etc. Firește, n-au putut fi trecute cu vederea atitudinile ostile promovate de unele cercuri politice ungare, la care s-au raliat chiar și unii dintre reprezentanții Marilor Puteri, în scopul minimalizării importanței acțiunii militare a României din 1919, a punerii acesteia într-o lumină cât mai defavorabilă în fața Conferinței de Pace, aspect care s-ar fi putut repercuta direct asupra hotărârilor finale.

Se poate spune, fără teamă de a greși, că după războiul de independență din 1877—1878, prilej cu care România și-a dovedit locul său între statele Europei moderne, Campania din anul 1919 a fixat-o și în postura de apărătoare a liniștii bătrânului continent. Motivațiile prin care se susține în carte dimensiunea europeană a acestei campanii sunt prezentate aproape în fiecare pagină, fie implicit, fie explicit. Rezultă cu claritate ideea că prin această campanie statul ungar a fost salvat, pe de o parte, de la un dezastru total, și pe de altă parte, de la înglobarea sa în „viitorul imperiu sovietic".

Totodată, atât ca organizare și desfășurare, cât și ca finalitate, Campania din 1919 s-a dovedit a fi una din cele mai strălucitoare pagini de istorie militară românească, fapt semnalat și de mulți istorici și teoreticieni militari străini, care au ținut să remarce și cele două dimensiuni ale acțiunii României, una de interes național, propriu, și alta, de interes general, european.

Nu ne îndoim că această carte constituie doar un punct de plecare în adâncirea cercetării segmentului de istorie la care s-a referit analiza noastră. In măsura în care demersul întreprins, bazat pe respectul față de adevărul istoric, spiritul critic și aprecierea cumpănită a faptelor s-a dovedit util, reușind să contribuie la îmbogățirea fondului de informație istorică și să provoace interesul specialiștilor, al cititorilor pasionați de cunoaș-

terea cât mai exactă a trecutului, vom fi mulțumiți. Și, în aceeași măsură, suntem dornici de a cunoaște opiniile, sugestiile și observațiile menite a putea îndrepta, completa, dezvolta sau adânci problematica acestei cărți.

Ioan Țepelea

CAPITOLUL I

SITUAȚIA POLITICĂ ȘI MILITARĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA NOIEMBRIE 1918—APRILIE 1919

CONTEXTUL POLITIC ȘI MILITAR EUROPEAN ÎN MOMENTUL REINTRĂRII ROMÂNIEI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dacă în vara anului 1917 Puterile Antantei mizaseră pe o preluare a inițiativei, prin corelarea ofensivelor de pe fronturile de est, românesc, balcanic, italian și de vest, la puțin timp după aceea, din toamnă, balanța strategică se înclina de partea Puterilor Centrale[1]. Faptul se datora, firește, ieșirii din război a Rusiei, țară cu un potențial imens, economic și demografic (menținuse în campanie peste 10 milioane de combatanți).

La sfârșitul aceluiași an se putuse constata chiar o superioritate de forțe și mijloace a Puterilor Centrale, conducerea acestei coaliții trecând la adoptarea strategiei loviturilor decisive pe frontul occidental.[2] O asemenea strategie vizase posibilitatea zdrobirii armatelor franceză, britanică și belgiană, printr-o ofensivă declanșată în devans față de debarcarea trupelor nord-americane.

Prima acțiune ofensivă a fost dezlănțuită în Picardia, la 21 martie 1918, când un milion de soldați germani au destrămat frontul englez pe o lățime de 60 km.[3] Deși se conturase o mare victorie, după 13 zile forțele germane au aplicat varianta opririi ofensivei, ca urmare

---

1. *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, 1988, p. 660.
2. *Ibidem*, p. 661.
3. Constantin Kiriței escu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. 2, București, 1989, p. 360.

a oboselii acumulate, ceea ce a creat posibilitatea ca frontul franco-englez să se refacă rapid. Au urmat alte trei mari acțiuni ofensive ale forțelor austro-ungare, între 9 și 18 aprilie, în Flandra, între Ypres și canalul Le Bassé („Bătălia de la Lys"), între 27 mai—6 iunie, în zona dintre râurile Aisne și Marna, când trupele germane au ajuns la circa 80 km de Paris, apoi, între 14—18 iulie, ofensiva pornită din Champagne și de pe Marna, stopată de contraofensiva franceză (cunoscută ca a doua bătălie de pe Marna, 25 iulie—7 august)[4].

Devenise clar că lipsa de hotărâre și decizie, în a-și încununa victoriile, conduseseră la neîncrederea în sfârșitul victorios al forțelor austro-ungare.

În același timp, de partea cealaltă, Puterile Antantei, regrupându-se, realizaseră ceea ce la un moment dat părea practic imposibil: ideea unui comandament unic, desemnându-l pe francezul Ferdinand Foch să conducă „armatele reunite" la victorie[5]. Alegerea căzuse asupra acestuia probabil și pentru că dintre aliați părea cel mai „optimist" privind posibilitatea unei victorii a acestora, care să însemne înfrângerea definitivă a Germaniei.

Măsurile întreprinse de Foch, privitoare la stabilizarea frontului, ca urmare a epuizării capacității ofensive a germanilor, conduseseră la stoparea ofensivei germane, cu toate că în momentul când forțele generalului Ludendorff ajunseseră pe Marna mulți observatori catalogaseră faptul ca „un dezastru" pentru francezi.[6] Deznodământul se dovedise însă favorabil Puterilor Antantei, în numai câteva zile soldații germani fiind siliți să părăsească întregul teritoriu cucerit în mai și iunie. La aceasta se adăugase, apoi, și falimentul ultimei mari ofensive austro-ungare, în sectorul Piave (15—24 iunie), despre care premierul britanic David Lloyd George se exprimase astfel: „Primejdia nu a trecut încă, dar oricât de mari ar fi greutățile noastre, cele ale Puterilor Centrale sunt infinit mai mari".[7]

---

4. Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918—1919*, București, 1994, p. 27.

5. K. Kiriţescu, *Op. cit.*, p. 361.

6. Georges Clemenceau, *Măreția și amărăciunile unei victorii. Memorii*, București, 1924, p. 402.

7. D. Preda, V Alexandrescu, C. Prodan, *Op. cit.*, p. 27—28.

În condițiile în care înfrângerea militară a Puterilor Centrale apăruse ca inevitabilă, guvernele de la Berlin și Viena se porniseră în căutarea soluțiilor diplomatice prin care să poată fi încheiată o pace, fie ea și provizorie, înainte ca operațiile de pe frontul de vest să devină decisive. Nota remisă în acest sens de ministrul de externe austro-ungar, baronul Burián István (la 1/14 septembrie), tuturor părților implicate, aliate sau inamice, invitându-le la „tratative confidențiale", fusese respinsă însă de Antanta într-un mod tranșant și unanim.[8]

Cu două zile mai devreme, la 30 august/12 septembrie, Armata aliată de Orient, la comanda căreia fusese instalat în iunie generalul Louis Franchet d'Esperay, declanșase o mare operație ofensivă, rupând frontul bulgar la Dobropolje (în jur de 14—16 septembrie), ceea ce reprezentase o primă mare breșă în dispozitivul defensiv al forțelor austro-ungare.

Se creaseră condiții optime pentru înaintarea forțelor Antantei către Dunăre și, totodată, pentru eliberarea Serbiei. Se întrezărise, desigur, din ce în ce mai mult, și perspectiva înaintării forțelor aliate către Budapesta, perspectivă ce avea să fie anulată de primul ministru francez Georges Clemenceau, care îl somase pe generalul d'Esperey să pună capăt oricăror „inițiative personale" în această direcție.

Ne îngăduim să apreciem însă că, probabil, dacă forțele aliate și-ar fi pus în aplicare planul de înaintare către Budapesta, urmările ar fi fost diferite pentru țările ale căror teritorii erau vizate de o asemenea alternativă. Bunăoară, pentru Ungaria, de pildă, soluția ar fi putut fi chiar benefică, deoarece bolșevismul n-ar mai fi apucat să prindă contur, ar fi fost evitate marile greutăți și momentele de conflict cu toți vecinii, determinate de regimul dictatorial Garbai—Kun. Probabil o astfel de acțiune a Aliaților le-ar fi adus acestora și alte avantaje determinate de ușurarea efortului lor militar, chiar grăbirea încheierii ostilităților pe fronturile de luptă și posibilitatea trecerii mai operative la pregătirea Conferinței de Pace.

---

8. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71/1914.E.2, partea a II-a, vol. 57, F. 10, 11, 13.

Cele două imperii centrale ajunseseră în pragul destrămării şi orice încercări ale acestora de a mai salva câte ceva (inclusiv prin demersurile făcute cu ajutorul unor state neutre ca Elveţia şi Suedia), se dovediseră zadarnice. „Pacea onorabilă", concomitent cu trecerea la o serie de măsuri de democratizare a vieţii sociale (subordonarea puterii militare celei civile)[9], sau „autoguvernarea federativă (măsură anunţată la 1 octombrie de premierul Austriei, Baronul Max von Hussaret, ca ultimă concesie menită a salva Imperiul austro-ungar)[10], n-au reuşit să împiedice deznodământul: dezagregarea celor două imperii.

Cum în Germania ideea capitulării militare cerută de preşedintele Wilson fusese respinsă de generalul Ludendorff, acesta a fost înlocuit cu generalul Wilhelm Groner, a cărui preocupare viza încheierea grabnică a armistiţiului, cu scopul evident de a salva şi armata[11]. Silit de evenimente să abdice, Wilhelm al II-lea n-a mai reuşit nici măcar o ieşire onorabilă din scenă. După proclamarea, la 9 noiembrie a republicii în Germania, a urmat prăbuşirea în serie a fronturilor germane.[12]

Evenimentele se derulaseră cu o mare rapiditate şi în cadrul Imperiului austro-ungar. De formula „federalizării" (state tip „regate independente) ar fi urmat să beneficieze austriecii, cehii, sârbii, şi ucrainienii, statul ungar continuând a rămâne stăpân pe Transilvania. Cum însă amploarea mişcărilor naţionale, puternic stimulate de „principiile Wilsoniene", a condus la desprinderea pe rând a cehilor (28 octombrie), ungurilor (2 noiembrie), polonezilor (6 noiembrie), sârbilor, croaţilor şi slovenilor (proclamarea regatului unit al acestora la 24 noiembrie)[13], se conturase cu claritate spectrul catastrofei, sub toate aspectele, inclusiv militar, la care ajunseseră Puterile Centrale. De fapt, odată cu capitularea Bulgariei, în urma

---

9. Günter Paulus, *Der Baukrote der Militärdiktatur — 1918*, în *Politik in Krieg 1914—1918*, Berlin, 1964, p. 247—252.

10. *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român*, vol. II, Documente externe 1916—1918, Bucureşti, 1983, Doc. nr. 23.

11. E. Taylor, *La chute des empires*, Paris, 1964, p. 430.

12. Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914—1918*, Bucureşti, 1979, p. 407.

13. *Ibidem*, p. 431.

armistițiului de la Salonic (16/29 septembrie), devenise clar că nimeni și nimic nu mai poate opri desfășurarea evenimentelor în sensul celor precizate deja.

Firește, victoria Aliaților din Peninsula Balcanică a reprezentat un serios atuu în evoluția ulterioară a evenimentelor politice și militare de pe continent în favoarea acestora. Consecințele au fost imediate și asupra raporturilor României cu Aliații, precum și cu Puterile Centrale. Reluarea legăturilor directe ale Aliaților, prin Marea Neagră, cu autoritățile române și, de asemenea, cu grupările proantantiste din Rusia, era una din aceste consecințe (în condițiile în care susținerea logistică a armatei Turciei de către Germania era practic întreruptă din momentul în care unități franceze și britanice ocupaseră nodurile de cale ferată Filipopole și Sofia).[14].

Cam pe la mijlocul lunii octombrie Armata aliată de Orient recepționa noi instrucțiuni menite a-i consolida situația și a pregăti viitoarele operații pe teritoriul României și în sudul Rusiei. Generalul Henri Berthelot, numit la 13 octombrie în fruntea Armatei Aliate de Dunăre, care avea misiunea de a acționa la nord de Dunăre, favorizând reintrarea în luptă a armatei române, avea să întărească și el, „îndemnul" adresat românilor de către primul ministru al Franței, Clemanceau, de a reintra grabnic în război „fie și cu patru divizii", dacă nu se puteau concentra forțe mai importante[15].

În ce privește statul român, din punct de vedere teritorial, demografic și economic, acesta nu-și atinsese obiectivele propuse, recunoscute și acceptate de Antanta la intrarea în primul război mondial, în 1916, după doi ani de neutralitate. Asemenea obiective se refereau la eliberarea tuturor teritoriilor locuite de români, la desăvârșirea unității național-statale a României ș.a., având o specificitate aparte. Astfel teritoriile românești cuprinse între Tisa, Dunăre, Carpații Meridionali și Orientali, făceau obiectul unei intense activități a fruntașilor politici ardeleni, care se străduiau să strângă împreună forțele naționale românești în vederea unirii Transilva-

14. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 29.

15. Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation de l'Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918—1919). Témoignages français*, București, 1990, p. 126—127.

niei cu România. Totodată, statul român, deşi aflat încă sub constrângerile unei păci înrobitoare (7 mai 1918), depunea maximum de efort pentru ca, în noile condiţii create de evoluţiile evenimentelor politice şi militare care au condus la prăbuşirea monarhiei austro-ungare, să reducă în actualitate obiectivele negociate în 1916 cu Antanta.

De altfel, în ceea ce-i priveşte pe românii din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, aceştia dăduseră tonul revendicărilor lor democratice, în spiritul principiilor formulate de preşedintele Wilson, încă la 12 octombrie 1918, când, la Oradea, membrii Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român adoptaseră „Declaraţia de independenţă"[16], precizând că „naţiunea română din Ungaria şi Ardeal, doreşte să facă uz de acest drept şi reclamă în consecinţă pentru ea dreptul... să hotărească singură aşezarea ei printre naţiunile libere". Apoi, peste 6 zile, când în Parlamentul ungar, deputatul român Alexandru Vaida Voevod, prezentând „Declaraţia" de la Oradea, a făcut un aspru rechizitoriu asupra politicii de oprimare naţională din imperiu, cu evidente tendinţe de maghiarizare.[17] Totodată, deputatul român subliniase şi că „Organul naţional al Naţiunii Române din Ardeal şi Ungaria nu recunoaşte dreptul acestui parlament şi guvernului (ungar-n.n.), să se considere ca reprezentant al Naţiunii Române şi nu recunoaşte dreptul nici unui factor străin de ea, ca la Congresul General de Pace, să reprezinte interesul Naţiunii Române din Ardeal şi Ungaria. Pentru că apărarea acestor interese Naţiunea Română nu o poate încredinţa decât delegaţilor din propria ei adunare naţională"[18].

Discursul politicianului român, numit de Robert Seton Watson „campion al ideii naţionale" şi admirat de Lloyd George pentru mărimea spiritului său"[19], fusese în nenumărate rânduri întrerupt, ceea ce nu-l descurajase ci, dimpotrivă, îl determinase a fi mai tranşant în pri-

16. Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, vol. I, Bucureşti, 1993. p. 607.

17. Iuliu Mezei Câmpeanu, *Luptători români ardeleni*, Cluj, 1935, p. 60.

18. *Ibidem*.

19. Liviu Maior, *Alexandru Vaida Voevod intre Belvedere şi Versailes*, Cluj-Napoca, 1993, p. 10.

vința expunerii drepturilor națiunii române. Un adevărat scandal provocase cu acea ocazie o declarație ca aceasta: „În adunarea națională în afară de organele delegate din sânul ei, adică de comitetul executiv al Partidului Național Român, nimeni nu poate fi îndreptățit, ca în cauza referitoare la situația politică a acestei națiuni, să înceapă tratative și să ia hotărâri și orice hotărâri s-ar lua și orice acorduri s-ar încheia fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule și neavenite și deci nu obligă cu nimic Națiunea Română".

Deputatul român mai adusese, de asemenea, în discuție, referirile unor deputați și demnitari unguri la punctele wilsoniene 10 și 4, exprimându-și nedumerirea față de înțelegerea cu totul diferită a acestora[20]. Citând din conținutul acestora că „Popoarele monarhiei austro ungare al căror loc între popoare dorim să-l asigurăm, de îndată ce li se va da ocaziunea să se dezvolte în mod autonom" (pct. 10) și că „Toate pretențiunile naționale clar descrise se vor împlini în măsură cât mai completă, fără a aștepta elemente noi, și fără a eterniza vechile elemente ale certurilor, care ar putea din nou turbura pacea Europei și cu ea pacea lumii întregi" (pct. 10), Al. Vaida Voevod fusese la început aprobat, iar când accentele intervenției sale căzuseră pe cererile și voința națiunii române, în conformitate cu principiile amintite, fusese întrerupt și dezaprobat de către parlamentarii maghiari.

Prin intervenția sa, Al. Vaida Voevod, făcuse deja publice problemele națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, încât din acel moment membrii Camerei Deputaților a Parlamentului de la Budapesta și guvernanții maghiari nu mai puteau face abstracție de acestea. Devenise clar că pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune poate hotărî liberă soarta sa, drept recunoscut inclusiv de națiunea maghiară, națiunea română din Ungaria și Ardeal se vedea chemată să se folosească de acest drept și reclama pentru ea „să hotărească singură așezarea ei printre națiunile libere"[21].

Prezentarea „Declarației" de la Oradea în Parlamentul Ungariei constitue, totodată, actul proclamării independenței națiunii române din Ardeal și, desigur, răspun-

---

20. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 65.
21. *Ibidem.*

sul acestei naţiuni la manifestul încărcat de promisiuni pe care Carol de Habsburg îl adresase popoarelor din monarhie sub titlul „Către popoarele mele credincioase", manifest care-i „scăpase" din vedere pe români. De altfel, guvernul Károly reuşise să pună mâna pe putere prin violenţa revoluţiei, afişând o poziţie antantistă şi încercând să se prezinte ca reprezentant al unei ţări care s-a rupt complet de trecutul imperial, adoptând principiile wilsoniene[22], motiv pentru care la noul minister creat, cel al Naţionalităţilor, îl numise pe democratul Jászi Oskar (care se bucura de simpatia românilor întrucât în chestiunea naţionalităţilor excludea prejudecata maghiară, el tratând înţelegător chestiunea românească).

Noul ministru, un sociolog şi un publicist de reală valoare, miza la modul exclusiv pe soluţia revendicărilor sociale, neglijând însă rolul sentimentelor naţionale şi crezând în posibilitatea afirmării naţionalităţilor în cadrul statului maghiar, ceea ce, cel puţin în acel moment nu poate fi catalogată decât ca o viziune iluzorie. Nici n-a trebuit să treacă mult timp şi confirmările au apărut: pe 29 octombrie, prin întemeierea regatului sârbilor, croaţilor şi slovenilor, apoi, prin alipirea slovacilor la statul ceh. Urma, deci, ca şi românii să-şi rezolve problema naţională.

Schimbările mari survenite la sfârşitul lunii octombrie şi începutul lunii noiembrie 1918 pe teatrele de acţiuni militare europene — armistiţiul cu Turcia din 31 octombrie şi cererea de armistiţiu adresată de Austro-Ungaria, chiar armistiţiul de la Vila Giusti (Padova) din 3 noiembrie — au accelerat şi desfăşurarea evenimentelor din România. Potrivit unei aprecieri a Comandantului Armatei de Orient, „situaţia pe ansamblul frontului autorizează astăzi orice îndrăzneală. Esenţial este să se acţioneze repede, fiecare în cadrul planului de ansamblu trasat"[23].

Obiectivele strategice ale Aliaţilor în Balcani şi Europa de Est au avut în vedere rolul cooperării militare

22. Gheorghe Iancu, *Contextul internaţional al pregătirii Marii Adunări Naţionale de la 1 Decembrie 1918*, în lucrarea *Istoria Românilor. Pagini transilvănene*, Bucureşti, 1994, p. 354.

23. General Jean Bernachot, *Les armés françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol. II, L'Armée française d'Orient (28 octobre 1918—25 Janvier 1920), Paris 1970, p. 20.

cu România, considerată ca un important factor în raportul de forțe din regiunea Dunării de Jos. Acest aspect a rămas valabil, desigur, chiar și după încheierea păcii înrobitoare din mai 1918, cu atât mai mult cu cât statul român își păstrase statutul de independență și dispunea și de forțe considerabile (peste 170 000 combatanți, în luna septembrie) în teritoriul rămas neocupat, la toate acestea adăugându-se *conduita fermă a suveranului României, care refuzase să sancționeze Pacea impusă de Puterile Centrale.*

O asemenea Pace, față de care Aliații se mulțumiseră doar „a înțelege situația", dăduse însă un serios câștig de cauză germanilor: controlul asupra armatei și bugetului țării, ocuparea Dobrogei, pierderea unor importante suprafețe teritoriale din zona muntoasă Parâng, Cozia, Negoiu, Caraiman, Vrancea, Ceahlău, Rarău cu numeroase localități, aproximativ 131 de comune și sate cu o populație de circa 724 957 de locuitori[24]. De asemenea, în ce privește armata, fuseseră demobilizate toate contingentele de rezerviști și de miliții, rămânând sub arme doar patru contingente: 1916, 1917, 1918 și 1919. Apoi, doar patru divizii își păstraseră efectivele de război.

Dintre marile unități de infanterie rămăseseră doar opt, dar cu efective de pace, totalizând 20 000 infanteriști, 3 200 de cavaleriști și 9 000 de artileriști. Era, totuși, pozitiv faptul că, în ciuda permanentelor presiuni ale germanilor care aveau ca scop reducerea efectivelor militare ale armatei române, marile unități menționate reușiseră să-și mențină cadrele de comandament, statele majore și, evident, scheletul organizatoric (patru regimente de infanterie a trei batalioane, două regimente de cavalerie, două regimente de artilerie de câmp, un batalion de pionieri, trenurile regimentale și organele tehnice corespunzătoare). Pentru aceste trupe se rezervaseră doar 250 de cartușe de infanterie, 2 500 cartușe de mitraliere și 150 lovituri de tun. Toate cele menționate se realizaseră în condițiile în care celelalte unități, comandamente, servicii și stabilimente erau desființate, iar soldații și ofițerii de rezervă demobilizați, aceștia, dacă doreau, putân-

---

24. *România în primul război mondial*, București, 1979, p. 330.

du-se întoarce la casele lor chiar din zonele aflate sub ocupație.[25]

Prin tratatul de pace încheiat în mai 1918, se stabilise și că Puterile Centrale luau sub control și pentru păstrare armamentul, caii, mijloacele de transport și materialele rezultate din desființarea unor unități sau reducerea efectivelor acestora. Asemenea prevederi n-au mai fost puse în aplicare, deoarece, în condițiile sugrumării teritoriale aplicate, românii au luat în secret o serie de contramăsuri prin care au salvat ceea ce se mai putea salva (ascunderea cu grijă a armamentului pentru a nu fi predat germanilor, sporirea efectivelor în loc de reducerea loc etc).[26] Adăugând și faptul că intra în obligația României de a suporta cheltuielile de întreținere a armatei de ocupație, efortul în această direcție fiind estimat la suma de 700 de milioane lei anual, adică mult peste cifra care definea bugetul țării de dinainte de război, avem o imagine cât de cât clară asupra ceea ce a însemnat Pacea de la București pentru statul român.

Când la începutul lunii octombrie 1919, Puterile Centrale, realizând situația disperată în care se găseau armatele lor (în vest, victoria Aliaților pe Somme, la 8 august, iar în sud spargerea frontului bulgar de către armatele conduse de generalul Franchet d'Esperey)[27], se adresaseră președintelui Wodrow Wilson, cerându-i intervenția pentru încheierea unui armistițiu, devenise clar că prăbușirea imperiilor centrale era doar o chestiune de timp, și, apoi, când destrămarea forțelor militare și structurilor politice ale Germaniei și Austro-Ungariei era deja un fapt împlinit, în fața Aliaților s-a ridicat, ca un nou val, iminența pericolului bolșevic, îndeosebi în teritoriile foste sub dominația austro-ungară.[28]

Noul pericol, sesizat îndeosebi de francezi, a condus la măsuri în consecință din partea Aliaților. Semnalul

---

25. Colonel dr. Gheorghe Romanescu, Colonel dr. Gheorghe Tudor, Colonel (r.) Mihai Cucu, Colonel Ioan Popescu. *Istoria Infanteriei Române*, vol. II, București, 1985, p. 149.

26. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921, p. 3.

27. Ioan Lupaș, *Istoria românilor*, București, 1993, p. 267.

28. Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București, 1939, p. 13.

pentru reluarea ostilităților, așteptat de români, n-a întârziat să apară. Mesajului adus de Victor Antonescu, grație survolării liniilor adversarului, cu avionul pilotat de aviatorul Noël, la 21 octombrie, i-au urmat altele două, din partea unui vechi prieten al românilor (care condusese misiunea franceză de ajutor pentru România din primăvara anului 1917), în primul acesta îndemnându-i pe români să intre în acțiune fără a mai pierde o clipă, iar în al doilea, de fapt, o telegramă, făcându-le cunoscută intenția sa de a trece Dunărea, cel mai târziu între 18 și 20 noiembrie[20]. Generalul francez, transmitea la 30 octombrie, din Salonic, ministrului de război francez, și că, deși armata română a fost cât se poate de dezorganizată, o mobilizare energică poate pune pe picioare 6 divizii în 9 zile, alte două în 30 de zile sau 6 săptămâni", apoi, că „Armament și muniție de infanterie există pentru 250 000 oameni; armament și muniție de artilerie din plin pentru 10 divizii și 12 la nevoie"[30].

În aceeași telegramă, în partea finală, se făcea și mențiunea că Ion I. C. Brătianu a făcut să parvină înștiințarea pentru Președintele Consiliului de Miniștri francez, având următorul conținut: „Am primit mesajul dumneavoastră cu o profundă emoție. Noi vedem în acesta cu recunoștință o dovadă a prieteniei Dvs. Nu vom neglija nimic pentru a dovedi din nou legăturile indisolubile care ne leagă de nobila cauză al cărei mare reprezentant sunteți și pentru a ușura realizarea celor mai scumpe aspirații ale poporului nostru"[31].

În pofida dificultăților create de condițiile dure ale păcii de la București, dar și stimulat de succesele Armatei de Orient, de constituirea Armatei Dunării, având în compunere 3 divizii (a 30-a franceză, a 16-a canadiană și a 27-a engleză), armată ce avea misiunea să contribuie la înfrângerea trupelor germane din România, suveranul României, aflat la Iași, a trecut la măsuri concrete. La 6 noiembrie acesta i-a cerut lui Alexandru Marghiloman să demisioneze; noul cabinet, cel condus de generalul Constantin Coandă, având menirea să analizeze toate ac-

---

29. *Ibidem*, p. 31.

30. Arhivele Statului București, fond *Microfilme*, Franța, rola 187, c. 261—263.

31. *Ibidem*.

tele emise de echipa guvernamentală precedentă şi să pregătească armata în vederea reintrării în luptă alături de Puterile Antantei. Se impunea acest lucru şi datorită faptului că „pacea" cu Austro-Ungaria nu pusese capăt înjumătăţirii României, existând încă partea neocupată din Moldova sau „forţăreaţa Antantei"[32], cum a fost numită de generalul Ludendorff şi, apoi, partea aflată încă sub ocupaţie, de la Mărăşeşti (locul ce constituia şi „punctul de trecere" între cele două părţi), unde germanii executau viza paşapoartelor şi a autorizaţiilor acordate românilor, un fel de „carte de favoare" spre sud.

Întregul teritoriu al României aflat sub ocupaţie (cam două treimi din suprafaţa ţării) fusese împărţit în trei zone distincte, astfel: prima, *Zona de război*, care cuprindea judeţele Buzău, Râmnicu Sărat, partea până la Siret din judeţul Putna şi întreaga Dobroge; a doua, *Zona cetăţii Bucureşti*, cu trei plase din judeţul Ilfov; a treia, *Zona guvernământului militar al României*, care cuprindea restul teritoriului aflat sub ocupaţie germană. Deşi situaţia din zona ocupată era destul de confuză şi agitată, mai ales la Comandamentul armatei de ocupaţie, întrucât se contura finalul războiului, înfrângerea Puterilor Centrale, pierderea Valahiei (o sursă atât de necesară, prin petrolul său, pentru ducerea în continuare a războiului), feldmareşalul Mackensen, comandantul armatei germane de ocupaţie, mai spera în realizarea acelei acţiuni fulgerătoare asupra armatei române din Moldova, prin care să oblige autorităţile române la o declaraţie de „neutralitate necondiţionată", înainte ca forţele Antantei să ajungă la Dunăre[33]. Cu toate că starea de asediu fusese reintrodusă, iar raziile însoţite de represalii se înmulţiseră, trupele de ocupaţie germane au scăpat de sub control situaţia. După cum consemna ministrul francez Saint-Aulaire, pe 3 noiembrie, la Bucureşti s-a răspândit ştirea despre iminenta sosire a trupelor franceze, ceea ce a generat un entuziasm deosebit din partea populaţiei, care a cântat „Marseilleza" şi a aclamat Franţa, chiar sub ferestrele Comandantului Mackensen[34].

---

32. Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 18.

33. Hautman a.D. Max Luykem, *Generalfeldmarechall von Mackensen von Bucarest bis Saloniki*, München, 1920, p. 19.

34. Comte de Saint-Aulaire, *Confesion d'un vieux diplomate*, Paris, p. 473.

La toate acestea se adăuga și faptul că Puterile Aliate și Asociate făcuseră cunoscut Puterilor Centrale, prin „notele" din 12 și 17 octombrie 1918 că armistițiile ce se vor încheia se vor baza pe dreptul la autodeterminare[35]. Într-o asemenea viziune, firește, șansele de revenire a României în cadrul forțelor Antantei, erau și evidente, și mai mult decât bine venite.

Printr-o proclamație adresată românilor, regele Ferdinand evidenția faptul că situația concretă a desfășurării ostilităților militare în zona Balcanilor, a Europei Centrale și de Est, a creat posibilitatea realizării intereselor naționale. La scurt timp, printr-o altă proclamație (din 10 noiembrie), adresându-se armatei, regele cerea acesteia să intre în luptă. „Trecerea trupelor aliate peste Dunăre se impune — se arăta în proclamația regelui Ferdinand — ca o sfântă și patriotică datorie, să luăm iarăși arma în mână, să izgonim pe vrăjmașul cotropitor din țară și să aducem liniște populației asuprite. Regele vostru vă cheamă din nou la luptă ca să înfăptuiți visul nostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor, pentru care în anii 1916—1917 ați luptat cu atâta vitejie. Sufletele celor căzuți pe câmpul de onoare vă binecuvântează pentru această ultimă sforțare, privirile credincioșilor noștri aliați sunt îndreptate cu dragoste și încredere spre țara noastră și fiii ei. Camarazii voștri de arme din biruitoarele armate franceze și engleze, care vin în ajutorul nostru, cunosc vitejia voastră de la Oituz, Mărășești și Mărăști; arătați-le că timpul de așteptare nu a putut să slăbească brațul ostașului român... Înainte deci cu vitejie strămoșească. Dumnezeu este cu noi"[36].

Așadar, începând cu 10 noiembrie starea de război cu Germania revenise din nou în actualitate, deși nu se cunoșteau trupele cu care va trebui să lupte armata română și nici care era poziția celorlalți aliați.

Deși prețul cu care s-a realizat cea de-a doua mobilizare a armatei române a fost extrem de mare, totuși, hotărâtor s-a dovedit a fi moralul ostașilor, de la soldat la general, de la soldat la conducătorul statului, regele Ferdinand. Odată cu mobilizarea, presimțind parcă evoluția evenimentelor pe frontul din sud-estul Europei,

---

35. Gh. Ianeu, *op. cit.*, p. 353.
36. Ion Rusu Abrudeanu. *România și războiul mondial. Con-*

chiar armistițiul ce urma să se încheie peste o zi la Belgrad, Marele Cartier General a ordonat și trecerea munților în Transilvania[37], efectul fiind cel scontat. Uitând de greutăți, de lipsurile mari de echipament și alimente, de condițiile total nefavorabile ale vremii, ostașii celor două mari unități destinate operațiunilor în Transilvania, Divizia 2 infanterie și Divizia 1 Vânători (Divizia 3 infanterie fiind destinată a opera în Basarabia)[38] au fost primii care au terminat mobilizarea.

Precizăm însă că în momentul în care s-a decis mobilizarea, armata română dispunea de 15 divizii de infanterie (diviziile 1—10 erau constituite din câte 2 brigăzi de infanterie, a câte 2 regimente fiecare, și un batalion de vânători; diviziile 11—15 erau alcătuite din câte 4 brigăzi de infanterie, a câte 2 regimente fiecare; la toate marile unități se adăuga câte o brigadă artilerie și un batalion de pionieri), grupate în cinci corpuri de armată, de diviziile 1 și 2 cavalerie (o divizie de cavalerie fiind structurată pe 3 brigăzi, a câte 2 regimente), precum și de o serie de unități și subunități de diferite arme, constituite din comandamente speciale, care depindeau direct de Ministerul de Război. În total armata română dispunea de 163 240 militari, iar forța combatantă însuma 180 batalioane, 260 baterii și 98 escadroane[39].

În ajunul decretării celei de a doua mobilizări, armata română dispunea, totuși, de o cantitate suficientă de armament și muniții, rămase în partea neocupată a țării, în Moldova[40], astfel: 160 baterii de câmp (75 mm, model 1904, 75 mm, model francez și 76,2 mm) de 65 obuziere de 105 și 120 mm — un număr suficient pentru a satisface necesitățile organice a 18 divizii; 31 baterii grele (tunuri de 120 mm: 150 mm și 155 mm, precum și obuziere de 120 mm); 100 mortiere de tranșee de 58 mm; 15 baterii de munte și un număr mare de mitraliere (Maxim de 6,5 mm, St. Etienne și Hotchiss de 8 mm, engleze de 7,7 mm și ruseşti de 7,62 mm) și puști mitra-

---

tribuții la studiul istoriei războiului nostru, București, 1921, p. 380.

37. Colonel dr. Gh. Romanescu, Colonel dr. Gh. Tudor, Col. (r.) Mihai Cucu, col. Ioan Popescu, *op. cit.*, p. 149.

38. Generalul Gh. D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 11.

39. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 64.

40. Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P II, 1. 2583, c. 481—494; rola P II 5 161, c. 475—476.

liere. Se estima că în ceea ce privește muniția, aceasta era suficientă pentru începutul unor eventuale operații (maximum 10 zile), urmând ca ulterior să fie primită prin comenzi de la Aliați.

A doua mobilizare a armatei române, ca urmare a situației politico-militare complexe din acea perioadă, nu s-a realizat decât parțial, atât ca număr de mari unități, cât și ca efective. Din totalul de 15 divizii infanterie și 2 divizii cavalerie, au fost mobilizate doar 5 divizii (6, 7, 8, 13 și 14), care aveau efectivele de pace în teritoriul liber al Moldovei, la care se adaugă 2 divizii de cavalerie, precum și alte 2 divizii (9 și 10) care dispuneau la acea dată de efective întărite, chiar dacă aveau garnizoanele de reședință în teritoriul ocupat.

Prin Planul de mobilizare s-a avut în vedere nevoile reale de creștere a operativității în vederea intrării rapide în acțiune, alături de armata aliată de Dunăre, precum și greutățile de ordin tehnic, alte neajunsuri pentru care Marele Cartier General a decis chiar să modifice cu începere din prima zi de mobilizare, instrucțiunile concepute și intrate în vigoare la sfârșitul lunii iulie 1918. Oricum, pentru România a fost deosebit de util că la încetarea ostilităților pe fronturile de luptă ale primului război mondial (11 noiembrie), ea se afla din nou în tabăra Puterilor Antantei, colaborând politic și militar împotriva Germaniei. În ceea ce o privea, ținând seama de obiectivele intrării în război în 1916, Memoriul pe care generalul Coandă l-a remis la 10 noiembrie reprezentanților Antantei la Iași, specificase și că problema românilor din Ungaria „s-a impus prin însăși natura ei[41], din momentul în care privilegiile de libertate, de independență, și de justiție au fost proclamate[41]. Se poate spune, desigur, că aceeași problemă s-a impus și prin împrejurările războiului, atunci când, în august 1916, Aliații s-au obligat (prin tratatul de pace — n.n.) să asigure posibilitatea „revizuirii" unității naționale a românilor[42].

Acțiunile declanșate de armata română încă din noaptea de 10 spre 11 noiembrie 1918, precum și cele începute

---

41. *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. II, Documente externe 1916—1918, București, 1983, p. 213.

42. *Ibidem*.

la Dunăre de armata franceză comandată de Berthelot, au constrâns grupul de Armate Mackensen la o evacuare precipitată și masivă a teritoriului ocupat[43]. Afișele împânzite în tot Bucureștiul, încă din după-amiaza zilei de 10 noiembrie, anunțaseră starea de război care intervenise în urma ultimatumului dat de guvernul român armatei de ocupație germană. Datorită ultimatumului, dar și presiunii armatelor franceze, care încă de la 6 noiembrie se aflaseră concentrate pe Dunăre, între Rusciuc și Sistar, trecând fluviul cu detașamentele „de tricolori" (aparținând regimentelor 146 și 210) și stabilindu-se în ostrovul Radaman[44], în fața Giurgiului, s-au înregistrat de către francezi și primele pierderi pe teritoriul românesc (trei soldați). Retragerea armatei germane a creat posibilitatea înaintării forțelor franceze, în contact cu arier-gărzile acesteia.

Evacuarea Bucureștiului de către armata germană s-a încheiat pe 12 noiembrie, dar legătura guvernului român de la Iași cu Comandantul Armatei aliate de Dunăre, generalul Berthelot, s-a putut realiza abia pe 16 noiembrie. Trupele aliate de sub comanda generalului francez au fost cantonate la Jilava, guvernul român autorizându-l pe cel ce se dovedise un „bun prieten al românilor" să ia măsuri administrative și de pază în teritoriul de pe care se retrăsese armata lui Mackensen.

Retragerea Grupului de Armate Mackensen s-a făcut pe două direcții, astfel: un grup, sub comanda generalului von Schoch, format din unități ce aparținuseră Comandamentului 63 bavarez și care fuseseră destinate frontului de pe Siret, a fost retras prin pasurile Predeal, Bran și Buzău spre Brașov, Sighișoara și respectiv, Teiuș (grupul de est — n.n.); alt grup, constituind Comandamentul Scholtz, format din unități retrase din Macedonia și Bulgaria, a fost retras prin pasul Turnu Roșu către Alba Iulia, Deva, Lugoj și Arad (grupul de vest — n.n.)[45]. Operațiunea de retragere a armatei de ocupație a cunoscut o serie de abateri de la termenele și condițiile impuse. Trupele germane au procedat la distrugerea unor lucrări de artă de pe căile de comunicație, la incendierea unor de-

43. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 71.
44. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 372.
45. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 72.

pozite, la distrugerea instalațiilor telegrafice și telefonice, la rechiziționarea unor bunuri (material rulant, inclusiv locomotive) etc., ceea ce a determinat, de pildă, reacția generalului Berthelot care a telegrafiat Înaltului Comandament român de la Iași, cerând suspendarea înaintării armatei române în direcția Focșani—Buzău—Ploiești (operațiune ce începuse deja) și să acționeze în direcția Oituz—Brașov, pentru a tăia retragerea armatelor germane care se dedaseră la acțiuni nedemne de blazonul acestora.

Poate fi amintit și faptul că însuși mareșalul Ferdinand Foch, comandantul suprem al armatelor aliate, a trebuit să intervină, să sancționeze sever atitudinea trupelor germane. Acestea trebuiau să evacueze teritoriul statului român (în conformitate cu frontierele din 1 ian. 1914) în termen de cinci zile, nefiind autorizate să aibă provizii decât pentru două zile. Mai mult, au fost create comisii româno-aliate, cu menirea de a constata executarea de către armata germană a condițiilor impuse de aliați.

Semnarea armistițiului general de la 11 noiembrie, care prevedea încetarea imediată a ostilităților, a obligat Marele Cartier General român, având în vedere situația nesigură de la frontiere, să decidă confirmarea operațiilor de mobilizare pe întregul teritoriu al statului român, concomitent cu operațiile de restabilire a controlului și ordinii în teritoriul evacuat de armata de ocupație. Începând cu eliberarea orașelor Focșani și Brăila[16] — acțiune de mare urgență din perspectiva facilitării operațiilor de mobilizare prin sporirea resurselor în efective și materiale - - continuând cu preluarea Dobrogei[17], unde odată cu evacuarea trupelor germane intraseră trupele bulgare, ocupând orașele Cernavodă, Constanța, precum și alte localități din nordul acestei regiuni. Dar, numai demersurile insistente ale guvernului român, susținute activ de Legația Franței, ca și de intervenția fermă a generalului Berthelot, vor pune capăt stărilor de lucruri din această regiune, dând posibilitate restabilirii administrației românești, către sfârșitul anului 1918.

---

46. Arhivele M.Ap.N., fond *Microfilme*, rola P.II.1.2614, c. 9—10 și rola P.II.5.221, c. 135—181.

47. *Ibidem*, fond Marele Stat Major. Serviciu istoric, dosar 131, f. 55.

În timp ce Corpul 3 armată român revenea cu unităţile sale în Muntenia, avea loc şi trecerea primelor elemente ale armatei române din Moldova, dincolo de vechea frontieră, în Transilvania[48]. Comandantul corpului de grăniceri a ordonat chiar din ziua de 11 octombrie, subunităţilor din subordine, să se înainteze „cu orice mijloc de transport" în interiorul provinciei. Compania 7 grăniceri a înaintat pe văile Bistriţei şi Bistricioarei, punând stăpânire pe localităţile Vatra Dornei şi Tulgheş, Bilbor, Bicaz şi Borsec, iar Compania 8 grăniceri a înaintat pe văile Trotuşului, Suriţei, Ciobănaşului, Uzului şi Oituzului, ocupând localităţile Ghimeş, Bodoc, Cuzăplac, Sânmartin, Bancu, Cozneni, Oituz, Breţcu, Mărtinuş ş.a., menţinând controlul în zonă până la intrarea definitivă în Transilvania a marilor unităţi ale armatei române destinate special de Marele Cartier General român, respectiv diviziile 7 infanterie şi 1 vânători[49].

Ultima parte a lunii noiembrie a însemnat pentru Armata Aliată de Dunăre o mai bună dislocare a trupelor sale pe teritoriul statului român, încât la 25 noiembrie Divizia 30 franceză se afla dislocată între localităţile Bragadiru şi Giurgiu, Divizia 16 colonială franceză era dispusă în jurul localităţilor Sistov, pe malul drept al fluviului, gata să înceapă deplasarea în zona Craiova—Piteşti—Ploieşti, în timp ce Divizia 26 britanică, cu majoritatea unităţilor la Rusciuk, avea o brigadă în apropiere de Bucureşti, pregătită pentru ca împreună cu Divizia 30 franceză să participe la festivităţile prilejuite de revenirea suveranilor României[50]. Interesant în ceea ce priveşte atitudinea populaţiei faţă de prezenţa forţelor Armatei aliate de Dunăre, este aprecierea comandantului acesteia, generalul Henri Berthelot, care într-o scrisoare adresată rudelor sale va menţiona că „Oamenii noştri se simt aici într-adevăr într-o ţară amică" şi că a fost plăcut surprins de ceea ce-i spusese un ţăran întâlnit pe drum, referitor la faptul că francezii şi românii sunt de acelaşi neam,

48. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*

49. *Istoria trupelor române de grăniceri*, Bucureşti, 1987, p. 246—247.

50. Generalul Bernachot, *op. cit.*, vol. I, p. 44—45.

pentru că „atunci când soldaţii noştri trec prin satele lor, câinii nu-i latră . . .“[51].

Incontestabil că tot ceea ce se petrecea în noiembrie 1918 în Europa Centrală şi de Est era favorabil îndeplinirii obiectivelor statului român pentru care aceasta acceptase, în 1916, intrarea în primul război mondial alături de Antanta. Totuşi, reintrarea României în război, la 10 noiembrie 1918, a găsit armata română insuficient pregătită pentru a desfăşura operaţii de amploare. Pacea de la Bucureşti, din mai, acelaşi an, se repercutase la modul foarte serios asupra capacităţii combative a armatei române. Deşi contestată, într-un fel afectând chiar optimismul ostaşilor români din momentul decretării celei de-a doua mobilizări, Convenţia militară de la Belgrad, din 13 noiembrie a făcut posibilă trecerea unităţilor române peste munţi în Transilvania şi înaintarea până la linia de demarcaţie. În acele momente se întrevedea prea puţin cursul evenimentelor care vor repune armata română în situaţia de a acţiona nu doar în scopul atingerii unor obiective de interes naţional românesc, ci şi totodată, în slujba cauzei Marilor Aliaţi.

ACŢIUNILE POLITICO-DIPLOMATICE ŞI MILITARE ROMÂNEŞTI DIN REGAT, DIN TRANSILVANIA ŞI DIN STRĂINĂTATE (NOIEMBRIE 1918—MARTIE 1919)

În timp ce armata română îşi continua cu asiduitate operaţiunile de mobilizare începute la 10 noiembrie 1918, la comanda acesteia fiind numit generalul de corp de armată adjutant Constantin Prezan (acesta, datorită capacităţii sale militare, mai îndeplinise funcţia de şef al Marelui Cartier General, într-o perioadă dificilă pentru armata română, de la retragerea în Moldova şi până la încheierea armistiţiului cu Puterile Centrale), iar ca şef de Birou Operaţii, locotenent colonelul Ion Antonescu, marea personalitate de mai târziu a armatei române, la Belgrad se finalizau negocierile dintre Antanta şi Austro-Ungaria, prin semnarea unei Convenţii de armistiţiu (la

---

51. *Generalul Henri Berthelot and Roumania.* Mémoires et Corespondance 1916—1919, New York, 1987, p. 195.

13 noiembrie) între Comandamentul Armatei Aliate de Orient și delegații noului guvern ungar.

Armatele Aliate din Orient intraseră încă de la 1 noiembrie în Belgrad întrucât ofensiva aliată nu mai putuse fi oprită. Austro-Ungaria se recunoscuse învinsă, deși cauza înfrângerii nu era atât de natură militară, cât de natură politică și economică[52]. Urmarea acestui fapt va fi semnarea, la 3 noiembrie, a armistițiului de la Villa Giusti (Padova)[53], armistițiu care prevedea ca Aliații aveau dreptul de a ocupa puncte strategice pe tot teritoriul monarhiei atunci când li se va părea necesar, dar nu făcea precizări cu privire la aplicarea în detaliu a clauzelor sale pe frontul din Balcani. Mai mult, Ungaria se declarase independentă cu o zi înaintea semnării armistițiului de la Villa Giusti și, în ceea ce o privea direct, prevederile acestuia nu erau suficient de clare privind noul ei statut.

Guvernul Károlyi căuta cu febrilitate posibilitățile pentru a asigura integritatea teritorială a vechii Ungarii și pentru a pune capăt ostilităților cu Armatele Aliate, a căror ofensivă viguroasă era coordonată de generalul francez Louis Franchet d'Esperey. Contactarea comandamentului Aliat i-a adus lui Károlyi unele satisfacții inițiale, în sensul că începând cu 7 noiembrie delegația maghiară a fost prezentă la Belgrad, unde la 13 noiembrie s-a semnat textul convenției militare, un document suplimentar la armistițiul din 3 noiembrie — de către generalul francez Henrys și mareșalul sârb Živojin Mišic, din partea lui Franchet d'Esperey iar din partea maghiară de trimisul lui Károlyi, ministrul de război Béla Linder[54].

Negocierea și încheierea de către Antanta, prin Comandamentul forțelor aliate de Orient, a armistițiului cu noile autorități ungare s-a făcut, se știe bine, fără ca România să fie înștiințată de acest lucru, deși, prin stipulațiile documentului menționat, mai ales în ceea ce privea trasarea liniei de demarcație, erau vizate și afectate interesele

52. Marele Cartier General, Secția a II-a informații. Buletin de informațiuni, nr. 13 din 1/14 decembrie 1918, p. 17.

53. Pierre Renouvin, *L'Armistice de Rethodes*, Paris, 1968 p. 190—193.

54. Bogdan Krizman, *The Belgrade Armistice of 13 Novembre 1918*, „*The Slavonic and East European Review*", 1970, p. 85; *Documents Diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates, 1918—1932*, Budapest, 1993, p. 70.

acesteia, ca parte a Puterilor Aliate şi Asociate. Cum era vorba doar de o convenţie militară, cu caracter de provizorat, poate fi acceptată ideea că ea a fost realizată pentru a servi interesele părţilor într-un anumit moment al evoluţiei evenimentelor. Ni se pare justă părerea istoricului Gheorghe Iancu potrivit căreia unele din prevederile convenţiei par surprinzătoare, cum ar fi cele cu caracter politic intern, lipsa referirilor la Cehoslovacia, nerealismul dispoziţiilor referitoare la armata lui Mackensen şi, mai ales, fixarea liniei de demarcaţie[55].

Privind linia de demarcaţie, modul cum aceasta a fost fixată, se pare că n-au fost avute în vedere aspectele etnice, geografice şi strategice. Generalul Franchet d'Esperey, recunoscând prevederile tratatului de la Bucureşti, din anul 1916, a crezut, de pildă, că râul Mureş reprezenta graniţa elementului românesc[56]. De fapt, generalul francez avea să şi recunoască acest lucru într-o convorbire, din 16 septembrie 1919, avută cu Alexandru Vaida Voevod, reprezentantul României la Conferinţa de Pace.

Dacă manevrele guvernului de coaliţie de la Budapesta, condus de Károlyi Mihály, n-au reuşit în ceea ce priveşte realizarea integrităţii Ungariei istorice şi obţinerea sprijinului puterilor occidentale, ele au avut un oarecare câştig de cauză, destul de însemnat. Astfel, în urma Convenţiei de armistiţiu, Ungaria urma să păstreze o mare parte din Transilvania (trei părţi din teritoriile româneşti stăpânite şi anterior, adică Banatul, Crişana, Maramureşul şi o parte a Transilvaniei)[57]. Ceea ce s-a stabilit la Belgrad, unde statul ungar a fost tratat ca un stat învins, cu toate încercările contelui Károlyi de a lăsa impresia detaşării Ungariei de pactul dualist şi de a o prezenta, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, ca un stat nou şi democrat — încercări care avuseră ca unic scop păstrarea tuturor teritoriilor Ungariei Mari (şi artificiale) — n-a fost pe placul guvernanţilor unguri, aspect ce se putea remarca uşor din felul cum se trecuse la aplicarea prevederilor convenţiei.

---

55. Al. Duţu, C. Botoran, M. Retegan, *Transilvania în evoluţia relaţiilor româno-ungare*, Bucureşti, 1993, p. 33

56. Gheorghe Iancu, *Contextul internaţional al pregătirii Marii Adunări Naţionale de la 1 Decembrie 1918*, în lucrarea *Istoria României. Pagini transilvănene*, Bucureşti, 1994, p. 353.

57. Al. Duţu, C. Botoran, M. Retegan, *op. cit.*, p. 33.

Oamenii politici maghiari n-au luat în considerare, printre altele, nici măcar posibilitatea ca Transilvania să devină un stat autonom[58], decât atunci când acest teritoriu n-a mai făcut parte din statul maghiar. De altfel, tot presiunea ungurilor a fost cea care stătuse la bază şi atunci când împăratul Carol, încercase soluţia federalizării, pentru salvarea monarhiei, soluţie ce nu-i asigura Transilvaniei un statut identic cu al naţiunilor preconizate să compună statul federal, „austriaco-ccho-iugoslavo-ucrainean"[59].

Din perspectiva intereselor Ungariei, Convenţia de la Belgrad n-a satisfăcut decât pe jumătate interesele guvernanţilor unguri. La fel şi în ceea ce-i privea pe români, obiectivele acestora, din perspectiva Tratatului semnat cu Antanta în 1916, erau departe de a fi satisfăcute. O anume satisfacţie pentru români era dată de faptul că ei reintraseră în tabăra Puterilor Antantei, că în baza Convenţiei militare de la Belgrad aveau posibilitatea de a înainta cu armata în Transilvania până la linia de demarcaţie, lucru care l-au şi făcut.

Guvernul român, în pofida faptului că prevederile convenţiei erau nesatisfăcătoare în privinţa intereselor afirmate şi, apoi, statuate public prin adunarea plebiscită de la Alba Iulia, a acţionat decis în sensul de a nu se aduce nici o atingere Convenţiei, existând convingerea că, mai devreme sau mai târziu, Aliaţii vor reveni, fixând linia de demarcaţie în conformitate cu datele din tratatul încheiat în 1916.

Convenţia de armistiţiu de la Belgrad a prevăzut, printre altele, ca Ungaria să-şi retragă în termen de 8 zile toate trupele sale la nord de: cursul superior al Someşului-Mare — oraşele Bistriţa şi Târgu Mureş —, în continuare cursul Mureşului până la confluenţa cu Tisa, apoi, urmând localităţile Subotica, Baja, Pécs (aceste localităţi nefiind ocupate de trupe maghiare) şi de cursul Dravei până la frontiera croato-slovenă. Prin urmare, cursul Mureşului fusese fixat ca linie de demarcaţie răsăriteană a Ungariei faţă de România, şi nicidecum cum afirmase,

---

58. Miko I., *Huszonhét év az erdélyi magyarság történetéből*, 1919 dec. — 1940 augustus 30-ig, Budapesta, 1941, p. 12.

59. Mircea Dogaru, *De la Esculeu la Alba Iulia*, Bucureşti, 1993, p. 85.

la 14 ianuarie 1919, contele Apponyi, adică „malul stâng" al respectivului râu[60].

După terminarea operației de retragere a trupelor maghiare, Aliații urmau să ocupe cu drepturi depline zonele eliberate, în baza condițiilor ce erau de competența comandantului suprem al Armatelor Aliate. Intra în competența „guvernului actual" să conducă administrația civilă din aceste regiuni, în care singurele forțe care puteau rămâne erau cele „polițienești și de jandarmerie", indispensabile menținerii ordinii, precum și cele menite „să garanteze siguranța căilor ferate". Totodată, în privința armatei ungare se prevedea obligativitatea demobilizării celei de uscat și de apă, fiind exceptate „6 divizii de infanterie și 2 de cavalerie", necesare asigurării ordinii interioare, și a formațiunilor de poliție menționate[61]. Se mai prevedea și „dreptul de ocupațiune" de către aliați a oricăror localități sau puncte strategice pe care le-ar indica Comandantul suprem al armatelor aliate, precum și „dreptul de trecere și staționare" a trupelor aliate pe teritoriul Ungariei, ca și cel de folosință a întregului material rulant și de cale ferată sau a materialului navigabil aparținând statului sau persoanelor particulare.

Convenția de la Belgrad stabilea și că materialul de cale ferată aflat în folosință, în teritoriul ce urma să fie părăsit de armata ungară, rămânea pe loc, iar guvernul Ungariei trebuia să pună la dispoziția aliaților, în termen de o lună, 2 000 vagoane și 100 locomotive pentru calea ferată îngustă.[62]

În privința trupelor germane aflate în teritoriul vizat de Convenție, acestea trebuiau să părăsească zona, fiind fixat un termen de 15 zile pentru trecere și staționare pe teritoriul Ungariei, cu începere din ziua semnării documentului, urmând ca toate legăturile telegrafice și poștale cu Germania să aibă loc sub controlul strict al Aliaților.

Pentru înțelegerea cât mai corectă a originilor, destinației și modului de aplicare a Convenției de la Belgrad

---

60. *Les négociations de la paix hongroise Compte-rendu sur les travaux de la délégation de paix de Hongrie à Neuilly-sur-Seine de janvier à mars 1920* tome I-er, Budapest, 1929, p. 219.

61. Locotenent colonelul C-tin „Drăgănescu, *Campaniile din anii 1848—1849 și 1919 din Transilvania și Ungaria*, București, 1930, p. 88.

62. *Ibidem*.

se cer avute în vedere o multitudine de aspecte şi în primul rând relaţiile speciale care au existat între generalul d'Esperey şi Comandamentul trupelor sârbe. În acest sens se cuvine arătat că trupele sârbe, care fuseseră transportate, după intrarea în război a Bulgariei, pe frontul de la Salonic, se evidenţiaseră prin nenumărate fapte de vitejie. Unul dintre comandanţii sârbi, mareşalul Mišic, se bucura de o mare stimă la Cartierul General al Armatelor Aliate din Orient. Firește, fapte şi împrejurări ca cele menţionate nu puteau să nu influenţeze mersul evenimentelor. Guvernul sârb s-a folosit fără ezitare de o asemenea influenţă obţinând la tot pasul satisfacerea revendicărilor sale maximale.

Apoi, nu mai e nici un secret că la 6 noiembrie, doar cu o zi înainte de întâlnirea cu contele Károlyi, Franchet d'Esperey avusese convorbiri cu prinţul Alexandru şi cu mareşalul Misic.[63] Aceste „amănunte" au contat a doua zi, când şeful statului ungar venise în persoană pentru a-i impresiona pe generalii aliaţi şi, totodată, a-i convinge în a garanta integritatea teritorială a ţării sale.

Faptul că a existat şi un ordin formal dat trupelor sârbeşti să înainteze în toate direcţiile şi cât mai departe posibil, chiar pe timpul negocierilor, pentru ca la încetarea ostilităţilor acestea să ocupe o zonă cât mai vastă în Banat şi Ungaria meridională,[64] constituie încă un argument în favoarea ideii că sârbii au influenţat în mare parte prevederile convenţiei, potrivit propriilor interese. Deci, chiar dacă francezii au dat tonul, prezenţa sârbilor s-a resimţit la modul cel mai evident.

Este cunoscut, de asemenea, că în schimbul de mesaje ale generalului Franchet d'Esperey cu Parisul, se amestecaseră şi ofiţerii de la Comandamentul sârb şi de la Comandamentul Suprem al forţelor aliate, ofiţeri care l-au însoţit pe generalul francez d'Esperey la Belgrad. Un astfel de mesaj, primit chiar în ziua începerii negocierilor, la prânz, venit de la Paris, via Salonic şi Skoplje, la Cartierul General al Comandamentului Suprem Aliat de la Nić, cu instrucţiuni clare pentru d'Esperey, în sensul ca tratativele cu ungurii să se refere numai la prevederile acordului deja încheiat pe frontul ita-

63. Bogdan Krisman, *op. cit.*, p. 76
64. *Ibidem*, p. 82.

lian şi că orice probleme politice să fie omise, n-a mai ajuns la destinaţie. Sârbii avuseseră grijă ca mesajul să-i parvină lui Franchet d'Esperey abia după încheierea discuţiilor despre armistiţiu.[65]

Detaliile menţionate nu sunt lipsite de importanţă, întrucât ele explică unele din datele incluse în textul convenţiei, ca de pildă chiar cele referitoare la linia de demarcaţie, administraţia civilă în zonele în care urmau să intre trupele aliate etc. Totodată, asemenea detalii explică în ceea ce-i priveşte pe români şi atitudinea guvernanţilor sârbi care au dispus ca armata lor să ocupe întregul Banat între 12—20 noiembrie.

Speranţele cu care şeful statului ungar, contele Károlyi Mihaly, se prezentase la Belgrad s-au spulberat din momentul în care acesta a luat cunoştinţă de conţinutul preliminar al documentului ce trebuia semnat. El a şi declarat atunci că dacă s-ar prezenta la Budapesta cu un astfel de document ar fi spânzurat[66] (!) Trebuie însă reţinut că, deşi Ungariei i se refuzase statutul de neutralitate (fiind declarată fără echivoc ţară învinsă) şi garantarea frontierelor, totuşi prin conţinutul textului convenţiei se strecurară şi multe alte clauze de natură politică menite a îndulci atitudinea aliaţilor faţă de aceasta. Asemenea clauze au fost ulterior surse de tulburări şi conflicte între sârbi şi unguri, cehoslavaci şi unguri şi, îndeosebi, români şi unguri.

În fine, analiza obiectivă a unui moment atât de important pentru evoluţia evenimentelor politice şi militare de la sfârşitul primului război mondial, cum a fost cel reprezentat de Convenţia militară de la Belgrad din noiembrie, necesită încă cercetarea şi a altor surse, dar şi adâncirea cercetării celor cunoscute. Este clar însă faptul că, spre exemplu, contele Károlyi şi guvernul său nu au consimţit decât de formă la clauzele respective (în ceea ce-i privea), ele urmând, în consecinţă, a fi încălcate, ca şi cum armistiţiile ar fi fost făcute pentru a fi ignorate.

---

65. *Ibidem*, p. 80—81.

66. György Litván, *Documents des relations franco-hongroises des années 1917—1919*. Acta Historica Academiae Scientiorum Hungaricae, 1975, 21, nr. 1—2, p. 192.

Dacă tactica faptului împlinit nu era o soluţie pentru români, căci linia de demarcaţie stabilită la Belgrad era departe de a corespunde realităţilor etnice, totuşi se cere avut în vedere faptul că prin prevederile Convenţiei (mai ales cea referitoare la linia de demarcaţie), trupele române au putut trece în Transilvania fixându-se la est de Mureş, aşteptând ca reglementările ulterioare ale Aliaţilor să le dea câştig de cauză în virtutea revendicărilor recunoscute românilor şi prin tratatul din 1916. De altfel, chiar în concepţia lui Franchet d'Esperey „armistiţiul" de la Belgrad, „nu putea fi decât o convenţie militară", încheiată cu o autoritate locală cu competenţă limitată (Ungaria nefiind încă recunoscută cu statutul de „independentă"), pentru a completa aplicarea armistiţiului din 30 noiembrie[67] de la Villa Giusti.

Cel care s-a dovedit din nou aproape de români şi după momentul armistiţiului de la Belgrad a fost, cum era de aşteptat, tot generalul Berthelot, care, la o întâlnire a sa cu generalul Prezan, la Giurgiu, în 26 noiembrie 1918, recunoscând că României i se făcuse o nedreptate printr-o asemenea linie de demarcaţie, aprecia că în acele momente ar fi fost prea dificil de modificat ceea ce se semnase deja, dar că asupra documentului despectiv cu siguranţă că se va reveni. Aliaţii urmând a-şi respecta întrutotul angajamentul lor[68].

Intrarea armatei române în Transilvania s-a făcut, aşadar, în condiţiile în care prin prevederile Armistiţiului de la Belgrad, trupele române aveau dreptul de înaintare până la linia de demarcaţie. Avangărzile celor două mari unităţi, pe care Marele Cartier General le destinase a acţiona iniţial în Transilvania (Divizia 7 infanterie şi 1 vânători) au început deplasarea după 5—6 zile de la decretarea mobilizării, urmate fiind de grosul forţelor[69]. De altfel, încă din 14 noiembrie, deci, din cea de-a cincea zi de mobilizare, Marele Cartier General dăduse dispoziţii ca avangarda Diviziei 7 să treacă în Transilvania şi, alături de formaţiunile de grăniceri, să pună fără întârziere stăpânire pe calea ferată de pe valea Mu-

67. Gy. Litván, *op. cit.*, p. 192—193.
68. Locotenent colonel Drăgănescu, *op. cit.*, p. 90.
69. Idem, *Spicuiri din războiul României cu Ungaria din anul 1919*, în „România Militară", nr. 1—2, 1943, p. 42—48.

reşului şi Oltului superior, împiedicând distrugerea podurilor de către trupele ungare aflate în retragere[70].

Divizia 7 (comandant generalul de brigadă Traian Moşoiu), alcătuită dintr-un regiment de infanterie, o baterie şi un escadron călare, urma să se concentreze în zona Topliţa, Ditrău, Gheorghieni, în timp ce Divizia 1 vânători (comandant generalul de brigadă Aristide Leca) avea ca raion de concentrare zona Comăneşti-Bran. Traseul de mers al Diviziei 7 era Piatra Neamţ—Prisecani—Borsec—Topliţa—Ditrău, iar al Diviziei 1 vânători Asău—Pădureanca—Miercurea Ciuc. Se poate uşor observa că între cele două trasee de marş şi regiuni de concentrare era o depărtare de circa 90 km, ceea ce dădea posibilitatea ca acţiunile fiecărei mari unităţi să capete un caracter de independenţă[71].

Deplasarea forţelor române peste munţi în Transilvania s-a executat în condiţii meteo deosebit de grele (viscol, ger, drumuri dificile, posibilităţi de transport reduse datorită căilor care fie că lipseau, fie că erau dificile etc.), îndeosebi pe jos, cu o slabă aprovizionare deoarece linia de cale ferată de pe Valea Trotuşului era nefuncţională (distrusă pe timpul campaniei precedente), iar cea de pe Valea Bistricioarei era îngustă, cu o capacitate redusă privind nevoile de transport militar. Singurul aspect pozitiv, care făcea şi ca neajunsurile de ordin material să fie mai uşor suportate, l-a constituit moralul ridicat al ostaşilor (uşor afectat însă şi acesta de faptul că la Belgrad se stabilise o linie de demarcaţie arbitrară, care tăia teritoriul transilvănean în două), determinat în măsură hotărâtoare de faptul că ei ştiau cu toţii că venise momentul să participe la eliberarea fraţilor lor ardeleni.[72] Amânate din cauza timpului nefavorabil, operaţiile celor două mari unităţi destinate a acţiona în Transilvania, s-au concretizat în ocuparea de către Divizia 1 vânători (trupele acesteia trecuseră frontiera pe la Ghimeş Palanca) a localităţii Miercurea Ciuc, iar de către Divizia 7 infanterie (care trecuse şi ea frontiera pe la Prisecani-Tulgheş) a localităţii Gheorghieni.

---

70. Arhivele Ministerului Apărării Naţionale, fond Microfilme, rola P.II.1.2579, c. 293.

71. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 127.

72. Locotenent colonel C. Drăgănescu, *op. cit.*, p. 94.

Avangărzile celor două mari unităţi au executat în permanenţă şi misiuni de recunoaştere în zonele lor de acţiune. De pildă, avangarda Div. 1 vânători a făcut o recunoaştere pe calea ferată Miercurea Ciuc—Braşov, recunoaştere care s-a dovedit pe cât de dificilă, pe atât de inspirată, întrucât au fost constatate multe aspecte care au pus în gardă trupele române. Deşi transporturile pe această linie se puteau efectua în bune condiţii, toate gările până la Braşov erau păzite de gărzi naţionale ungureşti şi săseşti şi numai la Braşov paza era asigurată de către gărzi româneşti. S-a constat şi faptul că, urmare a unui ordin de mobilizare dat de Ministerul de Război al Ungariei, tinerii secui şi unguri erau pregătiţi de plecare spre unităţile şi formaţiunile militare indicate[73].

Unităţile din subordinea celor două mari unităţi româneşti ce pătrunseră în Transilvania şi-au continuat înaintarea, până la 29 noiembrie punând stăpânire pe întreaga zonă de la izvoarele Oltului şi depresiunea Ciucului, fapt ce a împiedicat realizarea recrutărilor ordonate de guvernul ungar la 25 noiembrie, precum şi eventualele concentrări de trupe din secuime. Majoritatea forţelor române (cele din Divizia 1 vânători) au fost concentrate în sectorul Odorhei, în timp ce Regimentul 6 vânători a fost împins între Braşov şi Râşnov[74]. Şi trupele din Divizia 7 vor înainta în Transilvania, atingând cursul Mureşului şi punând stăpânire la 29 noiembrie pe nodul de cale ferată de la Târgu Mureş.

Este necesar să insistăm asupra situaţiei forţelor române care treceseră în Transilvania, în momentul când la Alba Iulia se desfăşura adunarea naţională a românilor. În ce priveşte Divizia 7 infanterie, aceasta avea punctul de comandă la Piatra Neamţ şi avangarda (adică escadronul 4, Regimentul 3 Călăraşi şi Regimentul 15 infanterie, cu batalioanele I, II şi III) la Reghin, în timp ce o baterie din Regimentul 4 artilerie avea câte o secţie la Reghin şi alta la Brâncoveneşti. Forţele principale, constituite din Regimentul 27 infanterie, Regimentul 14 infanterie, Regimentul 16 infanterie, Regimentul 4 artilerie, un divizion de artilerie şi un batalion de pionieri, erau dispuse astfel: la Topliţa, un batalion din Regimen-

---

73. *Ibidem*, p. 98.

74. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 128.

tul 27 infanterie, cel de-al doilea fiind dispus la Brâncovenești; La Piatra Neamț se afla Regimentul 14 infanterie; la Fălticeni se afla Regimentul 16 infanterie, în timp ce Divizionul I artilerie, Regimentul 4 artilerie și Batalionul 7 pionieri, din aceeași divizie, erau în curs de transport pe calea ferată spre Piatra Neamț.

Privind dispunerea unităților Diviziei 1 vânători, aceasta era următoarea: Punctul de comandă era la gara Ghimeș. Avandarga constituită din escadroanele 4 (Regimentul 1 Călărași), Regimentul 1 vânători și bateria 97, Regimentul 11 artilerie, se aflau la Sândominic și Miercurea Ciuc (numai câte o companie, din Reg. 1 vânători, era plasată la Jigodiru și Racul, localități din jur[75].

Așadar, afirmațiile unor istorici străini potrivit cărora la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia s-ar fi hotărât unirea sub presiunea baionetelor soldaților români nu-și au nici o justificare în realitatea istorică. Mai mult decât atât, în timpul când la Alba Iulia se desfășurau lucrările adunării naționale a românilor, soldații armatei române se găseau la cel puțin 200 km distanță, ei atingând cursul Mureșului numai în zona Târgu Mureș. Mult mai aproape de Alba Iulia se aflau, în schimb, trupele germane, care-și continuau marșul după retragerea din Regatul României și care, la o adică, ar fi putut interveni împotriva românilor adunați la Alba Iulia.

Referitor la Actul unirii de la 1 Decembrie 1918, se cuvine precizat că românii au urmărit cu nerăbdare desfășurarea evenimentelor, iar când acestea au fost prielnice realizării obiectivelor lor au și trecut la fapte. Momentul inițial l-a reprezentat, desigur, *Declarația de principii de la Oradea*, făcută de Comitetul executiv al Partidului Național Român (partid care-și luase sarcina reprezentării românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș), urmată de prezentarea acesteia în Parlamentul de la Budapesta de către deputatul Alexandru Vaida Voevod.

Ceea ce însă a sporit mult efectul revendicărilor românilor ardeleni în ochii opiniei publice, a fost faptul că la 31 octombrie, la Budapesta, s-a constituit Consiliul Național Român Central, având în componență câte 6 reprezentanți ai Partidului Național Român (Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Alexandru

75. *Ibidem*, p. 128—129.

Vaida Voevod, Aurel Vlad) şi, de asemenea, ai Partidului Socialist Român (Tiron Albani, Ioan Flueraş, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu, Bazil Surdu). După doar două zile Consiliul Naţional Român Central şi-a mutat sediul la Arad, de unde se aprecia că mult mai bine vor putea fi coordonate şi îndrumate Consiliile naţionale româneşti[76]. Semnificativ este faptul că noul for unic de conducere al românilor, a fost recunoscut ca atare şi de către guvernul Károlyi, fiind apreciat ca „singurul îndreptăţit să hotărească în numele românilor din Ungaria şi să-i reprezinte"[77].

Ungaria, care se dezlipise de Austria declarându-se Republică ungară independentă, trecea printr-o situaţie critică, întrucât guvernul „pestriţ" al lui Károlyi nu s-a dovedit capabil să stăpânească valul de anarhie care cuprinsese întregul teritoriu al ţării (şirul revoltelor, nemulţumirilor de tot felul cuprinsese şi Transilvania, până la Carpaţi, dând impresia unei beţii a răzbunărilor — conace prădate, incendiate, ocuparea clădirilor fabricilor, constituirea de „sfaturi muncitoreşti", chiar proclamarea unei „republici bănăţene autonome" etc.)[78].

Pe un asemenea fond de anarhie, de tulburări sociale, ca o reacţie la starea de fapt, se creaseră comisii naţionale ale naţionalităţilor română, ungară şi săsească (în Transilvania). Acestea, la rândul lor, şi-au creat şi propriile gărzi naţionale, formate în general din ofiţeri şi soldaţii reîntorşi de pe front, din foştii prizonieri eliberaţi şi, desigur, din unele elemente locale. Gărzile naţionale aveau misiunea de a asigura ordinea şi liniştea publică, protejându-i pe cetăţeni şi averea acestora[79].

În ce priveşte constituirea gărzilor româneşti, de un real folos s-a dovedit instruirea şi pregătirea făcută la Viena şi Praga, prin grija „Sfatului ofiţerilor şi soldaţilor români" condus de Iuliu Maniu, el însuşi ofiţer cu gradul de căpitan (de artilerie).

Desfăşurarea evenimentelor din toamna anului 1918 în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş a pus în evidenţă şi unele atitudini pozitive din partea guvernan-

---

76. *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, Bucureşti, 1993, p. 8.
77. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 400.
78. *Ibidem.*
79. *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, p. 8.

ţilor unguri, mai ales în privinţa recunoaşterii noilor organe ale luptei naţionale a românilor, chiar dacă, în fond asemenea recunoaşteri se datorau, îndeosebi, eforturilor diplomatice româneşti[80] sau presiunii evenimentelor. De pildă, Ministrul de război al Ungariei, Albert Bartha a dispus modificarea ordinului ca soldaţii şi ofiţerii care se întorc de pe front „să depună jurământ de credinţă Consiliilor Naţionale maghiare", întrucât numai astfel puteau beneficia de „lefuri" sau „ solde" şi în continuare, în sensul ca „soldaţii români să depună jurământul faţă de Consiliul Naţional Român", bucurându-se de aceleaşi drepturi ca şi soldaţii unguri care au depus jurământul în faţa Consiliului Naţional maghiar[81].

Reacţia comandanţilor gărzilor maghiare faţă de ordinul dat de ministrul Bártha în privinţa soldaţilor români a fost una de nemulţumire, mai ales că ordinul a fost afişat în gările din Budapesta, dar şi în alte gări. În nenumărate rânduri afişele au fost rupte la puţin timp după ce acestea fuseseră puse. Sesizat de situaţie, Hock János, preşedintele Consiliului Naţional Maghiar, a semnat o adresă către toţi comandanţii gărzilor naţionale maghiare din gări, pentru a asigura afişarea ordinului semnat de ministrul de război Bartha. Concomitent cu aceste demersuri se luase şi măsura înfiinţării de gărzi româneşti în diferite gări din Budapesta, acestea având misiunea de a-i îndruma pe soldaţii şi ofiţerii români care se întorceau de pe front, în scopul înapoierii urgente la vetrele lor şi prezentării la Consiliile Naţionale locale.

În pofida unei uluitoare disponibilităţi pentru negociere a guvernanţilor de la Budapesta, a unor gesturi „de bună voinţă" şi „înţelegere" venite din partea acestora, liderii politici ai românilor au rămas intransigenţi în privinţa organizării şi desfăşurării Adunării naţionale de la

---

80. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 84.

81. *Ibidem* (Ordinul semnat de ministrul de război Bartha, în seara zilei de 11 noiembrie, a fost publicat şi în ziarul „Unirea" din Dej, numărul din 20 noiembrie şi avea următorul conţinut: „Aduc la cunoştinţa ofiţerilor, subofiţerilor şi soldaţilor din Ardeal şi Ungaria, că vor depune jurământul de credinţă în mâinile Consiliului Naţional Român. Leafa, solda li se va plăti întocmai cum li se plăteşte celor care au jurat Consiliului Naţional Maghiar".

Alba Iulia. La 20 noiembrie, Consiliul Național Român Central a lansat în numele românilor din Transilvania, Banat și Partium, un manifest-protest „Către popoarele lumii", în care, după ce era demascată politica ungară de maghiarizare, colonizare și opresiune, se afirma în mod tranșant că din momentul respectiv orice ar decide marile puteri, națiunea română este hotărâtă „a pieri mai bine", decât să suporte mai departe „sclavia" și „atârnarea".[82]

Încercările de dialog cu guvernul de la Budapesta, ale reprezentanților Consiliului Național Român Central, desfășurate la Arad în zilele de 13, 14 și 15 noiembrie, la care șeful delegației ungare fusese chiar ministrul naționalităților Jászi Oszkár, nu duseseră la nici un rezultat pozitiv pentru nici una din părți. La aceste negocieri delegația română fusese alcătuită din Ștefan Cicio Pop, președintele Consiliului Național Român, Vasile Goldiș și Ioan Erdely, Enea Grapini, Ioan Fluieraș și Iosif Jumanca. Celor amintiți li se alăturară și Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Aurel Lazăr[83]. Din delegația trimisă de guvernul ungar, făcuseră parte Oszkár Jászi, ministru fără portofoliu, Imre Csécsy, Dezső Ábrahám, Dezső Bozányi, Gyula Rácz, Alajos Kovács și Viktor Szekeres, ceilalți membri, István Apáthy, Sándor Vincze, Bodog Somló, Smot Neugeboren și dr. Striegal neprimind decât statutul de observatori.[84]

Încheierea fără un rezultat concret a negocierilor de la Arad conduse la despărțirea definitivă a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, de vechile structuri, și așa incomplete, ale statutului ungar autonom. Atunci când în cadrul unei discuții directe ce avusese loc după încheierea negocierilor, în aceeași zi, între Oszkár Jászi și Iuliu Maniu, primul a întrebat „în definitiv, ce vor românii?", al doilea a răspuns laconic „Totală despărțire". Fusese semnalul clar că acel dialog devenise inutil atâta timp cât partea ungară nu se putea lepăda de mentalitatea veche de stăpâni care dic-

---

82. „Românul", an VII, nr. 10 din 20 noiembrie 1918.

83. *1918 la Români — Documentele unirii*, Vol. VII, București, 1989, p. 321.

84. Peter Haslinger, *Arad, November 1918, Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918*, Wien—Köln—Weimar, 1993, p. 124.

tează regulile jocului. Mai mult, referirile lui Oszkár Jászi încă din prima zi a negocierilor, când afirmase că încheierea păcii s-ar afla în mâinile Republicii Sovietului European, conduceau la concluzia că, de fapt, Budapesta era dispusă să joace și ultima carte, cea roșie, bolșevică, pentru salvarea integrității a ceea ce fusese regatul ungar.

În ce privește organizarea și desfășurarea Adunării Naționale a românilor de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918, este nevoie să spunem de la bun început că întreaga desfășurare a evenimentelor social-politice din Transilvania, din Ungaria, din teritoriile fostei monarhii, la care se adaugă și situația specifică a Europei din momentul încetării ostilităților pe câmpul de luptă al primului război mondial, a fost propice convocării și ținerii marelui plebiscit. Nici măcar guvernanții maghiari care, neîndoielnic, s-ar fi bucurat ca adunarea de la Alba Iulia să nu aibă loc, desfășurând chiar o intensă propagandă în acest sens, încercând să-i abată pe fruntașii români de la ideile lor unioniste, nu au întreprins măsuri prin care să împiedice ținerea acesteia. Dimpotrivă, de pildă, cu toate că au existat unele momente când guvernanții maghiari au amânat, au întârziat sprijinul financiar necesar organizării Adunării Naționale a românilor de la Alba Iulia[85], la 27 noiembrie 1918, Consiliul de Miniștri al Ungariei, urmare a cererilor insistente ale Consiliului Național Român Central din Arad, prin dr. Ioan Erdelyi și Iuliu Mezei Câmpeanu a aprobat suma de 1 500 000 coroane pentru scopul menționat. Ordonanța în sensul arătat a fost semnată de contele Károlyi și Ministrul de finanțe Széndre Pál, ea fiind adresată Administrației financiare din Arad și a fost predată Consiliului Național Român Central prin căpitanul Popoviciu, cel care o ridicase de la guvernul ungar.[86]

În aceleași scopuri, guvernul de la Budapesta a aprobat și punerea la dispoziție, în perioada 29 noiembrie — 2 decembrie 1918, a unor „trenuri gratuite", destinate a fi utilizate de Consiliul Național Român Central pentru transportul celor ce doreau să participe la Alba Iulia, inclusiv pentru înapoiere. O aprobare care se

85. I. M. Câmpeanu, *op. cit.*, p. 88—91.
86. *Ibidem*, p. 91.

datora, desigur, cererii făcute de Consiliul Național Român Central, înaintată la 25 noiembrie către ministrul industriilor și comerțului maghiar, Garami Ernő (acesta fiind și lider al Partidului Social-Democrat din Ungaria), prin intermediul aceluiași Iuliu Mezei Câmpeanu. Deși inițial cererea fusese respinsă, condiționată fiind de punerea la dispoziția guvernului ungar de către Consiliul Național Român Central a 100 vagoane cu „cărbune de Petroșani", ulterior, după ce s-a găsit o soluție de compromis, prin apelarea la serviciile unui diplomat slovac, vechi prieten al românilor[87], ea a fost aprobată. Ministrul ungar a dat chiar dispoziții Direcției generale a căilor ferate ca la unul din trenurile ce vor pleca din Budapesta către Alba Iulia să fie atașat un vagon special, destinat persoanelor oficiale române ce urmau să participe la adunarea națională a românilor.

În vagonul oficial au călătorit D. Moise Baltă, Iuliu Coroianu (memorandistul), membrii delegației social-democraților români și chiar ziariști unguri, toți aceștia aflându-se sub conducerea lui Iuliu Mezei Câmpeanu. Deplasarea spre Alba Iulia a vagonului oficial nu a fost lipsită de peripeții (incidente tehnice și nu numai), unele petrecute pe teritoriul Ungariei, la Nagykáta și Szolnok, iar altele pe teritoriul Transilvaniei, la Simeria, unde doi tineri din Budapesta au și fost arestați pentru că au distribuit manifeste cu un conținut potrivnic unirii Transilvaniei cu România. La anchetarea celor doi s-a constatat că aceștia aveau ca dezlegare pentru acțiunea lor un ordin scris al „Comitetului de Propagandă al Republicii Social-Democratice Maghiare", prin care șefii de gări erau atenționați să sprijine o astfel de propagandă. De altfel, ziarul budapestan „Az Ujság", nr. 262/ din 1 decembrie 1918, descrie pe larg faptele petrecute pe timpul deplasării respective, precizând și că au fost confiscate circa 10 000 de exemplare din manifeste, că arestații au fost puși sub paza gardiștilor români, fiind transportați la Alba Iulia.[88]

---

87. Cărbunele a fost asigurat de guvernul de la Praga, intermediar fiind Milan Hodza, un fost diplomat slovac în Parlamentul ungar, aflat atunci la Budapesta, ca „însărcinat cu afaceri" al guvernului cehoslovac. În I. M. Câmpeanu, *op. cit.*, p. 88.

88. *Ibidem.*

Cu toate că se înregistrează încercări de a îngreuna, compromite sau chiar de a împiedica acțiunea românilor prevăzută pentru 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în special din partea cercurilor și formațiunilor politice conservatoare, totuși, având în vedere facilitățile menționate deja, prin care guvernul ungar ajutase financiar și material Consiliului Național Român Central, deși doar după serioase insistențe, se poate concluziona că nu se poate vorbi de existența unor acțiuni fățișe de a-i împiedica pe românii transilvăneni să-și organizeze marele plebiscit anunțat.

În ce-i privește pe românii din străinătate, aceștia, prin asociațiile sau comitetele înființate, prin organele de presă susținute, prin articole în ziare, prin broșuri și cărți, prin legături personale cu oameni politici sau de cultură apuseni, cu arma în mână, au susținut cauza unirii Transilvaniei cu România, în baza dreptului popoarelor de a dispune liber de destinul lor[89]. De altfel, în tot ce s-a întreprins și s-a realizat în intervalul octombrie—1 decembrie 1918 (documente programatice, acțiuni politico-diplomatice și administrative, constituirea Consiliului Național Central Român, a consiliilor și gărzilor naționale locale, convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, pregătirea și desfășurarea ei) se puteau desluși doar eforturile unite ale românilor, în principal a celor din Transilvania, din Banat, din Crișana și Maramureș, dar și a celor din Regat, din Basarabia și Bucovina, precum și a celor aflați în străinătate, de împlinire a visului lor de unire, potrivit principiilor general-democratice din societatea europeană. Având și recunoașterea oficială și sprijinul declarat al guvernelor francez, englez, american și italian în realizarea unității sale naționale, era clar că, totodată, se recunoștea României și statutul ei de aliat. „Mă declar fericit — afirma ministrul francez la Iași Stephen Pichon — că se apropie ziua în care România,... va înfăptui opera de unitate națională."[90]

---

89. Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Cluj-Napoca, 1980.

90. *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român.* Documente externe. 1916—1918, Vol. II, București, 1983, p. 1227.

În pofida unor voci pesimiste care preziceau un viitor sumbru pentru Transilvania, aceasta urmând a ajunge chiar „teatrul unui război civil"[91] în perioada premergătoare desfășurării adunării de la Alba Iulia, în zonă lucrurile s-au desfășurat întocmai cum au fost planificate, simțul politic și rațiunea dovedindu-se mai puternice decât orice fel de pronosticuri și ambiții deșarte. Mai mult, cele zece zile care au premers adunării de la Alba Iulia au fost, potrivit expresiei unui istoric român," cele mai entuziaste, mai înfrigurate și mai emoționante din istoria de până atunci a Transilvaniei".[92] La modă în acele zile a fost indemnul „Veniți la Alba Iulia"! Sub un asemenea titlu-îndemn ziarul „Unirea" din Blaj, scria în numărul său din 28 noiembrie: „Lăsați pe o zi grijile voastre acasă, căci în această zi vom pune temelia unui viitor bun și fericit pentru întreg neamul nostru românesc".[93]

Deși în perioada la care ne referim au putut fi consemnate și situații, încercări de rezistență împotriva unirii cu România, mai ales în zona secuimii, unde se organizase o propagandă intensă în acest sens, precum și acțiuni de intimidare, crime, cum au fost cele din Caraș-Severin, Satu Mare, Crișana sau de pe văile Someșului și Mureșului,[94] atmosfera generală a fost caracterizată de o atitudine morală pe măsură.

Momentul Marelui Sfat al românilor, reunind la Alba Iulia peste 100 000 de participanți, a fost în atenția presei românești și străine, care a redat atmosfera de entuziasm general în care s-a votat unirea necondiționată a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România — cum sublinia corespondentul publicației engleze „The Times", în numărul din 25 februarie 1919. Adunarea, începută în jurul orei 10,30 a fost deschisă și salutată de Ștefan Cicio-Pop, după care s-a procedat la verificarea mandatelor delegaților, la propunerea și alegerea biroului adunării, în componența căruia au fost desemnați Gheorghe Pop de Băsești, președinte, episcopii Ioan Papp de la Arad și Demetriu Radu de la Ora-

---

91. *Ibidem*, p. 1233.

92. Ștefan Pascu, *1918 Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, 1983, p. 142.

93. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 100.

94. *Ibidem*, p. 101.

dea, copreşedinţi, Teodor Mihali, Ştefan Cicio-Pop şi Ioan Flueraş, vicepreşedinţi, Alexandru Fodor, Lazăr Miclea, Laurenţiu Oanea, Caius Brediceanu, Silviu Dragomir, Victor Deleu, Iosif Ciser, Ionel Pop şi Gherghe Crişan, notari.[95]

După procedura organizatorică, Gheorghe Pop de Băseşti a declarat că sunt întrunite condiţiile pentru desfăşurarea Marii Adunării Naţionale, invitându-l pe Vasile Goldiş să rostească cuvântarea festivă şi solemnă şi să supună spre aprobare declaraţia-hotărâre de unire, în cuprinsul căreia se preciza: „Adunarea naţională decretează unirea românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească şi teritoriile locuite de ei cu România". În conformitate cu o asemenea „hotărâre,"[96] teritoriilor unite cu România, li se rezerva o „autonomie provizorie" până la întrunirea constituantei, care urma să fie aleasă prin vot universal. Se recunoaşte, apoi, deplina libertate naţională, egalitate în drepturi pentru naţionalităţile conlocuitoare, de a se instrui precum şi administra şi judeca în propria limbă sau de a face parte din corpurile legiuitoare ori de a participa la guvernare în funcţie de procentul de reprezentare în populaţia ţării.

Hotărârea Marelui Forum de la Alba Iulia mai preciza, în folosul românilor şi al celorlalte etnii conlocuitoare: deplina libertate confesională, regim democratic în toate domeniile vieţii publice, vot universal, direct, egal şi secret pentru ambele sexe, începând cu vârsta de 21 de ani, libertatea presei, a asocierilor şi întrunirilor, libertatea de gândire şi propagare a acesteia, reforma agrară radicală prin care să se asigure o proprietate individuală pe măsura posibilităţilor de muncă ale ţăranului, asigurarea de drepturi şi avantaje pentru muncitorii din industrie, sinonime cu cele existente în statele dezvoltate industrial din apus etc.

În ziua de 2 decembrie 1918, în sala mare a Tribunalului din Alba Iulia s-au întrunit cei 212 membri ai Marelui Sfat Naţional,[97] care fusese ales cu o zi înainte, în

---

95. Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 377.

96. Idem, *1918. Făurirea statului naţional unitar român*, vol. I, p. 193.

97. *Ibidem*, p. 196.

scopul „conducerii afacerilor naţiunii române din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş (din acesta făcând parte avocaţi, profesori şi învăţători, ţărani şi muncitori, proprietari funciari şi oameni de finanţe, meseriaşi şi negustori, publicişti şi ofiţeri, medici şi ingineri). Au fost alese organele de conducere: preşedinte, Gheorghe Pop de Băseşti, vicepreşedinţi, episcopii Ioan Papp şi Demetriu Radu, Teodor Mihali şi Andrei Bârseanu, notari Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Ionel Pop, Silviu Dragomir, Gheorghe Pop, Iosif Ciser. De asemenea au fost desemnaţi şi membrii delegaţiei care urma să prezinte regelui Ferdinand şi guvernului de la Bucureşti, hotărârile Marii Adunări Naţionale, aceştia fiind episcopii Miron Cristea şi Iuliu Hosszu, Vasile Goldiş şi Alexandru Vaida Voevod, cărora li s-a adăugat apoi şi Caius Brediceanu.[98] Totodată, a fost desemnat un comitet executiv cu activitate permanentă care urma să conducă afacerile curente, numit Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi ţinuturilor româneşti din Ungaria.

Noul organism creat (Consiliul Dirigent — n.n.), l-a avut în frunte pe Iuliu Maniu, ca preşedinte, din componenţa sa mai făcând parte Vasile Goldiş, Ştefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida Voevod, Aurel Vlad, Ion Suciu, Aurel Lazăr, Emil Haţieganu, Victor Bontescu, Romul Boilă, Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Vasile Lucaciu, Valeriu Braniştc şi Octavian Goga.[99] În cadrul Consiliului Dirigent, care în realitate era un fel de guvern al Transilvaniei şi a celorlalte ţinuturi româneşti ce se uniseră cu România, lui Alexandru Vaida Voevod i-a revenit resortul afacerilor externe. În noua sa calitate, de ministru în Consiliul Dirigent, acesta a comunicat primului ministru al României, generalul Constantin Coandă, despre hotărârea de unire pentru totdeauna şi fără condiţii a Transilvaniei cu România. Regelui Ferdinand i s-a adresat o telegramă prin care i s-a adus la cunoştinţă cele hotărâte la Alba Iulia, ulterior o delegaţie din partea Marii Adunări Naţionale sosind la Bucureşti cu un mesaj special în sensul menţionat, ea fiind aşteptată la

---

98. Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, inv M-168-Proces-verbal al Consiliului Dirigent din 10 decembrie 1918, apud Gh. Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional român* (1918—1920), Cluj-Napoca, 1985, p. 16.

99. *Ibidem*, p. 16—17.

gară de întregul guvern al României în frunte cu I. C. Brătianu, de primarul capitalei şi de un mare număr de oameni.

Prezentarea „actului" Unirii regelui Ferdinand a avut loc în prezenţa întregului guvern, acesta fiind înmânat de către Vasile Goldiş, care sublinia cu acel prilej că unire fusese „o pretenţiune" a istoriei, prin ca asigurându-se libertate şi dreptate „deopotrivă pentru naţiunile mici şi mari."[100] Prezenţa la Bucureşti a delegaţiei ardelene aducătoare a „actului" Unirii, pentru regele Ferdinand, a constituit şi motivaţia unor impresionante manifestări publice care s-au desfăşurat în acele zile în capitala României întregite.

Credem necesar să facem şi observaţia că nu putem fi de acord cu unele opinii potrivit cărora alegerea Consiliului Dirigent ar fi însemnat un pas către independenţa Transilvaniei ca stat sau către realizarea unei autonomii a acesteia în cadrul României Mari. Aceasta deoarece tenta unionistă a tuturor demersurilor întreprinse de Consiliul Dirigent a fost mai mult decât evidentă, asigurând tranziţia de la administraţia şi justiţia specifice monarhiei austro-ungare la cea specifică Regatului României.

Locul de activitate şi de reşedinţă ale Marelui Sfat Naţional şi al Consiliului Dirigent a fost stabilit la Sibiu (până la 10 aprilie 1919, când acestea şi-au încetat activitatea). Din Sibiu, la 11 decembrie, Consiliul Dirigent, care şi trecuse la fapte în scopul desăvârşirii Marii Uniri, a adresat românilor din teritoriile ce se uniseră cu Regatul României o „proclamaţie" prin care li se aducea acestora în mod oficial, la cunoştinţă despre hotărârea de unire.

Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918 avea să fie ulterior întărit prin tocmai subscrierea la el a naţionalităţilor conlocuitoare, chiar dacă unele cu unele rezerve sau numai parţial. Pare interesantă, în această privinţă, observaţia căpitanului american Nicholas Rozvelt care afirma că toţi cei cu care a vorbit afirmaseră că românii şi saşii sunt pentru unirea cu România, doar ungurii au atitudini diferite: de pildă, funcţionarii şi marii proprietari de pământuri erau împotriva separării de Ungaria

100. Ştefan Pascu, *op. cit.*, p. 220.

a Transilvaniei, o altă parte a populației era favorabilă unei Transilvanii independente, în timp ce o a treia categorie de populație se declara dispusă să încerce o experiență sub administrație românească.[101]

Decretul regelui Ferdinand de unire a Transilvaniei cu România a fost emis la 24 decembrie și el stabilea „organizarea provizorie" a Transilvaniei, în sensul că „serviciile publice" rămâneau sub conducerea Consiliului Dirigent, în timp ce afacerile externe, armata, căile ferate, poșta, telegraful, telefoanele, finanțele, siguranța etc., reveneau guvernului central de la București. Practic, începerea acțiunii de organizare administrativă a teritoriilor transilvane a avut loc după 1 ianuarie 1919 (când vor fi numiți prefecți în cele mai multe din județe, precum și pe lângă primarii din marile orașe). O asemenea acțiune a fost serios și sistematic bruiată de o propagandă de dezinformare întreprinsă de cercurile conservatoare din administrația maghiară, conduse și susținute de guvernul de la Budapesta. A trebuit ca, pentru justificarea Consiliului Suprem Aliat să trimită în Transilvania pe generalii francezi Pétain și d'Esperey, ocazie cu care au fost lămurite și unele aspecte concrete privitoare la linia de demarcație fixată prin Convenția de la Belgrad. Franchet d'Esperey s-a putut convinge cu acel prilej că linia de demarcație stabilită era departe de a-i putea satisface pe români, cel puțin din două motive: din punct de vedere etnic ea îi defavoriza, apoi, noile realități ale Europei, inclusiv hotărârea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș de a se uni cu Regatul Român, în virtutea dreptului la autodeterminare, nu putea deveni efectivă atâta timp cât întinse teritorii românești nu erau cuprinse încă în granițele hotărâte la Alba Iulia.

Constatând și că populația din zonele ocupate de trupele maghiare era supusă la un regim de adevărată teroare, generalii francezi și-au dat repede seama că, de fapt, o asemenea linie de demarcație reprezenta un adevărat factor de risc. Ulterior, Frachet d'Esperey a și declarat că respectul pentru integritatea teritoriilor locuite

---

101. *Popers Relating to the Foreign Relations of the United States*, Paris Peace Conference 1919, vol. XII, Wasington, 1947, p. 409.

de maghiari nu poate însemna și „hegemonia" lor în teritoriile locuite de majorități slave și române.

Despre declarațiile generalului francez care vizitase Transilvania, pentru a cunoaște la fața locului situația din această parte a Europei, a fost informat oficial și ministrul de interne de la Budapesta, prin comunicarea lor de către locotenent-colonel Paul Asan, comandantul Regimentului de pușcași algerieni[102].

Raportul generalilor francezi avea să conducă la măsuri concrete din partea Consiliului Suprem Aliat, în sensul că trupelor române li s-a permis, într-o primă etapă, să depășească linia de demarcație. Aliații fuseseră, totodată, puși în fața nerespectării angajamentelor asumate de Ungaria prin actul semnat la 13 noiembrie, a cererilor venite inclusiv din partea Consiliului Dirigent, dar și a necesității rezolvării situației din Rusia meridională, unde prezența și efortul armatei române erau apreciate ca indispensabile. Vizita generalului Frachet d'Esperey la București, între 9—13 decembrie, avea să constituie, desigur, un motiv în plus în ce privește decizia aliaților de a permite armatei române să depășească linia de demarcație[103]. Chiar în timp ce generalul francez se afla în capitala României, șeful Marelui Cartier General român transmitea o comunicare Comandamentului Armatei Aliate de Dunăre în care atrăgea atenția asupra mobilizărilor de trupe ungare (contrar articolului 2 al Convenției de la Belgrad) ca și asupra apelurilor venite din partea Consiliului Dirigent privind o „intervenție imediată" în regiunile de la vest de Mureș, solicita acordul Aliaților pentru luarea în stăpânire a următoarelor centre urbane: Sighetul Maramureșului, Baia Mare, Satu Mare, Carei, Dej, Cluj, „în mod cu totul special", Oradea, Arad[104]. Generalul C. Prezan, șeful Marelui Cartier General al armatei române a dat ordin trupelor române să înainteze la vest de linia Mureșului, în condițiile luării de măsuri pentru

---

102. Battyany T., Beszámolóm, vol. II, p. 19, apud Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 389.

103. General Jean Bernacot, *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol. II, L'Armée du Danube. L'armée française d'Orient (28 octobre 1918—25 janvier 1920), Paris, 1970, passim.

104. 1918. *Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III. Doc. nr. 472.

evitarea oricărui conflict armat[105]. Guvernul ungar fusese prevenit asupra necesității de a-și retrage trupele din zonele Dej, Gherla, Cluj, Turda, prin reprezentantul Înaltului Comandament Aliat, locotenent-colonelul Fernand Vix, dar neluând în seamă „prevenirea" din partea aliaților, acesta a dat ordin armatei maghiare să rămână pe loc, „în contact" cu unitățile române și „fără a face uz de armă".

Înaintarea trupelor române la vest de linia de demarcație, realizată după 15 decembrie 1918, s-a făcut pe măsură ce unitățile ungare s-au retras. La 24 decembrie trupele române au intrat în Cluj, momentul fiind salutat cu satisfacție de populația orașului, iar până la începutul lunii ianuarie elementele înaintate ale unităților armatei române care acționau în Transilvania se aflau deja pe aliniamentul situat la vest de localitățile Dej, Gherla, Cluj, Aiud, Teiuș, Alba Iulia, Orăștie, Deva, Lupeni[106].

În timp ce armata română înainta spre zonele menționate, la Sibiu se constituia Comandamentul Trupelor române din Transilvania în fruntea căruia a fost numit generalul Traian Moșoiu, originar din Bran, unul din generalii care se remarcaseră în mod deosebit și în campania din vara anului 1917. Punctul de comandă al noului comandament era fixat la Sibiu, aspect nu tocmai întâmplător, dacă se au în vedere cel puțin două categorii de probleme: a) Poziția geografică a orașului Sibiu, obstacolele naturale din zonă, îndeosebi marile râuri și, nu mai puțin, lanțurile muntoase care constituiau serioase avantaje în plan strategic și tactic pentru buna conducere a armatei române care acționa în Transilvania; b) Cadrul propice pentru colaborarea operativă a factorilor politici cu cei militari, creat de faptul că tot la Sibiu își avea reședința și Consiliul Dirigent. De altfel, Ordinul nr. 807 din 10 decembrie 1918, emis de Marele Cartier General român, sub semnătura locotenent-colonelului Ion Antonescu motiva înființarea Comandamentului Trupelor române din Transilvania în sensul că acesta trebuie să asigure „o conducere unică" și să „ușureze raporturile dintre comandamente și autoritățile centrale alese la Alba Iulia"[107].

---

105. *România în anii primului război mondial*, vol. 2, p. 619.
106. *Ibidem*.
107. Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fond Microfilme, rola P. II.1.2579, c. 334.

Cum în primele zile ale lunii decembrie 1918 în Transilvania pătrunseseră, în conformitate cu dispozițiile Marelui Cartier General român, și unități ale Diviziei 2 vânători (Regimentul 2), comandate de generalul de brigadă Gheorghe Dabija, iar la începutul lunii ianuarie 1919 avea să fie debarcată din Moldova și Divizia 6 infanterie, se poate concluziona că, deși încă insuficiente, forțele de care dispunea armata română în Transilvania, deveniseră, totuși, semnificative.

La 3 ianuarie 1919 efectivul combatant al celor 4 divizii românești din Transilvania[108] era: Divizia 7 (4 regimente a 3 batalioane fiecare cu 4 966 combatanți, Divizia 6 (3 regimente a 3 batalioane) cu 3 723 combatanți, Divizia 1 vânători (4 regimente a 2 batalioane) cu 3 191 combatanți și Divizia 2 vânători (3 regimente a 2 batalioane) cu 2 276 combatanți.

În condițiile în care misiunile multiple primite de aceste unități pentru eliberarea teritoriului etnic românesc, pe de o parte, și asigurarea ordinei interne, pe de altă parte, erau îndeplinite cu mare greutate (ca administrație, poliție și jandarmerie nu se organizase încă nimic, speranțele în această direcție fiind legate de prezența armatei române, care nu avea nici un fel de dezlegare oficială pe o asemenea linie). Marele Cartier General a luat o seamă de măsuri privind completarea de urgență a efectivelor, organizarea serviciilor (de artilerie, sanitar, veterinar și remontă, geniu și intendență), organizarea funcționării depozitelor de tot felul, înființarea unei secții tipografice și a unei companii telegrafice[109] și, mai mult, la Comandamentul Trupelor din Transilvania s-a înființat Biroul Serviciilor (după modelul celor existente la divizii și, de asemenea, la Marele Cartier General). Măsurile luate au condus la creșterea capacității combative a trupelor române aflate în subordinea Comandamentului Trupelor din Transilvania, conducând chiar la creșterea siguranței populației confruntată cu dezordinea pe care o aduseseră cu ei membrii bandelor de foști luptători în armatele imperiale.

În paralel cu măsurile întreprinse de către Marele Cartier General, vizând întărirea forțelor de care dispunea

108. Idem, fond Marele Stat Major. Serviciul istoric, dosar 120, p. 4.

109. Ibidem.

armata română în Transilvania, şi în acord cu hotărârea Consiliului Dirigent de a crea unităţi speciale de armată, recrutate din această provincie şi destinate să înlocuiască gărzile naţionale a căror capacitate de luptă şi disciplină lăsa de dorit, a fost înfiinţat Comandamentul general teritorial Sibiu în fruntea căruia a fost numit generalul Ioan Boeriu[110]. Potrivit decretului-lege din 7 februarie, urmat de decizia ministerială din 8 februarie, au fost puse bazele corpurilor 6 (diviziile 16, 17 şi 20) şi 7 (diviziile 18, 19 şi 21) armată, într-o primă etapă, datorită resurselor slabe în oameni şi materiale, fiind constituite doar diviziile 16 şi 18, adică câte una din fiecare corp de armată.

Din iniţiativa Consiliului Dirigent a fost chemat sub arme şi Corpul Voluntarilor Ardeleni, alcătuit în cursul anului 1917 din foştii prizonieri de origine română în Rusia. După 3 decembrie 1918 această formaţiune fusese pusă la dispoziţia Consiliului Dirigent. Pe măsura sosirii lor în ţară, voluntarilor foşti prizonieri în Rusia li se vor alătura şi cei din legiunile care luptaseră în Italia. De asemenea, au fost chemaţi să întărească rândurile luptătorilor ardeleni şi ofiţerii de rezervă din contingentele 1896, 1897 şi 1898, ale căror cercuri teritoriale de recrutare se aflau în ţinuturile eliberate deja[111].

Până la sfârşitul lunii martie 1919 trupele ardelene vor ajunge să cuprindă: 1. *Divizia 16* cu 306 ofiţeri şi 10 284 soldaţi, având în compunere Batalionul 16 Vânători Miercurea Ciuc, Regimentul 18 Infanterie Dej, Regimentul 82 Infanterie Târgu-Mureş, Regimentul 83 Infanterie Cluj, Regimentul 84 Infanterie Bistriţa, Regimentul 31 tunari Cluj, Regimentul 32 obuziere Cluj, Spitalul divizionar Bistriţa; 2. *Divizia 18*, cu 368 ofiţeri şi 10 842 soldaţi, având în compunere Batalionul 18 Vânători Târgu Secuiesc, Regimentul 89 Infanterie Braşov, Regimentul 88 Infanterie Sibiu, Regimentul 36 obuziere Sibiu, Batalionul pionieri Alba Iulia şi Spitalul divizionar Braşov; 3. *Trupe neindivizionate*, cu 150 ofiţeri şi 5 017 soldaţi, alcătuite din Regimentul jandarmi Braşov, Regimentul de jandarmi Cluj, Regimentul de jandarmi Arad (Deva), Com-

110. I. Clopoţel, *Lupta pentru democraţie în România de la Actul Unirii încoace*, Braşov, 1921, p. 5.

111. „Gazeta oficială", publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi părţilor româneşti din Ungaria (Sibiu), nr. 7 din 1 februarie 1919, p. 38.

pania sanitară Cluj cu Spitalul Cluj, Compania subzistență Cluj, Compania sanitară Sibiu cu Spitalul Sibiu și Compania subzistență Sibiu; 4. *Trupe neorganice*, dispunând de 320 ofițeri și 8 400 soldați, din rândul cărora făceau parte Regimentul de Infanterie Beiuș, Regimentul de Infanterie „Horea" din Odorhei, Regimentul de Voluntari nr. 1 „Avram Iancu" și Regimentul de Voluntari nr. 2 „Alba Iulia"[112].

Atitudinea ezitantă a Aliaților din perioada de pregătire a Conferinței de Pace cât și după începerea lucrărilor acesteia, la 18 ianuarie, la Paris, a generat adesea complicații mari în evoluția evenimentelor politice și militare din zona de est și centrală a Europei.

După depășirea liniei demarcaționale de către trupele române, la 15 decembrie, înaintarea acestora și luarea sub stăpânire a principalelor orașe din Transilvania — ca o primă etapă a punerii sub control românesc a teritoriilor ce se uniseră oficial cu România la 1 decembrie 1918 —, a urmat, tot cu acceptul Comandamentului Suprem Aliat, cea de a doua etapă, în care acestea au continuat înaintarea, pe măsura retragerii trupelor ungare, până la vest de linia localităților Sighet, Baia Mare, Jibou, Zalău, Ciucea, Vârful Găina din Munții Apuseni, localitatea Zam, pe râul Mureș. Aliniamentul menționat a fost atins de trupele române până la 22 ianuarie 1919, nu însă fără unele dificultăți, datorate faptului că între trupele române aflate în înaintare și cele ungare care se retrăgeau s-au produs și serioase ciocniri.

„Buletinele de informațiuni", întocmite de Marele Cartier General pe baza rapoartelor de la trupe, au pus în evidență, pe lângă satisfacția manifestată de populație față de prezența armatei române în Transilvania, inclusiv a unei părți a populației de etnie maghiară, multe situații care dezvăluiau încercările forțelor ungare, dirijate de la Budapesta, de a întârzia, stopa și pune serioase piedici în calea înaintării armatei române. Propaganda bolșevică s-a dovedit, în toată perioada de după intrarea armatei române în Transilvania, foarte activă, la ea contribuind și o parte din socialiștii români care se

112. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P 11.5.161, c. 120.

lăsaseră cumpărați de către unguri[113]. Un caz special l-a constituit, firește, Circulara Consiliului Național Maghiar din Cluj, semnată de Apáthy, prin care reprezentanții centrelor ungurești fuseseră solicitați să protesteze față de „rezoluțiunile românilor de la Alba Iulia"[114].

Încă înainte ca armata română să depășească linia de demarcație, se semnalaseră serioase pregătiri ale forțelor ungare, în sensul de a se organiza cât mai bine în apărare pe linia Mureșului, întărindu-se apărarea podurilor de către gărzile ungurești. Nu întâmplător, ci tocmai datorită informațiilor obținute pe teren de armata română, generalul Traian Moșoiu, comandantul Diviziei 7 infanterie, înaintase cu forțele sale la 1 decembrie până la punctul Uioara pe Mureș, „în scopul de a împiedica operațiunile diviziei de secui, aflată sub comanda colonelului Kratochwill, care plecase din Cluj spre Alba Iulia cu misiunea de a risipi adunarea și de a prinde pe conducătorii românilor"[115]. Se poate trage și concluzia că numai prezența trupelor române pe linia Mureșului l-ar fi determinat pe Kratochwill să renunțe la proiectul său, iar ocuparea orașului Târgu-Mureș l-a împiedicat pe István Apáthy, președintele Consiliului Național Maghiar din Transilvania să proclame așa-zisa Republică Secuiască[116]. Tot așa, prezența în Valea Jiului, la Petroșani, a Regimentului 10 din Divizia 2 vânători, regiment comandat de colonelul Oprescu, avea să destrame planurile funcționarilor unguri din inițiativa cărora se declarase o grevă care ar fi condus în cele din urmă la proclamarea „Republicii Ardealului" de către sindicatele muncitorești.

Astfel de atitudini, precum cele semnalate deja, s-au înregistrat și pe timpul desfășurării etapei a doua a înaintării trupelor române la vest de linia demarcațională. Dacă la Diviziile 6 infanterie, 1 și 2 vânători, nu s-au înregistrat decât sporadic încercări de rezistență din partea forțelor ungare, la Divizia 7 infanterie, în timp ce aceasta acționa pentru luarea sub control a zonei Sighet—

---

113. Marele Cartier General, Secția II informații, „Buletin de informațiuni", nr. 28, din 4/17 decembrie 1918.

114. Idem, nr. 30, din 6/19 decembrie 1918.

115. General Traian Moșoiu, *Ocuparea Budapestei — în legătură cu operațiunile militare din Ardeal 1918—1919*, Șimleul Silvaniei, 1922, p. 4.

116. *Ibidem*.

Baia Mare—Jibou—Zalău (luarea sub control a zonei asigurând trupelor române stăpânirea Văii Someșului Mijlociu și a căii ferate de pe această vale, precum și a nodului de comunicație Jibou în care se făcea legătura între calea ferată ce ducea la Carei și cea de pe valea Someșului)[117], s-au constatat serioase și neașteptate atacuri din partea unor subunități și unități ungare sau ucrainene (în zona Sighet).

Pentru a acționa potrivit noii sale misiuni, Divizia 7 părăsise regiunea Cluj, care fusese preluată de Divizia 6, destinând pentru ocuparea regiunii Baia Mare—Sighet un detașament mixt format din Regimentul 14 infanterie, două baterii de câmp și un escadron divizionar. Aceste forțe concentrate inițial în jurul localității Baia Mare, după ce se împărțiseră în două, o parte rămânând pentru siguranța zonei (batalionul 1 din Regimentul 14 infanterie și bateria 2 din Regimentul 4 Artilerie, la care se adăuga escadronul divizionar), iar în cealaltă parte (batalionul 2 și o baterie de câmp) urmând a înainta în marș pe jos către Sighet, avuseră de întâmpinat dificultăți pe timpul îndeplinirii misiunii lor. De pildă, în timpul deplasării batalionului 2 infanterie, urmat de batalionul 3 din același regiment[118], către obiectivul misiunii, la comanda Regimentului 14 infanteria se prezentaseră din partea comandantului gărzii ucrainene din Sighet câțiva parlamentari care solicitaseră ca, în scopul de a se evita ciocnirile armate, să fie numită o comisie a cărei misiune ar fi fost stabilirea „liniei de despărțire" pe baza „dreptului naționalităților" și a dreptului „de a dispune fiecare în mod liber de propria soartă"[119].

Răspunsul Comandantului Regimentului 14 infanterie fusese însă pe măsura cererii parlamentarilor ucraineni. El stabilea „continuarea misiunii", deci, înaintarea spre obiectivul ordonat. Totuși, în ziua de 17 ianuarie, când românii ajunseră la 10 km de Sighet, comandantul lor trimise un mesaj către comandantul gărzii ucrainene cerându-i să evacueze regiunea, mesaj la care acesta răspunse cu deschiderea focului asupra celor care i-l adu-

---

117. Generalul Gh. D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921, p. 8.

118. *Ibidem*, p. 19.

119. *Ibidem*.

seseră[120]. A urmat o ciocnire serioasă în urma căreia garda ucraineană s-a retras, cu serioase pierderi: 30 de morți și 50 de răniți, alți 7 ofițeri și 337 soldați fiind capturați, la care se adăuga, firește, o mare cantitate de armament. De partea română pierderile fuseseră neînsemnate, înregistrându-se doar un mort și un rănit.

Și în ce privește ocuparea zonei Jibou—Zalău acțiunile trupelor din Divizia 7 cunoscuseră serioase dificultăți. În zona de acțiune a Regimentului 16 infanterie, care avea în sprijin și o baterie de artilerie, avuseseră loc incidente extrem de grave. După ce comandantul forțelor ungare dăduse asigurări că localitatea Zalău este evacuată, în timp ce două companii și două secții mitralieră se deplasau cu trenul spre această localitate, în apropiere de gara Tigani (5 km nord Zalău), grupuri răzlețe de trupe maghiare atacaseră trenul, rezultând, de partea română, 6 morți, 13 răniți și 7 dispăruți[121]. Riposta comandantului batalionului din care făceau parte subunitățile atacate fusese însă prompt și pe măsura forțelor atacatorului: toate forțele batalionului interveniseră în sprijin lichidând rezistențele grupurilor maghiare din zonă.

Noua linie de demarcație între trupele române și cele ungare, rezultată ca urmare a înaintării celor trei divizii, 7 și 6 infanterie și 2 vânători (având în linia a doua Divizia 1 vânători), fusese stabilită de comun acord cu aliații și, apoi, recunoscută și de guvernul de la Budapesta. Cu toate acestea, după 24 ianuarie, din partea trupelor ungare s-au semnalat o serie de acțiuni agresive la adresa forțelor românești aflate la limita estică a liniei de demarcație. Constituită în „patrule" puternice, uneori atingând chiar efective de peste 1 000 de oameni, înarmați cu armament greu, subunități ungare special constituite pentru astfel de acțiuni treceau linia de demarcație și atacau posturile înaintate ale armatei române, cum s-a întâmplat, de pildă, la Sebeșul Mare[122] sau la Zalău în sectorul Diviziei 7[123], unde în noaptea de 21/22 februarie 1919,

---

120. *Ibidem.*

121. *Ibidem.*

122. *România în anii primului război mondial*, vol. II, p. 649.

123. Jurnal de operații al Comandamentului Trupelor din Transilvania. Registru istoric (ianuarie—aprilie 1919), Arh. M.Ap.N., dosar 55, p. 7.

grupuri înarmate, având până la 400 de oameni fiecare, întărite cu numeroase mitraliere și artilerie, la care s-au adăugat și alte trupe ungare, venind dinspre pădurea de la est de Zalău, au căzut în flancul trupelor române din această zonă, silindu-le să se retragă. Numai cu serioase eforturi forțele române au reușit să reintre în stăpânirea localităților Zalău și Tigani, în dimineața zilei de 25 februarie. Forțele române, un batalion din Regimentul 27 infanterie, care a acționat de la sud spre nord, și un batalion din Regimentul 15 infanterie, care a acționat de la nord spre sud, au fost sprijinite în acțiunea lor de focul a două baterii de obuziere și de o secție de artilerie de munte, care ocupaseră poziție pe înălțimile din jurul Zalăului[124].

Oportunitatea înaintării armatei române până la linia vest — Sighet, vest — Zalău—Muntele Găina, localitatea Zam, fusese subliniată de șeful Marelui Cartier General român, care îi făcuse cunoscut Comandantului Armatei aliate de Orient că în baza autorizației date de acesta cu ocazia vizitei sale la București, trupele române au putut ocupa regiunea Dej—Cluj și să elibereze pe românii supuși unui sever regim de opresiune,[125] că în continuare ar fi necesară înaintarea trupelor române pentru a ocupa cât mai devreme posibil regiunea Arad—Oradea—Carei. Fusese subliniat faptul că cele menționate se impuneau a fi realizate cel puțin pentru două motive: a. Populația românească din aceste zone nu mai era sigură de viața și averea sa. Bande însemnate de unguri, sprijinite și de gărzile naționale maghiare, jefuiesc orașele și satele și omoară fără milă, b. Se propagă prin toate mijloacele bolșevismul, folosindu-se nemulțumirile locuitorilor, provocându-se foamete prin rechiziționarea și transportarea dincolo de Tisa a depozitelor și resurselor alimentare din regiunile Crișana și Maramureș.

Totodată, se sublinia faptul că înaintarea armatei române era și în spiritul armistițiului, deoarece trupele aliate aveau dreptul de a ocupa orice punct strategic de pe teritoriul Ungariei[126]. Apoi, ținând cont de faptul

---

124. Ibidem. p. 8.

125. 1919. *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III. Dos. nr. 474.

126. *Ibidem.*

că propaganda comunistă în teritoriul controlat de trupele române era neîntreruptă, că se propagau ideile comuniste în numele unor pretinse „organizaţiuni" româneşti cu denumiri ca „Muncitorii comunişti români din Budapesta", „Fracţiunea socialiştilor români din Ungaria", „Gruparea comunistă română din Ungaria şi Ardeal"[127], că în general ca metode erau folosite cea „a manifestelor aruncate din avion", sau cea a destabilizării activităţii economice prin organizarea de greve (cum au fost cele din sectoarele minier şi al căilor ferate, cu urmări serioase asupra vieţii populaţiei), necesitatea ca armata română să înainteze în Transilvania spre vest, devenise tot mai clară şi pentru interesele aliaţilor, care nu aveau cum să stăvilească tendinţele de „bolşevizare" şi anarhie din această parte a Europei. Şi asta în condiţiile în care Comandamentul Trupelor din Transilvania demonstrase că este în măsură a pune ordine[128], intervenţia energică a acestuia în cazul grevei celor 600 de lucrători de la atelierele căilor ferate din Cluj fiind un exemplu cum nu se poate mai elocvent.

Acţiunile de provocare ale unei părţi a populaţiei de naţionalitate maghiară, acţiuni coordonate de regimul de la Budapesta şi oamenii acestuia aflaţi în zonele intrate sub stăpânire românească, au continuat însă, în încercarea de a pune în imposibilitate armata română de a-şi îndeplini misiunile[129].

În cursul lunii ianuarie avuseră loc la Sibiu discuţii între o delegaţie de oameni politici maghiari din Cluj, condusă de Grandpierre Emil cu Iuliu Maniu, pe chestiuni privind „administrarea" Transilvaniei. Printre propunerile făcute de delegaţia maghiară figura şi aceea ca în zonele cu populaţie preponderent maghiară limba administraţiei să fie maghiară, iar în cele cu populaţie preponderent română, să fie română, în celelalte zone, mixte din punctul de vedere al etniilor prezente, să se folosească ambele limbi. Prin „Decretul 1", Consiliul Dirigent sta-

---

127. Arh. M.Ap.N., fond Marele Stat Major, Serviciul istoric, dos. 126, f. 3—4.

128. Ibidem.

129. Ibidem, fond Comandamentul Trupelor din Transilvania, dosar nr. 63, passim.

bilise însă, în cele din urmă, o singură limbă oficială în administrație: cea română.[130]

Instaurarea administrației românești fusese primită de o mare parte a populației de etnie maghiară nu numai cu suspiciune, ci și cu manifestări de rezistență, încercând pe toate căile să se împiedice acest lucru. Astfel de tendințe fuseseră, la rândul lor, precedate de fapte care evidențiaseră o atitudine de nesocotire a autorității statului român, cum se întâmplase la sfârșitul anului 1918, când se proclamase chiar o „Republică secuiască", urmată de pronunțarea de către Comitetul administrativ din Odorhei, la 8 ianuarie, pentru „instituirea administrației secuiești" (vicecontele Pál Arpád fiind arestat pe 9 ianuarie 1919, pentru că luase jurământul de la 36 funcționari, în favoarea „Republicii Secuiești").[131]

Atingerea de către armata română a aliniamentului Sighet—Baia Mare—Zalău—Ciucea—Zam, era, așadar, rezultatul unor demersuri politice și militare, care, pe de o parte, obligau armata română să înainteze, întru ocrotirea vieții și averii românilor din partea de vest a Transilvaniei, din ținuturile Crișanei și Maramureșului, iar pe de altă parte, dat fiind evidența faptelor, care amenințau cu bolșevizarea, îi obligau pe Aliați să țină seama de realități, de faptul că numai acțiunile armatei române se puteau dovedi folositoare cauzei lor în această parte de Europa. De altfel, ordinul lui Clemenceau, din 28 ianuarie 1919, avea că consfințească noua stare de provizorat (atât pentru români cât și pentru unguri) determinată de încheierea cu succes a celei de a doua înaintări realizată de armata română la vest de linia de demarcație fixată prin Convenția militară de la Belgrad, o stare de provizorat ce va lua sfârșit odată cu declanșarea ofensivei române din aprilie 1919. Cu ofensiva din aprilie, avea să înceapă cea de a treia etapă a înaintării armatei române în scopul eliberării teritoriilor etnice românești, aflate sub incidența Hotărârii de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Privind atitudinea populației din Transilvania față de prezența armatei române, ea se poate deduce ușor și dintr-un document de la Legația Franței din România, datat

---

130. Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 129.

131. Arh. M.Ap.N., fond Comandamentul Trupelor din Transilvania, dosar 19, f.

„25 februarie 1919"[132], în care se arată că această prezență poate fi considerată în general „bine văzută", deoarece majoritatea populației este „de rasă și sentimente românești" și singurele elemente asupra cărora se poate menține rezerva sunt cele saxone, ungare și evreiești. În ce-i privește pe saxoni, oameni la care sentimentul patriei este „inexistent",[133] aceștia au ales potrivit cu interesele lor. Ei au însă teamă de faptul că, vor vedea introducerea în Transilvania „a regimului de protecțiuni de combinații strâmbe și de sperțuri", care în opinia lor era frecvent în România. Referitor la unguri, se aprecia că aceștia, care locuiesc în general în marile centre, sunt „ireductibili" și, îndeosebi, deschis ostili unirii definitive a Transilvanei cu România.[134]

Cu o asemenea atitudine, în condițiile unei propagande puternice lansată pe toate căile de guvernanții unguri, o parte din populația maghiară din zonele aflate sub protecția armatei române, dar mai ales cei din zonele în care armata română nu ajunsese, a participat, destul de frecvent și ușor, la acțiunile „de pedepsire a românilor", la susținerea terorii împotriva acestora.

Este interesantă „nota" colonelului Hayaux de Tilly, plecat din București la 23 februarie 1919, la ordinul generalului Berthelot, pe ruta Sibiu—Petroșani—Arad—Budapesta—Timișoara—Belgrad, într-o misiune de verificare în teren a situației. Emisarul francez a făcut o subtilă legătură între voința unionistă a românilor, exprimată public la Alba Iulia, și prevederile tratatului încheiat de România cu Antanta din 1916.[135]. Potrivit concluziilor colonelului francez, în condițiile în care granița etnică românească nu era realizată, iar „barbariile bolșevicilor unguri asupra românilor" din zonele aflate sub administrație ungară continuau, luând chiar o amploare deosebită" i se pare justificată înaintarea armatei române până la această linie etnică".

Marele Cartier General al armatei române înaintase, încă din 25 ianuarie 1919, către I. C. Brătianu, aflat la Paris ca prim delegat al României la Conferința de Pace,

---

132. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 233.
133. *Ibidem.*
134. *Ibidem.*
135. *Ibidem.*

un raport în care se menționase că în regiunile din Ardeal, neocupate încă de trupele române, „teroarea se extinde din ce în ce mai mult". Populația din aceste zone, societățile culturale „fără deosebire de neam, credință și lege" implorau ajutorul armatei române. Gărzile ungare se puseseră în slujba ideilor și terorii comuniste — se mai arăta în raport —, sprijină și transporturile de bogății, disponibilități alimentare din zonele respective către Ungaria. Totodată, raportul sublinia faptul că prin „toleranță și atitudinea de expectativă" a Aliaților, se făcea jocul ungurilor,[136] se contribuia la agravarea situației, cu consecințe, imprevizibile, inclusiv pentru interesele aliaților. Despre situații identice, despre situația intolerabilă în care se găsea populația românească din zonele aflat încă sub ocupația ungară, despre crimele și jafurile, sau recrutările la care era supusă aceasta, guvernanții unguri vor fi somați și de către președintele Consiliului Dirigent. Iuliu Maniu, care le-a cerut acestora să se pună capăt unor astfel de stări.[137]

În scopul informării asupra situației din Transilvania și Ungaria chiar mareșalul Ferdinand Foch, avea să-l trimită în zonă pe colonelul Eugéne Trousson. Acestuia i s-a înmânat la 27 februarie, de către o delegație alcătuită din „țărani și intelectuali" un document ce reprezenta „Rezoluția" adoptată de adunarea de protest împotriva liniei demarcaționale, ținută în acea zi în piața mare a orașului Sibiu. Colonelul francez avea să se edifice și asupra evenimentelor petrecute la Beliș, Huedin și Zalău, deplasându-se în cursul lunii martie la Cluj și în localitățile respective. Coroborate cu multe alte „informări" și „rapoarte" de la fața locului, ale unor trimiși ai generalului Bérthelot sau ai generalului d'Esperey, ori cu cele ale lt. colonelului Vix, imaginea Aliaților despre situația din Transilvania, din Banat, Bihor și Sălaj s-a conturat cu multă obiectivitate, sporind convingerea că singura soluție posibilă, dar și urgentă și absolut necesară, era înaintarea armatei române până la linia etnică românească.

O asemenea concluzie sugera, de pildă, și raportul locotenent-colonelului I. Sagnier, subșef al statului major

136. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.1.2619, c. 9—10.
137. Ibidem, c. 9.

al Armatei de Dunăre, care aflat la sfârșitul lunii februarie în Transilvania mai informa și despre marile „înrolări" de voluntari făcute de unguri, îndeosebi în raioanele Satu Mare, Debrețin, Oradea și Gyula. Trupele de voluntari — preciza raportul menționat — „jefuie și masacrează" în zona românească de la vest de linia de demarcație.[138] Raportul colonelului Sagnier aprecia că era necesară o autorizație „de a se împinge ocupația română până la linia etnică", trupele ungare urmând a evacua complet zona etnică românească. De altfel, ca urmare a unor rapoarte similare, generalul Berthelot a și telegrafiat la Paris președintelui Consiliului de Miniștri și Ministru de război al Franței, Georges Clemenceau, pentru ca acesta să fie înștiințat asupra stării de spirit din zonă, stare datorată, în opinia sa, ambiguității cu care era tratată problema de către Puterile Aliate. În telegrama sa Berthelot menționa și despre atacurile zilnice asupra avanposturilor române, tragerile de artilerie asupra punctelor în care se aflau concentrări de trupe românești etc., cerând ca ungurii să fie obligați să-și retragă trupele pe Tisa sau cel puțin dincolo de linia indicată în telegrama precedentă.[139]

Numeroasele semnalări către reprezentanții Aliaților, la diferite nivele, militare sau politice, cum au fost și cele despre violența care continua fără încetare în regiunile Arad și Oradea, asupra populației românești (se practica metoda trenurilor blindate dotate cu tunuri și mitraliere, care bombardau zilnic satele și locuitorii de pe Valea Crișului Alb, de pildă),[140], au determinat Conferința de Pace (în competența căreia intra, începând cu 18 ianuarie, când aceasta își deschisese lucrările în capitala Franței, orice decizie de natură a modifica datele fixate până în acel moment) să decidă asupra cererii unei *zone neutre* între forțele maghiare și cele române, o astfel de zonă urmând a fi controlată de trupele aliate.

Limita răsăriteană a zonei neutre era marcată de șoseaua Arad—Cenad, calea ferată Salonta—Oradea—Ca-

---

138. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op. cit.*, Doc. nr. XLIII (cu 12 plese anexă).

139. *1918. Desăvârșirea unității național-statale* ..., vol. III, Doc. nr. 530.

140. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op. cit.*, Doc. nr. XLIX.

rei—Satu Mare (în toate aceste localităţi neflind permisă prezenţa trupelor române sau ungare), în timp ce linia apuseană pornea de la Tisa, 5 km nord-est Vásárosnamény, trecând pe la 5 km vest de Debreţin, la 3 km vest de Dévaványó, pe la vest de Gyoma, pe la 5 km vest Orosháza, de Hódmezővásárhely şi de Szeged. Trupele ungare trebuiau să se retragă la vest de linia apuseană a zonei neutre începând cu 23 martie, operaţia urmând a fi încheiată în cel mult zece zile, timp în care generalul Gondrecourt ar fi executat operaţiunea de ocupare cu trupele din subordine a zonei neutre.

Hotărârea Conferinţei de Pace stabilea şi faptul că trupele române urmau să ocupe noile poziţii numai după retragerea celor maghiare, precum şi reglementări referitoare la „materialul de război şi feroviar", sau la administraţia din zonele în discuţie. Totodată, prin hotărârea Aliaţilor se anulau dispoziţiile Convenţiei militare de la Belgrad, inclusiv deplasarea spre vest a liniei de demarcaţie, în scopul protejării teritoriilor de la est de linia Deva—Cluj—Baia Mare.[141]

În privinţa Banatului, din perspectiva „plebiscitului" de la Alba Iulia, lucrurile continuau să rămână încă confuze, deşi unele progrese faţă de momentul Convenţiei de la Belgrad se înregistraseră. Sârbii, care profitaseră de rezoluţia autorităţilor austro-ungare şi ocupaseră în întregime zona Banatului, s-au retras ulterior, din ianuarie ei continuând să ocupe numai partea de sud-vest a Comitatului Torontal, inclusiv Timişoara, până la linia de unde începea dispunerea trupelor aliate. În zonele evacuate de trupele sârbeşti au intrat trupele franceze (aparţinând Diviziei XI Coloniale, conduse de colonelul Lemoigne). Evacuarea trupelor franceze şi intrarea trupelor române în Banat avea să se poată realiza abia în iulie 1919, după ce Consiliul Puterilor Aliate de la Paris a decis în acest sens.

---

141. *Documents Diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates, 1918—1932*, vol. 1 (octobre 1918—août 1919), Budapesta, 1993, Doc. nr. 205.

INSTAURAREA LA BUDAPESTA, LA 21 MARTIE 1919, A REGIMULUI DE TIP BOLȘEVIC ȘI IMINENȚA CONFLICTULUI MILITAR DINTRE ROMÂNIA ȘI UNGARIA

Guvernul român a fost înștiințat cu privire la Hotărârea Conferinței de pace din 26 februarie de către comandantul forțelor aliate din România și Rusia meridională, generalul Berthelot. Acesta, informat confidențial la 5 martie de către Franchet d'Esperey, a comunicat șefului Marelui Cartier General al armatei române, la 7 martie, faptul că în ședința sa din 26 februarie Conferința de Pace, „în scopul de a evita orice conflict susceptibil de a-i stânjeni lucrările în curs, a decis crearea în Transilvania, între români și unguri, a unei zone neutre, liberă de orice trupe române sau maghiare. Punctele principale ale acestei zone neutre vor fi ocupate de trupe franceze (în jur de 2 batalioane și 1 regiment de cavalerie), care vor avea ca misiune să asigure menținerea bunei ordini și a liniștei în zisa zonă, având concursul, la nevoie, al unei comisii interaliate"[142]... Se comunicase, de asemenea, și că administrația teritorială rămânea cea fixată prin armistițiu, precum și delimitările zonei neutre, modalitățile de îndeplinire a deciziei Conferinței de Pace.

Generalul francez avea să revină peste alte 11 zile cu noi completări la comunicarea inițială, respectiv cu detalii referitoare la punerea în discuție a măsurilor stabilite la nivelul Comandamentului Suprem Aliat. Acestea se refereau la: 1. retragerea trupelor ungare înapoia aliniamentului ce le fusese desemnat; 2. ocuparea zonei neutre de către armata franceză (aceasta era un fel de „tampon" între trupele române și cele maghiare); 3. înaintarea celor dintâi în teritoriul stabilit, până la limita de est a zonei neutre, putându-se face numai după avizul Aliaților[143]. La 20 martie, Marele Cartier General român a fost înștiințat, tot de către generalul Berthelot, că decizia Conferinței de Pace va fi adusă la cunoștința pre-

142. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.1.2579, c. 511—512; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 172.
143. *Ibidem*, rola P II.1.2580, c. 317—318.

şedintelui Károlyi, că Ungariei i se acordă un termen de 10 zile, începând din 23 martie, pentru retragerea trupelor ungare pe noul aliniament. Numai atunci „când evacuarea va fi realizată — preciza documentul semnat de Berthelot — vă voi aviza şi înaintarea trupelor române va putea începe“[144].

Reacţia Budapestei la noua reglementare a fost, cum de altfel se şi anticipase în rândul aliaţilor, una de respingere. Documente de provenienţă britanică[145] din 14 şi 16 martie 1919, relevă că la aflarea veştii despre „noua“ decizie a Conferinţei de Pace, autorităţile maghiare s-au dedat la noi acte de teroare faţă de români, devenind tot mai evidentă intenţia de a nu se retrage trupele de pe poziţiile ocupate. Decizia Conferinţei de Pace fusese adusă la cunoştinţa preşedintelui Károlyi şi guvernului ungar la 20 martie, de către locotenent-colonelul Ferdinand Vix, şeful misiunii militare interaliate în capitala Ungariei, care, însoţit de alţi trei reprezentanţi ai aliaţilor (englez, francez şi american), a înmânat cu acel prilej o scrisoare semnată de generalul Paul de Lobit, comandantul interimar al Armatei aliate (franceze) de Ungaria.

Reuniunea de urgenţă a cabinetului de la Budapesta (condus de Berinkey Dénes), în cadrul căreia ministrul de război propune soluţia „rezistenţei“ şi „ridicării la luptă a maselor“, printr-o posibilă cooperare cu comuniştii, respinsese „Nota Vix“, dar, totodată, abdicase de la răspundere, preferând soluţia demisiei, o soluţie pe care contele Károlyi a socotit-o normală, întrucât „respectiva decizie“ (a aliaţilor — n.n.) s-ar afla în plină contradicţie cu Convenţia militară de armistiţiu din 13 noiembrie 1918[146].

Analizând împrejurările în care a fost respinsă „Nota Vix“, istoricul Hajdú Tibor aprecia că nu conţinutul Notei a fost motivul principal care a determinat ca ea să fie respinsă. Aceasta deoarece guvernul lui Károlyi îşi bazase politica pe sprijinul naţiunii maghiare şi pe bună-

---

144. Ibidem, c. 319—320; Vezi şi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 172; şi p. 173.

145. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II, 1.2579, c. 511—512.
Doc. nr. 558.

146. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale...* Vol. III.

voința Antantei. Cum însă acesta (guvernul — n.n.) își pierduse sprijinul în țară în egală măsură, ar fi fost necesară o nouă orientare care să aibă însă și sprijinul Antantei. Fără sprijinul acesteia, Károlyi și guvernul său n-ar mai fi avut altă soluție decât să demisioneze lăsând coaliției social-democrato-comuniste sarcina ieșirii din criză[147].

Neacceptarea de către guvernanții maghiari a hotărârii Conferinței de Pace din 26 februarie 1919, privind crearea zonei neutre, urmată de demisia guvernului Berinkey și a președintelui Károlyi, a condus la o situație deosebit de confuză, prielnică marilor dezordini sociale, pe fondul cărora s-a proclamat *Republica Sfaturilor*, care avea să dureze 133 de zile.

Crearea noii forme de conducere statală era considerată la Budapesta ca una din urmările firești ale neputinței guvernărilor anterioare de a păstra Ungaria în granițele ei de dinainte de prăbușirea monarhiei austro-ungare. După 1 Decembrie 1918, oamenii politici maghiari au avut în vedere, până la semnarea tratatului de pace de la Trianon, și alte variante, care vizau o Transilvanie independentă sau una autonomă. Este adevărat însă că asemenea concepții s-au cristalizat doar atunci când Unirea Transilvaniei cu România devenise iminentă. Până atunci preocuparea fusese îndeosebi de integrare totală a acestei provincii în cadrul statului ungar.

Perioada când tendința integrării totale a Transilvaniei la statul ungar a fost mai mult decât evidentă este tocmai aceea când în Ungaria s-au aflat la putere bolșevicii lui Kun Béla. Posibilitatea venirii la putere a acestora se putuse întrevedea din momentul când semnele invaziei bolșevice spre Europa Centrală deveniseră și ele evidente. Unul dintre acestea l-a constituit, firește, înființarea la 21 noiembrie 1918 a Partidului Comunist din Ungaria, partid care l-a avut în frunte pe nimeni altul decât pe „omul lui Lenin", Kun Béla, cel care a dobândit o popularitate sporită tocmai prin arestarea sa, în a doua jumătate a lunii februarie 1919, de către poliția din Budapesta,

---

147. Tibor Hajdu, *Michael Károlyi and the Revolution of 1918—1919*, în „Acta Historica", nr. 3—4/1964, p. 351—371; apud D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.* p. 173.

pe baza mandatului emis de guvernul de coaliție condus de Károlyi[148].

Încă pe când se afla la închisoare, prin mijlocirea lui Bogár Ignác, liderul sindicaliștilor tipografi, Kun Béla avansa propuneri concrete pentru unificarea Partidului Comunist Ungar cu Partidul Social-Democrat[149], condițiile fiind: puterea să aparțină proletariatului; înarmarea proletariatului și dezarmarea burgheziei; organizarea armatei muncitorești; puterea să fie exercitată de muncitori, soldați și țărani muncitori; pământul să fie declarat bun public prin exploatarea lui în cooperative; socializarea uzinelor, minelor, băncilor, căilor ferate și a tuturor mijloacelor de transport; separarea imediată a bisericii de stat etc.

Neputința guvernului în fața nemulțumirilor de tot felul, haosul economic, precum și cererile ultimative ale Antantei au dat în cele din urmă câștig de cauză unor asemenea propuneri, pe care social-democrații unguri le-au îmbrățișat, semnând un acord cu comuniștii lui Kun Béla.

Cedarea puterii de către Károlyi în favoarea comuniștilor și social-democraților a fost interpretată diferit de către istoriografia ungară și la fel și de către cea străină. Potrivit unor păreri emise de istorici unguri[150], demisia lui Károlyi a fost rezultatul presiunilor interne din Ungaria, ea fiind legată de „aspectul integrității acestei țări". Dacă generalul Franchet d'Esperey ar fi contramandat presiunea militară, probabil că președintele Károlyi și guvernul său n-ar mai fi demisionat. În ce privește aprecierile în legătură cu „Nota Vix" ale acelorași istorici, acestea au fost: 1. A servit francezilor în sensul că au putut îndeplini doleanțele românești, impiedicându-i totuși pe români să beneficieze de realizarea integrală a pretențiunilor din tratatul secret din 1916; 2. Oprind înaintarea românilor s-a realizat asigurarea spatelui armatei române în ideea menținerii bazei de la Odessa . . .; 3. Prin fixarea liniei demarcaționale la nordul zonei se asigura

148. *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor*, București, 1969, p. 14.

149. *Ibidem*, p. 15.

150. Ormoș Maria, *Pedovától Trianonig 1918—1920*, Budapest, 1983, p. 184.

imposibilitatea unui ajutor românesc pentru ca Polonia să poată ocupa Galiția de est.[151]

În situația creată de demisia contelui Károlyi, la Budapesta s-a format un nou guvern, alcătuit din comuniști și social-democrați, reprezentantul ultimilor, Garbai Sándor, devenind prim-ministru. Cu toate că revoluția proletară maghiară a triumfat fără vărsare de sânge, Kun Béla a fost nemulțumit. Imediat după semnarea înțelegerii cu social-democrații, acesta, confesându-se soției sale, preciza că undeva a făcut o greșeală, că nu-și poate da seama de ce „a mers prea simplu"[152]. Din discuția celor doi rezulta că tineretul ungar n-ar fi agreat unirea comuniștilor cu social-democrații, dar în opinia liderilor comuniști unguri nu ar fi existat o soluție mai bună pentru situația de moment din Ungaria.

Kun Béla își legase o parte din speranțele sale, firește, și de situația revoluționară din Ungaria (un adevărat haos economic, social și politic), cât și de Armata Roșie, o forță care avansa, aflându-se deja la Pamopol[153]. La 22 martie telegrama din Csepel (Budapesta) îl înștiința pe Lenin că proletariatul maghiar a cucerit întreaga putere de stat, totodată solicitându-se sprijin militar pentru a putea duce lupta împotriva dușmanilor proletariatului. Răspunsul Moscovei a fost prompt: „Aici Lenin! Sincere salutări guvernului proletar al Republicilor Sfaturilor din Ungaria și, în mod deosebit, tovarășului Béla Kun (. . .)[154].

Mișcările politice ale lui Kun Béla l-au propulsat automat în centrul evenimentelor politice din capitala Ungariei. Lenin își va aminti de Kun Béla într-unul din discursurile sale înregistrate pe placă de gramofon (cel destinat special revoluției ungare), afirmând că l-a cunoscut foarte bine pe acesta de pe vremea când el fusese prizonier de război în Rusia și când, nu o dată, stătuseră de vorbă despre comunism și revoluția comunistă. Victoria revoluției ungare era relatată de Lenin cu mare satisfacție, fiind apreciată ca un exemplu de solidaritate a mișcării comuniste maghiare cu revoluția comunistă din Rusia.

---

151. *Ibidem*, p. 185.

152. Kun Bélánė, Kun Béla, *Emlékezések*, Budapesta, 1966, p. 139.

153. *Ibidem*, p. 143.

154. *Ibidem*, p. 139.

Noul guvern ungar, instalat la 21 martie 1919, avea majoritatea portofoliilor ocupate de social-democraţi, comuniştii reuşind să pună stăpânire doar pe funcţiile de vicecomisari ai poporului. Unul din resorturile cele mai importante, cel de Externe, i-a revenit însă lui Kun Béla, care „de facto" era privit ca adevăratul conducător al întregului popor[155].

La două zile după formarea noului guvern ungar (23 martie) în Piaţa Országház s-a desfăşurat o mare adunare populară, ocazie cu care s-a făcut publică crearea Republicii Ungare a Sfaturilor. Au urmat, în zilele imediat următoare, măsurile concrete de înfăptuire a programului revoluţionar; pe 25 martie a fost emisă legea cu privire la crearea Armatei Roşii; pe 26 martie, legea pentru socializarea uzinelor şi a întreprinderilor de transport şi miniere, precum şi a fondului de locuinţe iar pe 3 aprilie legea pentru socializarea moşiilor etc. Odată cu proclamarea Republicii Sfaturilor, Böhm Vilmos a preluat Comisariatul Poporului pentru socializare, în timp ce în fruntea Comisariatului Militar a fost numit Pogány József, ajutat de cei doi adjuncţi ai săi, Számuely Tibor şi Szántó Béla[156]. În perioada de organizare a Armatei Roşii, între comisarul Pogány şi principalii săi colaboratori au existat serioase divergenţe (puncte de vedere diferite, în majoritatea situaţiilor, de ordin subiectiv) datorate slabei cunoaşteri a fenomenelor cu care se confrunta noua armată care se crea şi, desigur, pregătirii inadecvate domeniului militar pe care o aveau cei menţionaţi[157].

Opţiunile lui Pogány vizau posibilitatea creării unei armate de specialişti care să fie plătiţi (mercenari — n.n.). În opinia sa toţi cei aflaţi sub arme trebuiau preluaţi de Armata Roşie, iar continuarea construcţiei noii armate trebuia să fructifice din plin recrutările făcute de către sindicate[158]. În contradicţie cu poziţia în această chestiune a şefului lor, Számuely şi Szántó erau de părere că Armata Roşie trebuia constituită pe baze complet noi, adică total diferit de ceea ce fusese până atunci.

---

155. *Ibidem*, p. 152.
156. *Magyarország Hadtörténete*, vol. II, Budapest, 1985, p. 212.
157. *Ibidem*.
158. *Ibidem*.

Întrucât divergențele între principalii responsabili cu punerea în aplicare a legii de creare a Armatei Roșii deveniseră insurmontabile, sovietul revoluționar i-a împuternicit pe Kun Béla, Böhm Vilmos și Walter Jakab să analizeze situația și să ia unele decizii definitive. În cele din urmă a avut câștig de cauză poziția lui Pogány, consfințită și prin Decretul de constituire a Armatei Roșii (pe 25 martie), care stabilea caracterul forțelor armatei, scopul și misiunea lor, pe baza modelului preluat de la Armata Roșie rusă[159].

Potrivit noii concepții de apărare a Ungariei, Armata Roșie era considerată ca fiind „a clasei proletariatului", ea având misiunea să ducă lupta de eliberare a acesteia și, totodată, să servească de sprijin apropiatei revoluții socialiste europene[160]. La 6 aprilie a fost emisă și hotărârea cu privire la crearea regimentelor internaționale la care au aderat voluntari din alte țări, fideli ideologiei bolșevice, iar la 3 aprilie s-a luat hotărârea de creare a batalioanelor muncitorești de fabrică[161].

Preluând tot ce ținea de organizare de la armata bolșevică rusă, inclusiv lozincilor, frazele demagogice, denumirile funcțiilor, a răspunderilor pe cale ierarhică, Armata Roșie ungară, realizată cu participarea „celor mai credincioși și mai apropiați oameni ai clasei muncitoare" din voluntarii cei mai devotați, a început să-și intre în drepturi, spre neliniștea atât a Marilor Aliați cât și, în general, a Europei. Flagelul bolșevic, care prinsese deja cheag la Budapesta, amenințând cu extinderea și spre alte zone ale Europei, a pus serios în gardă Conferința de Pace de la Paris, care căuta asiduu soluții de punere în aplicare a hotărârii sale din 24 februarie 1919, contând, desigur, deși fără nici un temei, pe disponibilitatea la dialog anunțată de către conducerea bolșevicilor unguri.

La cinci săptămâni de la proclamarea dictaturii proletariatului în capitala Ungariei, detașamentele înarmate ale fabricilor și uzinelor au fost trecute în revistă de către Consiliul guvernamental, pe Andrassy Strasse. Armata Roșie ungară își făcea simțită prezența în rândul instituțiilor de bază ale statului bolșevic ungar. Opera-

159. *Ibidem.*
160. *Ibidem.*
161. *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor*, p. 18.

țiunea de constituire de noi unități „roșii" era în plină desfășurare, totodată, devenind și mai evident pericolul pe care-l reprezenta aceasta pentru vecinii Ungariei, cei pe care bolșevicii unguri îi aveau în planul lor de revendicări teritoriale, dar și pentru Marile Puteri învingătoare în primul război mondial, puse în fața unei situații nu doar extrem de sensibile, cât mai ales periculoase, care putea chiar compromite sau întârzia lucrările forumului de pace de la Paris.

Cum una din principalele sarcini ale guvernului proletar de la Budapesta a constituit-o cea a organizării din punct de vedere militar, prin crearea unei Armate Roșii ungare în măsură să refacă integritatea teritorială a Ungariei, au fost numiți în calitate de conducători ai secției de organizare a trupelor din cadrul Comisariatului Poporului pentru război, Münnich Ferenc, Steinbrück Otto și alții, dintre cei care aveau experiența războiului civil din Rusia și pe deasupra erau și comuniști convinși[162].

În concepția lui Kun Béla trupele ce compuneau Armata Roșie ungară erau „trupe disciplinate", care se deosebeau de cele aflate în retragere de pe front „care săvârșeau jafuri, stricăciuni de tot felul". Lipseau doar specialiștii, deși unii dintre aceștia, care luptaseră pe front, se prezentaseră și fuseră încadrați în noua armată a proletariatului ungar[163].

În paralel cu organizarea Armatei Roșii ungare a început și constituirea Gărzii Roșii (Vörös Őrség), destinată să asigure ordinea internă în cadrul revoluției. S-a alcătuit de asemenea, un Tribunal revoluționar, prin intermediul căruia se aprecia că se va putea controla activitatea elementelor contrarevoluționare interne și externe. În fruntea acestuia a fost numit dr. Ákos Ferenc „vechi" membru de partid (90 de zile putea fi o vechime demnă de o asemenea cauză). Aceleași criterii au stat la baza numirilor în fruntea Secției politice a Comisariatului Poporului pentru interne, unde au fost desemnați „revoluționarii" Korvin Otto și Szallai Imre, care în finalul activității lor vor plăti cu viața.[164]

Față de situația intervenită în cazul Ungariei odată

---

162. Kun Béláné, Kun Béla, *Emlekezések*, p. 152.
163. *Ibidem.*
164. *Ibidem.*

cu instaurarea regimului bolşevic la conducerea acesteia. Aliaţii şi-au intensificat eforturile pentru a determina această ţară să-şi retragă trupele la vest de zona neutră. Ungaria, care făcuse parte din coaliţia Puterilor Centrale, trebuia vrând-nevrând să se execute în faţa pretenţiilor Conferinţei de Pace, urmând totodată să accepte condiţiile finale pe care învingătorii urmau a le formula în Tratatul de Pace.

Afirmaţiile potrivit cărora acţiunea militară a României din anul 1919 ar fi fost o intervenţie imperialistă, născută din teama în faţa pericolului bolşevic, care ameninţa cu instaurarea sa şi în spaţiul românesc, dată fiind vecinătatea cu Rusia Sovietică, credem că nu are nici un temei în realitatea concretă a acelor timpuri. Slaba aderenţă a ideologiei şi propagandei bolşevice în rândul românilor, pe de o parte, cât şi mai ales forţa, actualitatea şi contextul ideilor vizând întregirea naţională, pe de altă parte, pot infirma din start o asemenea ipoteză. Guvernul român avusese o motivaţie specială în 1916, atunci când se acceptase intrarea în război alături de Antanta, cu care, de altfel, se şi semnase un tratat de pace. Reactivarea aceloraşi motivaţii, în toamna lui 1918, era singura în măsură să explice acţiunea militară din 1918—1919, acţiune care a fost posibilă tocmai datorită evoluţiei evenimentelor politice şi militare pe continentul european, îndeosebi în teritoriile ce aparţinuseră fostului imperiu austro-ungar. Pericolul bolşevizării în Ungaria şi în alte zone ale Europei era situat de români într-un plan secundar, fără a fi neglijat. Este adevărat însă că pentru Aliaţi lucrurile aveau mult mai multă importanţă.

Interesele marilor puteri erau, se pare, ameninţate nu doar de evoluţia situaţiei pe fronturile din Rusia şi Ucraina, unde forţele bolşevice se îndreptau ameninţător spre Odessa (unde se găsea cartierul Corpului expediţionar aliat), ci şi, mai ales, de anarhia politică din Ungaria, care, concomitent cu ascensiunea comuniştilor ca şi în alte ţări din centrul Europei, ameninţau posibilitatea încheierii păcii, sau chiar stabilitatea politică şi militară a continentului. Asta în timp ce, pe plan intern, după euforia primelor zile de după victorie, Aliaţii se

confruntau cu serioase concesii sociale[165], repercutate și asupra capacității de luptă și operativității trupelor proprii. Faptul că la începutul lui aprilie 1919 semnele extinderii revoluției de tip bolșevic în Europa deveniseră foarte vizibile prin proclamarea Republicii Consiliilor în Bavaria[166] a impus căutarea din partea Aliaților a unor soluții de urgență.

Una dintre acestea a fost și încercarea de a ajunge la un compromis cu partea ungară, prin încredințarea unei misiuni de mediere în acest sens generalului Jean Cristians Smuts. Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris a considerat misiunea generalului Smuts, un cunoscut și apreciat „pacifist", ca o nouă și ultimă soluție. Ungariei, care se declarase deschisă dialogului, i s-a propus, la 4 aprilie 1919, retragerea de bună voie a armatei sale pe o linie apropiată de cea fixată prin tratatul încheiat în 1916 de România cu Puterile Antantei.[167]

Refuzul noilor autorități ungare a confirmat faptul că Ungaria nu era dispusă a se conforma pretențiilor Conferinței de Pace , că intențiile guvernului de la Budapesta erau diferite de ceea ce intenționaseră Aliații, în speranța rezolvării, totuși, pe cale pașnică a situației.[168] Există părerea, la care parțial subscriem, că prin încercarea sa de mediere, generalul Smuts n-a făcut altceva decât să-i încurajeze pe comuniștii unguri, stânjenind totodată în mod vădit și acțiunea armatei române[169], care, oricum, era în acele momente singura capabilă să facă ca hotărârea Conferinței de Pace să fie îndeplinită.

Pare, desigur, interesantă discuția dintre Kun Béla și generalul Smuts, care a avut loc într-un compartiment de tren (trenul cu care venise generalul), când liderul bolșevicilor unguri s-a exprimat în sensul că „ar dori o înțelegere cu Puterile Antantei, dar îi este frică că dacă ar ceda în fața Aliaților, s-ar prăbuși de la pu-

---

165. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 174.
166. *Ibidem.*
167. C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol, 2. Bucureşti, 1989, p. 442.
168. Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919, în lumina corespondenţei diplomatice a lui I. C. Brătianu*, Bucureşti, 1939, p. 56.
169. *Ibidem.*

tere. Armata Roșie, care se constituia — a conchis Kun Béla — era condusă încă de ofițeri ai vechiului regim și aceștia colaborează doar pentru faptul că ei cred că așa bolșevic cum este (Kun Béla — n.n.) el luptă pentru Ungaria, deci, nu poate să abandoneze acești oameni".[170]

Din modul în care s-au desfășurat discuțiile rezultă cu claritate că tratamentul aplicat conducătorului bolșevic ungur nu era de nivelul unui șef de stat, că s-a sondat terenul doar, pentru a se vedea cum s-ar putea atenua situația explosivă creată în Ungaria după proclamarea Republicii Sfaturilor. Lui Kun Béla i s-a acordat cu acel prilej un credit în plus, în speranța că se vor găsi, totuși, soluții acceptabile de ambele părți.

Atunci când liderul ungur a revenit la discuții și a fost pus să semneze o hârtie prin care s-ar fi obligat să-i elibereze pe toți supușii britanici pe care-i închisese, el a avut „o figură de tristă amintire: Stătea acolo îngrămădit, posac și înfricoșat"[171], și, desigur, fără a fi în stare să se angajeze în privința retragerii armatelor maghiare, conform hotărârii Conferinței de Pace.

Cu toate că generalul Smuts a fost deosebit de curtenitor cu partenerul său de dialog, acesta, parcă regretând că a rămas pe vechea poziție, aceea de a fi respectate prevederile Convenției militare de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918. Ceea ce însemna, desigur, că ungurii cereau ca armata română să se retragă dincolo de linia râului Mureș.

Ni se par mult mai aproape de adevărul istoric datele și informațiile provenite de la martorii oculari, decât interpretările date ulterior de către diverși istorici, pe baza unor documente mai mult sau mai puțin fidele realității. Unii dintre istoricii în cauză și-au asumat și, de pildă, concluzia că liderul bolșevic ungur l-ar fi lăsat fără replică pe Smuts.

Neîndoielnic, conducătorul bolșevicilor unguri nu-și putea asuma riscul de a lua o altă hotărâre decât cea aflată în consonanță cu spiritul momentului istoric pe care-l traversa Ungaria, cu ideologia partidelor și for-

170. Harold Nicolson, *Peacemoking 1919*, London, 1934, p. 300.

171. *Ibidem*.

țelor care-l propulsaseră în fruntea statului. Prin urmare, rezultatul misiunii întreprinse de generalul Smuts în numele Aliaților nu ar fi avut cum să fie altul. Kun Béla n-avea cum să nu țină seama în demersul său, în decizia sa, de problema „națională" a ungurilor.

Credem că Maria Ormoș are dreptate, în mare parte, atunci când susține că, în final, Kun Béla ar fi considerat vizita generalului Smuts și rezultatele acesteia ca pe un succes al guvernului său[172] întrucât a rămas pe pozițiile inițiale și, deci, Aliaților nu li s-a dat nici măcar un cât de mic câștig de cauză. Pesemne că dacă reprezentanții marilor puteri ar fi analizat cu mai multă atenție întregul comportament al guvernanților bolșevici de până atunci, n-ar mai fi ajuns în postura umilitoare a „medierii" cu învinsul în război.

Inițiativa anglo-americană, adoptată în unanimitate de „cei Mari" în scopul declarat al „evitării vărsărilor de sânge", misiunea generalului Jan Cristian Smuts, pe lângă că a fost, din capul locului, sortită eșecului, a produs și o impresie neplăcută, nu doar în România ci și în întreaga Europă, mai ales că ea s-a realizat în condițiile când bolșevicii ruși atacau în forță pe linia Nistrului, iar manevrele de regrupare și concentrare a forțelor ungare indicau la modul indubitabil că „efortul principal" al guvernanților unguri viza România[173].

În condițiile în care, dintre aliați, pentru a lupta împotriva ungurilor nu mai rămăseseră decât românii, întrucât pe sârbi nu se putea conta, conflictul lor cu italienii pentru Fiume și Dalmația luând proporții nebănuite, când se făcuse dovada clară că numai la pace nu se putea gândi Kun Béla, că acesta, în postura sa de lider al bolșevicilor unguri, nu avea cum să se detașeze de intențiile belicoase ale conaționalilor săi, menite a readuce Ungaria în granițele ei mari, prin mobilizarea unei armate noi, cu care preconiza să-i atace pe cehoslovaci și români[174], când, de asemenea, se impunea cu stringență curmarea regimului de teroare aplicat populației de origine română din zonele aflate încă sub ocupa-

---

172. Maria Ormoș, *op. cit.*, p. 252.

173. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III, Doc. nr. 565; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 175.

174. C. Kirițescu, op. cit., vol. 2, p. 442.

ție ungară, hotărârea guvernului român potrivit căreia armata română va declanșa ofensiva *împotriva Ungariei* la 16 aprilie a servit în modul cel mai elocvent atât interesele aliaților cât și pe cele de reîntregire națională ale românilor.

Măsura luată de România poate fi cotată ca justă și datorită faptului că ea a intervenit în momentul când alte soluții s-au dovedit și redeveneau iluzorii, indiferent dacă ele veneau din partea Conferinței de Pace, a Aliaților sau erau rodul demersurilor românești întru salvarea vieții și averii românilor aflați în zonele încă ocupate de armata ungară. O astfel de măsură arăta, totodată, că răbdarea întrecuse orice așteptare, că nelegiuirile bolșevicilor unguri nu mai puteau fi tolerate, acestea trebuind a fi stopate cât mai urgent.[175] La București — avea să scrie istoricul Gh. I. Brătianu — zarurile fuseseră aruncate[176].

La 12 aprilie 1919, generalul Henri Berthelot, aflat la Marele Cartier General al Armatei Dunării, îl informa pe Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri și ministru de război al Franței, despre hotărârea luată de guvernul român, la cererea insistentă a Consiliului Dirigent din Transilvania, hotărâre prin a cărei aplicare se putea asigura protecția conaționalilor împotriva jafului și nelegiuirilor de tot felul practicate de bolșevicii unguri, situație care contribuia la dezvoltarea *anarhiei*[177].

Protestele Consiliului Dirigent, ale reprezentanților României la Conferința de Pace s-au dovedit ineficiente, în curmarea manifestărilor sângeroase, de răzbunare inutilă practicate de bandele înarmate ale bolșevicilor unguri. Situația devenise atât de critică încât și de o parte și de alta se simțea nevoia ca ea să fie descurcată cu sabia[178].

Decizia guvernului român, luată după o îndelungată chibzuință, și numai atunci când devenise clar că pe sprijinul Aliaților — uman și material — nu se poate

---

175. Generalul D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921, p. 33.

176. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 56.

177. 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român...*, vol. IV, p. 303.

178. C. Kirițescu, *op cit.*, p. 406.

conta, de a trece la ofensivă pentru ocuparea militară a liniei hotărâte de Consiliul Suprem Aliat[179], a fost comunicată Comandamentului Armatei franceze din Ungaria prin ofiţerul de legătură doar cu o zi înaintea deschiderii ofensivei. Termenii în care a fost redactată „decizia" erau: Guvernul român a hotărât ca trupele noastre să treacă actuala linie de demarcaţie. Misiunea lor este: a) să ocupe regiunea românească care se găseşte încă sub dominaţie ungară; b) să distrugă forţele ungureşti care se găsesc în zonă; c) să aducă ordine în regiune şi să asigure viaţa şi avutul locuitorilor în contra bandelor de jefuitori şi criminali. 2. Motivele care au impus această deciziune sunt: a) violarea flagrantă a angajamentelor asumate, prin atacuri executate zilnic de bandele ungureşti şi chiar de trupele lor regulate în contra trupelor noastre; b) lupta de exterminare dusă de autorităţile şi unităţile maghiare în contra populaţiei româneşti din teritoriul ocupat; c) propaganda; d) propaganda anarhistă pe care autorităţile ungare o fac în toate ţinuturile româneşti şi printre trupele noastre (. . .). 3. Acţiunea va începe în dimineaţa de 16 martie (st. n.) . . ."[180].

Deşi la 30 martie 1919 conducătorul bolşevicilor unguri, Kun Béla, declarase ziarului „Neue Preie Presse" că armata roşie pe care o construieşte Ungaria nu are intenţii agresive, că sarcina sa primordială ar fi aceea de sprijinire a dictaturii necesare pentru asigurarea perioadei de trecere fără vărsare de sânge, evoluţia ulterioară a evenimentelor a infirmat în totalitate cele declarate iniţial. În teritoriile româneşti aflate încă sub controlul administraţiei ungare măsurile represive şi atacurile au vizat tot ceea ce era român şi românesc; s-au consemnat adevărate „cruciade" antiromâneşti, mergându-se până la recurgerea la trenuri blindate care făceau naveta între Arad şi Zam, Arad şi Brad, Timişoara şi Făget. Un profund val de nemulţumire în rân-

179. Ion Stanciu, *Un nou document privitor la acţiunea politică şi militară a României în aprilie 1919*, în „Revista istorică", serie nouă, nr. 2/1990, p. 189—191.

180. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 1.2619, c. 636—638.

dul românilor au produs veştile despre asasinarea avocaţilor dr. Ioan Ciordaş şi dr. Nicolae Bolcaş din Beiuş, cât şi a lui Nicolae Bogdan din Vaşcău[181].

Situaţia generală critică din Europa de Est, care impunea o rezolvare urgentă din partea Aliaţilor, a fost în repetate rânduri în atenţia Comandamentului Suprem Aliat, precum şi a Comandamentului Armatei aliate de Orient. De pildă generalul Franchet d'Esperey, după discuţiile avute la Bucureşti cu conducerea armatei române, în prima parte a lunii aprilie, a luat decizia de „a reglementa imediat problema ungară" în care scop a şi convocat ulterior la Belgrad pe toţi comandanţii aliaţi, convocare la care din partea armatei române a fost prezent lt.-colonelul Ion Antonescu[182]. Mai mult, acesta a dat chiar şi o „instrucţiune", personală şi secretă, voevodului Misić, şef al Marelui Stat Major al armatei sârbe, ca şi generalului Henrys, comandantul Armatei franceze din Ungaria, în care se sublinia necesitatea unei operaţii ofensive întreprinse în direcţia Budapesta, realizată prin cooperarea armatelor cehoslovace, române, sârbe şi franceze[183]. În partea dreaptă a Dunării frontul trebuie asigurat de trupele sârbe, în timp ce între Dunăre şi Tisa, acţiunea ofensivă ar fi fost încredinţată unei grupări sârbo-franceze sub conducerea generalului de Lobet. Erau preconizate două direcţii operative: Szeged—Kecskemét—Budapesta (la dreapta), unde ar fi acţionat Divizia 76 şi o parte a cavaleriei concentrate în sectorul Szeged şi direcţia Subotica—Halas—Budapesta (la stânga), forţele de pe această direcţie urmând a fi conduse de generalul sârb Dragomir Milajevic. În concepţia lui Francet d'Esperey forţele române ar fi avut un rol secundar, ele trebuind doar să ţină legătura permanentă cu trupele franceze care asigurau o flangardă de acoperire pe malul stâng al Tisei[184].

Soluţiile preconizate de generalul francez au rămas, firesc, doar de domeniul teoreticului, ele trebuind să fie preluate şi acceptate de Conferinţa de Pace, la fel ca

181. Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p.
182. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 5.101, c. 86—87.
183. *Ibidem*.
184. *Ibidem*.

și altele, precum cele ale generalului englez Bridges[185], nominalizate într-un document al Misiunii militare britanice, prin care se aprecia că forțele aliate trebuie să înainteze împreună să ocupe Budapesta și toate celelalte orașe ungurești, că Ungaria trebuie să fie dezarmată și ocupată, administrată până la noi dispoziții. Într-o asemenea concepție, avându-se în vedere utilitatea forțelor române pe frontul din Basarabia, unde pericolul invaziei bolșevice era deosebit de mare, se preconiza ca o mare parte din materialul de cale ferată să fie pus la dispoziția trupelor române.

Cu toate că propuneri de soluții au existat, mai ales la nivelul comandamentelor militare ale Aliaților, în analizele făcute situației de către reprezentanții marilor puteri, nu s-a putut ajunge la nici un rezultat, cu toate că și în Rusia meridională lucrurile luaseră o turnură deosebit de critică, fiind necesară — din lipsă de efective — evacuarea Odessei, ca și retragerea împreună cu cele române a forțelor franceze pe teritoriul Basarabiei[186].

În asemenea condiții, împotrivirea maghiarilor față de hotărârea Antantei căpătase, în opinia comandamentului Armatei aliate de Orient, proporții internaționale[187], europene. Joncțiunea bolșevismului rus cu cel ungar plana asupra viitorului statut geo-politic al Europei. „Cunoașteți mai bine decât mine mijloacele nesatisfăcătoare de care dispun Aliații, ca și lipsa intențiilor de a se face (un efort) mai mare" — se arăta într-un raport către premierul Georges Clemonceau. Totodată se estima că „Mijloacele practice (...) pentru combaterea situației create ar fi punerea pe picioare a Serbiei și României. Se viza, desigur, echiparea imediată a armatei române cu 30 000 de complete de îmbrăcăminte, echipament și încălțăminte, cerute cu patru luni în urmă".

În opinia Comandamentului Armatei de Orient, Antanta avea nevoie de o armată solidă, în măsură să oprească valul „revoluționar" care amenința dinspre răsărit, în spa-

185. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 1.2579, c. 575—576.

186. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 191—192, vezi și Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 1.2585, c. 119.

187. Ibidem.

tele căruia erau indici despre o implicare a germanilor[188]. Este de la sine înțeles că deși Aliații contau pe armata română, mai ales în oprirea penetrației bolșevice dinspre est, aceștia deveniseră tot mai conștienți de faptul că un efort militar bazat pe propriile resurse, cu care să poată fi lichidat bolșevismul în Ungaria, era imposibil de realizat. Soluțiile teoretice nu puteau acoperi realitatea faptelor.

Prin urmare, armata română rămânea singura forță capabilă a se implica în rezolvarea situației grave create în Ungaria odată cu instalarea la putere a unui guvern de orientare bolșevică, guvern care trecuse imediat la măsuri de organizare militară, de creare a unei Armate Roșii menite să rezolve disputele cu vecinii în privința aspectelor teritoriale. Se știe că noii conducători de la Budapesta, declarând că „vor extinde dominația proletariatului pe întreg teritoriul țării, cu puterea armelor[189], aveau în vedere, la fel ca înaintașii lor, revenirea la realitatea teritorială a „vechii Ungarii", amenințând astfel la modul cel mai serios relațiile politico-statale apărute la sfârșitul primului război mondial pe harta Europei, amenințând liniștea continentului, chiar realizarea în termen util a tratatelor de pace între părțile beligerante.

Adevăratele intenții ale guvernanților de la Budapesta au putut fi cunoscute încă de la sfârșitul lunii martie, atunci când Comisariatul își precizase poziția potrivit căreia, până la terminarea organizării Armatei Roșii ungare, pe diferite fronturi trupele trebuiau să adopte ca atitudine: 1. Republica Ungară a Sfaturilor va răspândi prin armată supremația proletariatului pe întreg teritoriul țării: 2. Până când, în baza unor recrutări repetate, nu se va dispune de o forță suficientă pentru începerea operațiunilor ofensive, se impune menținerea frontierelor actuale, iar în cazul „unui atac inamic", cu forțe superioare tre-

---

188. Mile Bjelajac, *Napori ma osposoblje vongu vognik snaga Kraigevstva SHSn vrijeme medunarodnok Konstituaronja drzave 1918/19*. Izbor iz grad Arhiva Ministerstarstva Vanjskih Poslova Francuska u Parizu, in „Vojnovstarijoki Ilasnik", Anal XXXVII, nr. 21 — mavangent 1986, p. 378—379.

189. Liptai Ervin, *Vöröskatonák előre; „A Magyar Vörös Hadsereg harcai"*, 1919 Budapest, 1979, p. 87; vezi și *Magyarország Története 1918—1919*, 1919—1945, vol. I Budapest, 1984, p. 141—168.

buie să se execute o retragere treptată[190]. În ce privea frontul român, Gruparea colonel Kratochwik trebuia să-şi organizeze în aşa fel forţele în jurul oraşului Satu Mare, încât acestea să fie pregătite să poată acţiona rapid pe direcţia Dej; valea Crişului Repede urma să fie închisă la Ciucea[191] cu forţe puternice ş.a.m.d.

Cunoscând intenţiile conducătorilor bolşevici unguri, Aliaţii ar fi trebuit să-şi organizeze fără întârziere acţiunile prin care orice încercare de dezvoltare a bolşevismului în Europa să fie lichidată în timp util. Neprocedând aşa, având chiar o oarecare îngăduinţă faţă de atitudinea şi faptele lui Kun Béla, aceştia au ajuns la situaţia critică când, deşi se impunea cu strigenţă o acţiune ofensivă împotriva Ungariei, să n-o poată desfăşura din lipsă de forţe şi mijloace. Gravitatea situaţiei din zona de contact româno-ungară a făcut, totuşi, ca Aliaţii să accepte tacit ofensiva română din aprilie, de altfel şi singura modalitate prin care planurile bolşevicilor unguri puteau fi dejucate.

Faptul că operaţia de evacuare a trupelor ungare din zona neutră, care trebuia să se încheie până la 3 aprilie, conform deciziei Consiliului Suprem din 26 februarie, n-a fost realizată a constituit încă un argument în favoarea acţiunii ofensive singulare a armatei române împotriva Armatei Roşii ungare. Într-un fel, indubitabil, interesele Aliaţilor ajunseseră a se suprapune cu interesele României, care, în plus, mai avea şi calitatea de aliat. Ceea ce înseamnă că acţiunea sa ofensivă din aprilie 1919 a fost de două ori motivată, lucru pe care Aliaţii nu numai că l-au înţeles bine, dar l-au şi speculat la maximum, încurajând mai ales în prima parte acţiunea românească. Primul ministru Clemenceau atrăsese atenţia generalului d'Esperey şi comandanţilor armatelor din Ungaria şi de Dunăre că după examinarea situaţiei, a modului cum a fost respectat termenul de evacuare a trupelor ungare din zona neutră (3 aprilie), trebuiau luate „măsuri în consecinţă"[192]. De acest lucru n-a fost străin nici primul mi-

190. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 5.161, c. -73; vezi şi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 186.

191. *Ibidem.*

192. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român*, Recunoaşterea ei internaţională, vol. III. Doc. nr. 573.

nistru român Ion I. C. Brătianu care de la Paris prin unul din oamenii săi de încredere, C. Diamantopol, a transmis la București că „dacă Prezan crede că dispune de forțe suficiente să nu mai aștepte, ci să dea înainte, chiar și până la Budapesta"[193].

O dată cu preluarea puterii la Budapesta de către comuniști, în alianță cu social-democrații, și pe frontul român atacurile unor grupări regulate ungare — detașamente tari de 250—300 oameni, sprijinite de artilerie și trenuri blindate — au devenit deosebit de intensive, mai ales în zonele Sieni, Unguraș, Hodod, Zalău, Ciucea ș.a. Ele au continuat să se repete până în momentul când trupele române au pornit marea lor ofensivă. Atacurile forțelor ungare au fost însoțite și de recunoașteri aeriene, care uneori au atins o mare adâncime până la Cluj, cum s-a întâmplat, de pildă, pe 6 aprilie[194]. Concomitent armata ungară a trecut și la executarea unor lucrări de fortificații, mai ales în zonele localităților Vârfurile, pe Crișul Alb, Ciucea, pe Crișul Repede, dar și în zonele de nord până spre râul Tisa.

Intențiile lui Kun Béla și ale celorlalți guvernanți unguri au devenit în prima parte a lunii aprilie mai mult decât evidente. Organele de informații ale armatei române au semnalat o intensificare a activității agenților unguri strecurați în spatele dispozitivului trupelor române, cu scopul de a produce tensiuni, explozii sociale, dereglarea comunicațiilor. Printre acțiunile inițiate în zonele încă neeliberate se numără și aceea de începere a aplicării unei reforme agrare, însoțită de o agitație, o propagandă pe măsură „în contra unirii tuturor românilor". Se urmărea cu precădere atragerea țăranilor către ideea republicii ungare"[195].

Era clar că într-o perspectivă nu prea îndepărtată, în momentul încheierii operațiunii de constituire a Armatei Roșii ungare, bolșevicii unguri vor trece la atac împotriva tuturor vecinilor de la care aveau de revendicat teritorii, românii fiind printre primii vizați.

---

193. Arh. Statului București, fond Alexandru Vaida Voevod, I. dos. nr. 20, p. 3.

194. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 185.

195. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. III, Doc. nr. 541.

Nu întâmplător aspectul menționat fusese pe deplin conștientizat la nivelul conducerii statului român, care însă din 10 aprilie luase singura măsură care putea preveni o situație și mai dificilă decât cea existentă deja, atât pentru Aliați, cât și pentru trupele proprii: declanșarea unei acțiuni ofensive prin care trupele ungare să fie împinse dincolo de limita vestică a zonei neutre fixate de Conferința de Pace la 26 februarie 1919.

OFENSIVA ARMATEI ROMÂNE DIN APRILIE 1919 ŞI UTILITATEA REALIZĂRII ACOPERIRII PE TISA

CONTEXTUL POLITIC ŞI MILITAR ÎN CARE S-A DECLANŞAT OFENSIVA. SITUAŢIA CELOR DOUĂ ARMATE. JUSTIFICAREA ACŢIUNII OFENSIVE

Decizia luată de conducerea statului român la 10 aprilie, referitoare la trecerea la ofensivă a forţelor sale armate din Transilvania pentru eliberarea spaţiului etnic românesc şi împiedicarea regimului bolşevic de la Budapesta de a se consolida politic şi mai ales militar, a avut ca principală motivaţie tocmai lipsa de decizie a Puterilor Aliate şi Asociate care a modificat raportul de forţe în defavoarea românilor, dând posibilitatea armatei ungare de a se organiza mai bine. Asemenea considerente au stat la baza aprecierii făcute de Regele Ferdinand potrivit căreia înaintarea armatei române în Transilvania era o „necesitate absolută, atât din punct de vedere al politicii noastre externe cât şi din acela al situaţiei interne"[1].

Eşuarea misiunii generalului J. C. Smuts, ineficienţa protestelor pe cale diplomatică ale guvernului de la Bucureşti şi ale autorităţilor locale pentru curmarea manifestărilor de răzbunare inutilă din partea trupelor ungare sau a unor bande înarmate, şi, în mod deosebit, ame-

1. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, Doc., nr. 579; vezi şi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 209.

ninţarea unei ofensive care se pregătea din partea Armatei Roşii ungare, făceau ca o asemenea decizie să se justifice pe deplin. Într-o notă a Ministerului de Externe al României, adresată legaţiilor Franţei, Marii Britanii şi S.U.A. de la Bucureşti se arăta că toate reclamaţiile „contra violărilor constante ale armistiţiului" nu au dus la nici un rezultat pozitiv, „crimele repetându-se şi rămânând nepedepsite"[2]. Deşi reprezentanţii Puterilor Aliate au hotărât bine ca armata română să ocupe „teritoriul locuit de români", această hotărâre n-a fost dusă la bun sfârşit iar „Revoluţia bolşevică de la Budapesta nu a făcut decât să adauge la îndrăzneala agresiunilor".[3]

Dacă din punctul de vedere al intereselor statului român acţiunea ofensivă preconizată se justifica pe deplin, dat fiind situaţia internă şi internaţională creată, se poate afirma, cu suficient temei, că şi din perspectiva intereselor Aliaţilor acţiunea armatei române se prezenta la fel. Mai mult, dat fiind lipsa de posibilităţi, mijloace, forţe concrete care să acţioneze, şi cât mai operativ, pentru a nu permite Ungariei să-şi mai dezvolte capacitatea militară, deci pentru a putea lichida rapid pericolul bolşevic care ameninţa Europa[3]. Aliaţii s-au văzut puşi în situaţia ca un efort deosebit în plan militar, care în mod normal ar fi căzut în sarcina lor, să poată fi substituit prin acţiunea armatei române. De altfel, în timpul vizitei în România a generalului Franchet d'Esperey se convenise cu Comandamentul aliat din Orient să se întreprindă o acţiune militară comună[4] prin care să se pună capăt stării de anarhie din Ungaria, precum şi calvarului populaţiei româneşti din Transilvania[5]. Cu toate acestea, întrucât la nivelul cel mai înalt al Conferinţei de Pace nu s-a putut ajunge la un acord, cele stabilite de forurile militare ale Aliaţilor au rămas la nivelul intenţiilor.

În acele condiţii, când amânările continui în rezolvarea situaţiei practicate de Puterile Aliate deveniseră insuportabile, timp în care populaţia românească din Transilvania

---

2. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2 (1919, vol. 19, f. 3.

3. *Ibidem*.

4. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op cit.*, p. 209.

5. *Ibidem*.

cerea explicații pentru faptul că trupele române nu înaintează deși zilnic erau atacate „de patrule și de lovituri de foc", a intervenit decizia unanimă a Consiliului de coroană al României de a porni ofensiva din 16 aprilie.[6]

În preajma declanșării ofensivei, armata română din Transilvania (de fapt trupele aflate în subordinea Comandamentului în fruntea căruia fusese numit începând cu 12 aprilie generalul Gheorghe D. Mărdărescu) cuprindea: diviziile 1 și 2 vânători, 6 și 7 infanterie, o divizie și o brigadă de cavalerie, două divizii ardelenești, 16 și 18[7]. Ceea ce însemna că erau pregătite să intre în acțiune 64 batalioane de infanterie, 28 escadroane de cavalerie, 32 obuziere, 3 autotunuri, un tren blindat și un grup de moto-mitraliere, iar ca trupe speciale un grup de aviație format din trei escadrile și două batalioane de pionieri.

Evaluând corect evoluția evenimentelor, după 1 decembrie 1916, mai ales în ceea ce privea atitudinea Ungariei, deci și posibilitatea unei confruntări armate cu aceasta, Marele Cartier General al armatei române a acționat în consecință completând efectivele și înzestrarea cu armament și muniție a unităților implicate deja în operațiile din Transilvania și, totodată, procedând la aducerea de noi forțe, mari unități și unități în apropierea Munților Apuseni.

La începutul lunii aprilie 1918, situația în efective operative a Comandamentului Trupelor din Transilvania, care aproape se dublase, se prezenta astfel: La comandamentul Trupelor din Transilvania erau 113 ofițeri și 923 soldați (trupă); la Divizia 7 erau 386 ofițeri și 11 124 soldați; la Divizia 6 erau 324 ofițeri și 7 260 soldați; la Divizia 1 Vânători, 344 ofițeri și 7 782 soldați; la Divizia 2 Vânători, 344 ofițeri și 8 239 soldați. Asta însemna că totalul Comandamentului Trupelor române din Transilvania și unitățile din subordine erau încadrate cu 1 511 ofițeri și 35 328 de soldați. La aceste efective se mai adăugau și cele ale Diviziei 2 Roșiori (brigăzile 2, 3 și 5 roșiori), ceea ce înseamnă că totalul general al efectivelor

---

6. *1918 Desăvârșirea unității național-statale* ..., vol. III, Doc. nr. 581.

7. Ion Stanciu, *Un nou document privitor la acțiunea politică și militară a României în aprilie 1919*, „Rev. Istorică", serie nouă, nr. 2/1990, p. 189—191.

operative erau de 1 715 ofiţeri şi 40 405 soldaţi (trupă)[8]. Măsurile întreprinse de Marele Cartier General român în vederea întăririi forţelor operative ale Comandamentului Trupelor din Transilvania au urmărit şi constituirea de trupe tehnice şi speciale, precum şi asigurarea cu noua armă, aviaţia. Au fost avute în vedere, îndeosebi, compartimentele de asigurare cu armament şi muniţie, cu servicii diverse de strictă utilitate pentru desfăşurarea operaţiunilor militare.

Ca urmare a faptului că situaţia pe frontul din Transilvania se agravase, Marele Cartier General român dispusese, încă de la 30 martie ca diviziile 16 şi 18 ardeleneşti să fie mobilizate, urmând ca în termen de 10 zile ele să poată fi utilizate, după nevoi, în sprijinul frontului.

Marele Cartier General român a dispus, în vederea preconizatei ofensive, ca forţele proprii din Transilvania să fie împărţite în două mari grupuri, astfel: 1. *Grupul de nord*, la comanda căruia a fost numit generalul Traian Moşoiu, era grupul în sarcina căruia cădeau obiectivele cele mai dificile ale ofensivei, dacă avem în vedere că în zona sa de responsabilitate lupta trebuia dusă împotriva unităţilor de secui. Acest grup cuprindea: Detaşamentul mixt General Olteanu, în regiunea Sighet, constituit dintr-o brigadă roşiori, două batalioane de infanterie şi o baterie de artilerie, Divizia 2 Cavalerie, în regiunea Baia Mare, Divizia 7 infanterie, în regiunea Zalău, Divizia 6 infanterie, în regiunea Huedin—Ciucea, pe valea Crişului Repede. Forţele menţionate constituiau şi *linia întâi* de operaţii, în timp ce în *linia a doua* a Grupului de Nord intrau Divizia 16 ardelenească, concentrată pe Valea Almaşului, în spatele diviziilor 7 şi 6 infanterie. 2. *Grupul de Sud* la comanda căruia era chiar comandantul Comandamentului Trupelor din Transilvania, generalul Gheorghe D. Mărdărescu, în sarcina căruia erau obiectivele de ofensivă cele mai uşoare, aveau în compunere Divizia 2 Vânători şi Regimentul ardelenesc „Beiuş", în linia întâi, Divizia 1 Vânători în linia a doua, Divizia 18

8. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P 11—2, 2196, c. 202—204.

ardelenească în linia a treia, ca rezervă generală (această unitate fiind dislocată în regiunea Cluj—Alba Iulia).[9]

Firește că operația de preluare sub autoritatea sa (a armatei române și, respectiv, a statului român n.n.) a teritoriilor aflate încă sub ocupație ungară, dacă ar fi fost precedată de o retragere în ordine a trupelor ungare și a grupărilor anarhice ale „gărzilor roșii" care terorizau populația, ar fi constat, în esență, în deplasarea pe noi aliniamente a forțelor armate proprii, cum de altfel se mai procedase și în lunile anterioare, evitându-se confruntările sângeroase cum au fost cele din a doua jumătate a lunii aprilie 1919.

Sintetizând informațiile despre armata română înainte de confruntarea din Munții Apuseni, precizăm că în Transilvania se găseau în stare operativă 6 divizii de infanterie (două dintre acestea fiind nou create, nedispunând de artilerie) și 3 brigăzi de cavalerie (formând Divizia 2 cavalerie și Detașamentul General Olteanu), adică în total 64 000 de ostași, respectiv 64 batalioane, 28 escadroane și 45 baterii de artilerie (artileria divizionară cu încă 3 baterii în plus, 5 baterii de munte, 3 baterii călărețe și 2 baterii antiaeriene, un tren blindat, 1 grup de motomitraliere, 32 escadroane cavalerie, 4 companii pionieri, plus 3 escadrile ale Grupului 5 aviație.[10]

În ce privește diviziile de infanterie și de vânători (sunt exceptate cele două divizii ardelenești) acestea aveau în compunere câte un escadron de cavalerie divizionară, 2 baterii de infanterie (sau vânători) a câte 2 regimente. Regimentul de infanterie era structurat pe 3 batalioane, iar cel de vânători pe 2 batalioane (fiecare batalion având câte 3 companii pușcași și una de mitraliere). De asemenea, în compunerea diviziilor de infanterie și vânători mai intrau: 1 brigadă de artilerie, compusă dintr-un regiment tunuri de câmp, având 6 baterii și un divizion obuziere ușoare, cu 2 baterii. La diviziile 1 și 2 vânători lipseau batalioanele de pionieri, ele având în schimb câte 1 secție telegrafie cu fir și câte un post telegrafie fără fir.[11]

---

9. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 423.

10. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op cit.*, p. 212: Apud Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 2.2196, c. 202—204.

11. *Ibidem*, p. 212—213.

Privitor la cele două divizii ardelenești, 16 și 18, menționăm că acestea nu dispuneau, în zonele de concentrare, decât de regimentele de infanterie, celelalte unități din structura lor organică (cavalerie, artilerie și pionieri) fiind în curs de organizare. În ce privește structura organizatorică a diviziei de cavalerie este de reținut că aceasta era alcătuită din 3 brigăzi de cavalerie a câte 2 regimente fiecare, că fiecare regiment avea în compunere 4 escadroane, și un grup de mitraliere. Totodată, în structura diviziei se mai găseau 1 divizion de artilerie călărească (compus din 3 baterii) și o companie de bicicliști.

Forțele ungare, aflate în plin proces de mobilizare și organizare a noilor structuri, aveau prezente la est de râul Tisa 7 divizii și 1 brigadă marină, cu un efectiv de 56 215 combatanți.[12] Două divizii și 1 brigadă independentă se găseau în partea de nord-vest și vest a Transilvaniei. O poziție cheie în dispozitivul ungar o avea Diviza 38 infanterie, cu efective de peste 11 000 de combatanți, care închidea operativ Poarta Someșului pe aliniamentul Teceul Mic—nord-vest Zalău—Remeți. O poziție similară, în Poarta Mureșului, pe aliniamentul Gurahonț—Bârzava — malul drept al Mureșului.[13]

La dispoziția Comandamentului Trupelor române din Transilvania, precum și la dispoziția comandamentelor de mari unități și unități din subordinea acestuia erau suficiente date care puneau în evidență caracterul eterogen al armatei ungare, relevând faptul că pe lângă vechile unități și mari unități, care își păstraseră alcătuirea și sistemul funcțional din timpul războiului, cum erau, de pildă, regimentele de honvezi (12, 21, 24, 39), regimentele de infanterie (33, 37, 101), cele 2 batalioane de vânători (2 și 28), existau și continuau să fie în formare unități de voluntari din „Garda roșie" (grupuri de bolșevici, cum mai erau menționate în documentele epocii), cărora li se mai atașau și așa-zisele bande înarmate, compuse din elemente șovine (cele care, de regulă, terorizau populația românească).

---

12. *Magyarország, Hadtörténete*, Budapest, 1985, p. 211—216; vezi și Liptai Ervin, *Vörcskatonák előre! A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*, Budapest, 1979, p. 87.

13. *Ibidem.*

În preajma ofensivei din aprilie, armata ungară dispunea în linia întâi de circa 20 000 oameni, 72 guri de foc și 5 trenuri blindate.[14] Forțele menționate erau repartizate astfel; a) Pe valea Tisei, în fața Detașamentului mixt General Olteanu (Brigada 5 roșiori — regimentele 2 și 7, 1 batalion din Regimentul 14 infanterie, 1 batalion Regimentul 81 infanterie, aparținând Diviziei 16 ardelenești, 1 baterie din Regimentul 4 artilerie, în zona de nord-est Sighet — Körösmező, se aflau în jur de 3 000 bolșevici unguri și ucraineni, iar la vest de Sighet, până la Hust, Regimentul 1 Secui cu un efectiv de 1 700 combatanți și 4 guri de foc. b) Pe Valea, Șomeșului, în fața Diviziei 2 cavalerie (care avea în compunere doar Brigada 3 roșiori, dar primise ca întărire Grupul 2 motomitraliere din Regimentul vânători de munte, precum și o secție de autotunuri din Divizionul de artilerie antiaeriană), se aflau Regimentul 2 Secui și Regimentul 12 Honvezi, cu un efectiv de 2 400 oameni, numeroase mitraliere, 6 guri de foc și un tren blindat. c) Pe Valea Crasnei și în împrejurimi, în regiunea Tășnad — Șimleu, se afla o brigadă de honvezi formată din regimentele 23 și 32, cu un efectiv de 4 000 combatanți și 16 guri de foc. d) Pe Valea Crișului Repede, în fața Diviziei 6 române, în regiunea Ciucea—Oradea, erau 8 batalioane din regimentele 3, 4 și 21 Honvezi și regimentele 37, 39 și 51 infanterie, cu un efectiv total de circa 5 000 combatanți. Unitățile menționate formau împreună Brigada 39 infanterie ungară care dispunea de 18 guri de foc și un tren blindat. e) Pe Valea Crișului Negru, în regiunea Cristior—Vașcău, se aflau regimentele 4 și 21 Honvezi și regimentele 37, 82 și 101 infanterie, cu 8 guri de foc și un tren blindat. f) Pe Valea Crișului Alb, în regiunea Ciuci—Ineu, se afla o brigadă de infanterie (cu punctul de comandă la Sebiș) în compunerea căreia intrau subunități din regimentele 2 Honvezi, 33, 46, și 31 Infanterie, precum și Batalionul 28 Vânători. Efectivul total al forțelor ungare de pe Valea Crișului Alb se cifra la 3 000 combatanți, ele dispunând de 20 guri de foc, 2 trenuri blindate și o escadrilă de 3 avioane.

La datele prezentate, valabile pentru efectivele de care dispuneau forțele ungare aflate în prima linie a

---

14. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 44.

frontului, se mai adaugă cele referitoare la Centrele de recrutare de la Satu Mare (2 000), Șimleu (1 000) și Oradea (6 000). În linia a doua armata ungară dispunea de circa 50 000 combatanți, 65 guri de foc (la Békéscsaba, 25 000 combatanți și 50 guri de foc, la Gyula 2 000 combatanți, la Kétegyháza 15 000 combatanți, la Kürtös 400, la Debrețin 1 200—3 000 combatanți și 15 guri de foc, la Carei 2 000 combatanți iar la Szolnok 2 000.

Dispunând de 70 000 de combatanți, 137 guri de foc și 5 trenuri blindate și având în curs de organizare și mobilizare mari unități în zona Budapesta, la centrul de recrutare pentru Armata Roșie ungară, se semnalau 50 000—60 000 oameni sub arme[15] armata ungară, în pofida neajunsurilor ce priveau disciplina și coeziunea subunităților și unităților sale, reprezenta o forță de care Marele Cartier General român și Comandamentul Trupelor române din Transilvania au ținut seamă în elaborarea planurilor lor operative.

Privind valoarea de care dispunea armata ungară, în cadrul Comandamentelor române se aprecia că unitățile de infanterie sunt bine echipate și înarmate, că acestea dispun de o mare cantitate de mitraliere și puști mitraliere, că artileria era insuficentă și încă „neconstituită în comandamente". De asemenea, se aprecia că unitățile de cavalerie nu se organizaseră, fiind identificat doar un singur pluton de cavalerie în Valea Crișului Alb, că instrucția și disciplina acestor trupe era slabă, că „bolșevismul pătrunsese în toate trupele", excepție făcând unitățile de secui.[16]

Neajunsurile semnalate în ce privește armata ungară, oarecum firești dacă se are în vedere modelul ce se instituia deja, preluat, desigur, de la Armata Roșie rusească, aveau să-și facă efectul pe timpul confruntării militare româno-ungare din aprilie. Ordinea și disciplina, indispensabile în comunitățile militare, precum și coeziunea, ca o a treia coordonată de eficiență, specifică acestora, nu puteau fi puse în relație cu „voluntariamul", cu me-

---

15. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II. 5.212; c. 519—521 și rola P III 1.250, c. 728—734.

16. Arh. M.Ap.N., fond Microfime, rola P II. 5.219, c. 767—776, rola P II.1.2579, c. 593—597 și rola P II.2.2194, c. 664—666.

tode de genul „alegerii" ofițerilor, și comandanților de către soldați.[17]

În ceea ce privește raportul de forțe dintre cele două armate, română și ungară, acesta se prezenta, în linii mari, sensibil egal, dacă avem în vedere, de pildă, efectivele capabile să intre în luptă. În schimb analizând structurile organizatorice ale unităților și marilor unități, compunerea și dispunerea diferitelor categorii de forțe, tăria acestora, ies în evidență multe aspecte care fac ca afirmația referitoare la raportul sensibil egal dintre cele două părți să fie cel puțin discutabilă. Mai ales că din punct de vedere moral, al disciplinei și coeziunii, situația se prezenta net favorabilă forțelor române. Din cadrul armatei ungare doar unitățile de secui, aflate sub comanda colonelului Kratochvil, precum și cele de honvezi erau bine închegate, disciplinate și cu un nivel bun de instruire.

Desigur, unii istorici și teoreticieni militari au mers până acolo încât au prezentat un asemenea raport ca fiind net favorabil românilor, afirmând că liderul bolșevicilor unguri, Kun Béla, ar fi trimis contra acestora „o armată de lucrători".[18] Or, însuși mareșalul Ferdinand Foch apreciase că acțiunea Aliaților contra Ungariei ar fi necesitat efortul a 250 000 combatanți. Ceea ce, atunci când luăm în calcul efectivele cu care armata română a acționat, atât în ofensiva din aprilie, cât și pe timpul ofensivei ungare și, respectiv, contraofensivei române din iulie—august 1919, lămurește în bună măsură chestiunea în cauză.

Dacă în momentul declanșării ostilităților militare dintre România și Ungaria se putea vorbi, totuși, de o oarecare inferioritate a armatei ungare, care oricum urma să se confrunte cu o armată nu numai mai bine organizată, dar care avea ca zestre de experiență serioase acumulări din campaniile anilor 1916 și 1917,[19] nu același lucru se poate afirma despre situația din iulie—august,

---

17. *1919. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III, Doc. nr. 563.

18. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *Răspuns unui jurnal nediplomatic al generalului de divizie Harry Hill-Bandholtz, membru american al misiunii militare în Ungaria (1919—1920)*, București, 1935, p. 4.

19. *Ibidem*.

când forțele ungare au fost nu numai numeroase dar și înzestrate pe măsură, având în plus și o experiență dobândită din mers în confruntările cu cehoslovacii.

Se pare că influența ideilor bolșevice i-a determinat pe noii guvernanți de la Budapesta să piardă simțul realității. Aceasta deoarece nu putea fi explicată atitudinea armatei ungare din preajma și, îndeosebi, preziua declanșării ofensivei din aprilie, atitudine constând în răspândirea de zvonuri privind iminența ofensivei ungare. Mascarada unui așa-zis război psihologic la adresa României și forțelor sale armate angajate pe frontul din Transilvania a fost declanșată de bolșevicii unguri imediat ce aceștia au ajuns la putere.

Lipsa de orientare și apreciere justă a situației internaționale, a situației concrete a Ungariei în acest context, fără să mai luăm în calcul și lipsa unei concepții strategice și tactice potrivită cu interesele Ungariei din acea perioadă, ne obligă să emitem ipoteza că întreaga orientare generală a conducătorilor Ungariei a fost greșită.

În opinia noastră mult mai înțelept din partea Ungariei, în situația că intenționa să atace România, pentru redobândirea teritoriilor avute și sub guvernarea austro-ungară, ar fi fost credem să accepte propunerea Consiliului Suprem de la Paris și să rămână în defensivă[20] până în momentul când armata proprie ar fi ajuns la un nivel de organizare și instruire adecvat. S-ar fi putut evita astfel modul haotic, fără un plan și o concepție clară de luptă, fără o temeinică punere la punct sub aspectul însușirii procedeelor de luptă adecvate situației concrete, terenului și condițiilor de anotimp. Lipsa planurilor, a concepției de cooperare, absența din arsenalul metodologic a procedeelor de cercetare, a acțiunilor manevriere de flanc și spate etc. sunt doar o parte din aspectele care aveau să pună în dificultate forțele ungare în fața ofensivei române.

Avantajele armatei ungare în fața acțiunii ofensive a armatei române erau legate de faptul că aceasta (armata ungară) se afla fixată în apărare, dispunând în unele zone (pe Valea Crișului Repede, în zona Ciucea, și pe Valea

---

20. Locotenent colonel Radu Băldescu, *Războiul național. Operațiunile din anul 1917, 1918 și 1919*, Sibiu, 1933, p. 155.

Crișului Alb, în zona Vașcău—Cristior, îndeosebi la Dealul Mare) de serioase lucrări genistice. Acest lucru era confirmat și de „Buletinele de informațiuni", pe zile, de fapt un fel de „rapoarte" zilnice de la trupele de pe front către Marele Cartier General român. Așa bunăoară, într-un asemenea document, datat din 15 aprilie 1919, se arăta la capitolul 3 (Transilvania și Ungaria), referitor la „Regiunea Crișurilor" că: a) „În regiunea Ciucea ar fi sosit subunități din Regimentul 1 Honvezi (formate în majoritate din meseriași bolșevici din Budapesta) care s-au împărțit la regimentele 3, 4 și 21 Honvezi; b) La est de Ciucea inamicul are 3 elemente de tranșee, ce se sprijină la sud pe șoseaua Ciucea Huedin, în scopul de a bate calea ferată și șoseaua ce duce la Fechetău (azi, Negreni); c) Inamicul continuă lucrarea tranșeelor pe dealul Pleșii; d) Lucrătorii unguri execută pod peste Crișul Repede, în zona Ciucea."[21]

Fără îndoială că Ungaria conta în acțiunile sale militare de perspectivă, în ce-i privea pe români, tocmai pe sprijinul, pe posibilitatea joncțiunii armatei sale cu cea a bolșevicilor ruși, ca ulterior împreună să asigure victoria regimului de dictatură a proletariatului nu numai în toate teritoriile ce i-au aparținut pe timpul monarhiei austro-ungare, ci și pe alte teritorii ale Europei. Cu un asemenea scop în față nici nu mai putea fi vorba de „supunere" la hotărârea Conferinței de Pace din 26 februarie, adică la retragerea trupelor ungare. Dimpotrivă, Armata Roșie ungară trebuia, în concepția liderului Kun Béla, ca imediat ce va fi constituită să declanșeze o puternică ofensivă contra românilor, care să conducă la recâștigarea tuturor teritoriilor pierdute.

Într-un articol din „Le Temps" din 30 martie 1919 era surprinsă cu destulă exactitate situația dificilă în care se găsea România după venirea la putere a social-democraților și comuniștilor în Ungaria, ca fiind amenințată în același timp din trei părți. La Est, pe Nistru, și la Nord, în Bucovina, de bolșevici care strânseseră 10 divizii de infanterie în regiunea Lemberg—Lvov și alte forțe considerabile, dar încă neevaluate. Pe acest front se preconizau cel puțin două atacuri până la sfârșitul lunii apri-

21. Marele Cartier General, Secția a II Informații, „Buletin de informațiuni" nr. 147 din 15 aprilie 1919.

lie. La vest, în Transilvania, de către unguri, care dispuneau de 6—8 divizii şi aveau şanse să-şi sporească efectivele, în condiţiile creării armatei roşii. Un asemenea atac era de presupus că va coincide cu cel al bolşevicilor din nord (ucraineni) şi est (ruşi). În fine, la sud, de-a lungul Dunării şi în Dobrogea, erau pregătiţi să atace bulgarii, care-şi păstraseră depozitele lor de arme şi muniţii, în timp ce soldaţii demobilizaţi fuseseră autorizaţi să ia cu ei puşti şi cartuşe.

În articolul menţionat se făceau referiri şi la faptul că dacă Aliaţii nu vor lua măsuri imediate pentru a-i dezarma pe unguri şi pe bulgari (care, ca învinşi în război, trebuiau să se conformeze condiţiilor de armistiţiu sau celor stabilite de Conferinţa de Pace), dacă ei nu vor profita de faptul că stăpânesc Marea Neagră pentru a aproviziona şi echipa armata română, pentru România ar putea urma o nouă catastrofă[22]. Numai că o asemenea „catastrofă" ar fi atras, cu siguranţă, în aria ei şi Puterile Aliate, întrucât acestea se găseau în situaţia, penibilă chiar, de a nu mai putea face un efort militar cu propriile forţe, un efort în măsură să rezolve problema bolşevismului în Ungaria, să lichideze orice posibilitate de extindere a acestuia către centrul şi vestul continentului.

O asemenea situaţie fusese prezentată încă de la 9 aprilie premierului francez Georges Clemenceau de către comandantul Armatei aliate de Orient. Se atenţionase cu acel prilej asupra faptului că valul revoluţionar bolşevic ameninţă nu numai de la răsărit, unde se recunoştea, desigur şi o implicare a germanilor[23], ci el se naşte mai nou şi din interior. Or, în condiţiile în care Ungaria refuza cu obstinaţie să recunoască noile realităţi politico-statale de pe harta Europei, neacceptând ideea că victoria luptei de eliberare naţională a popoarelor subjugate din fostul imperiu austro-ungar impunea realizarea unor noi frontiere, conforme noilor realităţi, aspiraţiilor de independenţă ale acestora, Aliaţii trebuiau să găsească soluţia cea mai operativă care să conducă la rezolvarea di-

22. Exposé sur les opérations de l'armée roumaine en Hongria apres la 3 novembres 1918 *(Guere de 1919 et les Evenment qui ont été la cause)*, Paris, 1922, p. 9.

23. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II 1.2585, c. 119.

ficilei probleme ivite în primăvara lui 1919, când tocmai se lucra intens la elaborarea tratatelor de pace.

Prin urmare, ţinând seama de faptul că guvernanţii de la Budapesta rămăseseră la poziţia „opunerii cu forţa" la orice încercări de înaintare a trupelor române[24], că în zonele aflate încă sub controlul armatei ungare situaţia românilor devenise disperată (omoruri, schingiuri, maltratări barbare), că nimeni dintre Aliaţi nu putea interveni cu forţa în acel moment, acţiunea ofensivă a armatei române s-a dovedit pe deplin justificată, inclusiv din punctul de vedere al Aliaţilor, chiar dacă acest lucru n-a fost recunoscut pe faţă de către aceştia.

Raporturile armatei române cu forţele armate ale Aliaţilor aveau un aspect specific. Armata română păstra în întregime comandamentul ei, depinzând de Armata aliată de Orient numai în problema coordonării acţiunilor sale ofensive împotriva forţelor ungare şi defensive împotriva celor bulgare[25]. Operaţiunile armatei române, care urmau a fi executate cu rapiditate pentru a putea ulterior, după înfrângerea ungurilor, ca o parte din forţe să fie trimise pe frontul de est, unde continua înaintarea bolşevicilor, le făceau imperios necesare[26].

În fine, în timp ce pentru Ungaria o acţiune militară contra României era, în contextul politic şi militar al anului 1919, total neinspirată, pentru România, ţară făcând parte din tabăra Aliaţilor, învingători în primul război mondial, situaţia avea cu totul alte coordonate. Teritoriile ei, în parte, se aflau încă sub ocupaţie străină în pofida cursului evenimentelor care purtau girul principiilor wilsoniene unanim recunoscute de către Puterile Aliate şi Asociate, dar şi, cu mici excepţii, de către popoarele europene.

---

24. Gh. Ianeu, G. Cipăianu, op. cit., Doc. nr. XLIII.

25. Arhivele Statului, Bucureşti, fond Microfilme, Franţa, rola P II, 5.161, c. 89—90.

26. Ibidem, rola P II, 1.2619, c. 566—567.

Comandamentul Trupelor române din Transilvania a elaborat în vederea ofensivei un Plan de campanie[27], care includea ca principale obiective:

1. Ofensiva energică spre vest, prin depășirea Munților Apuseni și atingerea, în primă fază, a liniei Huszt—Satu Mare—Carei—Oradea—Salonta, ulterior a liniei Gura Someșului—Debrețin—Orosháza—Szeged și chiar dincolo de această linie, până la Tisa.

2. O acțiune hotărâtoare a Grupului de Nord, prin care:

a) Detașamentul mixt General Olteanu să respingă orice atac care s-ar produce pe Valea Tisei și să înainteze până la Huszt.

b) Divizia 2 Cavalerie să păstreze împreună cu Brigada 2 Roșiori sectorul ocupat pe Valea Someșului, făcând recunoașteri ofensive pe tot frontul pentru a fixa forțele inamicului în această parte, până când Divizia 6 și Divizia 7, prin înaintarea lor, vor obține un succes hotărâtor asupra inamicului.

c) Străpungerea dispozitivului inamic în zona de acțiune a Diviziei 6 și Diviziei 7, înaintarea Diviziei 7 având ca obiectiv localitate Carei, concomitent cu înaintarea Diviziei 6 pe Valea Crișului Repede având ca obiectiv localitatea Oradea.

3. Înaintarea Diviziei 2 Vânători pe văile Crișului Alb și Crișului Negru (cu coloana principală pe Valea Crișului Alb), cu misiunea de a pune stăpânire pe ieșirea din defileul Ciuci (Vârful) și a ocupa localitățile Radna, Sebiș și Beiuș, servind drept pivot în timpul acțiunii hotărâtoare a Grupului de Nord.

4. Întrebuințarea rezervei generale, fie în sectorul Diviziei 2 Vânători, fie în sectorul principal, după necesități.

Deși planul de campanie a suferit destule modificări pe timpul aplicării sale la realitatea concretă a situației, el a constituit principalul document operativ de conducere în funcție de care s-au fixat obiectivele pe unități și subunități în vederea atingerii scopului final al ofensivei. Planul menționat se realizase pe baza concepției Marelui Cartier General român, concepție care îl avea ca autor pe

27. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 40.

locotenent-colonelul Ion Antonescu.[28] De altfel, multe din documentele operative în baza cărora au acţionat Comandamentul Trupelor din Transilvania şi unităţile subordonate, l-au avut ca autor pe Antonescu. Acesta, dovedind reale calităţi de ofiţer de stat major, şi îndeplinind şi funcţia de şef al Biroului Operativ al Marelui Cartier General în perioada conflictului militar româno-ungar, manifestase un interes aparte faţă de pregătirea şi desfăşurarea acţiunilor armatei române în 1918 şi 1919 pe cele două fronturi, cel din Transilvania şi Ungaria şi, în est, cel din Basarabia. În ce priveşte acţiunile armatei române în Transilvania şi Ungaria trebuie reţinut că însuşi planul prin care armata română procedase la depăşirea liniei „Diaz"[29], fusese realizat de Ion Antonescu, acesta trebuind să respingă documentul iniţial, realizat la Comandamentul Trupelor din Transilvania, şi înaintat de generalul Panaitescu, şeful de stat major[30], şi să emită un ordin de operaţie în baza căruia au acţionat apoi forţele române din Transilvania.

În ceea ce priveşte declanşarea ofensivei române, evidenţiem faptul că dispozitivul trupelor era pregătit în întregime pentru ca acţiunea să poată începe în dimineaţa zilei de 16 aprilie. Generalul Berthelot specifică, în dimineaţa aceleiaşi zile, într-o telegramă transmisă din Paris Marelui Cartier General, că întrucât Hotărârea Conferinţei de Pace din 26 februarie nu a fost modificată, românii sunt în drept, în caz de atac al ungurilor, să riposteze şi să procedeze la ocuparea zonei, care le-a fost fixată până la limita de est a zonei neutre.[31] Se înţelege că generalul Berthelot îşi lua asupra sa, în calitate de comandant al Armatei Aliate de Dunăre (din care făcea parte şi armata română), responsabilitatea acţiunilor ce urmeau. El era, de altfel, şi cel mai în măsură să vorbească în numele Aliaţilor în acele momente.

---

28. Ion Antonescu, *Citiţi, judecaţi, cutremuraţi-vă*, Bucureşti, 1991, p. 15.

29. *Ibidem*. (Linia „Diaz" era considerată linia Mureşului mijlociu. Ea fusese sortită să constituie chiar un fel de frontieră definitivă între români şi unguri, prin Armistiţiul de la Villa Giusti, care fusese încheiat de către italieni cam peste capul românilor, deşi aceştia erau vizaţi de prevederile acestuia)

30. *Ibidem*.

31. *Exposeé sur les operation de l'armée roumaine*, p. 33.

Acțiunile de atac asupra posturilor românești înaintate și, în general, amplele mișcări de trupe, semnalarea lucrărilor intense la diferite amenajări genistice[32], conduceau, în perioada premergătoare ofensivei române, la concluzia că ungurii pregăteau ei înșiși o ofensivă. De fapt, ei nu erau străini de situația că, mai devreme sau mai târziu, românii singuri sau împreună cu Aliații vor trece la atac. Simțind pare-că pregătirea ofensivei românești pe care ar fi voit s-o anuleze sau cel puțin s-o poată amâna, în noaptea de 15 spre 16 aprilie, în urma unei pregătiri de artilerie, militarii unguri au atacat posturile românești de pe Valea Someșului, la Ciocârlău, la Tigani în sectorul Diviziei 7, și, respectiv, pe Valea Crișului Repede, la Ciucea. De altfel, asemenea atacuri se semnalaseră mereu în perioada anterioară, numai că în noua situație creată de iminenta trecere la ofensivă a forțelor române ele puteau constitui chiar motivația pentru acțiunea ofensivă a românilor.

Firește, nu putem să împărtășim părerea unor istorici români[33] potrivit căreia ofensiva din aprilie a fost urmarea agresiunii Ungariei asupra României, deoarece acest lucru nu poate fi susținut cu argumente temeinice. Atacurile la care procedaseră forțele ungare în punctele menționate deja nu pot fi cotate ca făcând parte dintr-o acțiune ofensivă, chiar dacă acestea au avut o intensitate deosebită și s-au produs în sectoare diferite ale frontului. Ele erau parte dintr-o acțiune continuă, de provocare, inițiată de regimul bolșevic de la Budapesta, dar nicidecum o acțiune ofensivă a armatei ungare. În planul guvernanților bolșevici unguri ar fi urmat, desigur, ca în momentul în care Armata Roșie ungară ar fi ajuns la un stadiu adecvat de pregătire aceasta să pornească la ofensivă contra românilor, să refacă teritoriile așa-zisei „Ungarii istorice".

Prin urmare, a cataloga cele 3 atacuri disparate la dimensiunile unei acțiuni ofensive ungare ni se pare o nereușită interpretare a realității istorice, fără suport științific, menită să satisfacă vanități sau jocuri propagan-

---

32. Marele Cartier General, Secția II informații, „Buletin de informațiuni", nr. 151 din 19 aprilie 1919.

33. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 207.

distice străine demersului istoriografic în numele respectului faţă de adevăr.

Iată, bunăoară, ce spunea un „Buletin de Informaţiuni": „În zilele de 14, 15 şi în noaptea de 15 spre 16 aprilie inamicul a atacat în mai multe rânduri posturile noastre de la dealul Pietriş (1 km est Ilsa), Ciurteleu, satul şi gara Ţigani (Crişeni) şi dealul Scorojetului (7 km nord-est Ciucea)."[34] Ori, asemenea date nu pot constitui un argument pentru a vorbi de o acţiune ofensivă a armatei ungare la 15 aprilie.

Acelaşi „Buletin de informaţiuni" mai preciza şi că: „a) în Ciucea se găseau circa 1 000 unguri şi 4 tunuri b) în ziua de 14 aprilie inamicul a urcat un tun pe dealul Pietriş, unde se găsesc instalate 4 mitraliere. c) Pe Dealul Bendrei (5 km nord-est Ciucea) se găsesc 100 de unguri cu două tunuri şi mai multe mitraliere..." Astfel de buletine erau întocmite la Marele Cartier General român pe zile, pe baza rapoartelor primite de la trupe, a informaţiilor culese pe diferite căi, ele evidenţiind starea de fapt din zonele frontului, mişcările de oameni şi tehnică de luptă ş.a.

Ofensiva armatei române a fost declanşată în noaptea de 15 spre 16 aprilie, la ora 3, pe toată întinderea liniei frontului, de la Hodod (la nord de Zalău) până la râul Mureş (limita sudică) — un front de peste 200 km. În prim plan au fost angajate diviziile de atac româneşti 7, 6 şi 2 de vânători. Poziţiile trupelor ungare, care erau dispuse de regulă în defileu, printre munţi, beneficiau şi de numeroase lucrări de apărare prevăzute cu multe mitraliere, ceea ce le dădea o mare putere de rezistenţă. Ele au fost atacate însă cu avânt de soldaţii români, care au înaintat în coloane de valoarea unui regiment fiecare.

În opinia comandanţilor unguri, defileul de la Ciucea, în Valea Crişului Repede, şi defileul de la Ciuci (Vârfuri), în Valea Crişului Alb, erau socotite ca „inexpugnabile".[35] Luptele cele mai crâncene au fost purtate de trupele române pentru forţarea acestor defilee şi ruperea frontului trupelor ungare din Munţii Apuseni, în zilele de 16, 17 şi 18 aprilie.

---

34. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 149, din 17 aprilie 1919.

35. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. II, p. 424.

În cadrul Grupului de Nord, unde în linia întâi s-au aflat cele două divizii de infanterie, 7 şi 6, acestea au acţionat pe trei coloane (de nord, de centru şi de sud), fiecare coloană având tăria a câte unui regiment. De pildă, Divizia 7 a fost organizată pe 3 coloane astfel: cea de nord avea în componenţă Regimentul 16 infanterie şi 3 baterii de artilerie; cea de centru era formată din Regimentul 27 infanterie, 1 batalion din Regimentul 15 infanterie, 2 baterii de câmp şi 1 baterie de obuziere; cea de sud era alcătuită din batalionul I şi II din Regimentul 16 infanterie, 1 baterie artilerie de munte.[36]

Până în seara zilei de 17 aprilie forţele Diviziei 7 au cucerit cu coloana centrală localitatea Borla, cu cea de sud localitatea Sălagiu, iar cu cea de nord localitatea Supurul de Jos, obligând forţele ungare să se retragă cu mari pierderi şi în dezordine spre vest. Aliniamentele cucerite de Divizia 7 au creat posibilitatea intrării în acţiune a Cavaleriei, încât Brigada 2 Roşiori a început şi ea acţiunea ofensivă la dreapta Diviziei 7, în scurt timp forţele acesteia ajungând pe aliniamentul localităţii Corund.

Într-un prim raport operativ al Diviziei 7 sunt relatate acţiunile Regimentului 16 infanterie pentru cucerirea localităţii Hodod. În zonă, în sprijinul forţelor ungare s-a aflat şi populaţia civilă de etnie maghiară, care dispunând de arme a atacat subunităţile române. Deşi, batalionul 2, comandat de maiorul C. Rozin, a reuşit printr-o acţiune prin surprindere să ajungă în localitate, până la biserică, ulterior, ca urmare a atacurilor din faţă şi flanc, acesta a fost nevoit să se retragă şi să ocupe o poziţie călare pe şosea, la liziera pădurii Mogyoros. Forţele ungare s-au dovedit numeric superioare şi ele au ocupat punctul întărit de pe cota 344. Măsurile luate de forţele române (atacul flancului stâng al forţelor ungare de la cota 344 cu o companie de infanterişti şi o secţie de mitraliere, concomitent cu focul artileriei asupra lucrărilor genistice din zonă) şi, îndeosebi, manevra reuşită de subunitatea comandată de locotenentul Gheorghiu au condus la cucerirea cotei 344 precum şi a localităţii Hodod. În raportul operativ menţionat se mai preciza:

---

36. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II, 5.192, c. 432—437.

„Pierderi: doi ofiţeri morţi (sublocotenenţii Nicolae Crin şi Dumitru Hărăşanu); doi ofiţeri răniţi (locotenent-colonelul Racoveanu şi sublocotenentul Spiridon Moraru); un ofiţer dispărut (maiorul C. Rozin).[37] La inamic, potrivit aceloraşi surse, pierderile au fost însă mult mai substanţiale, adică 30 morţi şi 30 răniţi printre care chiar şi comandantul garnizoanei Hodod.[38]

În ce priveşte Divizia 6, care acţiona în defileul Ciucea, pe direcţia Oradea, aceasta a trebuit să facă faţă puternicelor poziţii de apărare ale Brigăzii 39 infanterie (Regimentul 39 infanterie şi Regimentul 3 Honvezi). Acţiunea s-a realizat, la fel, pe trei coloane, din care cu cea de nord şi cea de sud s-au realizat misiuni de învăluire, la distanţă, a defileului, în timp ce cu forţele coloanei centrale s-a atacat de front. Cu prilejul luptelor din sectorul Ciucea, după cum preciza un „Buletin de informaţiuni" al Marelui Cartier General român, pe lângă unităţile ungare semnalate iniţial, au mai fost identificate subunităţi şi unităţi ale Armatei Roşii Ungare (Regimentul I Internaţional, Regimentul 29 Honvezi) care se formează sau se organizaseră în perioada premergătoare ofensivei române, la Budapesta.[39]

În cadrul coloanei de nord (Regimentul 24 infanterie, având ca întărire 2 baterii de artilerie de câmp şi 1 baterie de artilerie de munte) mai evidentă a fost acţiunea în care Regimentul 24 infanterie „Tecuci" a pus stăpânire pe localităţile Boian şi Stârci şi, în continuare, intrând în Valea Crasnei, a stabilit legătura cu subunităţile aflate în flancul stâng al Diviziei 7. Din coloana de sud (Regimentul 12 infanterie sprijinit de 1 baterie de munte) pot fi amintite acţiunile manevriere prin care Regimentul 12 infanterie „Cantemir" a ajuns să taie retragerea forţelor ungare dinspre Ciucea, în locul unde Valea Iadului se varsă în Crişul Repede.

Concomitent cu acţiunile celor două coloane, de nord şi de sud, coloana de centru (2 batalioane din Regimentul 10 infanterie, Regimentul 11 infanterie, 2 baterii de artilerie de câmp şi 1 baterie de munte), a atacat

---

37. Ibidem, rola P II.5.215, c. 437—438.

38. Ibidem.

39. Marele Cartier General, Secţ. II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 149 din 17 aprilie 1919.

frontal și de flanc, reușind până la 17 aprilie să curețe defileul, forțele ungare concentrându-se în mare grabă către Vadul Crișului și Butan. Acțiunea batalionului 1 din Regimentul 11 infanterie care a executat din ordinul comandantului coloanei de centru un atac demonstrativ de front împotriva pozițiilor ungare de la nord de Crișul Repede, în zona localității Fechetău (azi Negreni), până când alte 2 batalioane din Regimentul 10 infanterie au ajuns în flancul și spatele pozițiilor ungare, constituie un exemplu edificator asupra modului cum au acționat unitățile și subunitățile Diviziei 6.[40]

Grupul de Sud, care a ocupat un sector independent de Grupul de Nord, pe Valea Crișului Alb, a atacat de front cu Divizia 2 Vânători defileul Ciuci, folosindu-se pentru această operațiune de Regimentul 10 Vânători și Regimentul ardelenesc „Beiuș", unități sprijinite de 5 baterii de câmp, una de obuziere și o secție de autotunuri. Concomitent cu atacul de front executat de ostașii Diviziei 2 Vânători (rolul principal revenindu-i Brigăzii 4 Vânători, comandată de colonelul Petre Dimitriu[41]), au mai fost realizate trei manevre pentru întoarcerea pozițiilor ungare din defileul Ciuci.[42] Una dintre manevre, executată pe la nordul defileului de către 1 batalion din Regimentul 3 Vânători, împreună cu 1 batalion din Regimentul „Beiuș", sprijinite de 1 baterie de obuziere și 1 baterie tunuri de câmp, a reușit, după doar câteva ore, să înfrângă rezistența forțelor ungare din zona Măgulicea—Vârfuri, permițând Regimentului 10 Vânători să pună stăpânire pe defileu.[43] În aceste lupte ostașii regimentelor 9 și 10 Vânători au fost nevoiți să lupte la baionetă, atacând de front și de flanc pozițiile ungare situate pe înălțimile împădurite și înzestrate cu numeroase cuiburi de mitraliere.[44] Pentru finalizarea operațiunii de eliberare a defileului Ciuci s-a constituit un detașament mixt, sub comanda colonelului Rasoviceanu, comandantul Regimentului 9 Vânători, în compunerea căruia au intrat Regimentul 9 Vânători, Batalionul 2

---

40. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.2.2200, c. 501—502; rola P II 5.189, c. 461—462.
41. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 44.
42. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II, 5.192, c. 588—589.
43. Ibidem, rola P II. 5.126, c. 255—261.
44. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. II, p. 412.

«Din Regimentul ardelenesc „Beiuș", o baterie de câmp și una de obuziere. Detașamentul astfel constituit, conform misiunii sale, aceea de a înainta peste munți și a nimici rezistența forțelor ungare (de altfel, foarte serioase) de pe Valea Crișului Negru, în zona Vașcău—Beiuș, a întâmpinat o înverșunată rezistență în zona Dealul Mare, precum și în zona localității Cărpinet, unde luptele s-au prelungit mult peste așteptări.

În ce privește organizarea frontului ungar și desfășurarea operațiunilor din ziua de 16 aprilie, pot fi reținute cel puțin două aspecte importante: a) Întâia linie de apărare a forțelor ungare era situată la Vașcău, având un detașament de cadeți înaintat la Dealul Mare; cadeții aveau, spre Nord, legătură cu o unitate de secui dispusă în zona localității Bălța, iar spre Sud aveau legătură cu trupele de la Ciuci—Hălmagiu (legătura se făcea prin „patrule călărețe"). Cea de-a doua linie de apărare era stabilită la Beiuș iar a treia la Oradea, unde era și un puternic centru de recrutare pentru unitățile Armatei Roșii, ostașii acestor unități fiind instruiți și echipați în termen scurt și apoi trimiși succesiv pe front. b) În Bihor au operat alături de unitățile de secui unități ale Armatei Roșii și cadeții de la Școala militară din Oradea. Acestora li s-a adăugat, într-o mai mică proporție, unități trimise din Budapesta, formate în parte din prizonieri de război aduși direct din Rusia și Serbia.

În luptele de la Dealul Mare, pozițiile ungare au fost apărate cu o deosebită înverșunare de către un batalion de cadeți din Școala militară de la Oradea, înzestrat și cu două obuziere de 100 mm și 16 mitraliere.[45] Într-o zonă echipată defensiv cu întreite rețele de sârmă ghim-

---

45. Cadeții erau elevi din anii III și IV, majoritatea în vârstă de 17 ani. În total au fost înrolați 199 elevi și 5 ofițeri. Aceștia au fost trimiși pe front prin „mistificarea ordinelor superioare", deși ordinul Comisarului poporului preciza că elevii trebuiau să rămână în școală. Se știe că atunci când, la plecare, Detașamentului de cadeți i s-a dat drapelul, acesta a fost sfâșiat, folosit apoi la ștersul bocancilor. Cadeții, în majoritate, erau „copii de burghezi", care nu împărtășeau ideile comuniste: erau naționaliști, luptau pentru carieră! (Din memoriile căpitanului Rudolf Titl, căzut prizonier în după amiaza zilei de 16 aprilie, la Cărpinet, pe timpul retragerii de la Dealul Mare. Memoriul a fost depus la Biroul de informații al trupelor române, la Ineu, pe 23 aprilie 1919.)

pată, cadeții aflați în subordinea căpitanului Rudolf Titl, comandantul școlii și a încă cinci ofițeri-profesori, au rezistat asaltului vânătorilor din subordinea colonelului Rasoviceanu și numai după îndelungate și disperate eforturi, convinși că nu mai pot rezista, s-au retras spre Cristior.[46]

Pe la orele 14 (în ziua de 16 aprilie) ei încercaseră chiar învăluirea flancurilor batalionului 2 (din Regimentul „Horia"). Compania a patra din acest batalion, comandată de locotenentul Romulus Mager, acționase la flancul stâng al batalionului. Deși comandantul de companie, în încercarea sa de a-și mobiliza subordonații, fusese răpus de focul unui cadet, locul lui fiind luat de sublocotenentul Klein, între militarii acestei subunități și cadeții unguri se încinsese o dispută aprigă.[47] După cum rezultă din jurnalul unui comandant participant la luptele de la Dealul Mare „Lupta ... a fost sângeroasă. Cadeții, pitiți după copaci nu cedau până la ultima suflare. Cei ce rămaseseră izolați prin pădure, după ce li se terminase muniția, își așteptau cu baioneta întinsă sfârșitul."[48]

Cucerirea culmei dealului de pe care se zărea Beiușul a dat vânătorilor de munte un plus de forță și optimism în urmărirea forțelor ungare. Acestea, totuși, au mai încercat o linie de rezistență la Cristior, rezistență prelungită până către miezul nopții, când batalionul de cadeți, mai puțin comandantul lui, care a fost făcut pri-

---

46. *Contribuții la istoria Unirii 1918—1919*, Jurnal de Traian Mager, Arad 1939, p. 185, 203—204.

47. Precizăm că în ceea ce privește unele surse informative avem rezerve, datele furnizate sunt adesea insuficient de clare și în contradicție cu alte documente cotate ca fiind mult mai autentice. De pildă acțiunile Detașamentului Racoviceanu în zona Dealul Mare s-au desfășurat în condiții de ceață densă cum rezultă din jurnalul unui participant direct — ori, acest aspect a impietat asupra acțiunii subunităților românești, aflate în înaintare, amenințându-i pe militarii unguri aflați în apărare. „Elanul" descrierilor din diferite lucrări, chiar „memorii de război", constituie un handicap serios în redarea cât mai exactă a modului de desfășurare a acțiunilor, a raportului de forțe existent în diferitele momente. Mult mai edificatoare rămân, totuși, cel puțin în ce privește acțiunea trupelor române, „Buletinele de informațiuni", reprezentând rapoartele de la trupe către Marele Cartier General român.

48. Ibidem, p. 184.

zonier, s-au retras spre Vaşcău (unde forţele ungare dispuneau de 400 de oameni, două tunuri şi numeroase mitraliere).[49]

Acţiunilor vânătorilor de munte din Detaşamentul Rasoviceanu, forţele ungare au opus în continuare o tot mai palidă împotrivire, ele retrăgându-se şi din Vaşcău în direcţia Beiuş, cu intenţia de a realiza o nouă linie de apărare pe aliniamentul localităţilor Tarcaia—Negru—Sălişte. Ordinul colonelului Rasoviceanu, prin care acesta dispusese ca batalionul 2 din Regimentul 9 Vânători să atace Vaşcăul, iar batalionul 1 din acelaşi regiment să rămână în rezervă la centru, în timp ce bateria de artilerie să ia poziţie la nord de Cărpinet,[50] s-a dovedit eficient, prin executarea sa asigurându-se posibilitatea ca la 18 aprilie întreaga grupare să fie în marş spre Beiuş.

Pe timpul înaintării trupelor române prin satele bihorene de pe Valea Crişului Negru, ofiţerii şi soldaţii s-au bucurat de o primire afectuoasă din partea locuitorilor. La Rieni, de plidă, circa 30 de săteni au ieşit în întâmpinare pentru a le mulţumi şi a le promite tot ajutorul. La dispoziţia trupelor române au fost puse 6 căruţe pentru transportul muniţiilor şi al bagajelor către Beiuş.[51]

În zona Beiuş s-au înregistrat lupte deosebit de violente între forţele române şi cele ungare, satele Negru şi Tărcaia fiind incendiate şi cucerite prin atacuri date noaptea, la lumina flăcărilor.[52] Un episod aparte s-a petrecut la Tărcaia, sat în care majoritatea locuitorilor era de etnie maghiară. În ciuda steguleţelor albe arborate pe la case (!) ostaşii români au fost primiţi cu foc violent. Populaţia maghiară din sat care şi anterior luptase cot la cot cu soldaţii honvezi nu s-a dezminţit, iar replica forţelor române nu s-a lăsat aşteptată.

În momentul intrării în Beiuş a ostaşilor din batalionul 2 (Regimentul ardelenesc „Beiuş", adică cel care fusese pus în capul coloanei, ca cinstire şi ca act pentru posteritate, fiind cea dintâi unitate care a depus jură-

---

49. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, Buletin de informaţiuni nr. 153 din 21 aprilie 1919.

50. *Contribuţii la istoria Unirii* ..., p. 186—187.

51. Arh. Statului Oradea, fond Colecţia de documente, dos. nr. 190, p. 120 şi 138.

52. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 427.

mântul la mormântul lui Avram Iancu și și-a cucerit cu sânge dreptul de-a purta acest nume).[53]

Batalionul (din Regimentul) ce purta numele orașului a cărui populație suferise cu adevărat un martiriu din partea autorităților ungare, a fost primit de localnici tocmai în sâmbăta Patimilor. De altfel, românii din așezările bihorene de pe Valea Crișului Negru erau în așteptarea armatei române încă de la sfârșitul anului 1918. Membrii Consiliului Național Român din Bihor stabiliseră chiar, printre multe alte măsuri, și aceea de a se da un caracter cât mai solemn evenimentului.[54] În acest sens reprezentanții satelor din județ erau chemați să ia parte la dansul și ospățul ce ar urma a se da în onoarea ostașilor români.[55]

În același interval de timp, pe Valea Crișului Alb, regimentele 2, 3 și 10 vânători au înaintat pe ambele părți ale râului, rezistențele opuse de grupurile izolate din forțele ungare fiind lichidate una după alta. La Buteni, lângă Sebiș, unde a atacat Regimentul 2 Vânători, a putut fi remarcată prezența maiorului de rezervă (fost ministru român la Petrograd) Constantin Diamandi și, de asemenea, tot aici a căzut în luptă colonelul Paulian, comandantul Brigăzii 3 Vânători. Totodată forțe de tăria unui detașament (Divizia 1 Vânători) au avansat, în stânga și de-a lungul râului Mureș, punând stăpânire pe Radna și acoperind astfel aripa stângă a Diviziei 2 Vânători.

În linii mari, până la 18 aprilie, partea întâi a ofensivei armatei române era încheiată, frontul ungar fiind spart pe toată lungimea sa la contactul cu forțele române care depășiseră linia înălțimilor mari deschizând astfel poarta largă de intrare în șesul Crișanei.[56] O primă etapă a ofensivei române era deja consumată. În pofida faptului că ungurii nu se așteptaseră la acțiunea românilor, sau dacă se așteptaseră acest lucru era ținut secret la nivelul unităților și subunităților, trupele române reușiseră să depășească pas cu pas zonele fortificate. Un

---

53. *Contribuții la istoria Unirii* ..., p. 190.

54. Arh. Statului Oradea, Colecția de documente. dos. nr. 157, p. 11.

55. P. E. Papp, *D'n trecutul Bihorului*. Pagini de glorie și jertfă, Beiuș, 1928, p. 225.

56. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. II. p. 437.

comandant ungur, vorbind despre faptul că ungurii fuseseră atacați prin surprindere, recunoștea superioritatea, profesionalismul ostașilor români, apreciind „energia și modul de a ține tăinuite toate pregătirile operațiunilor, îndeosebi jonctiunile iștețe și neasemuit de brave" ale acestora.[57] Soldatul român era caracterizat ca „brav, având deosebite calități: este foarte tenace și supus față de ofițeri". De asemenea, potrivit aprecierilor făcute de același personaj, soldații care se recrutau atunci din Ardeal se prevedea a fi capabili de „bravură și energie", pe când ofițerii făceau dovada unui cavalerism aparte, fiind capabili de gesturi de adevărată onoare, de comportament cu adevărat ostășesc.[58]

Comunicatele Marelui Cartier General al armatei române făceau zilnic bilanțul desfășurării acțiunilor. Într-un astfel de comunicat, datat din 17 aprilie, deci numai după o singură zi de luptă, se consemnase, de pildă, înaintarea trupelor române până la aliniamentul Hodod, Hereclean, Vânători, vest Belatrus, dealul Daniel, precum și faptul că trupele române înregistraseră, ca pierderi, 2 ofițeri și 19 soldați morți, alți 8 ofițeri și 96 soldați răniți, precum și 1 ofițer și 10 soldați dispăruți. Cu prețul acestor pierderi au fost însă capturate 6 obuziere de 100 mm, 30 mitraliere, mai multe arme și mari cantități de muniție. De partea ungară se înregistrează pierderi deosebit de mari. Numai în zona Crișului Alb fuseseră înhumate „mai mult de 300 de cadavre".[59]

Privind întreaga organizare a ofensivei din aprilie, precum și dispunerea forțelor și mijloacelor proprii, Comandamentul Trupelor române din Transilvania luase în calcul și o serie de particularități strategice, de relief și de anotimp. Concret, se avusese în vedere că la vest de Apuseni, începând chiar cu crestele munților, Crișurile deschideau trei direcții prielnice pentru ducerea acțiunilor de luptă ofensive.[60] Erau, desigur, necesare în zonă unitățile de geniu, mai ales pentru cazul în care se puteau produce inundații, când putea deveni

57. *Contribuțiuni la istoria Unirii 1918—19* ..., p. 201.
58. *Ibidem.*
59. *1918. Desăvârșirea unității național-statale* ..., vol. III, Doc. nr. 598; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 223.
60. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 217.

de strictă necesitate acțiunea de montare a unor poduri. Apoi, pe direcția lor de curgere, Crișurile compartimentează regiunea de est a Câmpiei Tisei în două zone: mai întâi zona Debrețin (această zonă constituind un puternic bastion defensiv în fața atacului dinspre Poarta Someșului), și, în continuare, o zonă plană străbătută de o bogată rețea de căi rutiere și feroviare, în majoritatea lor îndreptate către Budapesta, centrul strategic și nodul principal de comunicații al Ungariei.

Marele Cartier General român și Comandamentul Trupelor române din Transilvania țineau seama în elaborarea documentelor lor operative de faptul că, în funcție de dispunerea elementelor orografice și hidrografice, indiferent dacă erau în discuție operații ofensive sau defensive, se conturau și direcțiile cele mai propice[61], astfel: o direcție strategică care străbătea întregul spațiu de la vest de arcul Carpaților până la Dunărea de mijloc, dată de linia localităților Odorhei, Cluj, Oradea, Szolnok, Budapesta; alte două direcții operative, una înscrisă în spațiul deschis de Poarta Someșului, având ca ax linia localităților Zalău, Marghita, Debrețin, Tiszafüred (capacitatea ei permitea desfășurarea acțiunilor de luptă de către o grupare de forțe de valoarea a 5—6 divizii de infanterie), alta înscrisă în spațiul deschis de Poarta Mureșului, care asigura legătura dintre Podișul Târnavelor și Câmpia Tisei pe Valea Mureșului (direcția Alba Iulia—Szeged, cu o capacitate evaluată la 3—4 divizii de infanterie).

Firește, datele menționate au fost confirmate pe timpul desfășurării primei etape a ofensivei române, cea care a constat în *spargerea frontului ungar și depășirea Munților Apuseni*. „Valul celor cinci divizii românești", care dislocaseră pozițiile de apărare ale trupelor ungare de la Tisa maramureșeană până la Mureș, obligându-le la o retragere adesea în debandadă, nu s-a oprit.

Operațiunea de urmărire a continuat având ca obiectiv principal *luarea în stăpânire a liniei marilor centre de pe teritoriul etnic românesc* (Salonta, Oradea, Carei și Satu Mare). Detașamentul General Olteanu, intrat în luptă ulterior declanșării ofensivei diviziilor 7 și 6 infanterie și 2 Vânători, a înaintat de-a lungul Tisei către localitatea Hust, în timp ce Divizia 2 Cavalerie s-a îndreptat cu

61. *Ibidem*, p. 218.

una din brigăzi de-a lungul Văii Someşului, iar cu cealaltă, întărită cu infanterie şi artilerie, a avansat pe valea Crasnei, obiectivul ei fiind interceptarea liniei de cale ferată Carei—Satu Mare, fapt ce punea serios în gardă Comandamentul armatei ungare, căruia i se tăia astfel posibilitatea retragerii trupelor sale din Valea Someşului. Intr-un timp record, până la 19 aprilie, Detaşamentul Olteanu a pus stăpânire pe localitatea Hust, Divizia 2 Cavalerie pe Satu Mare, iar Divizia 7 infanterie, cu o parte din forţe, pe localitatea Carei. Inamicul — se arăta într-un „Buletin de informaţiuni" al Marelui Cartier General român — forţat să părăsească localităţile Hust, Satu Mare, Marghita, Urvind (pe Valea Crişului Repede), se retrăgea pe mai multe coloane, în dezordine, spre vest[62].

Grosul Diviziei 6 sub comanda generalului Holban a continuat înaintarea, în urmărirea trupelor ungare, pe ambele maluri ale Crişului Repede, către Oradea, unul din marile centre care, în opinia Consiliului Suprem Aliat de la Paris, trebuia să delimiteze la est zona neutră. În dreapta, înaintând pe Valea Beretăului, Regimentul 24 infanterie a luat în stăpânire localitatea Marghita încă din 19 aprilie, în timp ce în stânga, pe Valea Crişului Negru, Detaşamentul colonelului Rasoviceanu, după un marş în forţă de la Beiuş spre Tinca, a reuşit, de asemenea, în noaptea de 19 aprilie, să ia în stăpânire localitatea Salonta. La comandantul forţelor române intrate în această localitate, printre cei dintâi unguri care au venit să-i prezinte omagiile şi să ceară protecţie împotriva violenţelor propriilor lor compatrioţi, s-a aflat şi contele Kálmán Tisza, frate al politicianului de la Budapesta care se declarase hotărât împotriva desfacerii Transilvaniei de Ungaria.[63]

Pe Valea Crişului Repede, un detaşament al Diviziei 6, de tăria a 2 batalioane de infanterie, 1 baterie de artilerie de munte şi 1 escadron de cavalerie, se apropia de Oradea, în timp ce o altă coloană a aceleiaşi divizii, compusă din Brigada 12 infanterie, cu 2 baterii de câmp şi o baterie de munte, înaintând pe la sud de râu şi depăşind localităţile Călăţea, Măgeşti şi Butan se apropia de ase-

---

62. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, Buletin de informaţiuni, nr. 153 din 21 aprilie 1919.

63. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 427.

menea, de atingerea obiectivului fixat pentru etapa a doua a ofensivei.

Oradea, orașul în care ungurii aveau un puternic centru de recrutare și mobilizare, oraș „terorizat și jefuit la sânge de bandele bolșevice", a trăit cu adevărat săptămâna patimilor. Știrile ce parveneau de pe frontul de la Ciucea, între timp împins mult peste Piatra Craiului, până la Butan și Aleșd, erau alarmante, dar și îmbucurătoare pentru populație. Trenurile care veneau dinspre Bratca, aduceau tot mai mulți răniți care povesteau despre moralul scăzut al soldaților și ofițerilor unguri care încercaseră să stăvilească înaintarea armatei române.[64]

Orădenii, fie români sau unguri, fie de alte etnii, așteptau cu nerăbdare armata română care să-i apere de jaful și teroarea bandelor roșii aflate în retragerea de pe front. Până la sosirea armatei române, se luase chiar măsura constituirii unei gărzi înarmate, al cărei rol era de a asigura protecția populației. În sâmbăta dinaintea Sfintelor Paști dispăruse pur și simplu antagonismul de veacuri dintre români și unguri, valahul disprețuit devenind peste noapte „mântuitorul". Populația maghiară care se temea ca nu cumva trupele ungare ce se retrăgeau spre Tisa în derută să se întoarcă, cereau românilor să meargă în întâmpinarea armatei române să-i roage pe comandanți să iuțească pasul și să intre grabnic în oraș.

În timp ce ziarele de limbă maghiară, fidele încă vechilor patroni, scriau în mod tendențios, derutând populația, că „Trupele române stau dincolo de Bratca și Beiuș", unde au fost retrase pentru a evita încercuirea[65], parveneau, totuși informații demne de crezare că trupele române se aflau deja la Tileagd (20 km est de Oradea) și că în maximum o oră—două ar putea fi chiar în Oradea. Deși propaganda bolșevică era activă în continuare, atât românii cât și ungurii din oraș ajunseseră să discearnă între informațiile din presă și cele furnizate de țăranii de pe Valea Crișului Repede, prezenți zilnic în piață cu produsele lor.

O știre furnizată de presa locală și care s-ar fi dorit „O bombă", a fost și aceea că muncitorii din întregul Ardeal ar fi intrat în grevă, știre completată de diferiți emi-

---

64. Liviu Borcea, *Agonia*, Oradea, 1992, p. 192.
65. Ziarul „Szabadság", din 19 aprilie 1919.

sau al propagandei bolșevice, în sensul că proletariatul din Cluj, Târgu-Mureș și alte orașe s-ar fi înarmat și va intra în luptă alături de Armata Roșie ungară pentru a lovi armata „boierească", făcând-o „să-i piară pofta de alte".[66]

Evenimentele petrecute la Oradea în preajma intrării armatei române merită a fi amintite, chiar dacă foarte pe scurt. De pildă, românii care fuseseră arestați, în frunte cu vicarul Roman Ciorogariu, au fost eliberați și scăpați de la moarte la intervenirea căpitanului de poliție Jánoszy, care se temea de consecințele unei asemenea crime. Apoi, ultima ședință a sovietului orășenesc, prezidată de Katz Béla, a hotărât să predea puterea către conducerea de mai înainte a orașului, timp în care Armata Roșie ungară se afla în retragere către Berettyóújfalu. În atmosfera de agitație creată în oraș, forțele s-au împărțit în „albi" și „roșii", între cele două tabere angajându-se serioase schimburi de focuri.

În dimineața zilei de 20 aprilie, o zi de duminică, „Duminica Paștilor", o primă patrulă românească, venind dinspre Calea Clujului, a intrat în oraș străbătând în ovațiile spontane ale orădenilor prezenți pe străzi Piața Sf. Ladislau, Piața Teatrului și strada principală până la gară. La ora 13, în zona de est a orașului, lângă uzina de apă, generalul Traian Moșoiu și suita sa au fost întâmpinați de Rimler Károly, primar, împreună cu alte notabilități. Eliberatorilor li s-a oferit pâine și sare.[67]

Peste exact un an de la aceste evenimente, pe peretele de la intrare în Primăria orașului avea să fie instalată o placă pe care erau consemnate următoarele: „În ziua de 20 aprilie, anul 1919, ZIUA SFINTEI ÎNVIERI, și-a făcut intrarea triumfală în orașul Oradea Mare glorioasa armată a Regelui Ferdinand I al tuturor Românilor, în frunte cu generalul Traian Moșoiu, comandantul Corpului de Nord, punând pe veci stăpânire românească în acest oraș. În amintirea acestei ZILE ISTORICE s-a așezat această tablă comemorativă în ziua de 20 aprilie 1921".[68]

---

66. Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 196.
67. Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 207.
68. Petru Dejeu, *Așezăminte culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1926, p. 53.

Ziua intrării armatei române în Oradea avea să mai consemneze şi un alt moment emoţionant, prilejuit de faptul că în piaţa oraşului soldaţii români au cântat cu o mare însufleţire imnul „La arme" (St. O. Iosif, autorul textului, Alfonso Castaldi, autorul muzicii), cei prezenţi fie români, fie unguri, fie evrei, sau de alte etnii, trăind cu mare emoţie acele clipe.[69]

Cu intrarea armatei române în Oradea (o eliberare fără luptă a oraşului) se încheia şi cea de-a doua etapă a ofensivei din aprilie: luarea în stăpânire a marilor centre de vest, respectiv Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta, cu importanta linie de cale ferată care le lega.

Potrivit unui „Buletin de informaţiuni" al Marelui Cartier General român, în seara zilei de 20 aprilie coloanele trupelor române au atins linia „Cenger—Petreu—Piş-colţ—Dengheleag—Mihăet—Oradea Mare—Letea Mare—Santăul Mare—Borş—Palota—Macea—Biharia—Ghiarmata—Păncota—Târnova". Moralul trupelor era apreciat în acelaşi document ca fiind „înălţător". În ce priveşte pierderile, acestea erau puţine: un ofiţer, sublocotenentul Grigorescu din Regimentul 10 şi 2 soldaţi, la capitolul morţi, şi un ofiţer, sublocotenentul Cosor din Regimentul 81 infanterie şi 12 soldaţi, la capitolul răniţi. Acelaşi „Buletin de informaţiuni" preciza că la „capitolul trofee", trupele române au intrat în posesia unei baterii de artilerie cu toate atelajele ei, la care se adaugă „multe arme şi muniţii", precum şi „un numeros material de cale ferată"[70].

Din documente militare referitoare la ofensiva armatei române din aprilie 1919 se pot desprinde şi episoade interesante privind comportamentul unităţilor de secui. De pildă, despre nemulţumirile ofiţerilor din subordinea colonelului Kratochwil faţă de regimul politic de la Budapesta, încercările repetate de a rupe legătura cu acesta, sau de a colabora cu armata română. Din raportul operativ al Brigăzii 2 Roşiori reţinem că la Satu Mare, la comandant s-a prezentat un ofiţer parlamentar din partea trupelor de secui, care a întrebat „până unde merge armata română?", deoarece unităţile de secui sunt decise

---

69. Revista „Cele Trei Crişuri", nr. 5—6 1934, p. 63.

70. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 153 din 21 aprilie 1919.

a se retrage din fața românilor.[71] Acesta a mai arătat că ei doresc să lupte contra Armatei Roșii, cu care, de altfel, și sunt în luptă.

În cuprinsul aceluiași raport operativ se află și precizarea că în întâmpinarea trupelor române a ieșit toată populația civilă și militară, „compusă în majoritate din unguri, mulțumind armatei române pentru că i-a scăpat cu un ceas mai devreme de urgia bandelor ungare"[72].

Într-un alt raport operativ, al Diviziei 7 infanterie, se preciza că în seara zilei de 20 aprilie, s-a prezentat la Brigada 14 infanterie din Carei o delegație compusă din 2 maiori și 1 căpitan din Divizia de secui care au adus cu ei și pe maiorul Rozin, cel care fusese luat prizonier în luptele de la Hodod. Ei au susținut că vin din partea colonelului Kratochwil, cu misiunea de a trata „un armistițiu" cu românii, pentru ca ulterior, să lupte alături contra bolșevicilor. Motiv pentru care — au susținut ofițerii parlamentari (și a confirmat și maiorul Rozin) — Divizia de secui s-a concentrat în zona Mátészalka—Lovanitháza.[73]

Asemenea manifestări, precum cele semnalate din partea trupelor de secui, denotau faptul că forțele ungare își pierduseră încrederea în capacitatea regimului lui Kun Béla de a face față împrejurărilor, că există pericolul iminent ca armata română să înainteze la vest de „zona neutră" fixată de Aliați și chiar să atingă aliniamentul râului Tisa. În ce-i privește pe ofițerii și soldații din Divizia de secui, aceștia, firește, erau în totalitate anticomuniști și ei acceptaseră să lupte numai în ideea „salvării Ungariei", a păstrării ei cu teritoriile ce i-au aparținut și pe timpul monarhiei austro-ungare. Când au constatat că așa ceva nu se mai poate, militarii secui au hotărât s-o rupă definitiv cu Kun Béla și armata sa, cu condiția, însă, ca armata română să nu depășească „zona neutră", limita etnică a acesteia.

În situația creată, deși guvernul român și armata sa nu dorea să intre în dezacord cu instrucțiunile Aliaților, era evident că oprirea și stabilirea frontului în plină câmpie, fără sprijinul unui obstacol natural, ar fi condus la

71. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.5.193, c. 179.
72. Ibidem.
73. Ibidem, c. 283.

nenumărate dezavantaje de ambele părți, dar mai ales de partea românilor, întrucât se cunoștea bine de acum opțiunea belicoasă a bolșevicilor unguri. Forțele ungare, deși serios decimate și dezorganizate, se concentraseră la nord de Debrețin și la sud de Békéscsaba, cu vădite intenții de organizare și întărire (se sconta pe completări cu forțe proaspete de la Budapesta și din alte centre de recrutare și mobilizare aflate dincolo de Tisa), așa cum stabilise Comisariatul ungar pentru război.[74]

Regulile elementare ale organizării și desfășurării războiului impuneau, în cazul armatei române, continuarea operațiunilor militare până la completa nimicire a adversarului și, eventual, organizarea unei linii defensive puternice în zona unui obstacol natural (în caz concret, râul Tisa), care să ajute serios apărarea, limitând posibilitatea ca inamicul să poată dezvolta acțiuni ofensive de amploare și prin surprindere, după reorganizarea și întărirea sa. Ținând cont de asemenea considerente, Comandamentul Trupelor române din Transilvania, informat asupra mișcărilor și intențiilor trupelor ungare retrase pe linia Debrețin—Békéscsaba, cu acordul Marelui Cartier General român, a hotărât să exploateze succesul înregistrat în luptele din Munții Apuseni și la vest de munți în Câmpia Crișanei, să urmărească și să oblige trupele ungare să treacă la vest de râul Tisa.

De faptul că linia Tisei era cea mai avantajoasă în acel moment pentru oprirea ostilităților, până când vor exista garanții sigure despre intențiile guvernanților bolșevici de la Budapesta și ale Armatei Roșii ungare, erau convinși nu numai oamenii politici și conducătorii militari, ci, de asemenea, și cei mari care își asumaseră rolul de arbitri la Conferința de Pace de la Paris. Într-o telegramă către Ion I. C. Brătianu, aflat în continuare în capitala Franței, se preciza că „totul merge bine", că unitățile românești au reușit să-i pună serios în dificultate pe militarii unguri, inclusiv pe cei din Divizia de secui, singura cu adevărat organizată și disciplinată a armatei ungare.[75]

Evaluarea de către liderul bolșevicilor unguri, la

---

74. Colonel Bujac, *Campagnes de l'Armée roumain 1916—1919*, Paris, 1933, p. 12.

75. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 58.

11 aprilie 1919, a posibilităților de intervenție militară împotriva Ungariei, din partea Antantei, când acesta afirmase că Aliații nu pot face nimic, adică nu pot să trimită armatele unor țări care au făcut parte din Imperiul austro-ungar împotriva Ungariei, se dovedise doar optimistă, nu și realistă.[76] Optimismul lui Kun Béla îl molipsise și pe Josif Böhm, care a doua zi se și declarase foarte încrezător în posibilitățile Armatei Roșii.[77] Este greu de înțeles suficiența sau chiar superficialitatea analizei făcute de conducătorii bolșevici unguri, în condițiile în care, totuși, organele de informații proprii le puseseră deja la dispoziție suficiente date despre pregătirea armatei române pentru a înainta spre vest printr-o acțiune ofensivă.

Optimismul lui Kun Béla și al celorlalți lideri unguri nu se justifica nici din punct de vedere al stadiului atins de pregătirea Armatei Roșii ungare din acel moment (în cadrul armatei ungare figurau doar șase divizii de infanterie, detașamentul secuiesc și infanteria marină).[78] Apoi, dintre diviziile componente ale Armatei Roșii ungare, la declanșarea ofensivei române doar unitățile de secui aveau efectivele complete (ceva mai mult de 11 000 de oameni), erau bine echipate și, ceea ce le deosebea de toate celelalte categorii de forțe armate ungare, erau foarte disciplinate.[79] Mulți dintre comandanții acestor unități se găseau pe o poziție de adversitate față de Republica Sfaturilor din Ungaria. De altfel colonelul Kratochwil trimisese la începutul lunii aprilie un mesaj către generalul francez Goudrecourt (un mesaj fusese trimis și către Iuliu Maniu), în care preciza că „trupele secuiești nu sunt comuniste... din contră...“ și că ar fi dispuse să lupte împotriva bolșevicilor chiar și alături de trupele române.

Starea de spirit, atitudinea vădit anticomunistă care exista în rândul trupelor de secui era cunoscută de conducătorii de la Budapesta. Serviciile de informații ungare adunaseră, desigur, suficiente date probatorii în această direcție, ceea ce explică, de altfel, măsura luată, aceea că alături de unitățile de secui să acționeze și două

---

76. *Magyarország Hadtörténete*, vol. 2, Budapesta, 1985, p. 216.
77. *Ibidem*
78. *Ibidem*.
79. *Ibidem*.

batalioane internaționale, care să prevină la nevoie predispozițiile anticomuniste ale soldaților și ofițerilor secui.[80]

După depășirea liniei marilor centre de pe teritoriul etnic românesc, Divizia de secui a fost urmărită și manevrată energic de trei grupuri române, astfel: la nord, pe Tisa, Detașamentul General Olteanu, întărit cu trei batalioane de ardeleni și cu efective de infanterie și artilerie din Divizia 1 Vânători; dinspre est, în strâns contact cu secuii, urmărirea o realiza Divizia 2 Cavalerie, la care se asociase și Regimentul 16 infanterie și grupul de motomitraliere al Diviziei 7; un al treilea grup, Detașamentul Rotaru, format din patru batalioane și patru baterii din Divizia 7, acționa de la Carei în direcția nord. În acest fel divizia de secui a fost împinsă în unghiul de nord al Tisei, în regiunea Csap—Nyiregyháza.[81]

În lucrarea *Jurnalul Armatei Roșii — 1919*, publicată la Budapesta în 1974, referitor la situația trupelor ungare aflate în retragere către râul Tisa, cu privire la „Detașamentul secuiesc" se notează că aceste trupe „luptă bine dar sunt amărâte".[82] Era, desigur, avută în vedere starea generală a armatei ungare, pusă în dificultate de ofensiva viguroasă a românilor. În situația creată, chiar trupele de secui care erau nu doar cele mai bine instruite, dar și cele mai disciplinate, înțeleseseră că șansele unei victorii de partea ungară erau iluzorii. Conducerea armatei ungare mai putea conta eventual în acele momente doar pe realizarea unor capete de pod de natură ofensivă la Szolnok și Rakamaz, și de apărare la Tiszafüred. Dar situația dificilă a trupelor de secui a condus ulterior la compromitarea acestor ultime șanse.

În ce-i privește pe secui, unele grupuri din marea unitate al cărei comandant era colonelul Kratochwil, cum a fost, de pildă, gruparea 21, pierduseră orice legătură cu restul trupelor.[83] Rămășițele Detașamentului de secui se vor aduna epuizate în zona localităților Kisalsagolma și Füzesabony, fără însă a mai fi capabile de

80. *Ibidem.*
81. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 429.
82. *A Vörös Hadsereg naplója*, Budapesta, 1974, p. 1037.
83. *Ibidem*, p. 38.

luptă, așa cum speraseră comandanții armatei ungare. Manevra acestora a fost precedată prin ocuparea de către români a trecerilor peste Tisa, înconjurarea lor cu un cordon de trupe românești și, respectiv, dezarmarea pe 20 aprilie.

Au rămas, firește, insuficient clarificate unele antecedente vizând comportarea militarilor secui din componerea armatei ungare, mai ales cele privitoare la cererea adresată francezilor de către Kratochwil, încă de la începutul lunii aprilie, de a fi lăsați soldații săi să se întoarcă acasă, în Transilvania, contra unei acțiuni anticomuniste, cu condiția ca românii să nu treacă linia de demarcație.[84] Se pare că până la urmă la 26 aprilie, comandanții trupelor de secui au ajuns la o înțelegere cu Divizia 2 Cavalerie română, în sensul că vor depune armele, acceptând și internarea, dar solicitând totuși eliberarea rudelor, care să fie lăsate să se întoarcă acasă.[85]

Având în vedere situația disperată a forțelor ungare, însuși Böhm Iákob, însoțit de statul său major și garda de teroriști, comandată de Tibor Számuely, a fost prezent pe Tisa,[86] la Szolnok, locul unde concentrarea forțelor ungare era deosebită (circa 51 batalioane și 16 baterii). Faptul în sine s-a dovedit însă fără efecte practice, nereușind să stăvilească retragerea dezordonată a unităților armatei ungare.

Dintre operațiile românești până la Tisa se disting cele ale Grupului de Nord — diviziile 6 și 7 — îndreptate împotriva Debreținului și cele ale Grupului de Sud, menite a lichida forțelor ungare concentrate în număr mare în zona Békéscsaba.[87] Între forțele celor două grupuri române s-a creat un interval de circa 60 km, interval neacoperit, care ușor putea fi folosit în scopuri manevriere, pentru acțiuni de încercuire sau de lovire din flanc și spate. Cum unitățile ungare, în retragerea lor dezordonată, nu-și mai puteau pune problema unor astfel de planuri de acțiune, comandanții români au putut miza

84. *Istoria Transilvaniei*, vol. 3, Budapesta, 1986, p.
85. *Ibidem*.
86. Col. Bujac, *op. cit.*, p. 45.
87. Marele Cartier General. Secț. II informații, „Buletin de Informațiuni", nr. 154/22 aprilie 1919. Comunicat oficial al Marelui Cartier General român, din 22 aprilie 1919.

pe faptul că acționând rapid cu Divizia 7, pe la nord-est, și cu Divizia 6, pe la sud, forțele române, după ce vor cuceri Debreținul, o parte din ele, vor putea fi dirijate, spre sud.[88]

În acțiunea lor, pentru luarea în stăpânire a Debreținului, militarii români au avut violente ciocniri cu militarii unguri la Hajdu-Vámospérecs și Hosszúpályi, unde au și luat peste 2 000 de prizonieri, obiectivul cuceririi marelui oraș fiind atins la 23 aprilie, forțele ungare scăpate din această încleștare retrăgându-se în mare grabă către râul Tisa.

Conform planului de operațiuni al Comandamentului Trupelor române din Transilvania, două zile mai târziu, după ce o parte din forțele implicate în luptele de la Debrețin (subunități din Divizia 6, Detașamentul mixt Sachelarie — cinci batalioane și cinci baterii din regimentele 10 și 12) au fost trimise în sprijin pentru Grupul de Sud, a fost declanșată și operațiunea pentru luarea în stăpânire a orașului Békéscsaba. Forțele române participante la operațiune au fost concentrate, în prima fază, în regiunea Kaba—Püspökladány, important nod de cale ferată, de unde să poată cădea în flancul și spatele forțelor ungare aflate în apărare la Békéscsaba (și atacate de front de Divizia 2 Vânători), tăindu-le retragerea către Szolnok—Seghedin.

Forțele ungare retrase de la Debrețin și Oradea, întărite cu forțele Diviziei 4 gardă roșie, venite de peste Tisa și de la Szolnok și concentrate la Karcag, au reușit să stopeze inițial acțiunea Detașamentului mixt general Sachelarie și numai după o înverșunată încleștare, în zilele de 25—26 aprilie, s-au retras cu pierderi însemnate dincolo de canalul Hortobany—Csatorna.[89]

Întrucât generalul român Sachelarie a fost rănit în luptele cu forțele bolșevicilor unguri din zona orașului Békéscsaba, comanda detașamentului a fost preluată de comandantul Regimentului 12, colonelul Voiculescu. Atacând din trei direcții forțele ungare care apărau orașul, vânătorii de munte români au reușit să cucerească importantul centru ungar și, odată cu acest obiectiv realizat, a doua linie de mari centre, situate pe teritoriul

88. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 57.
89. *Ibidem*, p. 59.

Ungariei, la est de Tisa, era în posesia armatei române.

Etapa ofensivă încheiată demonstrase că aprecierile şi soluţiile adoptate de Comandamentul Trupelor române din Transilvania, privind îndeplinirea obiectivelor imediate şi ulterioare ale operaţiunilor declanşate la 16 aprilie, se justificau deja prin fapte concrete şi îndeosebi prin aceea că în circa 10 zile trupele ungare erau împinse dincolo de linia vestică a preconizatei „zone neutre", adică acolo unde ar fi fost normal ca acestea să se retragă din proprie iniţiativă în baza hotărârii Conferinţei de Pace din 26 februarie 1919.

Departe de a fi reprezentat o retragere dezordonată spre vest, replierea forţelor ungare a avut loc într-o anumită concepţie strategică, impusă desigur de evoluţia confruntărilor româno-ungare din Munţii Apuseni şi din Câmpia Crişanei, dar şi de perspectiva stopării înaintării armatei române şi a contraofensivei în momentul prielnic (când întăririle primite de la vest de Tisa ar fi fost suficiente pentru a garanta succesul unei asemenea operaţiuni).

La Comandamentul Trupelor române din Transilvania fuseseră analizate bine toate intenţiile de reorganizare, de regrupare, avantajele şi dezavantajele legate de caracterul terenului, aspectele referitoare la trecerea subordinul guvernului de la Budapesta a mijloacelor de transport feroviare, a depozitelor de materiale retrase din Transilvania. În acest sens, argumentelor invocate de Marele Cartier General român în faţa comandantului şef al Armatelor Aliate de Orient li s-a răspuns mai mult decât aprobator. Generalul francez Franchet d'Esperey a recomandat ca trupele române să grăbească acţiunea şi să captureze cât mai mult material de război şi prizonieri. Poziţia generalului d'Esperey s-a putut deduce şi dintr-o telegramă adresată de acesta către ministrul de război al Franţei şi mareşalul Ferdinand Foch, în care se arăta că, dacă această operaţie continuă să se desfăşoare favorabil, ea va avea în Orient cel mai mare efect politic, tăind spre Munkács comunicaţia de cale ferată între Moscova, Budapesta şi Viena.[90]

Ordinul Marelui Cartier General din 20 aprilie 1919,

90. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 326.

prin care se trecuse la aplicarea deciziei forurilor politico-militare române de a se continua ofensiva spre vest, precizase că: „1) Operațiunea trebuie continuată cu maximum de energie până la completa distrugere a forțelor ungare de la est de Tisa. 2) Această operațiune trebuie să împiedice evacuarea la vest de Tisa a forțelor ungare și a materialului de război, în care scop trebuie ocupate nodurile de cale ferată de la Debrețin și Békéscsaba și, de asemenea, distruse podurile de pe râul Tisa între Hust și Szeged". În baza ordinului menționat fusese elaborat Ordinul de operațiuni nr. 10, care pe 21 aprilie se difuzase către cele două grupuri principale, cel de Nord și cel de Sud (linia de despărțire între zonele de acțiune ale acestora trecând de la culmea Munților Bihor, peste localitatea Gepiu, la 18 km sud de Oradea, în continuare localitatea Gyoma),[91] ale căror operațiuni continuau cu succes.

Ultima parte a operațiunilor armatei române, înainte ca aceasta să atingă aliniamentul râului Tisa, desfășurată între linia marilor centre de pe teritoriul Ungariei (Nyiregyháza—Debrețin—Békéscsaba) și malul stâng al râului, a cuprins mult mai puține angajamente de front între unitățile române și cele ale bolșevicilor unguri. Forțele ungare n-au procedat la o retragere pur și simplu dincolo de Tisa, ci dimpotrivă, retragerea lor s-a realizat numai după încercări disperate de a opri valul înaintării trupelor române. În speranța primirii de noi întăriri de la Budapesta, militarii unguri au organizat noi linii de rezistență, cum a fost cea de la Karcag—Kisújszállás—Túrkeve—Mezőtúr—Gyoma—Szarvas, linie ce reprezenta un mare arc de cerc în jurul orașului Szolnok (considerat ca unul din principalele puncte de trecere peste râul Tisa).

În fața liniei menționate, de protecție a orașului și importantului punct de trecere Szolnok, la circa 6 km mai fusese fixată o linie de apărare și rezistență, cea de-a lungul canalului Hortobágy-Csatorna[92]. Pe această linie fuseseră aduse în sprijin forțe noi de peste Tisa, cu numeroase mitraliere, artilerie și un tren blindat.[93]

---

91. Locotenent colonel Constantin Drăgănescu, *op. cit.*, p. 156.
92. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.5.192, c. 611—617.
93. C. Kiritescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 431.

Fără îndoială că în acele momente, când victoria ofensivei române era mai mult decât evidentă, rezistențele ungare, din ce în ce mai nesemnificative, nu puteau avea alt scop decât să întârzie retragerea și, mai ales, să protejeze forțele, resturile de forțe ale armatei bolșevicilor unguri care se retrăgeau la vest de Tisa.

La 29 aprilie trupele române din compunerea Grupului de Nord se găseau cu Detașamentul General Olteanu la flancul drept, peste Tisa, făcând joncțiunea cu trupele cehoslovace,[94] având în stăpânire localitățile Beregszász și Munkács. Divizia de cavalerie ocupase localitatea Rakamaz, obligând ultimele resturi de forțe ungare să treacă Tisa pe la Tokaj. Divizia 16 ardelenească ce acționase la vest de Debrețin, lichidând rezistențele ungare până la Tisa, se pregăteau de regrupare a forțelor la est de râu, în timp ce Divizia 7-a se afla în fața canalului Hortobágy, la vest de Püspökladány, în legătură cu Divizia 6 infanterie împreună cu care va lichida rezistența ungară pe această linie obligându-i pe militarii unguri la retragere pe o linie defensivă în fața Szolnokului.

Odată cu ocuparea localității Karcag de către forțele Diviziei 7, a localității Kisújszállás de către forțele Diviziei 6, a localităților Mezőtúr și Túrkeve de către Divizia 2 Vânători, disputa tactic-operativă româno-ungară era aproape încheiată în beneficiul armatei române. La 30 aprilie aliniamentul Tisei a fost atins la nord de Diviziile 16 și 7, iar la sud de Divizia 1 Vânători, care a ocupat localitățile Szentes, Mindszent și Hódmezővásárhely, reușind să-i împiedice pe militarii unguri în realizarea intenției lor de a stabili un cap de pod la Szentes. Singura porțiune rămasă în acel moment cu trupe ungare la est de Tisa, era cea din fața Szolnokului (unde armata ungară mai reușea să mențină un puternic cap de pod pe linia Tiszaszajol—Peres—Sziget—Mausoleum) la o distanță de 5 km de Szolnok.

În toată această perioadă artileria din compunerea unităților Diviziei 4 roșii ungare, care opusese rezistență forțelor române și pe linia canalului Hortobágy—Csatorna a executat serioase bombardamente asupra unor localități abia intrate în stăpânirea trupelor române, cum

94. *Ibidem.*

a fost cel asupra localității Rakamaz,[95] bombardamente ce aveau ca scop să avertizeze asupra a ceea ce ar putea urma în cazul că trupele române ar trece la vest de Tisa. Erau informații că la Budapesta se făceau pregătiri mari pentru asigurarea frontului cu noi forțe. De pildă, Brigada 1 roșie din Budapesta, care avea în compunere 8 batalioane, fiecare cu câte patru companii și cu câte o secție de mitraliere cu 6 piese, având un efectiv total de 5 000 de combatanți,[96] ar fi urmat să sosească pe front în foarte scurt timp.

Forțele Diviziei 6 române au atacat la 1 mai ultima linie de rezistență a bolșevicilor unguri, cea din fața Szolnokului, dar fără succes. Abia după ce Divizia 2 Vânători a pătruns în intrândul Tisei, la sud de Szolnok, trăgând cu toată artileria asupra pozițiilor ungare, apărătorii acestora au început retragerea dincolo de Tisa.[97]

Până în seara zilei de 1 mai, întregul mal stâng al râului Tisa era în stăpânirea armatei române. Situația dezastruoasă a Armatei Roșii ungare, retrasă cu serioase pierderi la vest de Tisa, fusese ușor de prevăzut și din cauza unor foarte dese incidente petrecute îndeosebi la sate, unde regimul de dictatură a proletariatului nu avea o susținere pe măsură, el semănând foarte mult cu o dictatură militară.[98] Ideologia comunistă nu câștigase prea mulți aderenți în zona rurală, cu toate străduințele guvernanților de la Budapesta și a negociatorilor acestora, trimiși sau existenți în aceste zone. O notă foarte acută din acest punct de vedere căpătase situația „dictaturii roșii" tocmai în zonele în care acționaseră trupele de secui,[99] capitularea lor reprezentând una din cele mai puternice lovituri primite de armata ungară.

---

95. Marele Cartier General, Secția II Informații, „Buletin de informațiuni", nr. 163 din 1 mai 1919.

96. Ibidem.

97. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 432.

98. Hajdu Tibor, *A Magyarország tanács köztársaság*, Budapest, 1969, p. 168.

99. În ce-i privește pe aceștia, după ce se semnase „procesul-verbal de depunere a armelor", aceștea fuseseră încărcate pe mașini și trimise la Divizia 2 cavalerie română, în timp ce militarii fuseseră concentrați și ei în zona de responsabilitate a aceleiași divizii, de unde în cursul lunii mai au fost duși în Ardeal și după circa 10 zile puși în libertate (Hajdu Tibor, *A Magyarországi tanács köztársaság*, Budapest, 1969, p. 169).

Rămân discutabile, insuficient lămurite sau insuficient argumentate datele referitoare la „trădarea" de care a fost acuzat colonelul Kratochwil din partea conducerii armatei ungare. Când Stromfeld Aurel, şeful de stat major al Armatei Roşii ungare, ordonase militarilor secui să ocupe capul de pod de la Rakamaz, Kratochwil a ales o altă soluţie, probabil singura soluţie în măsură să mai poată salva ceva, şi, desigur, lui i s-au ataşat toţi ofiţerii săi şi cei mai mulţi dintre soldaţi.

Acuzaţia de trădare pusă în seama lui Kratochwil nu se justifică în nici un mod din perspectiva planului de retragere executat de armata ungară, plan asupra căruia strategul şi teoreticianul militar Stromfeld îşi dăduse acordul, după ce se convinsese că sistemul defensiv „în cordon", practicat de militarii unguri este depăşit, nu are viabilitate. De altfel, tocmai ineficienţa sistemului practicat de trupe — informa Stromfeld, la 26 aprilie, Comisariatul poporului pentru Apărare — a obligat Comandamentul Suprem al Armatei Roşii să regrupeze trupele pe malul drept al Tisei, urmând ca să se treacă de urgenţă la constituirea de trupe noi, combatante şi eficace, după o prealabilă instruire şi disciplinare.[100]

Intenţiile strategului ungur Aurel Stromfeld, vădiseră, fără îndoială, capacitatea acestuia de analiză obiectivă a situaţiei create, o situaţie de care, prin natura funcţiei ce o îndeplinea, era doar parţial vinovat dacă avem în vedere că el nu simpatizase niciodată cu ideea de „dictatură a muncitorilor" şi că foarte greu acceptase, la 20 aprilie, să primească o asemenea însărcinare. Ori în acest moment armata ungară era nu doar umilită cât mai ales dezagregată în plan uman, material, tactic şi strategic, având minime şanse de refacere în timp operativ pentru a putea stopa contraofensiva armatei române.

Numirea lui Pogány József în calitate de comisar al poporului pentru armată, acesta fiind considerat de către specialiştii în domeniu ca un nepriceput, chiar dacă l-a avut alături pe Aurel Stromfeld în calitate de prim ajutor,[101] n-a putut să conducă la o îmbunătăţire a situaţiei armatei ungare. Stromfeld refuzase atât pe 4 aprilie, cât şi pe 16 aprilie funcţia ce i se propusese şi nu-

100. Hajdu Tibor, *op. cit.*, p. 165.
101. Hetes Tibor, *Stromfeld Aurel*, Budapest, 1967, p. 137.

mai după ce forțele ungare fuseseră respinse la vest de linia marilor centre situate pe teritoriul etnic românesc a acceptat, totuși, propunerea lui Kun și Böhm.[102]

Într-o situație precum cea în care s-a aflat Stromfeld după acceptarea funcției, este greu să credem că altcineva, având o experiență și o pregătire similară, ar fi putut realiza mai mult. De la bun început noul numit în funcție atrăsese atenția asupra concepției greșite de organizare a armatei ungare, alcătuirea acesteia fiind realizată pe criterii extramilitare și extraprofesionale, străine de rigorile domeniului militar. Dar, în vâltoarea evenimentelor de la sfârșitul lunii aprilie 1919 Stromfeld n-a mai apucat „să arate ce știe", cum se exprimase Kun Béla.[103]

În paralel cu Stromfeld, însă, comisarul Pogány, din dorința de a forța succesul prin puterea exemplului personal, făcuse presiuni în sensul de a-i determina pe ofițeri la acțiuni hotărâte și curajoase.[104] Referitor la preluarea de către acesta a comenzii unei divizii, în lupta de la Nyiregyháza, primarul orașului menționat avea să declare că acesta „aruncă în linia de foc detașamentele muncitorești civile, neinstruite, din rândul cărora cei mai mulți își pierd viața nejustificat". Cei peste 380 de morți din rândul forțelor ungare,[105] pe timpul luptelor de la Nyiregyháza, confirmă ceea ce Stromfeld apreciase drept „un sacrificiu inutil", deși, potrivit concepției lui Pogány, lucrurile erau catalogate cu totul altfel și apreciate prin prisma nevoii de mobilizare a forțelor ungare din momentele respective.

Situația forțelor ungare din sectoarele celor două mari grupuri operative române evidențiase o oarecare superioritate de partea acestora dar numai sub aspectul efectivelor angajate în operațiunile defensive. În fâșia de ofensivă a Grupului de Nord forțele ungare dispuseseră de 95 000 combatanți, față de 34 300 cât opuseseră forțele române de atac (la care firește se adăugau și cei din linia a doua, și Divizia 18 infanterie, din rezerva

---

102. *Ibidem.*

103. *Ibidem*, p. 152.

104. Hajdu Tibor, *op. cit.*, p. 165.

105. *Ibidem.*

generală a Comandamentului Trupelor din Transilvania). În fâșia de ofensivă a Grupului de Sud, unde operaseră cele 2 divizii românești de vânători, forțele ungare deținuseră din punct de vedere numeric o netă superioritate (30 000 de combatanți concentrați în zona Békéscsaba).[106]

Deoarece forțele ungare n-au fost dispuse unitar în spațiul de la est de Tisa, între zona de concentrare nordică și cea centrală (o distanță de 60 km), între aceasta și cea de sud (circa 100 km), posibilitățile de cooperare și sprijin între diferitele grupări nici n-au fost în atenția Comandamentului Suprem al Armatei Roșii ungare.

Cu totul altfel se prezentase situația în ceea ce privește forțele române aflate în ofensivă. Apreciind realist că pe frontul Grupului de Nord superioritatea numerică față de adversar se putea obține doar prin intervenția rezervei generale (Divizia 18 infanterie), în timp ce pe frontul de sud, oricum, superioritatea era net în favoarea adversarului, Comandamentul Trupelor române a conceput și realizat superioritatea numerică, pe rând în fiecare fâșie de atac. Concomitent cu realizarea superiorității s-a realizat și surprinderea adversarului, mai ales prin rapiditatea acțiunilor, prin caracterul lor manevrier, încât trupele ungare nu mai apucaseră să-și organizeze sau să-și consolideze pozițiile de apărare. Apoi, mutarea direcției loviturii principale a forțelor române din sectorul Grupului de Nord în cel al Grupului de Sud, imediat ce fuseseră atinse principalele obiective stabilite pentru forțele din sectorul de nord[107], a pus complet în derută Comandamentul Suprem al Armatei Roșii ungare, care n-a mai avut altă soluție decât să-și salveze forțele prin retragerea lor la vest de Tisa.

Operațiunile desfășurate de forțele ungare la est de Tisa, după depășirea liniei marilor centre Nyíregyháza—Debrecen—Békéscsaba de către armata română, au pus în evidență și faptul că în plan conceptional, tactic-operativ „superioritatea" trece net în favoarea armatei române. Cu toate străduințele conducătorilor militari unguri de a întări dispozitivele de luptă ale unităților și

106. Locotenent colonel Constantin Drăgănescu, *op. cit.*, p. 156.
107. Arh. M.Ap.N., fond Marele Stat Major, Serviciul istoric, dos. nr. 127, f. 75—76.

marilor unități cu forțe proaspete, cu armament și muniție aduse de la vest de Tisa, „valul ofensiv românesc" nu putuse fi stăvilit, la 1 mai 1919, obiectivul final stabilit de Marele Cartier General român pentru trupele române de pe frontul de vest fiind atins[108].

Chiar dacă în modul de organizare și desfășurare a operațiunilor militare de către armata ungară existaseră și idei pozitive, precum cele referitoare la fructificarea științei și experienței ofițerilor din armata veche, sau preluarea a tot ceea ce se dovedise până atunci pozitiv în istoria armatei ungare, menținerea cadrelor vechi, care însă fuseseră supravegheate îndeaproape de comisarii politic[109], este evident că succesele pe care scontaseră Kún Béla și ceilalți lideri de la Budapesta, erau sortite să rămână în planul calculelor teoretice al căror suport era, firește, ideologia lozincardă bolșevică. Majoritatea soluțiilor adoptate, preconizate de liderii bolșevici unguri, situându-se în afara nevoilor reale ale unei adevărate organizări militare, a condus la eșuarea rapidă a planurilor și concepției după care au acționat forțele ungare. În fond, tipicul organizării militare după modelul bolșevic rus care a dus la o situație inadmisibilă pentru orice structură organizatorică militară, când nu se știe cine conduce, comisarul politic sau comandantul[110], fiind afectat astfel un principiu de fond, cel al comenzii unice, nu avea cum să dea alte rezultate, decât cele la care a ajuns armata ungară la începutul lunii mai 1919.

Aspectele menționate fuseseră sesizate la timp de șeful de stat major al armatei ungare, Stromfeld Aurél, care în total dezacord cu comisarul poporului pentru problemele armatei, Pogány, declanșase o serioasă acțiune de reorganizare, în sensul renunțării la comisarii politici, cel puțin la nivelul eșaloanelor mici. Acțiunea s-a concretizat în procesul de reorganizare al Armatei Roșii ungare, proces care s-a dovedit extrem de dificil, mai ales datorită faptului că intrarea a mii de muncitori în Armata Roșie a dus la o schimbare a componenței sociale și, firește, a idealului acesteia.[111]

---

108. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 62.

109. *A Magyarországi Forradalmak Krónikája, 1918—1919*, Budapest, 1969, p. 42.

110. *Ibidem.*

111. Liptai Ervin, *op. cit.*, p. 172.

Eşecul încercărilor armatei ungare de a stăvili ofensiva română din aprilie a avut profunde implicaţii asupra stabilităţii regimului aflat la putere în Ungaria. S-a putut constata o intensificare a rezistenţei forţelor anticomuniste interne, la care se mai adăuga îngrijorarea sporită a guvernului Garba—Kún, în faţa posibilei ofensive aliate asupra Budapestei.

Într-o notă informativă a Consulatului general al Germaniei se semnala, de pildă, ascensiunea forţelor de opoziţie, dar şi faptul că pe frontul român aproape peste tot contrarevoluţionarii au luat-o înaintea armatei, reuşind să pună capăt stăpânirii bolşevice, încă înainte de sosirea românilor[112]. Totodată se făcea remarca că românii au ajuns la Tisa, că există temeri serioase privind înaintarea lor, că trupele roşii s-au îndepărtat atât de mult de români, ca şi de Garda Albă, care este pretutindeni în formare, încât „aici s-a prevăzut ocuparea imediată a Budapestei de către români"[113].

Posibilitatea înaintării armatei române dincolo de Tisa, a fost sugerată şi de către generalul francez de Lobit, care într-un raport din 8 mai 1919, asupra situaţiei de pe frontul din Ungaria, concluziona că „mersul armatei române nu a fost mai puţin rapid şi armata aliaţilor noştri a manifestat o superioritate indiscutabilă şi absolut pronunţată asupra forţelor care îi erau opuse ... Repercursiunea înaintării românilor pare să fie considerabilă asupra guvernului de la Budapesta ... Armata din Transilvania e deci în măsură să continue acţiunea ofensivă. Starea sa morală ar fi excelentă ..."[114].

Faptul că de oprirea armatei române pe aliniamentul râului Tisa, cei care se mirau şi regretau erau ungurii înşişi[115] nu mai surprinde pe nimeni. Aspectul în cauză a fost, de altfel, în mod voit scăpat de Consiliul Suprem al Aliaţilor în analizele sale, creindu-se un nou precedent

---

112. Arh. Statului Bucureşti, fond Microfilme, RDG, rola 87, c. 405—406; fond Microfilme SUA, rola 632, c. 223—226.

113. *Ibidem.*

114. Général Jean Bernachot, *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol. I, Paris, 1970, anexa 26; vezi şi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 242.

115. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 58.

favorabil desigur guvernului bolşevic al lui Kun Béla,[116] care n-a pregetat a se folosi de avantaj, punând la cale fără nici un fel de complexe, noile sale „aventuri",[117] spre dezamăgirea şi disperarea populaţiei dornică să scape cât mai repede de bolşevism. Asta după ce, în prealabil, de frică că armata română îşi va continua ofensiva la vest de Tisa, „se grăbiră" să recunoască toate pretenţiile teritoriale ale vecinilor Ungariei, deci inclusiv ale românilor.

Teama conducătorului bolşevicilor unguri, asociată cu teama Aliaţilor că armata română va dobândi gloria pe care sau la care doar marile armate ar avea dreptul, prin eventuala continuare a ofensivei la vest de Tisa, şi ocuparea Budapestei, a constituit încă un motiv menit a motiva faptul că acţiunea ofensivă română trebuie stopată.

La 30 aprilie, Ion I. C. Brătianu, primul ministru român, fusese chemat la ministrul de Externe al Franţei, Pichon, care în numele Forumului Suprem de conducere al Conferinţei de Pace, a cerut ca armata română să rămână pe Tisa.[118] Liderul politic român replicase la interpelarea ministrului francez în sensul că dacă armata română ar fi înaintat, acest aspect ar fi fost oricum „în interesul tuturora", adică şi al Aliaţilor „care ar putea privi acest lucru ca un adevărat serviciu".[119]

---

116. Deşi la 1 mai 1919, printr-un mesaj adresat partidelor muncitoreşti din lume, liderul bolşevicilor unguri, Kun Béla, le aducea la cunoştinţă conţinutul *Notei* trimise de el, în numele guvernului ungar, la 30 aprilie, preşedintelui american Wilson şi guvernelor cehoslovace, iugoslav şi român, declarând că recunoaşte „fără rezerve toate pretenţiile teritoriale naţionale" ale acestora, cerându-se „încetarea imediată a ostilităţilor" deoarece „nici un fel de interes naţional nu mai justifică continuarea stării de război" (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 243; apud 1918 Desăvârşirea unităţii naţional-statale..., vol. III, Doc. nr. 601), a doua zi acesta îşi va schimba total atitudinea. Într-o şedinţă a Consiliului muncitoresc şi militar din seara zilei de 2 mai, Kun Béla cerea lui Lenin ca „Armata Roşie ucraineană să lupte împotriva românilor. Răspunsul a fost negativ deoarece, „situaţia din Rusia Sovietică este şi mai grea decât cea din Ungaria" (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 243; Apud Arakay Lajos, *Béla Kun*, Budapest, 1986, p. 97).

117. *Ibidem.*

118. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 443.

119. *Ibidem.*

Necesitatea continuării ofensivei române la vest de râul Tisa și a ocupării capitalei ungare fusese subliniată și de generalul Franchet d'Esperey, care sfătuise guvernul român să treacă, fără nici o întârziere, la ocuparea Budapestei.

Până la urmă, desigur, a precumpănit opinia echilibrată a generalului Prezán, după care se prefera o acțiune comună a aliaților, dat fiind nevoile mari ale românilor pe frontul din Basarabia,[120] deși dacă s-ar fi ținut seamă de acel principiu fundamental al războiului care cerea ca operațiunile să fie continuate până la completa nimicire a adversarului, ca singură garanție a victoriei și a impunerii păcii, cu siguranță că disputa dintre România și Ungaria s-ar fi finalizat mult mai rapid, cele două popoare fiind scutite de multe alte sacrificii, iar Aliaților le-ar fi fost create condiții prielnice în realizarea mai operativă a tratatelor de pace.

Ca expresie a poziției statului român, precum și a concepției politico-strategice a conducerii armatei sale, Ordinul Marelui Cartier General român către Comandamentul Trupelor din Transilvania, din 1 mai 1919, preciza că după atingerea ultimului obiectiv al ofensivei române, respectiv respingerea forțelor ungare peste Tisa, misiunea forțelor române este: „a) să se mențină pe frontul ocupat (Tisa); b) să se asigure ordinea, viața și avutul locuitorilor din regiunile eliberate", în care scop să dețină" pentru apărarea Transilvaniei numai diviziile 1 și 2 vânători, diviziile 16 și 18 ardelene și Divizia 2 cavalerie", Diviziile 6 și 7 fiind destinate a fi transportate pe frontul de est.[121]

Cu toate că, la cererea de armistițiu a guvernului Republicii Ungare a Sfaturilor, Comandamentul Trupelor române din Transilvania a înaintat, încă de la 3 mai, un proiect de armistițiu (cu condițiile încetării ostilităților dintre cele două țări, printre altele fiind prevăzute dezarmarea și dezechiparea tuturor forțelor care au luptat împotriva României, predarea întregului material de război, a materialelor de cale ferată etc.), partea ungară a tergiversat în mod nejustificat cu răspunsul, demonstrând

120. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 57.
121. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.5.212, c. 725.

caracterul nesincer[122] al cererii sale, ca și al „recunoașterii" drepturilor teritoriale ale românilor asupra Transilvaniei.

Intențiile „pacifiste" ale guvernului de la Budapesta au fost sesizate rapid atât de opinia publică românească sau ungară, cât și de cea din alte țări europene, care s-au și edificat asupra adevăratelor scopuri urmărite de Kun Béla și tovarășii săi. Este semnificativă aprecierea din ziarul francez „Le Temps", numărul din 10 mai 1919, potrivit căreia forțele române se opriseră la Tisa în urma cererii de armistițiu adresată Aliaților de guvernul bolșevic ungar, dar că „după 5 zile de discuții inutile" aceștia au constatat că, de fapt, nu fusese vorba decât de o manevră prin care să se dea timp bolșevicilor ruși să acționeze în Basarabia în scopul de a-i obliga pe români să-și concentreze efortul pe frontul de est, unde încă de la sfârșitul lunii aprilie, forțele ruse atinseră linia Nistrului pe întreaga sa întindere de la râul Zbrucz, respectiv vechea frontieră austro-rusă până la Marea Neagră.[123]

Situația creată de atitudinea și faptele guvernului bolșevic de la Budapesta, reactiva interesul Aliaților de a găsi soluții urgente și eficiente pentru *a repara*, ceea ce de fapt constituise marea greșeală a lor, atunci când ceruseră ca armata română să nu înainteze la vest de Tisa. Dar, deși Marele Cartier General român avea să propună mareșalului Ferdinand Foch pregătirea și executarea unei operațiuni comune urgente pentru dezarmarea Armatei Roșii ungare și eliminarea pericolului extinderii bolșevismului în Europa, Aliații n-au fost în stare să se pună de acord, concluzând că „o operație împotriva Budapestei nu este de întreprins pentru moment".[124] În asemenea împrejurări, guvernul român, prin Marele Cartier General și Comandamentul Trupelor române din Transilvania, a trebuit să treacă la măsuri proprii neîntârziate.

---

122. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 244.

123. Marele Cartier General. Secția 2 informații, „Buletin de informațiuni" nr. 17, din 30 aprilie 1919.

124. Lt. colonel Constantin Drăgănescu, *op. cit.*, p. 179.

UTILITATEA REALIZARII ACOPERIRII PE RÂUL TISA

După atingerea de către trupele române, în ziua de 1 mai 1919, a obiectivului final al ofensivei lor, aliniamentul râului Tisa, acestea au fost oprite, excepție făcând Detașamentul Colonel Ioan care a ocupat un cap de pod pe malul drept al Tisei, prin care s-a avut în vedere realizarea unei legături cu armata cehoslovacă.

În condițiile în care partea ungară „uitase" să răspundă la propunerile de armistițiu înaintate de Comandamentul Trupelor române din Transilvania, pe baza cererii adresate de Republica Ungară a Sfaturilor la 1 mai 1919, Conducerea armatei române a dispus trecerea de urgență la realizarea unui dispozitiv de acoperire a aliniamentului râului Tisa. Realizat în conformitate cu precizările Marelui Cartier General,[125] dispozitivul menționat cuprindea:

a) *Primul sector*, începând din nord, între Vârful Stog și gura Mureșului, acoperit de detașamentul General Olteanu;

b) *Al doilea sector*, în continuare, între gura Someșului și localitatea Abádszalok, acoperit de Divizia 16;

c) *Al treilea sector*, între Abádszalok și gura Mureșului, acoperit de Divizia 18.

În principiu, forțele de acoperire au fost constituite din unitățile celor două grupuri, cel de Nord și cel de Sud, lăsându-se și o parte din acestea pentru supraveghere,[126] în spate, incluzând tot Ardealul (sub conducerea unui comandament special, aflat în subordinea directă a generalului Mărdărescu). La dispoziția celor două grupuri au fost puse și o escadrilă de aviație, un batalion de voluntari ardeleni și, provizoriu, până la începutul lunii iunie, câte un regiment de roșiori din Divizia 2 Cavalerie.

Gruparea și eșalonarea forțelor românești în vederea acoperirii și menținerii frontului pe râul Tisa urmărea să asigure ordinea, avutul și viața locuitorilor din ținu-

125. General Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 69.

126. *Ibidem*, p. 72.

turile eliberate, să prevină şi să potolească mişcările populaţiei ungureşti aflate în spatele trupelor române. Experienţa cunoscută în Basarabia, unde bolşevicii pregăteau mai întâi răzvrătirea locuitorilor din zonele aflate înapoia liniei frontului, urmărind ca abia după aceea să declanşeze acţiunile lor militare, întărise convingerea Comandamentului Trupelor române că o asemenea situaţie putea fi creată şi de agenţii Armatei Roşii ungare.

Prin urmare întregul teritoriu ocupat a fost organizat pe 2 *zone*, cea *de operaţiuni* şi cea de *supraveghere*. Zona de operaţiuni a fost şi ea împărţită în funcţie de gruparea forţelor în: a) *Zona grupurilor de acoperire* şi b) *Zona rezervelor* Comandamentului Trupelor din Transilvania (asigurată de diviziile 1 şi 6).[127] La rândul lor aceste zone au fost împărţite în zone de divizii, corespunzătoare regiunilor în care erau concentrate marile unităţi respective, iar zonele de divizii au fost compartimentate în subzone de brigadă, respectiv regiment şi batalion.[128].

După luarea în stăpânire de către trupele române a aliniamentului râului Tisa, s-a creat între linia Tisei şi linia frontierei etnice pe care puterile Antantei o recunoscuseră României prin Tratatul din 1916, o *zonă militară*. Această zonă, care a fost administrată în prezenţa armatei române şi care trebuia să-şi consume doar propriile resurse pentru „a putea să trăiască prin ea însăşi", l-a avut ca guvernator pe generalul Traian Moşoiu, căruia i s-au pus la dispoziţie mijloacele necesare în vederea exploatării şi menţinerii ordinii în zonă.[129] Se pare că trecerea generalului Traian Moşoiu de la comanda operativă a unei mari unităţi într-o asemenea funcţie, cu tentă administrativă, a avut la bază şi unele „intrigi" mai vechi, iscate, reînnoite de anumiţi generali, aceeaşi care la începutul lunii aprilie puseseră la cale înlocuirea sa de la comanda generală a trupelor din Transilvania. O asemenea acţiune nu tocmai camaraderească viza, desigur, să micşoreze faima pe care generalul ardelean şi-o câştigase în fruntea trupelor pe care le-a comandat.[130]

---

127. *Ibidem*, p. 73.
128. *Ibidem*, p. 72.
129. *Ibidem*, p. 69.
130. Ion Rusu Abrudeanu, ***România şi Războiul Mondial***, Bucureşti, 1921, p. 285.

Devenit guvernatorul Ungariei ocupate, cu sediul la Debreţin, dar fără a mai avea trupe sub comanda sa, Traian Moşoiu a trecut la îndeplinirea cu răspundere, cu aceeaşi dragoste faţă de tron şi ţară a noii sale misiuni.[131]

Una din principalele măsuri stabilite de Comandamentul Trupelor din Transilvania, după realizarea operaţiunii de acoperire pe Tisa a vizat urmărirea atentă a forţelor ungare de la vest de râu, întrucât se aprecia că, în pofida declaraţiilor lui Kun Béla despre intenţiile paşnice ale Republicii Ungare a Sfaturilor, era de aşteptat o intensificare a pregătirilor militare şi, îndeosebi, o urgentare a reorganizării Armatei Roşii ungare. Urmare a punerii în practică a măsurii menţionate, la scurt timp, datorită rapoartelor zilnice de la trupe către Comandamentul Trupelor din Transilvania şi către Marele Cartier General român, s-a putut constata o intensificare a acţiunilor de spionare şi atacare a poziţiilor române înaintate de pe malul stâng al Tisei.

Potrivit unui „Buletin de informaţiuni" al Marelui Cartier General român, datat din 19 mai 1919,[132] referitor la „situaţia din Transilvania şi Ungaria „se putea reţine, printre altele, şi că: a) Refugiaţii din Tisza-Lucz declară că la sud de Miskolc ar fi concentraţi 40 000 (?) oameni din Garda Roşie maghiară cu multă artilerie, gata de a ataca pe cehoslovaci. b) După o informaţie culeasă de un agent se proiectează o concentrare de trupe din Armata Roşie în regiunea Eger, în vederea unei mari ofensive spre Miskolcz. c) La Onód (14 km sud-est de Miskolc) se găseşte o companie din Garda Roşie şi două tunuri, la Poga (17 km S.E. Miskolc) un pluton, iar la Enöd (17 km S. Miskolc) un batalion. d) Un sublocotenent din armata ungară, venit de peste Tisa, declară că la Mezö—Csat (12 km N.E. Poroszlo) se găseşte un batalion din garda roşie, la Nagy-Mihály (12 km V. Mezö-Csat) o companie, la Aröktö (10 km S. Mezö-Csat) 60 de oameni cu o mitralieră, la Borsod-Ivanka (6 km N. Poroszlo) 180 soldaţi, la Poroszlo 1 000 oameni cu 24 mitraliere şi 3 tunuri de 100 mm; în gara Poroszlo se găseşte în permanenţă sub presiune un tren gata de plecare. Trupele din

131. *Ibidem.*

132. M.C.G., Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 18/19 mai 1919.

această regiune deşi bine echipate, sunt nedisciplinate şi menţinute numai prin teroare; ele dispun de linii telegrafice şi telefonice de legătură. Aprovizionarea trupei se face numai prin rechiziţionări forţate care nemulţumesc populaţia. 2 *Sectorul de sud.* a) În ziua de 17 mai, 450 oameni din Garda Roşie, în trei bărci, care au încercat să treacă Tisa în regiunea Abádszalók (44 km N—E Szolnok), au fost respinşi. b) În noaptea de 17—18 mai a.c. artileria inamică a bombardat capul de est al podului de lemn de peste Tisa, de la Szentes, precum şi poziţiile noastre de la nord de localitate, fără a cauza pierderi sau stricăciuni; c) O recunoaştere din aeroplan semnalează circa 1 500 soldaţi şi un convoi de 100 căruţe înhămate la Kiskunfélegyháza şi o baterie pe linia Szolnok—Abony (11 km V Szolnok), iar la concluziuni, că: a) „În regiunea Eger—sud Miskolc se semnalează concentrări de forţe numeroase cu multă artilerie (De verificat). b) La Poroszló şi în localităţile de pe dreapta Tisei în regiunea Nord Poroszló au reapărut formaţiuni din Armata Roşie ungară".

Asemenea rapoarte, precum, cel din care am prezentat fragmentul anterior, se trimiteau zilnic către Marele Cartier general român, pe baza lor fiind descifrate principalele date despre situaţia trupelor ungare. O dată cu intensificarea mişcărilor de trupe ungare în zonele de la vest de Tisa, devenise cert că la nivelul Armatei Roşii conducătorii bolşevici desfăşurau o serioasă operaţiune de reorganizare, în scopul pregătirii unor acţiuni ofensive viitoare. Desigur, există, totodată, şi teama că armata română va opera şi la vest de Tisa. Acest aspect, o asemenea alternativă, constituia pentru conducătorii de la Budapesta o justificare pentru faptul că spiritul „paşnic" anunţat la începutul lunii mai de Kun Béla, fusese înlocuit cu măsuri febrile de refacere, de întărire a forţelor militare ungare. Mai mult, se cultiva cu osârdire ideea că pentru a împiedica dezmembrarea Ungariei, trebuia făcut totul, dacă este nevoie „cu arma în mână", de fapt, aşa cum mai afirmase încă la 2 martie Károlyi, în discursul rostit în faţa regimentului secuiesc, la Satu Mare.[133]

---

133. Károlyi Mihály, *Pentru noua Ungarie* (scrieri alese şi discursuri 1918—1919), Budapesta, 1969, p. 294.

Realizarea dispozitivului de acoperire a frontului pe râul Tisa, operațiune încheiată până la 10 mai, când toate marile unități, unități și subunități s-au aflat în sectoarele și localitățile stabilite, s-a dovedit o măsură deosebit de inspirată și importanța ei a fost înțeleasă târziu de către Aliați, adică abia atunci când au fost amenințate nu doar liniștea și siguranța românilor, ci chiar liniștea și siguranța aliaților.

Profitând de răgazul de timp ivit ca urmare a opririi trupelor române pe Tisa,[134] dar și de indecizia Aliaților, guvernul bolșevic ungar trecuse cu rapiditate la reorganizarea și întărirea armatei.[135] Începând cu 10 mai Armata Roșie ungară declanșează ostilitățile contra cehoslovacilor, ostilități care vor cuprinde întregul front la 20 mai.

Bolșevicii unguri vor obliga forțele cehoslovace să se retragă de la Miskolc spre nord-est, ofensiva lor continuând la nord de Miskolc. În acțiunile din această zonă generalul Rossi, comandantul Diviziei 6 cehoslovacă solicită ajutorul românilor. Răspunzând la cererea cehoslovacilor, Marele Cartier General român dispune acordarea ajutorului cerut. Un detașament având-l în frunte pe comandantul Brigăzii 41 infanterie, colonelul Drăgan Constantin (detașamentul cuprinzând 5 batalioane, 4 baterii și 7 plutoane de călărași, la care se adaugă 4 batalioane din regimentele 31 și 32 și un batalion de vânători) acționează în sprijinul Diviziei 6 cehoslovacă, reușind să restabilească și apoi să mențină legătura cu trupele cehoslovace. În intervalul 25—30 mai sunt respinse toate atacurile angajate de forțele ungare.[136] Ca urmare a intensi-

---

134. La 2 mai trupele române atinseră aliniamentul Tisei pe tot frontul, iar trupele cehoslovace se aflau în înaintare spre sud, pentru a ocupa linia de demarcație stabilită de Conferința de Pace, încă de la 15 februarie, între Republica Cehoslovacă și Ungaria. Dispozitivul de înaintare al armatei cehoslovace, aripa stângă a acesteia (3 divizii și o brigadă mixtă), ajunge în contact cu trupele române din Detașamentul general Olteanu în zona Muncaci—Csap. Divizia 6 cehoslovacă ajunge până la 9 mai în apropierea capului de pod Takaj, ocupat de trupele din Divizia 16 română.

135. Lt. colonel Drăgănescu Constantin, *Campaniile din 1848/49 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, București, 1930, p. 183.

136. C. Kiriței escu, *op. cit.*, vol. 2, p. 434.

ficării ofensivei ungare, forțele cehoslovace se retrag și în acest fel este ruptă orice legătură cu forțele române, care, în baza ordinului Marelui Cartier General se vor retrage la est de Tisa evacuând și capul de pod de la Tokai și distrugând podul peste râu.

Față de noua situație intervenită, Comandantul Trupelor din Transilvania a dispus ca forțele Grupului de Nord să fie întărite pe întreg sectorul de acoperire al Diviziei 16, cu Divizia de cavalerie, care să și înlocuiască forțele Diviziei 16, acestea urmând a fi retrase în zona Nyiregyháza pentru refacere, reorganizare și instrucție. De asemenea, în rezerva Grupului de Nord a fost introdusă și Divizia 2 cavalerie.[137]

Evoluția evenimentelor va face însă ca dispozițiile referitoare la intrarea Diviziei de cavalerie în acoperire pe Tisa, în locul Diviziei 16, să sufere modificări în sensul că Divizia de cavalerie va face acoperire pe Tisa numai de la 6—16 iunie, în restul timpului acoperirea realizându-se cu forțe din Divizia 16 și Divizia 2 vânători.

Pe frontul cehoslovac forțele Armatei Roșii ungare și-au continuat ofensiva, reușind să ocupe, la flancul drept, localitatea Satoralja Ujheli, situată la numai 30 km vest de Csap, apoi să înainteze și să forțeze râul Laborcza și să se apropie de flancul drept al trupelor române. Exista, firește, pericolul ca forțele ungare să pună stăpânire pe spațiul dintre Munții Maramureșului și Tisa, operațiune în care puteau fi sprijinite de forțele ucrainene care cutreierau țara (bande de ucraineni și foști prizonieri ruși din Rusia).[138] Un asemenea pericol, care ar fi dus la posibilitatea realizării joncțiunii Armatei Roșii ungare cu cea a Rusiei Sovietice, la care se mai adăuga și posibilitatea trecerii Tisei în sectorul Csap—Tokai și ocuparea nodului de comunicații Nyíregyháza și Debrețin, a impus Marelui Cartier General român să ia măsuri operative pentru a contracara acțiunea ungară în zonă.[139]

Acțiunea propriu-zisă a presupus deci, pe de o parte, deținerea la 7 iunie a Detașamentului General Olteanu, întărit cu un regiment de infanterie și 3 baterii artilerie

---

137. Lt. colonel Drăgănescu Constantin, *op. cit.*, p. 188.
138. Lt. colonel C-tin Drăgănescu, *op. cit.*, p. 190.
139. *Ibidem.*

de la Divizia 6 din rezerva generală (care au fost transportate pe calea ferată de la Oradea la Beregszász, în zona detaşamentului), pentru acoperirea sectorului Jablonica—Csap (grosul forţelor fiind grupate pentru menţinerea frontului Csap—Muncaci) şi, pe de altă parte, întărirea puternică a apărării pe Tisa, în care scop Divizia 16 a rămas mai departe pe Tisa şi concură la acoperire cu Divizia 2 cavalerie (Divizia 2 cavalerie, întărită cu Brigada 41 infanterie, un divizion de tunari şi un divizion de obuziere de la Divizia 16, acoperind între 11 şi 16 iunie sectorul Csap—sud Tokaj, iar restul Diviziei 16 acoperind sectorul sud Tokaj—Abadszaloc)[140]. Între timp a continuat aducerea pe front din Transilvania şi a altor forţe ca, de pildă, brigada de artilerie organică a Diviziei 16, respectiv regimentul 31 artilerie şi regimentul 32 obuziere.[141] Totodată, la Dispoziţia Diviziei 16, în urma dispoziţiilor Comandamentului Trupelor din Transilvania, este lăsată şi Brigada 12 artilerie (Regimentul 22 artilerie şi un divizion din Regimentul 27 obuziere).

Atitudinea forţelor ungare de la vest de Tisa a devenit din ce în ce mai agresivă odată cu retragerea trupelor române din capul de pod Tokai. Aspect ce confirmă temerile şi rezervele existente la nivelul conducerii trupelor române încă din momentul când acestea la cererea Republicii Ungare a Sfaturilor, întocmise şi înaintase (la 3 mai) răspunsul, printr-un proiect de armistiţiu militar în care, printre altele, se precizase: *„dezarmarea şi dezechiparea tuturor forţelor care au luptat împotriva României* (operaţie care urma să se desfăşoare ulterior şi în înţelegere cu puterile aliate), *predarea întregului material de război* (adică arme de toate tipurile, muniţii, mijloace de transport), predarea în decurs de o lună a întregului material de cale ferată care fusese jefuit din România (circa 1 800 locomotive, 4 100 vagoane călători, 4 000 vagoane de marfă acoperite, 27 000 vagoane descoperite), inclusiv a celor 4 trenuri

---

140. *Ibidem.*

141. *Ibidem*, p. 191.

142. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 362—363.

blindate care acționaseră împotriva armatei române în Transilvania.

Proiectul de armistițiu mai cuprinsese și precizarea că până la îndeplinirea condițiilor respective, trupele române ar fi urmat să ocupe 9 capete de pod pe malul drept al Tisei, fiecare cu o adâncime de aproximativ 20 km.[142] Cum însă guvernanții unguri nu se mai grăbiseră cu răspunsul la asemenea propuneri, a fost lesne de înțeles că fusese vorba doar (din partea guvernului ungar bolșevic) de o manevră, pentru a da timp bolșevicilor ruși să-și pregătească mai bine atacul lor pe frontul de est împotriva forțelor române.[143]

Având în vedere asemenea aspecte, Comandamentul Trupelor române din Transilvania a luat măsuri pentru ca unitățile sale din fiecare zonă și subzonă să aibă o dispunere astfel încât să poată realiza, pe de o parte, dezarmările, menținerea ordinii, prevenirea și potolirea răscoalelor, iar pe de altă parte, operativitatea în vederea asigurării posibilității înarmării la primul ordin.[144]

Atitudinea populației maghiare din zonele și subzonele în care s-a realizat operația de acoperire de către armata română, cu unele excepții, a fost una de colaborare și chiar de simpatie. Ni se pare semnificativ, din acest punct de vedere, cele declarate de un fost combatant în armata română, care, printre altele, afirma că: „Am stat aici mai multe săptămâni, întinzând un lung șir de tranșee pe malul ei (al Tisei — n.n.) pentru eventualitatea unui atac inamic. Centrul sectorului nostru de regiment era la Törökszentmiklós, un simpatic orășel de pe malul Tisei. Stând aici am luat contact cu toate clasele sociale ale poporului unguresc. Și, se poate spune, că în afară de proletarii propriu-ziși, care se uitau la noi ca la niște dușmani ireductibili și prieteni ai oligarhiei pe care voiam să le-o punem în cap, burghezia și clasa marilor proprietari, a nobililor nu numai că nu ne arăta nici o dușmănie, dar ne privea ca pe niște salvatori".[145] Pe timpul cât ostașii și ofițerii români se aflau în dispozitivul de acoperire pe Tisa, ei au început a se înțelege din ce în ce mai bine cu populația din

---

143. *Ibidem*, Doc. nr. 607.

144. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 72.

145. Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 345.

zonă, fie prin semne, fie prin interpreți, fie prin frânturi de convorbire cu cuvinte din toate limbile ... un fel de jargon româno-maghiaro-francezo-germano-latin, făcând chiar vizite, participând la mese, recepții, ceaiuri și baluri, ceea ce a avut ca rezultat o apropiere reciprocă, topind pentru moment orice dușmănie. Numai că totul a durat puțin. Când evenimentele pe frontul româno-ungar au revenit în actualitate, tocmai prin amploarea amenințărilor la adresa armatei române, puse la cale de Armata Roșie a lui Kun Béla, atunci și manifestările de prietenie ale populației maghiare s-au rărit și, în cele din urmă, au lipsit cu desăvârșire, lăsând loc uneori, unor manifestări de înrăit șovinism și ură la adresa românilor.

Îngăduința Aliaților, care n-au dovedit nici consens și nici fermitate în hotărârile lor față de atitudinea belicoasă a guvernului bolșevic al lui Kun Béla, a fost sesizată și de președintele francez Raymond Poincaré, acesta arătând, referindu-se la „tratamentul" aplicat României, că „metoda urmată față de România, ca și față de celelalte state mici le lasă tuturor un gust amar".[146] Reprezentanții celor „4 Mari" au avut grijă să precizeze „totuși" că „nici un stat nu va fi răsplătit printr-o mărire de teritorii pentru a prelungi ororile războiului".[147]

Inconvenientele pe care le-ar fi generat retragerea trupelor române în spatele „liniei Clemenceau" au fost puse în evidență de către Marele Cartier General Român.[148] La *Nota Aliaților* se răspunsese că executarea unei asemenea operații „înainte de restabilirea completă a stării de pace cu Ungaria", constituie pentru români un mare pericol, motivele fiind: a) o asemenea linie convențională, cu o dezvoltare de peste 300 km, n-ar fi putut să fie apărată decât cu forțe mult mai numeroase; b) în comparație cu frontul realizat pe râul Tisa, numărul combatanților ar fi trebuit triplat; c) o asemenea linie aflându-se în imediata apropiere a zonei muntoase, ar fi condus la mari inconveniente, dintre care unul, de

---

146. Raymond Poincaré, *Au service de la France. Neuf années de souvenirs*, vol. XI, *A la recherche de la Paix* 1919, Paris, 1974.

147. Dumitru Preda, C. Prodan, V. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 251.

148. *Ibidem*, p. 252.

maximă importanță, l-ar fi reprezentat faptul că rezervele frontului ar fi fost plasate undeva pe linia Dej—Cluj—Alba Iulia, adică la o distanță de 180—300 km de front; d) ea ar întrerupe comunicația directă pe calea ferată dintre Oradea și Arad și, în plus, ar fi paralelă la mai puțin de 6—10 km, pe o mare porțiune, la linia de cale ferată menționată.

Marele Cartier General concluzionase că atâta timp cât armata română era obligată să se apere pe două fronturi, deci și pe cel de Est ea nu are cum să renunțe la apărare în fața agresiunii ungare, pe o linie ca cea a obstacolului natural reprezentat de râul Tisa.[149] Președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri al României, Mihail Pherekyde comunicase încă de la 22 iunie la Paris că: „Sunt foarte surprins că domnul Clemenceau ignoră că noi (românii — n.n.) am fost cei hăituiți de atrocitățile comise de unguri împotriva populației noastre și că, în final, în fața pasivității acelora care vegheau la executarea armistițiului, a trebuit să luăm armele pentru a ne apăra contra actelor de război".[150] Acesta mai precizase că nu ajunge asigurarea dată de Clemenceau cum că „ungurii nu vor fi autorizați" să-i atace pe români, deoarece nici celelalte atacuri ale acestora nu se făcuseră" cu autorizații". Prin urmare România nu poate — aprecia ministrul român — „să nu ia precauțiile pe care antecedentele le fac necesare". Demersurile menite a apăra statul român unitar și cele în sprijinul Aliaților, pentru restabilirea păcii și stabilității în această parte a continentului european, vor fi continuate cu și mai multă fermitate.

Poziția tranșantă a guvernului român a avut, desigur, și mulți susținători, printre care și pe mareșalul Ferdinand Foch, care arătase: „Există motive să se creadă că România se va conforma cu scrupulozitate hotărârilor Conferinței de Pace".[151] Totodată el observase că pentru a pune România la adăpost de posibila agresiune ungară și pentru a evita compromiterea acti-

---

149. *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine*, p. 47 (anexa 109); vezi și Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II.1.2614, c. 710—711.

150. *Ibidem*, p. 48 (anexa 110).

151. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III. Doc. nr. 639.

vităţii Antantei în Europa orientală, era necesar a se subordona retragerea forţelor româneşti la est de Tisa aplicării integrale de către Ungaria a clauzelor convenţiei de armistiţiu de la Belgrad din 13 nov. 1918, adică a i se impune acesteia o demobilizare imediată, reducerea armatei sale conform prevederilor din convenţie, astfel încât să poată fi exclusă orice ameninţare împotriva vecinilor săi.

Evoluţia rapidă a evenimentelor, îndeosebi atitudinea agresivă a Armatei Roşii ungare manifestată în tot cursul lunii iunie şi concretizată în incursiuni de infanterie şi bombardamente de scurtă durată asupra poziţiilor româneşti până la raiduri aviatice în spatele acestora, atitudine care se intensifica la maximum la începutul lunii iulie, aveau să argumenteze cu date indubitabile că efortul şi poziţia României în perioada de după atingerea de către armata română a aliniamentului râului Tisa, reprezentaseră, de fapt, servicii de cea mai mare utilitate atât pentru cauza proprie a românilor, cât şi pentru cea a Aliaţilor.

CAPITOLUL III

CONTRAOFENSIVA ARMATEI ROMÂNE ŞI OCUPAREA BUDAPESTEI (IULIE-AUGUST 1919)

CONTEXTUL POLITIC ŞI MILITAR ÎN CARE S-A PRODUS OFENSIVA UNGARĂ DIN IULIE 1919. DESFĂŞURAREA ACESTEIA

Încurajaţi de succesele Armatei Roşii ungare repurtate pe frontul cehoslovac, guvernanţii de la Budapesta au pus la cale noi acţiuni militare, de proporţii mult mai mari, îndreptate de astă dată împotriva României. Scopul acestora îl constituia, desigur, respingerea armatei române de pe aliniamentul râului Tisa şi recucerirea Transilvaniei.

Faptul că Ungaria încălcase în mod premeditat prevederile Convenţiei de armistiţiu de la Belgrad, că îşi intensificase preparativele militare în scopul de a ataca România, că pe frontul de pe Tisa Armata Roşie ungară proceda permanent la acţiuni agresive împotriva trupelor române, a atras atenţia în cele din urmă Conferinţei de Pace de la Paris, care însă n-a fost în măsură a găsi şi pune în aplicare soluţii operative şi eficiente. Indecizia Aliaţilor a avut, firesc, darul de a-i încuraja pe conducătorii bolşevicilor unguri şi de a menţine atmosfera de nesiguranţă politică şi militară în această zonă a continentului european.

Cercurile conducătoare ungare aveau ca principal obiectiv reluarea războiului pentru reocuparea Transilvaniei. Acest lucru reieşe pregnant în evidenţă şi dintr-o declaraţie a şefului Marelui Cartier General ungar, Julier Ferenc, făcută la 5 iulie 1919, chiar a doua zi după numirea sa în funcţie, când arăta, printre altele, că indiferent de faptul că românii evacuaseră sau nu

teritoriul de la est de Tisa, intenţia Conducerii armatei era trecerea Tisei cu grosul forţelor şi înaintarea până la „linia ce ni s-a impus".[1] De altfel, întreaga desfăşurare a evenimentelor politice şi militare, cu implicarea armatelor română şi ungară, avea să reitereze percepţia eronată a cursului evenimentelor din partea Conferinţei de Pace, Marii Aliaţi contând cel mai adesea pe cuvintele de asigurare, pe declaraţiile pacifiste ale liderului bolşevic ungur Kun Béla.

Deşi se dovedise clar că în timpul primelor săptămâni ale existenţei sale, guvernul „Ungariei Sovietice" avusese doar puterea de a jefui Budapesta şi împrejurimile ei, armata maghiară, nesupunându-se lui Kun Béla, încât se făcuse haz de acel „carnaval unguresc" căruia i s-ar fi putut pune capăt foarte uşor,[2] Aliaţii continuaseră să-i încurajeze pe bolşevicii unguri. De teamă că armata română avea să ocupe singură Budapesta, ceea ce ar fi putut spori cu ceva pretenţiile românilor, aducând şi o oarecare ofensă gloriei armatelor aliate, Conferinţa de Pace ceruse ca armata română să fie oprită pe aliniamentul Tisa (şi, mai apoi, ceruse să se retragă şi mai mult la est de Tisa, lucru cu care românii nu fuseseră de acord, demontând cu argumente indubitabile cererea Aliaţilor).

Cu siguranţă că dacă, odată cu oprirea armatei române, Aliaţii ar fi organizat de urgenţă o ocupaţiune interaliată, s-ar fi putut justifica şi oprirea ofensivei armatei române. Nefiind însă aşa, ba mai mult, ungurii trecând rapid la reorganizarea armatei lor, încât la scurt timp (mijlocul lunii iunie) năvăliseră în Cehoslovacia, deveniseră clare îngăduinţa nepermisă şi lipsa de fermitate a Aliaţilor în aprecierea situaţiei din această zonă a continentului. Când Armata Roşie ungară a atacat Cehoslovacia — existând deci motive clare pentru ca armata română să-şi continue acţiunea şi la vest de Tisa, în loc să li se ceară românilor să înainteze (neaşteptându-se ca inamicul comun să se întoarcă împotriva atât a românilor, cât şi a Aliaţilor), se preferase dezbaterea situaţiei, o dezbatere fără nici o finalizare, pre-

---

1. Liptai Ervin. *Vöröskatonák előre! Magyar Vörös Hadsereg Harcai* 1919, Budapest, 1979, p. 258.

2. Ion Rusu Abrudeanu, *România şi războiul mondial. Contribuţiuni la studiul războiului nostru*, Bucureşti, 1921, p. 282.

lungită mult după ce pe front ostilitățile au fost reluate.

Kun Béla, aflat în căutare de „capital pentru asigurarea supraviețuirii guvernului său", contase pe succesul militar contra cehoslovacilor.[3] Pe Aliați, victoria Armatei Roșii ungare împotriva forțelor cehoslovace, care conduseseră și la crearea Republicii Sfaturilor din Slovacia[4] i-a speriat, determinând chiar o reacție a lui Clemenceau, prin care acesta făcea cunoscute granițele definitive stabilite încă din martie, condiționând (la 11 iunie) retragerea românilor de pe Tisa, de evacuarea de către unguri a teritoriilor pe care le ocupaseră în nord-vest[5].

Sucesele repurtate de bolșevicii unguri pe frontul cehoslovac sporiseră considerabil moralul acestora, dând încredere guvernului Garbai—Kun în pregătirea unei acțiuni militare îndreptată împotriva României. Avertismentele recepționate la Paris, sosite inclusiv din partea Comandamentelor aliate din Balcani și sud-estul Europei, privind intensificarea preparativelor militare ale regimului comunist de la Budapesta, au condus, în cele din urmă, la luarea unor măsuri mai energice din partea Puterilor Aliate. Într-o serie de ședințe ale Consiliului Suprem Aliat au fost dezbătute probleme referitoare la situația din Ungaria, precum și la măsurile ce se impuneau pentru ca aceasta să poată fi ținută sub control.

La 11 iulie 1919, într-o ședință a Consiliului Suprem Aliat, desfășurată sub președinția lui Georges Clemenceau, s-a analizat chiar posibilitatea concentrării acțiunilor aliaților în vederea stopării pregătirilor de război ale Ungariei. Din partea română au participat Nicolae Mișu și Alexandru Vaida Voevod. Tot în acea ședință, chiar la deschiderea acesteia, ministrul de Externe francez, Stephan Pichou, a subliniat și faptul că în legătură cu condițiile ce urmează a fi impuse guvernului de la Budapesta pentru a-l obliga să respecte prevederile armistițiului[6], au fost consultați și experții maghiari. Raportul acestora punând în evidență faptul că Aliații aveau angajate pe

---

3. Ormoș Maria, *op. cit.*, p. 254.
4. *Istoria Transilvaniei*, vol. 3, Budapesta, 1986, p. 1039.
5. *Ibidem.*
6. *1918. Desăvârșirea unității național-statale* ..., vol. IV, București, 1966, p. 14.

frontul ungar șase divizii de infanterie și una de cavalerie, române, două divizii franceze, două divizii cehoslovace și o divizie de infanterie sârbă, reunind în total circa 84 000 oameni, din care două treimi asigurate de români[7].

Cu aceeași ocazie, Mareșalul Ferdinand Foch, șeful Statului Major General al armatei franceze și Comandant al Comandamentului Suprem al forțelor aliate, a subliniat că efectivele militare ungare sporiseră de la 6 divizii, cât fusese prevăzut prin Convenția de armistițiu de la Belgrad, la 9 divizii ceea ce însemnă că o rezolvare a problemei nu putea fi dată decât prin învingerea ungurilor și ocuparea Budapestei[8]. Aceasta presupunea însă utilizarea unor forțe armate suficiente și operații de lungă durată, motiv pentru care, în opinia sa, înțelegerea politică trebuie să o preceadă pe cea militară[9]. Tot mareșalul Foch prezentase în același cadru raportul cu informațiile primite la 8 iulie din partea generalului Pélle, șeful Misiunii militare franceze la Praga, în legătură cu starea de spirit care domnea în cadrul administrației ungare. În cuprinsul raportului se aprecia și că numeroși ofițeri francezi, britanici și americani, intrați în luptă cu trupele și funcționarii civili unguri, au putut constata că nici unul nu părea a fi hotărât să lupte până la capăt pentru a reda Ungariei fostele frontiere, sau măcar pentru „a recuceri Slovacia". Raportul concluziona și faptul că intervenția militară a Antantei împotriva Ungariei era absolut necesară[10].

Cu toate că situația dintre Ungaria și vecinii acesteia devenise deosebit de încordată, riscând să reizbucnească ostilitățile militare, mai ales între unguri și români, participanții la ședința din 11 iulie 1919, n-au putut adopta o hotărâre definitivă, deoarece reprezentantul Marii Britanii, lordul Arthur James Balfour, nu s-a angajat la modul hotărât sub motivul că nu primise instrucțiuni de la Londra[11], iar reprezentantul Italiei, Francesco Crispi,

7. *Ibidem.*
8. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 109.
9. *Ibidem.*
10. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 14.
11. Sherman Dávid Spector, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, New York, 1962, p. 161—162.

de asemenea, făcuse precizarea că țara sa se găsește într-un moment critic, că „bolșevicii amenință" dacă se va interveni împotriva Ungariei[12].

În lipsa unui concurs din partea Aliaților, primul ministru al Franței l-a însărcinat pe mareșalul Ferdinand Foch, ca în termen de 8 zile să reanalizeze problema ungară, consultând comandamentele român, sârb și cehoslovac asupra situației militare din regiune, urmând ca ulterior aceștia să prezinte un raport privind o posibilă acțiune concretă a aliaților prin care să fie rezolvată criza întreținută de Ungaria[13].

Deși primul ministru francez a fost informat de mareșalul Foch privitor la posibilitățile unui atac foarte apropiat al Armatei Roșii ungare asupra pozițiilor române de pe Tisa, acesta n-a luat în serios informațiile primite, iar atunci când a primit din partea lui Kun Béla o radiogramă, prin care liderul bolșevicilor unguri cerea Puterilor Aliate și Asociate să impună României retragerea armatei sale de pe Tisa dincolo de linia menționată în „nota" din 11 iulie, acesta s-a mulțumit doar să formuleze un răspuns, e adevărat, destul de tranșant: „Conferința de Pace nu poate discuta atâta timp cât dumneavoastră nu respectați condițiile armistițiului[14].

La solicitarea pe care mareșalul Foch o adresase Comandamentelor român, sârb și cehoslovac privind forțele pe care acestea le-ar putea pune la dispoziție și timpul necesar pentru a le pregăti să intre în acțiune, Marele Cartier General român și-a făcut cunoscută poziția, în sensul că forțele române sunt gata să acționeze alături de cele aliate, pentru respectarea ordinii și garantarea păcii în zonă[15]. Efectivele preconizate a fi la dispoziție în acest scop se estimau la 5 divizii infanterie și două divizii cavalerie, plus o divizie de infanterie de rezervă[16]. Se precizase și că termenul pentru ca forțele menționate

---

12. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 20.

13. Sherman Dávid Spector, *op. cit.*, p. 163.

14. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. V, p. 21.

15. Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913—1947*, București, 19190, p. 227.

16. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 29.

să intre în acțiune ar fi de cel mult 8 zile de la luarea deciziei de către Consiliul Suprem Aliat.

Marele Cartier General Român apreciase, de asemenea, că ar fi fost nevoie de un sprijin material substanțial din partea Marilor Puteri, sprijin constând, îndeosebi, în armament, muniție, mijloace de transport și alte materiale. Condițiile care erau considerate necesare a fi asigurate, în cazul unei acțiuni comune a Aliaților împotriva Ungariei[17], în opinia Marelui Cartier General român, ar fi constat în: „a. Comandamentul unic al forțelor participante să aibă în frunte un general francez, de preferință generalul Franchet d'Esperey; b. Grupul de forțe român să fie comandat de un general român și să aibă o zonă de operații stabilită; c. Prada de război, de orice natură, să fie repartizată între aliați proporțional cu forțele puse la dispoziție; d. Armata română și drapelul ei să fie reprezentate la Budapesta atâta timp cât vor fi reprezentate și celelalte armate aliate; e. Odată acțiunea încheiată, forțele române să poată fi retrase din Ungaria de către comandamentul român dacă prezența lor s-ar dovedi necesară pe alt front."

În contextul celor prezentate anterior se înscrie și întâlnirea care a avut loc la Oradea, între șeful Marelui Cartier General român, generalul Prezan (acesta fiind însoțit de Lt. colonelul Ion Antonescu, șeful Secției Operații) și generalul Pélle, din partea Comandamentului Suprem Aliat (cel care comanda armata cehoslovacă), pentru a discuta planul unei posibile acțiuni comune. Deși întâlnirea de la Oradea a avut loc în momentul declanșării ofensivei ungare, cele două părți s-au pus de acord asupra unor coordonate de cooperări, pe care cele două armate, română și cehoslovacă, să le aibă în vedere. În memoriile sale (1927) Prezan va nota: „nu cunosc motivele pentru care Aliații ne-au lăsat singuri, când neîndoios, era un interes al Europei de a stârpi bolșevismul din centrul ei"[18].

Demersurile întreprinse de mareșalul Ferdinand Foch pe lângă comandamentul militar român, sârb și cehoslovac n-au putut fi până la urmă finalizate, întrucât în cadrul Consiliului Suprem Aliat existau serioase neînțe-

17. Arh. M.Ap.N., fond 948/52, dosar nr. 254 A, f. 26.
18. Idem, fond Microfilme, rola P II.5.170, c. 556.

legeri, parte a membrilor acestuia, urmărindu-se, firește, propriile interese, continuau să adopte o atitudine pasivă față de situația din Ungaria. In cele din urmă, la ședința Consiliului Suprem din 27 iulie 1919, Foch i-a informat pe reprezentanții României, Nicolae Mișu, Alexandru Vaida Voevod și colonelul Toma Dumitrescu despre eșecul încercărilor Conferinței de Pace de a se pune de acord în privința unei acțiuni comune asupra Ungariei. In acel moment însă evenimentele politico-militare din Europa Centrală erau deja scăpate de sub controlul Conferinței de Pace. Guvernul român, conștient că într-un asemenea context singurul garant sigur pentru independența și integritatea teritorială a României, în temeiul hotărârii de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, erau doar forțele sale armate, a acționat în consecință.

Revenind asupra situației interne speciale din Ungaria, de dinainte de declanșarea ofensivei armatei sale, pe râul Tisa, împotriva forțelor române, este de notat convingerea pe care o aveau liderii regimului bolșevic de la Budapesta, potrivit căreia, grava criză internă a țării lor putea fi rezolvată numai printr-o acțiune militară împotriva României, care să fie încununată de succes. Se conta, totodată, chiar pe o oarecare bunăvoință a aliaților, pe o înțelegere de către aceștia a modului cum pot fi soluționate problemele în situația specifică a Ungariei.

Opiniile liderilor bolșevici unguri, diferite de ale forțelor conservatoare ungare, aveau să se impună în cele din urmă. Jászi Oszkár, fost ministru în guvernul anterior accesului la putere a lui Kun Béla, avea să noteze ulterior că încercarea de „a ieși din starea disperată provocată de dificultățile interne", s-a materializat într-o „aventură pe plan extern", fiind astfel declanșată ofensiva împotriva României[19].

Se semnalaseră, desigur, și demersuri din partea unor foști demnitari unguri, cum au fost cele întreprinse de fostul premier și ministru de externe Andrásy Gyula, demersuri opuse acțiunilor regimului aflat la putere la Budapesta, acestea vizând realizarea unei înțelegeri cu România. De pildă, la 10 iulie, în cadrul unei întâlniri preliminare cu o delegație în frunte cu prințul Widisch-

19. Jászi Oszkar, *Revolution and Counter-Revolution in Hungary*, London 1968, p. 62.

graez, după ce s-a relevat importanța cererii cabinetului provizoriu de la Szeged, în vederea răsturnării guvernului Kun Béla, fostul ministru Vászonyi Vilmos a precizat că în opinia sa „singura Putere în măsură a lichida bolșevismul în centrul Europei este România"[20]. Motiv pentru care acesta solicită sprijinul armatei române în vederea preluării conducerii Ungariei. Totodată, s-a cerut să fie încurajată formarea gărzilor albe în teritoriile controlate de armata română.

În opinia omului politic maghiar, trupele române ar fi putut proceda la trecerea Tisei, ele fiind precedate de gărzile albe, după care să ocupe Budapesta[21]. Aceleași propuneri au fost repetate de partea ungară peste alte două zile, la Berna, în Elveția, după care au fost transmise atât la București cât și la Paris. Era însă prea târziu, discuțiile, propunerile și planurile de tot felul rămaseră cu mult în urma evenimentelor militare de pe frontul româno-ungar.

Eforturile Puterilor Aliate și Asociate de a delibera asupra împrejurărilor din Ungaria[22], soldându-se cu un eșec total, părțile afectate sau implicate, au fost în cele din urmă sfătuite să adopte și să aplice măsurile proprii, care însă „să nu constituie atitudini ostile Antantei[23], aceasta mulțumindu-se să constate situații de fapt și să ia act de ele[24].

Este de la sine înțeles că prin noua orientare a Aliaților, conducerea statului român și armata sa erau aduse în fața unei alternative obligatorii, foarte clare: apărându-și propriile interese, să apere și pe cele ale acestora! De altfel, explicațiile, justificările și sugestiile mareșalului Foch, se dovediseră tardive, din moment ce încă de la 19 iulie tunurile Armatei Roșii ungare bombardau pozițiile românești de pe întregul front al Tisei[25].

Acțiunea ofensivă ungară din iulie fusese intuită din timp de către Comandamentul Trupelor române din Transilvania, care n-a întârziat să ia măsuri pregătitoare

---

20. Arh. M. A. Externe, fond 71/1914, Ez, partea II-a, vol. 56, f. 87.
21. *Ibidem.*
22. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 112.
23. *Ibidem.*
24. *Ibidem.*
25. *Ibidem.*

în vederea preconizatei ofensive a bolșevicilor unguri. Generalul Gheorghe Mărdărescu avea să mărturisească ulterior faptul că, în ceea ce-i privește pe ofițerii din Comandamentul său, aceștia „nu s-au îndoit nici o clipă că ungurii ne vor ataca", întrucât toate informațiile și datele conduceau la concluzia că intenția de a ataca, a Armatei Roșii ungare, urma să se materializeze în noaptea de 19 spre 20 iulie"[26]. Ceea ce, evident, s-a adeverit întrutotul.

Guvernul bolșevic ungur își mai dezvăluise odată adevăratele sale intenții, după ce, nu cu mult timp în urmă, la 7 iunie, Consiliul Suprem avertizase Ungaria că dacă nu încetează acțiunile sale militare contra Cehoslovaciei, să se pregătească a face față unei intervenții militare a aliaților[27]. Răspunsul dat Parisului de către conducătorul bolșevicilor unguri fusese pe cât de laconic, pe atât de surprinzător: „Ungaria nu a atacat pe nimeni. Dimpotrivă, ea este cea atacată. Ca urmare este gata să sisteze ostilitățile și să înceapă tratativele pe baza armistițiului[28]...". Prin urmare, devenise clar că liderul Kun Béla n-avea de gând să respecte decât, eventual, propriile sale planuri, prin care să asigure Ungariei granițe identice cu cele pe care aceasta le avusese pe timpul fostului imperiu.

Unii teoreticieni și istorici unguri, analizând perioada scursă de la încetarea ostilităților cu Cehoslovacia și retragerea forțelor ungare, până la declanșarea ofensivei contra românilor pe Tisa, au încercat să sugereze că această „a doua pauză de respirație", de circa 3 săptămâni, n-ar fi fost utilizată pentru pregătirea operațiunilor pe Tisa, ci pur și simplu ar fi demonstrat preocuparea Ungariei pentru rezolvarea problemelor sale interne cele mai arzătoare.[29] În argumentarea unei asemenea poziții se aduce în discuție faptul că a existat la nivelul conducerii de la Budapesta încă de la sfârșitul lunii iunie, o concepție potrivit căreia detașamentele muncitorești ar fi trebuit să fie dezarmate, trecute la

---

26. *Ibidem.*

27. Maria Ormos, *op. cit.*, p. 300.

28. *Ibidem*, p. 301.

29. Hajdu Tibor, *A Magyarországi tanács Köztársaság*, Budapest, 1969, p. 310.

producție, în fabrici rămânând numai muncitorii de la acele fabrici care sunt falimentare din lipsă de materii prime.[30] Este menționat și faptul că, la data de 31 iulie, Böhm ar fi ordonat ca militarii proveniți din agricultură să fie lăsați în permisie, pentru efectuarea secerișului.[31] S-a mai acreditat și ideea că măsurile de ordin militar, luate de guvernul bolșevic ar fi fost determinate de valul contrarevoluționar de la mijlocul lunii iulie, când pe fondul nemulțumirilor în ceea ce privește aprovizionarea populației s-au produs multe acțiuni spontane, așa cum a fost cea de la Veszprém, unde femeile au devastat prăvălia de schimb a acțiunilor.[32]

Multe din acțiunile semnalate invocate pentru argumentarea ideii că Ungaria era preocupată de situația ei internă, erau puse pe seama „agenților externi", care ar fi desfășurat propagandă puternică pe două direcții principale: una fiind cea de dezintegrare a Armatei Roșii ungare și cealaltă de subminare a dictaturii proletariatului.[33] Sunt, apoi, menționate acțiunile și lozincile sub care se desfășurau asemenea acțiuni, precum și faptul că în spatele lor s-ar fi aflat Horthy Miklós, cel care în permanență „îi îndemna pe ostași să dezerteze".[34]

Dacă privitor la cea de-a doua „pauză de respirație", putem accepta că situația din Ungaria devenise explozivă, că se făceau încercări ale elementelor de dreapta de a forța răsturnarea de la putere a guvernului bolșevic (fostul comandant al armatei ungare, Böhm Vilmos, ajuns ambasador la Viena, intrase deja în contact cu împuternicitul militar englez, fiind chiar instruit asupra modalităților prin care la Budapesta ar putea fi instalat un guvern provizoriu, din care ar fi putut face parte Hanbrich, Ágoston și Garami),[35] nu suntem de acord cu aprecierea că doar la mijlocul lunii iulie 1919, urmare a intensificării acțiunilor contrarevoluționare, precum și a faptului că Ungaria se afla înconjurată din toate părțile de capitaliști[36], liderii bolșevici unguri ar fi decis

30. *Ibidem.*
31. *Ibidem.*
32. *Ibidem*, p. 318.
33. *Ibidem.*
34. *Ibidem.*
35. Kun Béláné, *„Kun Béla"*, Budapest, 1969, p. 206.
36. Hajdu Tibor, *op. cit.*, p. 310.

să acționeze ofensiv împotriva românilor pe Tisa. Aceasta pentru că, așa cum am mai menționat, *Jurnalele de operații* ale unităților române aflate în acoperire pe Tisa și, îndeosebi, „Buletinele de informațiuni" ale Marelui Cartier General român pun în evidență în modul cel mai clar cu putință faptul că intențiile agresive ale Armatei Roșii ungare au existat în permanență, ele devenind, imediat după retragerea din Cehoslovacia, deosebit de pronunțate și amenințătoare.

Cunoscând, se pare, și alimentând pe diverse căi divergențele dintre aliați și, mai ales, speculând toate ezitările acestora, guvernul ungar n-a luat în seamă nici măcar avertismentele primite de la președintele Conferinței de Pace. Georges Clemenceau, folosind răgazul de timp dat de desfășurarea tratativelor doar pentru a mai câștiga timp pentru întărirea Armatei Roșii ungare, care, se spera atunci, va fi susținută în acțiunile ei de forțele sovietice rusești și ucrainene.[37] De altfel, conducătorii bolșevici unguri știau că forțele de care dispune Antanta pentru a duce la îndeplinire amenințările lui Clemenceau ar putea fi următoarele: armata regală română, circa 86.000 combatanți; armata sârbo-croato-slovenă, 32.000 de combatanți, și armata franceză de sud cu circa 56.000 combatanți. Ar fi rezultat, desigur, un total de efective de circa 174.000 combatanți, cărora li s-ar fi putut adăuga și efectivele cehoslovace, fără a mai lua în calcul că mareșalul Foch conta în calculele sale și pe o participare a forțelor americane și engleze. Kun Béla fusese prevenit de către Lenin că „nici o clipă să nu creadă în Antanta, care intenționa doar surprinderea atât a Ungariei cât și a Rusiei".[38]

Consiliul guvernator al Ungariei bolșevice, analizând situația și deducând faptul că românii nu se vor retrage de pe Tisa până la stabilirea de către Conferința de Pace a noii frontiere româno-ungare, a aprobat la 10 iulie, planul ofensivei Armatei Roșii ungare care își propunea eliberarea teritoriilor de dincolo de Tisa.[39] Asta după ce, la 2 iulie, Comandamentul ungar dăduse și un

---

37. Kun Béláné, *op. cit.*, p. 209.

38. *Ibidem*, p. 205.

39. *Magyarország 1918/1919 — Események, képek dokumentumok*, Budapest, 1978, p. 205.

„ultimatum" armatei române, cerând să înceapă retragerea trupelor sale la est de linia Clemenceau.

Marele Cartier General român a dat dispoziții Comandamentului Trupelor din Transilvania să rămână pe poziții și, în cazul repetării notei ungare să se răspundă că se fac demersuri la București și, totodată, se așteaptă instrucțiuni de la Paris.[40] Atitudinea guvernului român a fost avizată favorabil și de mareșalul Foch, care a și recomandat ca trupele române să fie autorizate să se mențină pe Tisa până când Ungaria se va conforma angajamentelor asumate. Într-o scrisoare adresată lui Clemenceau, mareșalul Foch avea să menționeze că „dacă nu sunt aprobate justele cereri ale României, securitatea acestora va fi compromisă și odată cu aceasta se va pune în pericol pacea în întreaga Europă de sud-est". În consecință, și Consiliul Suprem Aliat stabilea menținerea statu-quo-ului în zonă.[41]

La Budapesta, evenimentele se vor precipita în preajma declanșării ofensivei ungare pe Tisa. Deoarece Böhm Vilmos și-a prezentat demisia, el a trebuit să fie înlocuit, or acest lucru a putut să fie realizat abia la 19 iulie,[42] cu câteva ore înaintea începerii acțiunii ofensivei ungare.

O mare influență asupra situației concrete din a doua parte a lunii iulie din Ungaria a avut-o și greva internațională pusă la cale de Internaționala comunistă.[43] Acțiunea în cauză, deși a scos în stradă o mare masă de muncitori, la Viena, Berlin, Erfurt, Nüremberg, Kiel, Düseldorf, Halle, sau în alte orașe din Italia, Franța și Anglia, și chiar în capitala României, la București, n-a atins dimensiunile preconizate de organizatori, adică ea n-a reușit să fie „marea grevă mondială"[44]. Chiar dacă propaganda bolșevică desfășurată concomitent cu acțiunile greviste a fost intensificată la maximum, unul din argumentele în scopul mobilizării Armatei Roșii ungare l-a constituit faptul că „guvernul boierimii române" re-

---

40. *Exposé sur la opération de l'armée roumains en Hungrie après le 3 novembrie 1918* (Guerre de 1919) et des eveniments qui ont la cause, Paris, 1922, p. 49.

41. *Ibidem.*

42. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.5.219 c. 711—716 și rola P II. 2.2196, c. 355—356.

43. Kun Béláné, *op. cit.*, p. 212.

44. *Ibidem*, p. 213.

fuza eliberarea teritoriului ungar de la est de Tisa. S-a vehiculat mult de propaganda maghiară și o știre mai veche a agenției de știri elvețiene, prin care se făcuse cunoscut, că, încă la 29 iunie, Consiliul de Miniștri român ar fi refuzat transpunerea în practică a hotărârilor Conferinței de Pace.[45]

Din punctul de vedere al atitudinii Aliaților, firește, se poate concluziona că la situația creată pe Tisa începând cu 19/20 iulie nu s-ar mai fi ajuns dacă operațiunea comună contra Ungariei (la care România subscrise în primul moment), plănuită și de mareșalul Foch, ar fi avut loc la începutul lunii mai, imediat după respingerea forțelor bolșevice la vest de Tisa de către armata română, nedându-se nici un fel de răgaz guvernului bolșevic de la Budapesta pentru a-și lua măsuri de refacere și reorganizare a armatei.[46] Nu încape îndoială că greșala aparținuse Aliaților, prea încrezători, naivi chiar, în intuirea adevăratelor intenții ale lui Kun Béla, ale cărui „asigurări" ținuseră negreșit de teama pe care acesta o avusese față de posibilitatea continuării acțiunii ofensive a armatei române la vest de Tisa. Atunci liderul bolșevicilor unguri se grăbise nu doar să recunoască pretențiile teritoriale ale românilor, dar și ale sârbilor și cehoslovacilor. Dar graba îi fusese la fel de mare și în ceea ce privește reorganizarea armatei și găsirea de soluții prin aplicarea cărora să-și asigure încrederea în interior, încredere aproape total compromisă odată cu înaintarea armatei române până la Tisa.

Justețea opiniilor formulate avea să fie cu prisosință demonstrată de pregătirea și declararea acțiunii ofensive împotriva românilor, imediat ce, în linii mari, procesul de reorganizare a armatei a fost încheiat și, mai mult, unitățile Armatei Roșii au fost verificate practic pe frontul cehoslovac. Atunci Kun Béla n-a ezitat nici un moment să treacă la acțiune, fiindu-i indiferente orice fel de obligații asumate anterior. În concepția conducătorului bolșevic ungur, prestigiul regimului comunist din Ungaria și al Armatei Roșii făurite cu prețul unor aberante măsuri dictatoriale, nu putea fi redobândit decât printr-un succes militar de proporții contra românilor.

---

45. Liptai Ervin, *op. cit.*, p. 415.
46. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 76.

Prin urmare, imediat după încetarea ostilităților pe frontul cehoslovac, o parte din forțele Armatei Roșii ungare, devenite disponibile, împreună cu alte unități din rezervă, au fost concentrate în vederea ofensivei împotriva românilor.[47] După cum rezultă dintr-un ordin de operații al Armatei Roșii ungare (719/1), trupele urmau să se concentreze în vederea înaintării pentru eliberarea „fraților proletari" de sub jugul robiei capitaliste. Se mai menționa și că Armata Roșie trebuie să aibă o comportare adecvată față de populația de dincolo de Tisa, nu ca pe timpul retragerii din mai, deoarece „ar putea să sporească dușmanii Republicii Sovietelor și numărul gărzilor albe".[48] În același ordin de operații se menționa și că la podurile de peste Tisa se poate trece numai cu autorizație scrisă din partea armatei ungare.

Ordinul de operații cu nr. 719/6 al Comandamentului Armatei Roșii ungare cuprindea, printre altele, și precizarea că gărzile ungare de pe malul de răsărit al Tisei, vizavi de Csongrád, au respins atacurile românilor, că situația s-ar menține neschimbată atât la Tokaj și Szolnok cât și la Csongrad, că lucrările pregătitoare pentru trecere au luat sfârșit.[49]

Deși pe timpul pregătirilor Armatei Roșii pentru trecerea la ofensivă, propaganda bolșevică a fost la înălțime, aceasta fiind desfășurată cu o vehemență deosebită, totuși liderii politici și comandanții militari unguri au scăpat din vedere aspecte esențiale, ca de pildă faptul că românii aveau un mare avantaj strategic dat de acoperirea dispozitivului lor de apărare de un obstacol natural, precum și de prezența la cele două flancuri ale dispozitivului lor al forțelor aliate. Apoi, în calcul mai putea fi luat și modul de dispunere al forțelor române în dispozitivul de acoperire pe Tisa. Chiar dacă în față, dispozitivul forțelor române avea doar o „perdea de acoperire", realizată cu forțele și mijloacele a două divizii, fiecare cu un sector de operare cu o deschidere de 150 km, în rezervă erau pregătite alte două divizii, dispuse în centrul fiecărui sector, precum și o însemnată grupare de forțe reprezentând

47. *Ibidem*, p. 87.

48. *A Vörös Hadsereg Naplója*, Budapest, 1974, p. 34.

49. *Ibidem*.

rezerva strategică.[50] Aceste aspecte n-au fost luate în calcul la începutul ofensivei, mizându-se pe superioritatea forțelor ungare la limita de contact și neglijându-se forțele române din adâncimea dispozitivului de acoperire.

Noua „armată națională", destinată a elibera Ungaria, pe care liderul bolșevicilor unguri o prezenta populației sub o astfel de mobilizatoare formulă, și-a pornit acțiunea ofensivă în noaptea de 19 spre 20 iulie 1919, fără însă ca trupele române de pe limita dinainte a apărării să fie surprinse. Dimpotrivă, militarii români, care-și studiaseră din timp adversarii, se aflau la post, pentru a duce la îndeplinire planul ofensiv și de contraatac conceput de Comandamentul Trupelor din Transilvania.

Procesul de organizare și dotare corespunzătoare a unităților ungare de toate armele, cărora li se măriseră efectivele, fiind înzestrate cu mijloace de luptă dintre cele mai moderne, apoi transformate în mari unități de luptă, proces început încă din prima parte a lunii mai, era în linii mari, încheiat pe la mijlocul lunii iulie. Acțiunile provocatoare, intensificate la maximum după 1 iulie pe întregul front al Tisei (bombardamente de artilerie, inclusiv cu piese de calibru foarte mare, ca bateriile de 305 mm, în zona Szolnok, dar și în sectorul de nord, regiunea Tokaj, sau cel de sud, regiunile Tiszaroff, Fegyvernek, Tiszanagy Rév, Tisza Sas etc.), făceau evidentă iminența acțiune ofensivă a Armatei Roșii ungare.

La Marele Cartier General al armatei române „Buletinele de informațiuni" întocmite pe baza rapoartelor de pe front consemnau zilnic toate mișcările din dispozitivul ungar. Într-un astfel de buletin,[51] de pildă, se consemna: a. Sectorul de Nord a) Schimb de focuri de armă și mitralieră în cursul zilei de 30 iunie în dreptul satelor Tuzier (11 km sud-vest Csap), Kanyor (6 km est Czigand, Dombrád și Venecselló). b) În dupăamiaza zilei de 29 a.c. un aeroplan inamic a virat deasupra fermei Jásztelep (2 km sud Konrád), dispărând în urmă spre vest, în direcția Berczel-Valea Tisei. c) Satul Kenyezlö ar fi ocupat de două companii inamice. d) În ultimele zile, artileria de care dispunea inamicul în zona Kenyezlö-Zal-

50. C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 447—448.

51. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 225 din 2 iulie 1919.

kod (nord-est Tokaj) ar fi fost deplasată spre Tokaj. e) O recunoaștere aeriană făcută în ziua de 30 iunie în regiunea Sajó-Kuszrytem (8 km sud Tiszalucz Tokaj) semnalează la Sajó-Kuszrytem un pod de plute care n-a fost văzut în recunoașterea întreprinsă în ajun. De asemenea la Vadvizesi-Paz (4 km nord-vest Tiszalucz) s-au observat circa 30 bărci adunate probabil tot în vederea construcției altui pod peste Tisa. f) În regiunea Tokaj, pare că o parte din trupele ce ocupau acel sector ar fi fost înlocuite cu trupe proaspete sosite de curând din Budapesta.

Alt „Buletin de informațiuni"[52] consemnează, pentru ziua de 7 iulie 1919, că „inamicul a încercat în repetate rânduri să treacă Tisa la Szolnok Tisza Moartă, Tiszaroff, Tiszang, Tisza Sas, Landorf... Într-un singur loc la Szolnok, unde fuseseră lăsați să treacă, li s-au cauzat mari pierderi fiind azvârliți pe dreapta Tisei printr-un contraatac. Toate încercările de trecere au fost respinse. La 17 iulie, un „Buletin de informațiuni"[53] consemnează, în ce privește situația din sectorul de sud al frontului, că „încercările patrulelor inamice de a trece Tisza la Veresmart (20 km sud-vest Csap) și Dombrad (30 km sud-vest Csap) au fost respinse de patrulele înaintate ale trupelor române... Artileria inamică din regiunea Kis Köre a tras aproape 200 proiectile de 80 și 100 mm asupra satelor Tiszabuza și Taskanyi-psz" (4 km sud Kisköre).

Asemenea date, precum cele spicuite din „Buletinele de informațiuni" întocmite în perioada 1—17 iulie 1919, evidențiau și ele iminența ofensivei Armatei Roșii ungare. Se evidenția, în cuprinsul acestora, cu lux de amănunte, nu doar prezența militarilor bolșevici, în grupuri mai mari sau mai mici, în zonele localităților de pe malul stâng al Tisei,[54] ci și încercările patrulelor ungurești de a trece râul, respectiv, retragerea acestora după intensele dueluri de foc cu posturile înaintate ale trupelor române.[55]

Și jurnalele de operațiuni ale unităților și marilor unități românești din prima linie defensivă erau pline de

---

52. Idem, nr. 230, din 7 iulie 1919.
53. Idem, nr. 240, din 17 iulie 1919.
54. Idem, nr. 243, din 20 iulie 1919.
55. Idem, nr. 244, din 21 iulie și nr. 245 din 22 iulie 1919.

date similare. În Jurnalul de operații al Comandamentului Trupelor din Transilvania, la data de 17 iulie erau consumate și următoarele:[56] „Recunoașterile trimise de Detașamentul General Olteanu raportează că la Agárd se găsesc 200 bolșevici unguri cu 3 mitraliere și la Demecz ar fi cam 100 bolșevici... Sublocotenentul Pál Alfréd, prins ieri, 16 iulie, trecând Tisa înot, mai dă următoarele informațiuni asupra grupării forțelor inamice: „De la Csongrád până la Mindszent este Divizia 2, care are intențiunea de a ataca între 11-- 20 iulie..., Diviziile 7, 5 și 6 concentrate la Szolnok și care au intențiunea de a ataca în aceeași zi, spre Oradea Mare; la nord de Tiszalucz se află Brigada 2 secuiască cu intențiunea de a ataca spre Debrețin; la Tokaj, Divizia 1, care va ataca spre Careii Mari; Divizia 4, la sud spre Seghedin, în contra sârbilor; Divizia 8 dincolo de Dunăre, neavându-se încredere în ofițerii ei. Rezerva generală: 3 regimente la Cegléd".

În același jurnal de operații și tot pentru ziua de 17 iulie se mai consemna și faptul că în ziua de 14 iulie, trupele franceze din Arad „au serbat luarea Bastiliei și totodată victoria războiului mondial", serbare la care au luat parte și trupele române din acea garnizoană, inclusiv faptul că după oficierea *Te Deumu*-lui, generalul de Tournadre, împreună cu autoritățile române și reprezentanții sârbi au asistat la revista și defilarea trupelor.

Dacă de-a lungul Tisei se consemnau o mulțime de evenimente, care, toate, prevesteau acțiunea ofensivă a Armatei Roșii ungare, în adâncimea dispozitivului de apărare al trupelor române situația începea să se normalizeze, lucrurile reluându-și cursul normal. Un „Buletin de informațiuni" al Marelui Cartier General preciza că „mobilizarea bărbaților între 18 și 45 de ani, anunțată oficial la 26 iunie, ar fi ajuns în faza finală și că garnizoanele diferitelor unități sunt tixite de recruți care sunt păzite de „gărzile de teroare". În cadrul aceluiași „Buletin" se mai menționa și că „încercările contrarevoluționarilor monarhiști de a răsturna actualul guvern comunist ar fi numai o manevră politică, aceștia fiind în strânsă legătură cu guvernul lui Kun Béla".

---

56. Arh. M.Ap.N. Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania — Registru istoric (16 aprilie — 30 august 1919), dos. nr. 75, p. 476.

Despre „garda albă" care se organiza în acea perioadă la Seghedin, se aprecia că ar avea misiunea de a ataca din spate trupele române și aliat chiar în ziua dezlănțuirii ofensivei ungare.[57] Potrivit unor informații culese de la călătorii veniți de la Seghedin, în apropierea acestui oraș „ar fi sosit" importante forțe ale Armatei Roșii ungare, care au debarcat din 15 trenuri, în continuare așteptându-se sosirea altor transporturi de trupe.[58]

Devenise tot mai evident că odată cu pregătirile militare se declanșaseră și acțiuni de provocare a armatei române, prin violente și repetate atacuri pe Tisa, prin bombardamente de artilerie și chiar încercări de trecere a râului, așa cum fuseseră cele din noaptea de 2 spre 3 iulie la Tokaj în nord, apoi din 5 iulie, la sud de Szolnok, și din 7 iulie, în regiunea Nagykörü.[59] Neîndoielnic, datele semnalate de Marele Cartier General și Comandamentul Trupelor din Transilvania privind pregătirile de ofensivă ale Armatei Roșii ungare au dat posibilitatea armatei române de pe frontul Tisei de a-și pregăti corespunzător replica, acțiunea ofensivă ungară neconstituind o surpriză.

Comandamentul armatei române și-a putut lua astfel măsuri de preîntâmpinare a acțiunilor ofensive ungare, măsuri care, în principiu, au vizat cel puțin trei aspecte tactico-strategice importante: 1. Gruparea judicioasă a tuturor trupelor existente în Transilvania; 2. Aducerea unor noi unități din interiorul țării pentru întărirea forțelor operative; 3. Punerea la punct a transportului pe calea ferată în vederea asigurării deplasărilor de trupe și materiale cât mai operativ.

Întrucât gruparea trupelor române fusese realizată după sistemul eșalonării în adâncime, pe linia înaintată rămânând doar o perdea subțire de trupe, în timp ce rezervele aflate mult în spate erau preconizate a fi folosite în momentul și locul unde „s-ar simți nevoie"[60], era evident că în concepția comandanților români se viza, într-o mare măsură, derutarea și, mai ales, inducerea în eroare

---

57. Marele Cartier General, Secția II informații, „Buletin de informațiuni", nr. 240 din 17 iulie 1919.
58. Ibidem.
59. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 88—89.
60. Constantin Kiriței escu, *op. cit.*, vol. 2, p. 447.

a adversarului. Prin urmare, gruparea forțelor române a fost utilizată atât ca dispozitiv de acoperire cât și ca dispozitiv defensiv în vederea așteptatei ofensive a Armatei Roșii ungare, modificările operate în cursul primei părți a lunii iulie fiind neesențiale.[61]

În ce privește situația armatei ungare în momentul declanșării ofensivei, este de reținut că forțele ungare dispuneau de circa 100 batalioane de infanterie, 10 escadroane de cavalerie, 800 mitraliere, 60 de baterii de artilerie și 9 trenuri blindate. Aceste forțe nu mai aveau însă nimic comun cu gărzile roșii sau bandele întâlnite pe timpul ofensivei române din primăvară. La toate unitățile, comandanții erau ofițeri de carieră, colonei și locotenenți-colonei, în timp ce comisarii politici ai sovietelor dispăruse cu desăvârșire la toate eșaloanele mai jos de corpurile de armată, nivel la care funcțiile de comisari erau asigurate de inginerul Landler, profesorul Vagé Bokány sau fierarul Hanbrich, secondați fiecare de câte un ofițer de carieră.[62] Măsurile pentru întărirea disciplinei militare în cadrul subunităților și unităților Armatei Roșii ungare au fost situate în prima linie a priorităților și acest aspect era urmărit cu exigență de însuși șeful Statului Major, Aurel Stromfeld.

Un rol benefic pe linia întăririi disciplinei în armata ungară, l-a avut și suprimarea sistemului de încadrare al comandanților potrivit votului soldățesc, precum și reintroducerea pedepselor în armată.[63] Renunțarea la modelul de organizare specific armatei roșii făurite de Lenin, cel puțin în parte, revenindu-se la sistemul clasic, bazat pe profesionalism și competență, a fost una din realizările al cărei autor a fost Aurel Stromfeld. Diferendele acestuia (cunoscut ca un specialist de excepție în domeniu, printre puținii de care dispunea Ungaria în acea perioadă, și care acceptase, totuși, colaborarea cu regimul bolșevic) cu ceilalți lideri politici și militari de la Budapesta au continuat și, mai ales, s-au accentuat.

Înseși principiile asumate de Republica Sfaturilor din Ungaria, din momentul creării acesteia, căzuseră în desuetitudine după evenimentele din aprilie, adică după

---

61. *Ibidem.*

62. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 115.

63. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 95—96.

ofensiva victorioasă a românilor, ceea ce punea în pericol viitorul regimului comunist ungar. Pe cât de mari și generoase erau formulările din Constituția ungară (care consfințea, de pildă, că „Republica Sfaturilor este uniunea liberă a popoarelor libere"),[64] pe atât de lipsite de conținut și inadecvate momentului istoric s-au dovedit acestea, într-un timp relativ foarte scurt.

Preluarea și aplicarea fără discernământ a modelului Rusiei Sovietice în întregul angrenaj social-politic și economic al statului ungar, în situația când condițiile concrete erau departe de a fi adecvate unui asemenea scop, nu putea să nu conducă la sărăcie și dezordine socială, la nemulțumiri ale populației. Dacă ideile comuniste prinseseră cât de cât, la modul formal și propagandistic, în zonele urbane, la sate, în schimb, propaganda bolșevică n-a avut nici o eficiență, în pofida străduințelor guvernanților bolșevici, a prezenței masive a ofițerilor trimiși cu misiunea de a pleda pentru noul regim politic din Ungaria.[65]

În asemenea condiții apare ca firească atitudinea populației autohtone, în condițiile înaintării armatei române până la Tisa, de a lichida puterea proletară în toate localitățile, imediat ce acest lucru a fost posibil. Aspectul menționat avea să fie mult mai evident în localitățile de la vest de Tisa, după consumarea ofensivei Armatei Roșii, când, într-un timp record, administrația și puterea bolșevică a fost spulberată pur și simplu.

Speranțele bolșevicilor unguri au fost, de la bun început, legate de existența Rusiei Sovietice, de unde, la nevoie, Kun Béla și ceilalți lideri din conducerea Republicii Ungare a Sfaturilor așteptau salvarea. Nu întâmplător, la 10 iulie Kun Béla i-a telegrafiat lui Lenin, rugându-l să urgenteze ofensiva împotriva românilor. Se cerea, de asemenea, și de urgență, provocarea românilor pe frontul din Basarabia, pentru ca aceștia (românii) să fie obligați la măsura trimiterii de efective de pe frontul de la Tisa, în Basarabia.[66]

Dintre marile unități ungare, cele mai bine încadrate

---

64. *Istoria Transilvaniei*, vol. 3, Budapesta, p. 1034.

65. *Ibidem*, p. 1035.

66. Kun Béla, *Válogatott írások és beszédek*, vol. I, Budapest, 1966, p. 418.

şi pregătite de luptă erau considerate diviziile 5, 6 şi 7, aduse de pe frontul cehoslovac (dispuse chiar în centrul dispozitivului de operaţiuni), de asemenea, Brigada de secui, de la care se aşteptau încă mari isprăvi, precum şi Brigada internaţională, organizată după principiile armatei lui Lenin, din dezertori, refugiaţi străini, bine plătiţi şi instruiţi în spiritul ideologiei comuniste. În ceea ce priveşte Brigada internaţională, apreciem că ea era prima încercare de a pune în practică a unui sistem care mai apoi avea să fie întrebuinţată pe o scară largă în războiul civil din Spania. Brigada internaţională din Armata Roşie ungară, anticipa, astfel, brigăzile *Lister* şi *Compestino* din trupele roşii de pe frontul Madridului şi al Cataloniei.[67]

În ofensiva contra românilor, Armata Roşie ungară avea să angajeze 8 divizii şi 3 brigăzi independente (diviziile 1, 2, 4, 5, 6, 7 şi brigăzile independente 2, 3 şi 8 internaţională), două din divizii fiind constituite ca rezervă generală. Aceasta, în timp ce armata română, în baza ordinului Marelui Cartier General român din 10 iunie 1919, avea angajate în apărare pe Nistru, de la Hotin şi până la Marea Neagră, diviziile 4, 5, 9 10 şi 15 infanterie, cărora li se mai adăuga Divizia 1 Cavalerie, toate aceste forţe având misiunea de a interzice orice incercare a invaziei bolşevicilor ruşi.[68] Firesţe, celelalte forţe disponibile ale armatei române rămăseseră pentru nevoile frontului pe Tisa, grupate în cadrul Comandamentului Trupelor din Transilvania şi executând misiunea de acoperire. Ofensivei ungare, românii aveau să-i răspundă, totuşi, cu forţe relativ egale: 92 batalioane de infanterie, 58 escadroane de cavalerie, 80 baterii de artilerie şi două trenuri blindate.[69]

Referitor la tăria forţelor, de o parte şi de cealaltă a frontului, în momentul declanşării ostilităţilor, credem că sunt necesare a se avea în vedere şi următoarele aspecte:

1. Relativa paritate a tăriei forţelor ungare şi române

---

67. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 115.

68. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 268; vezi Arhivele M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.2.2204, passim (situaţia operativă pe frontierele de est şi nord — Basarabia, Bucovina, aprilie—iulie 1919).

69. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p 116.

în privința infanteriei, în timp ce la capitolul artilerie, armata română dispunea de mai multe baterii (cu 10—15 în plus), având însă inferioritate în ce privește calibrele (forțele bolșevice dispunând de „monstruoasele" piese de 305 mm). În privința trenurilor blindate superioritatea era net de partea armatei ungare, raportul fiind de 9—2. Privind cavaleria, armă foarte utilă pentru acțiuni manevriere, de învăluire, de atac rapid de front, de flanc și de spate, raportul era favorabil armatei române, care dispunea de 50 escadroane, față de numai 10 ale Armatei Roșii ungare.

2. Superioritatea în plan organizatoric și de concepție a ducerii acțiunilor de luptă a comandanților armatei române în raport cu cea ungară, în pofida unor serioase acumulări înregistrate de aceasta din urmă pe frontul cehoslovac. Aspectele concrete ale unei asemenea superiorități au contat, după opinia noastră, în: a) Organizarea mult mai suplă, dar și mai omogenă, a unităților și marilor unități românești; b) Capacitatea de analiză și sinteză în aprecierea situației și concepercea acțiunilor la nivelul statelor majore, a comandanților de subunități, unități și mari unități; c) Ușurința și îndemânarea comandanților în conducerea trupelor — rod al unei experiențe net superioare, în executarea unor misiuni speciale, de manevră și învăluire, de anihilare a eventualelor avantaje ale dușmanului, date de înaintarea de front a acestuia; d) Funcționarea (folosirea) mai judicioasă și mai operativă a forțelor de rezervă, prin stabilirea clară a locului și rolului acestora, a modalităților de introducere în acțiune în funcție de evoluția operațiunilor militare etc.

În vederea preconizatei ofensive, Înaltul comandament al Armatei Roșii ungare și-a repartizat astfel forțele:

— *O grupare de nord*, în regiunea Tokaj, între Csap și Miskolc, având în linia întâi Brigada 2 secui și Brigada 3 lucrători, Detașamentul Szontös, regimentul 39 infanterie, în timp ce în eșalonul al doilea se afla Divizia 1 infanterie (concentrată în zona Miskolc). În total în acest sector forțele ungare dispuneau de 29 batalioane

de infanterie, 1 escadron de cavalerie și 20 baterii de artilerie.[70]

— *O grupare centrală* principală în regiunea Szolnok (acționând într-un sector delimitat de localitățile Nagykörü, Szolnok, Alpár, Cegléd și Jászladány), formată din diviziile 7, 5 și 6 (care fuseseră concentrate în zonă în ajunul declanșării ofensivei), rezerva afiându-se dispusă la Cegléd. În acest sector central, cel mai important pentru acțiunea ofensivă ungară, acționau 36 batalioane, 3 escadroane de cavalerie și 24 baterii de artilerie. Între zonele de responsabilitate ale grupărilor de nord și centrală, de la Poroszló a fost dispusă Brigada 60 internațională, care era de tăria a circa 6 batalioane de infanterie.

— *O grupare de sud*, constituită din Divizia 2 infanterie, care se găsea dislocată în zona localităților Csongrád, Szeged, Kistelek și Kiskunfélegyháza. Cel de-al doilea eșalon al acestei grupări, reprezentat de Divizia 4 infanterie, se afla dispus în zona Kistelek—Kiskunfélegyháza, având misiunea de a supraveghea aripa dreaptă a frontului franco-sârb. Ca forțe în cadrul acestei grupări intrau: 20 batalioane de infanterie, 2 escadroane de cavalerie și 10 baterii de artilerie.[71]

Rezerva generală a Armatei Roșii ungare era constituită din jumătate din Divizia 3 și un regiment de honvezi, forțe care erau dispuse în regiunea Abóny—Cegléd. Ele urmau a fi folosite în funcție de nevoile care ar fi intervenit în cadrul acțiunilor ofensive din cele trei sectoare, îndeosebi pentru a întări sau înlocui acele forțe care n-ar fi rezistat contraofensivei române.

Planul de campanie al Armatei Roșii ungare pentru operația ofensivă din iulie contra românilor prevedea trecerea simultană a Tisei de către toate cele trei grupări, stabilirea capetelor de pod pe malul stâng al Tisei și înaintarea energică pentru ocuparea în timp cât mai scurt a liniei Satu Mare—Carei—Oradea—Salonta—Arad.[72]

Din cele prezentate referitor la pregătirea și dispu-

---

70. Arhivele M.Ap.N., Serviciul istoric, Dos. nr. 212 A, f. 7—8 și fond Microfilme, rola P II.5.214, c. 450—451.

71. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 446.

72. *Ibidem.*

nerea forțelor Armatei Roșii ungare în vederea ofensivei contra românilor, se poate deduce ușor că acțiunea cea mai importantă în opinia liderilor militari unguri era considerată cea a grupării centrale, care era și cea mai puternică, obiectivul acesteia constituindu-l recucerirea importantului centru administrativ, economic, politic și, desigur, militar de pe Crișul Repede, Oradea.

După cum era și de așteptat, dată fiind mulțimea de informații și date care indicau acest lucru, ofensiva Armatei Roșii ungare s-a dezlănțuit cu toată vigoarea în zorii zilei de 20 iulie, la ora 3, după ce artileria ungară executase un puternic bombardament cu tunuri de toate calibrele. Așa după cum fusese stabilit, atacul principal s-a produs în regiunea Szolnok (aici acționând 3 divizii), simultan însă cu atacurile din regiunea Tokaj (cu forțe de tăria unei divizii și două brigăzi independente) și cel din regiunea Csongrád -Mindszent (unde acționa doar Divizia 2).[73]

Referitor la declanșarea ofensivei Armatei Roșii ungare, un comunicat oficial al Marelui Cartier General român[74] preciza că forțele ungare au atacat cu înverșunare posturile românești de acoperire pe întregul front al Tisei. Lupte crâncene au avut la Timar, Rakamaz, Tiszadob, Tiszadada, Szabolcs, Tiszaszalár, Gura Crișului și Mindszent. În regiunea Tokaj, până la ora 8,30, în ziua de 20 iulie, forțele ungare au reușit să treacă Tisa pe la Szabolcs (la nord de Tokaj) și pe la Tokaj cu două regimente din brigăzile independente 2 și 3, ca ulterior, sub presiunea forțelor trecute pe malul stâng al Tisei, să treacă și celelalte subunități, fiind ocupate localitățile Timár, Rakamaz, și Tiszaszalár (pe linia acestor localități constituindu-se un cap de pod).[75] Forțe aparținând Regimentului 39 și Brigăzii 80 internațională au atacat și ocupat mai la sud localitățile Tiszadob, Tiszabös și Tiszadada, ele fiind însă contractate de unități ale Diviziei 16 română și silite să se retragă la vest de Tisa, dar cu serioase pierderi, circa 130 de prizonieri.[76]

---

73. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 113.

74. Marele Cartier General, Secția II informații, „Buletin de informațiuni", nr. 224 din 21 iulie 1919.

75. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 113; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 271.

76. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 119.

La Szolnok, trupele ungare au început forțarea Tisei în jurul orei 4, după ce în prealabil artileria executase un puternic bombardament asupra pozițiilor românești timp de o oră. Având o netă superioritate numerică, militarii unguri au străpuns ușor linia subțire a apărării române și până la ora 9, au reușit să treacă la est de Tisa forțe importante din diviziile 6 și 7 infanterie, cucerind și un cap de pod cu o dezvoltare frontală de 20 km și o adâncime de 9 km. Acest aspect a avut o mare importanță pentru forțele care au trecut ulterior Tisa, ele executând acest lucru în deplină siguranță.[77]

În regiunea Csongrád—Mindszent, forțele din Divizia 2 „roșie" și-au concentrat atacul spre posturile românești de la Szentes și Mindszent, dar riposta trupelor de acoperire românești fiind destul de puternică, n-au reușit să treacă Tisa pe la Mindszent și să pună stăpânire pe localitatea Hódmezővásárhely. Pierderile înregistrate de trupele ungare au fost deosebit de mari.[78]

În fața viguroasei ofensive a Armatei Roșii ungare, susținută și de aviație, forțele române din dispozitivul de acoperire au acționat opunând rezistență și contraatacând cu scopul de a frâna cât mai mult înaintarea dușmanului. De bună seamă că succesele repurtate inițial de Armata Roșie ungară s-au datorat superiorității ei numerice pe linia de contact cu forțele române. Pe direcția loviturii principale a Armatei Roșii ungare raportul de forțe era de 1/6 în ce privea batalioanele de infanterie, 1/3 în ce privea escadroanele de cavalerie și tot 1/3 în privința bateriilor de artilerie. În fâșia de apărare a Grupului de Nord, românii dispuneau de 20 batalioane de infanterie în timp ce ungurii dispuneau de 34, iar în privința artileriei, în timp ce românii aveau 25 de baterii, ungurii aveau doar 20, raportul fiind de 1,2/1. În fâșia de apărare a Grupului de Sud, românii dispuneau de 24 batalioane de infanterie față de cele 56 ale ungurilor. Totodată numărul bateriilor de artilerie la români era de 24 iar la unguri de 40, raportul fiind de 1/1,7, deci favorabil Armatei Roșii ungare.

Întreaga desfășurare a ofensivei ungare a dat posi-

77. *Ibidem.*

78. United Romania, New York, 1932, p. 195; apud D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 271.

bilitate Comandamentului român să descifreze corect intenţiile adversarului, mai ales în perioada premergătoare începerii ofensivei, când fuseseră studiate, urmărite, observate toate preparativele de ofensivă ale militarilor unguri. Mai mult, însuşi planul contraofensivei române, la început schiţat intenţional, a prins contur s-a completat şi definitivat[79] concomitent cu acţiunile forţelor ungare în câmpul ofensiv, cu desfăşurarea şi rezultatele acţiunilor acestora. Marele merit pentru toate aceste demersuri, la nivelele ierarhice superioare ale armatei româneşti, l-a avut locotenent-colonelul Ion Antonescu, viitorul mareşal de mai târziu, cel care se afla în fruntea Secţiei operaţii din Marele Cartier General român şi care, în timpul ofensivei ungare s-a găsit împreună cu generalul Prezan pe front, în mijlocul trupei, încercând în faţa vijelioasei ofensive ungare, să întoarcă soldaţii şi ofiţerii „din drumul retragerii" dispunând măsuri „de ordine şi operative" prin care să înlăture posibilitatea unei înfrângeri ruşinoase a armatei române.[80] Cei doi lideri militari români, Prezan şi Antonescu ştiau că există riscul în pofida concepţiei clare a documentelor operative, ca trupa şi comandanţii ei să fie afectată de vigoarea acţiunilor ungare, şi, în consecinţă să-şi piardă încrederea în posibilitatea stăpânirii ofensivei şi trecerii la contraofensivă a armatei române.

Forţele din dispozitivul operativ al armatei române pe Tisa, repartizate după cum s-a mai menţionat în două sectoare de acoperire,[81] cel de nord, între Csap şi Abádszalok cu o deschidere frontală de aproximativ 150 km şi cel de sud, între Abádszalok şi confluenţa Mureşului cu Tisa, tot de aproximativ 150 km, aveau să constituie, tocmai prin dispunerea lor o şansă în plus pentru reuşita planului ofensiv şi, apoi, de contraatac al armatei române. În sectorul de nord, în eşalonul întâi, se afla Divizia 16 infanterie, comandată de generalul Alexandru Hanzu, iar în eşalonul doi la Nyiregyháza şi în împrejurimi, Divizia 2 vânători, comandată de generalul Gheorghe Dabija. Forţele grupului de nord erau coman-

79. Ion Antonescu, *Cititi, judecaţi, cutremuraţi-vă*, Bucureşti, 1991, p. 15.

80. *Ibidem*.

81. Arh. M.Ap.N., fond 949/52, dosar 943, f. 461—462.

date de generalul Nicolae Mihăilescu, ele însumând 22 batalioane de infanterie şi vânători, 12 escadroane de cavalerie şi 24 baterii de artilerie.

În eşalonul întâi al forţelor Grupului de sud, comandat de generalul Ştefan Holban, se afla Divizia 18 infanterie, la comanda căreia se afla generalul Dănilă Papp, în timp ce în escadronul al doilea, dispus în jurul oraşului Békéscsaba, se afla Divizia 1 Vânători, comandată de generalul Aristide Leca. Această grupare de forţe cuprindea 22 batalioane de infanterie şi vânători, 4 escadroane de cavalerie şi 24 baterii de artilerie.

Ca rezervă generală a Comandamentului Trupelor din Transilvania erau nominalizate diviziile 1 şi 6 infanterie la care se adăugau unităţile şi subunităţile aparţinând de diviziile 20 şi 21 infanterie şi 1 şi 2 cavalerie, toate aceste forţe fiind cantonate în zona localităţilor Carei, Oradea, Debreţin. În total, forţele de rezervă dispuneau de 48 batalioane de infanterie, 42 escadroane de cavalerie, 23 baterii de artilerie, ceea ce însemna că din totalul de forţe române pe frontul de vest (92 batalioane de infanterie, 53 escadroane de cavalerie şi 80 baterii de artilerie), un procent ridicat era dat de acestea.

Tactica preconizată de Comandamentul Trupelor din Transilvania, de a lovi progresiv şi tot mai puternic forţele ungare pe măsura pătrunderii lor de adâncimea apărării române, avea să-şi dovedească în cele din urmă eficienţa. Chiar dacă, în primele momente ale declanşării ofensivei ungare, trupele române dispuse în linia întâi, inclusiv comandanţii unor unităţi şi subunităţi, au manifestat neîncredere în posibilităţile ripostei în faţa ofensivei Armatei Roşii ungare. Crearea unei rezerve generale foarte puternice şi cu un grad înalt de mobilitate avea să se dovedească, de asemenea benefică, atât în ceea ce priveşte sprijinul operativ pentru forţele din eşalonul întâi, cât şi în riposta fermă pe toate direcţiile de pătrundere a trupelor ungare.

Luând în calcul atât datele cât şi informaţiile obţinute până în momentul declanşării ofensivei ungare, cât şi, mai ales, pe cele rezultate din confruntările celor două părţi în primele 24 de ore, Comandamentul Trupelor române din Transilvania, cu avizul Marelui Gene-

ral român, a stabilit ca forțele române să acționeze după următorul plan:[82]

1. Contraatacarea și respingerea adversarului pătruns în sectorul Grupului de Nord, după care, forțele proprii din acest sector (Divizia 7, în acoperire de la Csap la Abádszalok și Divizia 2 Vânători, ca rezervă) să se mențină în defensivă pe Tisa.

2. Grupul de Sud să cedeze terenul prin luptă cu Divizia 18 (din acoperire) în zona de responsabilitate a acesteia, studiind concomitent adversarul pentru a-i determina valoarea reală a forțelor și gruparea pentru acțiune, în timp ce rezerva grupului (divizia 1 Vânători) să intrevină prin contraatacuri puternice pentru a opri înaintarea forțelor ungare peste linia vest Kisujszállás — vest Mezötur—vest Orosháza, atrăgând cât mai multe forțe ale adversarului pe această linie.

3. Concentrarea rezervei generale a Comandamentului Trupelor din Transilvania până în seara zilei de 21 iulie, în zona cuprinsă între Grupul de Nord și Grupul de Sud, în regiunea centrală Kunmadaras—Karcag—Kabá—Püspökladány—Báránd. Aceste forțe, în concepția Comandamentului român, puteau acționa cu ușurință atât în sprijinul unităților din compunerea grupului de nord, sau a celor din compunerea grupului de sud, dar totodată ele reprezentau o utilă capacitate de manevră în scopul loviri de flanc și din spate a forțelor adversarului pătruns pe direcția Szolnok.

Acționând după un asemenea plan, deși în primele zile nu s-au putut remarca aspecte de eficiență în confruntarea cu forțele ungare care forțau la maximum acțiunea lor ofensivă, unitățile și marile unități române au reușit în cele din urmă să-i deruteze pe comandanții unguri, surprinzându-i, îndeosebi, prin acțiunile de învăluire, de manevră, de flanc și de spate, modalități care erau desigur, legate și de o experiență acumulată de armata română în campaniile din anii 1916 și 1917 și chiar pe timpul ofensivei din aprilie 1919.

In conceperea planurilor lor operative, atât Comandamentul român cât și cel ungar au ținut seamă de raportul de forțe existent dar și de situația concretă de pe

---

82. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 115.

celelalte teatre de acțiuni militare din Centrul și estul Europei.

Au fost luate în calcul forțele franco-sârbe,[83] Divizia 76 infanterie și o brigadă de cavalerie, ambele franceze, în zona localității Szeged, Divizia 17 infanterie franceză, din regiunea Valkany—Kaniszot, cele două batalioane franceze dispuse în orașele Arad, Lugoj, Caransebeș și Reșița, Divizia sârbă de Morava din zona Szeged—Timișoara, Divizia 1 cavalerie din zona Becj—Timișoara ș.a., precum și forțele cehoslovace care se găseau în urma stabilirii frontierei cu Ungaria, pe aliniamentul Csap, sud Crâlovsky Chmelc, Trestevé, Horna dc, cursurile râurilor Rima și Saja, nord Salgotarjan, sud Lecenec, râul Jpel până la vărsarea acestuia în Dunăre și, în continuare, cursul Dunării până la Bratislava.[84]

În ce privește flancul drept și spatele frontului român de pe Tisa, un sprijin substanțial a venit din partea forțelor polone care, chiar în preajma declanșării ofensivei ungare, respinseseră trupele bolșevice ruse la est de râul Zbrucz, punând stăpânire pe întreaga Galiție orientală.[85] Pericolul jonctiunii dintre forțele ungare de la Vest și detașamentele ruse și ucrainiene care se pregăteau pentru acțiuni ofensive împotriva României dinspre răsărit era înlăturat odată cu luarea sub controlul temporar al forțelor române a regiunii dintre Kolomea și Stanislau (Divizia 8 infanterie, încă din ultima decadă a lunii mai 1919, acționase pentru a realiza contactul cu flancul drept al Grupului de Nord pe Tisa).

Fără îndoială că asupra concepției Comandamentului ungar s-a repercutat negativ și informația potrivit căreia Aliații n-aveau cum să poată interveni în ajutorul României în cazul că aceasta va fi atacată pe Tisa. De altfel, chiar liderul bolșevicilor unguri, Kun Béla, făcuse propagandă mobilizatoare pentru Armata Roșie ungară, plecând de la o asemenea informație care supraestima situația reală a trupelor române. Se scăpa din vedere faptul că

---

83. General Jean Bernachot, *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol. I, Paris, 1970, p. 207—208.

84. Locotenent colonelul Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/1849 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, București, 1930, p. 215.

85. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 268.

forțele române se aflau într-un dispozitiv de acoperire eșalonate în adâncime, că ele puteau, totuși, într-un termen relativ destul de scurt să-și reașeze dispozitivul după nevoile impuse de necesitatea ripostei ofensive.

Atingerea de către Armata Roșie ungară a obiectivului misiunii imediate, aliniamentul Nyiregyháza—Debrețin—Karcag—Mezőtur și Goma,[86] n-a fost posibilă, cu toate că forțele ungare, așa după cum s-a mai arătat, au reușit să treacă Tisa și chiar să înainteze la est de râu, îndeosebi în sectorul Szolnok.

Începând cu 21 iulie, forțele ungare n-au mai putut înainta în zona de responsabilitate a grupului român de nord, dar au înaintat pe direcția centrală și de sud, fiind atrase tactic către adâncimea apărării române de forțele Diviziei 18.[87] O parte a trupelor ungare au continuat să treacă Tisa pe la Tiszaroff, rupând rezistența realizată de români (Regimentul 18 Vânători) și ocupând apoi localitatea Kúnhagytes. Presiunea puternică a unităților Armatei Roșii ungare, care au și obligat cele trei regimente române din compunerea Diviziei 18 să se retragă, a continuat pe măsură ce noi forțe sosite de la vest de Tisa, completau dispozitivele de ofensivă ungare ale trupelor ce înaintau spre adâncimea dispozitivului de apărare român. Linia până la care trebuiau atrase prin manevre abile o parte din forțele ungare din acest sector (în condițiile în care, în același timp, forțele române de manevră se apropiau) era cea constituită de canalul Barcău.[88]

În zilele de 22 și 23 iulie, după cum rezultă din „Buletinele de informațiuni" ale Marelui Cartier General român, luptele au continuat cu o deosebită intensitate pe întreg frontul Tisei. Schimbul de focuri „de armă și mitralieră", la care se adăuga bombardamentul neîntrerupt al artileriei, a fost mai pronunțat în regiunea Tiszadob[89]. Într-unul din „Buletinele de informațiuni", la capitolul „Concluziuni", se nota: „2. Frontul de vest."

---

86. *Magyarország Hadtörténete*, vol. 2, Budapest, 1985, p. 249—253.

87. *Operațiunile armatei române în Ardeal și Ungaria*, 1934, p. 171.

88. C. Kiriteșcu, *op. cit.*, vol. 2, p. 451.

89. Marele Cartier General, Secția II informații, „Buletin de informațiuni" nr. 247 din 24 iulie 1919.

a) Divizia 5-a inamică se găsește în rezervă pe dreapta Tisei, probabil în regiunea Szolnok. b) Comandamentul Armatei Roșii ungare ar intenționa să întărească Divizia a 6-a și a 7-a, care au reușit să treacă Tisa la est de Szolnok, în vederea continuării atacului, cu încă două divizii proaspete (probabil diviziile ținute în rezervă — n.n.); c) De remarcat atitudinea greșită a populației civile maghiare din localitățile unde au loc lupte, care atacă în mod mișelesc pe la spate.[90]

Un comunicat oficial al Marelui Cartier General din aceeași perioadă semnala, de asemenea, că: „inamicul care trecuse Tisa pe tot frontul, după lupte înverșunate care au durat de la 20 la 25 iulie a fost azvârlit înapoi, menținându-se însă în sectoarele Rakamaz și Szolnok unde luptele continuă cu îndârjire". Același comunicat mai preciza că în urma luptelor au rezultat: „a. Capturi: 250 prizonieri, două tunuri de câmp, 11 mitraliere, mult material și muniții; b. Pierderi: morți locotenenții Paciucu Nicolae, Drăgan Dumitru, Iordan Ion și 50 soldați; c) Răniți: 12 ofițeri și 561 soldați".[91]

Ofensiva română din aprilie reușise, într-un timp record, să-i împingă pe unguri până dincolo de Tisa și dacă ea ar fi continuat la vest de râu, probabil, într-un timp record armata română ar fi reușit să ocupe Budapesta punând capăt cu trei luni mai devreme guvernării bolșevice din Ungaria. Victoria de la începutul lunii mai nu fusese exploatată de către români din pricini dependente de hotărârile Aliaților. Noua situație creată pe frontul româno-ungar, începând cu 20 iulie, momentul declanșării ofensivei Armatei Roșii ungare pe Tisa, era apreciată în cercurile guvernamentale române ca un bun prilej de a înfăptui ceea ce la începutul lunii mai rămăsese neînfăptuit, adică încheierea definitivă a conturilor cu armata bolșevicilor unguri conduși de Kun Béla. Guvernul român n-avea cum să se îndoiască de un succes apropiat și complet.[92]

Deși debuta viguros, lăsând chiar impresia în rândul opiniei publice că victoria va fi rapidă și fără probleme,

---

90. Idem, nr. 248 din 25 iulie 1919.
91. Ibidem.
92. Colonel Bujac, *Compagnes de L'Armée roumain 1916—1919*, Paris, 1933, p. 194.

ofensiva ungară începuse să-şi arate slăbiciunile de concepţie şi execuţie după primele zile. Rezistenţa decisivă a forţelor române în sectoarele de nord şi de sud constituie, în opinia specialiştilor, un semn clar că frontul româno-ungar avea să cunoască rapid răsturnări de situaţie decisive. În pofida trâmbiţării în toată Europa a marilor succese ale Armatei Roşii ungare, a lansării de ştiri, zvonuri şi comunicate false, starea de spirit în cadrul forţelor ungare devenise tot mai nesigură, dezertările cunoscând de la o zi la alta[93] o creştere vertiginoasă. Foarte evident era acest aspect în cadrul Diviziei 5, dar şi în cadrul Diviziei 4, care ocupa regiunea Kistelek—Kiskunhâza. La regimentele din compunerea acestei divizii (dispuse la Kistelek) se înregistrară şi serioase revolte ale ofiţerilor şi soldaţilor împotriva acţiunilor contra românilor.[94]

Hotărârea Comandamentului ungar privind declanşarea ofensivei pe Tisa nu ţinuse seama de principiul concordanţei scopului propus cu forţele şi mijloacele aflate la dispoziţie pentru atingerea acestuia. În situaţia când pe frontul Tisei se confruntau două grupări de forţe sensibil egale, partea ungară n-avea cum să realizeze în trei puncte superioritatea necesară unei ofensive de proporţii, care să atingă în numai 2—3 zile o adâncime de 100—120 km. Capcana în care a căzut Armata Roşie ungară constă în faptul că nu şi-a studiat cu atenţie adversarul, luând în calcul nejustificat şi pripit faptul că pe direcţia principală de ofensivă — Szolnok — dispozitivul de apărare român din prima linie era asigurat doar de o perdea uşoară de trupe, forţele din adâncime fiind subestimate.

Ofensiva ungară, al cărei obiectiv strategic viza recucerirea Transilvaniei, a avut ca direcţie principală de înaintare linia Szolnok—Oradea, ceea ce ar fi permis, în concepţia Comandamentului Suprem ungar, exploatarea avantajelor create de faptul că atacul se pronunţă chiar la joncţiunea dintre cele două mari grupări de forţe române şi la distanţe mari faţă de forţele franco-sârbe

---

93. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni", nr. 248 din 25 iulie 1919.

94. *Ibidem.*

(peste 100 km) sau cehoslovace (aproape 200 km). Apoi, întrucât acțiunile urmau să se desfășoare într-un spațiu cu o densitate apreciabilă de linii de cale ferată, se conta și pe posibilitatea consolidării în scurt timp a eventualelor succese, pe dezvoltarea rapidă a ofensivei în adâncime, în condițiile unei bune aprovizionări a trupelor.

În ce-i privește pe români, prin ordinul de operații nr. 17 din seara zilei de 20 iulie fusese stabilit modul de acțiune și măsurile pentru contracarare și respingerea forțelor ungare care reușiseră să treacă Tisa[95]. Odată cu precizările făcute pentru acțiunea forțelor române angajate în cele trei sectoare de ofensivă ungară, se mai ordona concentrarea marilor unități și unități din rezerva Comandamentului Trupelor din Transilvania, diviziile 1 și 6 infanterie și 2 cavalerie, în zona critică de la joncțiunea celor două grupuri române, prin executarea de marșuri și deplasări pe calea ferată.

Trupele ungare primiseră dispoziție din partea Comandamentului Suprem ungar să continuie înaintarea cu toată energia imediat ce grosul artileriei va ajunge pe malul estic al Tisei[96]. Dar, deși ofensiva ungară a avut un succes inițial „de răsunet", în zona centrală a operațiunilor, ca urmare a măsurilor luate de Comandamentul român încă din seara celei de a doua zile după declanșarea ostilităților, rezistența unităților române avea să fie din ce în ce mai puternică.[97]

Privind reluarea ostilităților armate dintre Ungaria și România, începând cu 20 iulie 1919, momentul atacării trupelor române pe Tisa, precum și desfășurarea acestora până la 3 august, momentul intrării armatei române în Budapesta, putem distinge două etape: a) ofensiva Armatei Roșii ungare și b) contraofensiva armatei române.[98]

Nu putem fi întrutotul de acord cu părerea autorilor lucrării *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918—1919* (București, 1994), potrivit căreia ofensiva ungară s-ar fi desfășurat între 20 și 23 iulie, iar contraofensiva română ar fi avut loc între 24 și 27 iulie. Aceasta, deoarece, după cum se știe, ofensiva

---

95. Arhivele M.Ap.N., fond Microfilme, P 11.2.2194, c. 682.
96. Liptai Ervin, *op. cit.*, p. 274—275.
97. *Ibidem*, p. 275.
98. A. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 270.

Armatei Roşii ungare nu putea fi oprită, în sectorul central, ci doar încetinită, raportul de forţe la limita de contact a celor două părţi fiind net favorabil atacatorilor. Abia după pătrunderea forţelor ungare pe o adâncime de 50—60 km la est de Szolnok, adică începând cu 24 iulie[99], după cum aprecia în memoriile sale şi comandantul Comandamentului Trupelor din Transilvania, generalul Gheorghe D. Mărdărescu, dar şi Constantin Kiriţescu, în lucrarea sa *Istoria războiului pentru întregirea Romîniei*[100], trupele ungare au fost puse în situaţia de a nu mai putea înainta. Datele în cauză sunt confirmate şi de lucrarea *Magyarország Hadtörténete* (vol. 2), precum şi de jurnalele de operaţii ale unităţilor participante la luptele din sectorul principal al ofensivei ungare, sau de la „Buletinele de informaţiuni", întocmite la nivelul Marelui Cartier General român.

Un „buletin de informaţiuni", de pildă, consemna în sensul celor afirmate deja, că în sectorul de nord „trupele inamice care au trecut Tisa în regiunea Rakamaz şi care ocupă sectorul Bereczel-Baj-Nagyfan intenţionau să atace din nou trupele noastre în ziua de 24 l.c. Un emisar al guvernului ungar din Seghedin a anunţat în dimineaţa zilei de 24 l.c. că Comandamentul Armatei Roşii ungare a dispus să fie întărite Diviziile 6 şi 7, care au reuşit să treacă Tisa la est de Szolnok, în vederea continuării atacului, cu încă două divizii noi.[101]

Prin urmare considerăm că abia în 24 iulie ofensiva ungară a putut fi stopată în sectorul central, că în jurul datelor de 24, 25 iulie putem vorbi cu aproximaţie de începerea contraofensivei române, contraofensivă ce poate fi considerată ca încheiată, luând în calcul şi „pauza de respiraţie" sau „ajustare" de dinaintea forţării Tisei şi urmăririi forţelor ungare la vest de râu, doar din momentul luării în stăpânire a Budapestei. Numai pe 25 iulie, sesizând pericolul de a fi încercuite, trupele ungare au început retragerea generală, retragere care a căpătat ulterior un aspect de adevărată degringoladă. Măsura luată de Comandamentul Trupelor din Transilvania, prin care

---

99. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 123—127.
100. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p.
101. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni" nr. 248 din 25 iulie 1919.

Divizia 2 Vânători și Brigada 5 roșiori au fost redislocate din zona de operații Kunmadras, Karcag și Püspökladany mai la sud pentru a putea sprijini direct acțiunile Grupului de Manevră a avut un efect benefic în desfășurarea operațiunilor de către trupele române. Acestea au putut face față cu succes și atacului declanșat asupra spatelui Grupului de Manevră de către un grup de 3 000 luptători unguri, care erau sprijiniți de artilerie grea și care reușiseră să treacă Tisa pe la Tiszabö. S-au remarcat în aceste acțiuni ostașii din Regimentul 17 infanterie „Mehedinți", care cu prețul unor pierderi mari au reușit să anihileze complet grupul ungar.[102]

Până în seara zilei de 25 iulie forțele române aveau să pună stăpânire pe aliniamentul Szapárfalu, circa 8 km sud-vest Kisújszállás, fiind pregătite să devanseze și acțiunile pentru ocuparea localității Törökszentmiklós. Situația pe frontul româno-ungar, îndeosebi în sectorul principal al ofensivei ungare, se echilibrase și, după felul cum evoluaseră lucrurile în ultimile 24 de ore, tendința părea a fi aceea de preluare a inițiativei de partea forțelor române. Gruparea principală ungară avea să fie lovită la sud de Detașamentul General Leca care a și înaintat, pe trei direcții, spre Szolnok, Törökszentmiklós și Mezötur punând în pericol liniile de retragere ale Armatei Roșii ungare.[103]

Întrucât succesele repurtate de forțele române la Tiszafüred împotriva Brigăzii 80 internațională avuseseră ca rezultat asigurarea deja a flancului și spatelui Grupului român de Manevră, devenise clar pentru majoritatea analiștilor militari că soarta bătăliei de pe Tisa o va decide acțiunea grupului de forțe de sub comanda generalului Traian Moșoiu. Acesta fusese rechemat la trupele operative după ce, spre marea dezamăgire a subordonaților săi, îndată după cucerirea aliniamentului Tisei de către armata română la începutul lunii mai, Comandantul Comandamentului Trupelor din Transilvania îl numise guvernator militar al teritoriilor de la est de râul Tisa, ceea ce echivala cu o îndepărtare a sa de la comanda operativă a trupelor.

---

102. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 278.

103. Fogarassy László, *op. cit.*, p. 14; vezi și Magyarország Hadtörténete, vol. 2, p. 254.

CONTRAOFENSIVA ARMATEI ROMANE DIN IULIE-AUGUST ȘI OCUPAREA BUDAPESTEI

Neliniștea care cuprinsese Europa odată cu instalarea la Budapesta a regimului Bolșevic s-a accentuat pe măsura evoluției evenimentelor politice și militare din Europa Centrală și de Est. Împotriva bolșevismului rusesc și ungar existau cele două fronturi românești, unul pe Tisa, celălalt în Basarabia, pe Nistru.

Pe frontul de vest, fixat pe aliniamentul râului Tisa, după oprirea ofensivei române la începutul lunii mai, evenimentele ulterioare n-au făcut altceva decât să confirme justețea aprecierilor Marelui Cartier General român, potrivit cărora regimul bolșevic va trece la măsuri de pregătire a armatei și mai devreme sau mai târziu va ataca armata română. Ofensiva împotriva cehoslovacilor și ofensiva declanșată la 20 iulie împotriva românilor, confirmau o stare de fapt, o realitate pe care Aliații, unii dintre aceștia, n-au vrut s-o ia în calcul, contând chiar pe o posibilă înțelegere cu regimul bolșevic ungar.

Au existat și păreri, ca aceea a autorului tezei „neurastenie colectivă", istoricul francez Ives de Doruver, care aprecia că de bolșevismul ungar se fac vinovați până și românii.[105] Părerile acestuia referitoare la Ungaria bolșevică, cu un accentuat caracter subiectiv într-o notă de „simpatie ideologică", se situau, firește, în afara perimetrului unei analize științifice a realității istorice a acelor vremuri. Afirmația că greșala fundamentală a lui Kun Béla a reprezentat-o abandonarea Slovaciei[106] este unul din exemplele elocvente în acest sens, știut fiind că însuși Kun Béla fusese foarte convins că pentru Ungaria, în momentul respectiv, nu există nici o altă soluție mai avantajoasă. Nici afirmația aceluiași istoric potrivit căreia românii au jefuit Ungaria, sub pretextul reprimării revoluției comuniste[106] din această țară, nu-și are temei în realitatea acelor timpuri, știut fiind și recunoscut oficial

---

104. Ives de Daruver. *Le destin dramatique de la Hongrie ecartelée*, Paris, 1979, p. 189.
105. *Ibidem.*
106. *Ibidem.*

și neoficial faptul că punerea la punct a regimului de la Budapesta era un obiectiv de maximă importanță al Aliaților, iar comportamentul armatei române față de populația maghiară aflată sub ocupație a fost unul de protecție și nicidecum unul de jaf.[107]

Este un fapt de certitudine, confirmat prin mărturii diverse, mai ales prin documente privind desfășurarea ostilităților, că după 25 iulie 1919, dată ce coincidea cu pierderea inițiativei Armatei Roșii ungare în disputa aceasta cu armata română pe Tisa, bolșevismul ungar avea să intre chiar în zodia sfârșitului său. Un sfârșit spre care era condus de forțele române, mai decise ca oricând să încheie victorios ceea ce începuseră la 16 aprilie și nu încheiaseră din respect față de Aliați, de deciziile acestora, deși în conformitate cu legile războiului ar fi trebuit să nu-și înceteze acțiunile ofensive până la lichidarea completă a Armatei bolșevice.

Preparativele pentru contraofensiva românească, începute metodic încă înainte de declanșarea ofensivei ungare, pe baza studierii cu atenție a tuturor datelor referitoare la intențiile, mișcările, concentrările și acțiunile forțelor ungare, fuseseră definitivate însă din seara zilei de 23 iulie[108], modul de desfășurare conturându-se în trei etape, astfel:

1. *O etapă de prim contact cu forțele ungare*, de studiere a acestora concomitent cu contracararea ofensivei lor; rezistență pe pozițiile inițiale și retragerea tactică, prin luptă, până la crearea posibilității reintrării în acțiune a formațiunilor de manevră. Această etapă, consumată până la 23 iulie, a fost cea mai grea, dată fiind superioritatea în efective și armament a Armatei Roșii ungare în momentul declanșării ofensivei, la care se adaugă dispunerea forțelor române în cadrul dispozitivului de acoperire, eșalonat, în adâncime, aspect cu consecințe evidente în planul operativității în faza de început a ofensivei ungare.

O etapă de răsturnare a situației în favoarea armatei române și de repunere a stăpînirii pe întreg malul stâng

---

107. Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. 1, Oradea, 1939, p. 545—547.

108. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 445.

al Tisei, între cele două fronturi, franco-sârb, la sud, şi cehoslovac, la nord. Această etapă care a început pe fondul unor succese deosebite ale forţelor ungare, care au acţionat ofensiv în sectorul central, unde au şi reuşit să-şi treacă grosul trupelor în stânga Tisei şi să înainteze pe o adâncime de 60 km şi o lăţime de 80 km[109], va deveni şi etapa decisivă a conflictului ungaro-român, redeschis prin ofensiva declarată de Armata Roşie la 20 iulie.

Felul în care au decurs ostilităţile, îndeosebi în sectorul principal al ofensivei ungare, rapiditatea cu care au înaintat unităţile şi marile unităţi ale Armatei Roşii ungare, l-au pus pe liderul bolşevicilor unguri Kun Béla, într-o situaţie specifică atmosferei marilor victorii, de adevărată euforie, motiv pentru care, văzându-se deja învingător sigur, acesta n-a pregetat să anunţe, inclusiv Parisul, ca despre o ispravă în beneficiul Europei.[110] Timp în care comunicatele oficiale ale guvernului şi ale Marelui Cartier General român, foarte sobre, se mulţumeau doar să anunţe o „retragere metodică" a trupelor proprii.

Comunicatele ungare care exagerau succesele armatei bolşevice nu mai conteneau în acele momente, anunţându-se peste tot că românii „fug în debandadă". Acest aspect a avut serioase influenţe asupra opiniei publice din România şi, dealtfel, din întreaga Europă. Mai mult, la un moment dat, după cum mărturiseşte chiar Lt. colonelul Ion Antonescu, şeful Sector Operaţii din Marele Cartier General român, trupele aflate în prima linie, surprinse de „superioritatea atacatorului", au trecut la o retragere precipitată nemaiopunând rezistenţă, fiind nevoie de serioase intervenţii ale reprezentanţilor eşaloanelor mari în scopul stăpânirii unei asemenea retrageri.

La nivelul comandamentelor de mari unităţi române, unde planul de acţiune al unităţilor şi subunităţilor era bine însuşit, ofiţerii din statele majore, comandanţii aveau însă motivele lor să fie mulţumiţi de mersul operaţiilor.[111] Mai ales, că, aşa cum fusese prevăzut, atacul forţelor ungare în sectorul de sud fusese oprit, iar unităţile şi

---

109. *Ibidem*, p. 451.

110. *Ibidem*.

111. *Ibidem*.

unităţile Armatei Roşii care operaseră ofensiv în acest sector, se văzuseră obligate la retragere la vest de Tisa, în timp ce în sectorul de nord forţele care atacaseră fuseseră încercuite şi „fixate" pe loc.

În sectorul principal — zona Szolnok — cu toate că în general trupele române de acoperire îşi îndepliniseră misiunea în contact cu un adversar net superior (atât numeric cât şi ca înzestrare), atrăgându-l tactic spre est, depărtându-l cât mai mult de Tisa şi de bazele lui logistice, pentru ca, ulterior, să poată fi încercuit de forţele de manevră româneşti, totuşi se constataseră şi aspecte de derivă, nesincronizări, care, la un moment dat, dacă nu s-ar fi intervenit rapid şi eficace din partea generalului Prezan şi a Lt. colonelului Ion Antonescu, riscau să conducă la serioase amânări ale planului de acţiune al trupelor române, cu consecinţe greu de estimat.[112]

Superioritatea concepţiei tactice şi strategice a Comandamentului român a devenit mai evidentă în cursul zilei de 24 iulie, când a fost creată posibilitatea ca contraatacul forţelor române de manevră să se dezlănţuie pe toată întinderea frontului grupului român de manevră.

În înaintarea lor, susţinută şi prin numeroase „lozinci", fără acoperire în planul realităţii concrete, ofiţerii şi soldaţii Armatei Roşii ungare nu se mai gândeau decât la victorie, neputând nici măcar intui surprizele ce urmau, săvârşind greşeli tactice grave (cum au fost „atacul în evantai", pe coloane ce înaintau în direcţii divergente sau lipsa concepţiei şi a forţelor în măsură să execute o acţiune specifică de manevră, chiar acoperire de flanc etc.). Asemenea aspecte au avut menirea, desigur, să uşureze acţiunile grupului român de manevră, care a şi încadrat în stânga forţele ungare, concomitent cu acţiunile similare executate din sud de detaşamentul Leca şi din luptă (spatele dispozitivului ungar) de detaşamentul Popp.[113]

Experienţa îndelungată, supleţea şi realismul gândirii tactice a comandanţilor români de la toate eşaloanele avea să le dea în cele din urmă câştig de cauză acestora. Împrejurările favorabile acţiunilor de luptă ale trupelor române erau folosite cu scrupulozitate. Aşa, bunăoară, când

112. Ion Antonescu, *Citiţi, judecaţi, cutremuraţi-vă.*

113. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 453.

în sectorul de sud ungurii reuşiseră să treacă Tisa pe la Szentes şi Mindszent, fiind însă respinşi ulterior la vest de râu, Marele Cartier General şi Comandamentul Trupelor române din Transilvania a luat măsura ca paza malului stâng să fie asigurată doar cu forţe strict necesare, surplusul de forţe (Brigada 1 vânători, trei batalioane din Divizia 18 şi Brigada 4 roşiori) constituindu-se într-un detaşament mixt, sub comanda generalului Lecca, pentru a ajuta acţiunea Grupului român de manevră dinspre sud spre nord şi a cădea în flancul şi spatele forţelor bolşevice ungare, tăindu-le acestora posibilitatea retragerii spre Szolnok.[114]

Firește, Comandamentul Trupelor române din Transilvania, coordonate direct (generalul Prezan şi Lt. colonel Ion Antonescu fiind în majoritatea timpului prezenţi pe front, în mijlocul trupelor, în locurile cele mai însemnate ale frontului) şi permanent de Marele Cartier General român, a analizat în permanenţă modul de desfăşurare a ofensivei ungare, studiind cu atenţie acţiunile celor trei grupuri de forţe ale Armatei Roşii ungare şi rolul acestora în ansamblul operaţiilor ofensive, luând măsuri ce se impuneau pentru ca planul propriu de acţiune să poată fi îndeplinit. Într-o „Dare de seamă" a Comandamentului român asupra operaţiunilor din ultima decadă a lunii iulie 1919, de pildă, se evidenţia că forţele adverse atacaseră cu un grup principal pe direcţia Szolnok şi cu două grupuri secundare pe direcţia Tokaj şi Csongrad.[115]

Confirmarea datelor pe care Comandamentul român le obţinuse încă înainte de declanşarea ofensivei Armatei Roşii ungare nu era întâmplătoare. Informaţiile şi datele respective fuseseră obţinute prin procedee specifice stării de război, ele vădind în plus că armata română proba, la toate capitolele, o pregătire adecvată ducerii cu succes a unei campanii militare.

Ni se pare total aberantă aprecierea lui Karolyi Mihály, fost preşedinte al Republicii Ungare, potrivit căreia Şeful Statului Major al Armatei Roşii ungare, Stromfeld Aurel, ar fi divulgat planul de luptă al Armatei Roşii forţelor contrarevoluţionare, care, apoi, l-ar fi trimis româ-

---

114. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P II.2.2197, c. 278—279.

115. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 270.

ilor.[116] O asemenea apreciere absurdă apărută într-un volum de memorii, de care istoriografia (inclusiv cea maghiară) n-a ţinut seama, ne determină să o considerăm ca o justificare (în cazul concret al autorului ei) a neîmplinirilor vizând situaţia Ungariei după primul război mondial şi, mai ales, după Conferinţa de Pace de la Paris.

Nevoile dezvoltării ofensivei ungare au fost o permanenţă a frământărilor la nivelul Comandamentului Suprem al Armatei Roşii ungare, întreaga activitate a Statului major concentrându-se asupra intrării cu forţe proaspete a trupelor angajate în sectorul central de ofensivă. Nu întâmplător încă din nopţile de 23/24 şi 24/25 iulie, în gările Szolnok şi Poroszló se semnalaseră sosirea unor trenuri din care debarcaseră cel puţin două Batalioane din Regimentul 2 internaţional, compuse din nemţi şi foşti prizonieri de război ruşi şi sârbi în Ucraina.[117] Se mai semnalaseră şi noi efective de soldaţi aduse de pe frontul cehoslovac.[118]

Cum întăririle primite de forţele ungare n-au putut să ajute prea mult, în lipsa unei concepţii tactice adecvate situaţiei concrete a câmpului de luptă, care să ia în calcul atât factorii de avantaj cât şi cei ce defavorizau acţiunile proprii, forţele aparţinând Brigăzii 80 şi Regimentului 1 internaţional au suferit la 24 iulie, cum s-a mai menţionat, o serioasă înfrângere la Tiszafüred, trebuind să se retragă la vest de Tisa.[119] Episoade asemănătoare se consumaseră, potrivit unor comunicate ale Marelui Cartier General român,[120] şi în alte zone ale frontului ungaro-român, ele punând în lumină utilitatea unor evaluări juste a factorilor de avantaj sau dezavantaj şi, în consecinţă, a luării unor decizii operative în acord cu situaţia reală.

Planul de operaţii al armatei române pentru oprirea ofensivei ungare şi dezvoltarea contraofensivei proprii fusese transmis de către generalul Ştefan Panaitescu, şeful de stat major al Comandamentului Trupelor din Tran-

116. *Ibidem.*
117. Marele Cartier General, Secţia II informaţii, „Buletin de informaţiuni" nr. 249 din 26 iulie 1919.
118. *Ibidem.*
119. *Ibidem.*
120. Colonel Bujac, *op. cit.*, p. 194.

silvania, generalului Constantin Prezan și Lt. colonelului Ion Antonescu aflați în dimineața zilei de 22 iulie la Oradea. Observațiile celor doi, precizările în legătură cu intrarea în acțiune a Grupului de Manevră și, în mod deosebit, faptul că în fruntea acestuia a fost numit generalul Traian Moșoiu, aveau să relanseze optimismul în rândul ofițerilor și al trupei aflată într-o stare de oarecare neîncredere în forțele proprii datorită atât propagandei regimului bolșevic de la Budapesta, cât și superiorității mari pe care forțele ungare din sectorul Szolnok o dovediseră în primele zile după declanșarea ofensivei. În noaptea următoare sosirii la Oradea a celor doi mari reprezentanți ai Marelui Cartier General român, sub acoperirea forțelor din Grupul de sud, a început și marșul forțelor din subordinea generalului Traian Moșoiu.

Un important rol în reușita acțiunilor desfășurate de forțele române l-a avut sincronizarea atacurilor celor trei grupuri de forțe asupra trupelor ungare din capul de pod de la Szolnok. Schimbarea esențială în mersul ostilităților s-a produs atunci când Grupul de Manevră (alcătuit din Divizia 2 infanterie, concentrată inițial în împrejurimile localității Madaras și Karcag, Divizia 1 infanterie, dispusă inițial la Püspökladany și Kaba, Divizia 6 infanterie, concentrată în prima fază la Barand și Biharsárvári) a reușit să înfrângă rezistența puternică a forțelor ungare și să le împingă pe linia Fegyvernek—Kenderes—Kisszállás, linie pe care se concentraseră majoritatea forțelor ungare participante la ofensivă. A fost, putem spune, momentul unui prim bilanț pozitiv din partea armatei române, care chiar de a doua zi, 25 iulie, va relua lupta cu și mai multă vigoare, făcând ca inițiativa să treacă de partea sa.

La dispoziția forțelor din sectorul central, concentrate în regiunea Püspökladány, au mai fost puse și Divizia 2 Vânători și Brigada 5 Roșiori care acționaseră în cadrul grupului de nord dar nu mai erau necesare de-acum în sectorul respectiv. Grupul român de manevră a reușit să ajungă, în seara zilei de 25 iulie, la 10 km sud est de Törökszentmiklós.

După cum mărturisea în memoriile sale unul din ofițerii armatei franceze prezent în zona frontului de pe Tisa, colonelul Bujac la apusul acelei dure zile de 25, armata

noviețelor a trebuit să recunoască gravul ei eșec.[121] Aprecierea colonelului francez, în ton cu realitatea concretă a desfășurării operațiunilor, confirmă și ea cele menționate deja, că abia din a doua parte a zilei de 25 iulie, inițiativa pe frontul ungar este preluată de forțele române.

Situația tot mai critică a Armatei Roșii ungare, deși a fost sesizată în timp util de Comandamentul Suprem ungar, n-a mai putut fi îmbunătățită, orice nouă regrupare de forțe fiind imposibil de realizat. Unica soluție, cea a retragerii, s-a impus de la sine, aceasta semănând în rândul soldaților și ofițerilor unguri o panică totală. Pe timpul retragerii aceștia și-au abandonat întregul armament, munițiile, alte materiale, îmbulzindu-se spre podul de la Szolnok.[122]

Comandantul corpului 1 armată ungară aprecia în raportul său — referindu-se la atacurile românilor din 25 iulie d.c. care au avut ca rezultat „străpungerea parțială a liniei noastre — că din cauza marii extenuări a trupelor", unitățile Corpului de Armată diviziile 3 și 5, împreună cu grosul artileriei au fost retrase pe malul vestic al Tisei.[123] Constatând că forțele ungare se retrăgeau continuu fără a mai opune nici un fel de rezistență, Comandamentul român a ordonat urmărirea „cu toată energia" a acestora pentru a nu le da posibilitatea formării unui cap de pod în fața localității Szolnok.[124]

Acțiunea ofensivă ungară fiind compromisă, șeful Statului Major al Armatei Roșii și-a prezentat demisia, solicitând o anchetă asupra unităților învinovățite de înfrângere. Demisia, care avea să fie respinsă de conducerea supremă a statului ungar, a prefațat într-un fel o serie de măsuri disciplinare foarte aspre care au fost luate.

Detașamentele „Leca" și „Popp" și-au continuat acțiunile lor, în cooperare cu Grupul de Manevră până la respingerea totală a forțelor ungare la vest de Tisa.[125]

---

121. *Ibidem.*

122. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 455.

123. Arh. M.A.E., fond 71/1914. E 2, partea III-a, vol. 59. f. 306.

124. *Ibidem.*

125. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV. Doc. nr. 737, p. 22.

După şapte zile de la declanşarea ofensivei ungare, forţele Armatei Roşii erau împinse pe aliniamentul de pe care plecaseră în ofensivă în dimineaţa zilei de 20 iulie, evident având nu doar efectivele, ci şi moralul serios afectate.

Comandamentul ungar reuşise, totuşi, să pună în aplicare una din măsurile care vizau împiedicarea urmăririi de către trupele române a forţelor sale dincolo de Tisa, adică să distrugă toate podurile, în primul rând cel metalic de la Szolnok, dar şi cel improvizat la Tokaj. Prin aceasta, în opinia comandanţilor bolşevici, se crea şi posibilitatea de regrupare a forţelor în vederea unor noi confruntări cu armata română şi a lichidării tuturor trupelor române care ar fi reuşit, totuşi, să treacă Tisa. Armata Roşie trecuse deja la vest de Tisa toate cele 11 trenuri blindate,[126] în timp ce armata română n-avea cum să-şi mai treacă singurul tren blindat de care dispunea, având, în schimb o cavalerie deosebit de mobilă şi utilă. Superioritatea armatei române în ce priveşte cavaleria era cotată de specialişti de-a dreptul ca „apărătoare".[127]

Faptul că podurile peste Tisa fuseseră distruse de trupele bolşevice ungare a determinat Comandamentul român ca, înainte de a trece la vest de râu şi a continua urmărirea adversarului până la completa sa nimicire, să organizeze o scurtă pauză „de ajustare". Răgazul de timp la dispoziţie urma să fie utilizat atât pentru odihna trupelor, cât şi pentru studierea modalităţilor de forţare a Tisei prin locurile cele mai avantajoase din punct de vedere operaţional.

Trupele ungare care se retrăseseră într-o mare dezordine şi învălmăşeală la vest de Tisa, cuprinse de o panică fără precedent, procedaseră la aruncarea armelor şi muniţiilor, lăsând impresia unor forţe complet epuizate, dezorientate şi care nu mai au nici o pretenţie de a opune vreo rezistenţă în faţa contraofensivei române. Faptul a fost sesizat şi de Comandamentul Suprem ungar şi una din primele măsuri luate fusese tocmai aceea a distrugerii podurilor. Următoarea măsură pe care conta Co-

126. *Ibidem.*

127. *Ibidem*

mandamentul ungar era acela a regrupării forțelor la vest de Tisa, precum și a organizării apărării malului drept, pentru a împiedica armata română să dezvolte contraofensiva sa în direcția Budapesta.

Nu suntem de acord cu acei istorici militari români[128] care susțin că acțiunea contraofensivă românească a fost finalizată în momentul reocupării de către armata română a aliniamentului Tisa, deoarece acțiunea armatei române, potrivit planului de contraofensivă, se putea considera încheiată numai odată cu ocuparea Budapestei. Marele Cartier General al armatei române și Comandamentul Trupelor din Transilvania luaseră în calcul toate aspectele situației create de ofensiva ungară din iulie, inclusiv antecedentele în desfășurarea conflictului româno-ungar, situațiile când Aliații interveniseră oprind din acțiune armata română, cum a fost la începutul lunii mai 1919.

Prin urmare erau excluse posibilitățile de repetare a greșelilor tactice din luna mai[129] și, totodată, se conta pe cele afirmate de mareșalul Foch, atunci când adusese la cunoștința guvernului român că forumul suprem al păcii nu se putuse pune de acord asupra unei acțiuni comune contra Ungariei, că după eforturile în război Marile Puteri ar fi „à bout de souffle", că, prin urmare, statele aliate trebuie să-și rezolve singure problemele militare.[130]

Reluarea controlului asupra malului stâng al Tisei reprezenta doar încheierea unei etape a contraofensivei române, căreia firește, după regulile științei militare, trebuia să-i urmeze o etapă decisivă, aceea de zdrobire completă a adversarului. Având în vedere că Armata Roșie dispunea încă de rezerve însemnate de forțe și mijloace la vest de Tisa, că o parte din forțele ce acționaseră ofensiv împotriva românilor la est de Tisa reușiseră să se salveze prin retragere, rezulta că era imperios necesară continuarea acțiunii contraofensive a forțelor române, nedându-se astfel posibilitate guvernului ungar de a-și mai

128. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 280.

129. I. Țepelea, *Contextul politic și militar în care s-a produs ofensiva ungară din iulie 1919. Desfășurarea ei*, în revista de știință și dialog interdisciplinar „Aletheia", nr. 3-1994, p. 29; vezi și Gheorghe Brătianu, *op. cit.*, p. 112.

130. *Ibidem*.

organiza și întări armata, în vederea unor noi acțiuni militare contra românilor.

Situația regimului bolșevic ungar se agravase la maximum după eșecul acțiunii ofensive din iulie, la care se mai adăugase și eșecul lamentabil al „grevei mondiale". Armata Roșie, forța militară pe care se bazase atât de mult regimul bolșevic de la Budapesta era compromisă total. Zadarnic stătuse Kun Béla, la 31 iulie 1919, pe podul de la Tisa, în mijlocul rafalelor de mitraliere, încercând să-i oprească pe soldații bolșevici care se retrăgeau într-o totală derută și dezordine.[131]

Urmărirea Armatei Roșii ungare la vest de râul Tisa și desăvârșirea victoriei prin ocuparea Budapestei. Această ultimă etapă a contraofensivei a început din momentul când primele unități ale armatei române au trecut Tisa. Pregătirile pentru trecerea râului precum și pentru marșul spre Budapesta au fost inițiate de Comandamentul Trupelor române din Transilvania începând cu 29 iulie când au fost date și primele dispoziții operative în acest sens.

La nivelul Comandamentului Trupelor din Transilvania, dar și la nivelele comandamentelor de mari unități, unități și chiar subunități se contura tot mai mult părerea că nu trebuie lăsat nici un răgaz armatei ungare pentru a se reculege, pentru a-și reface unitățile și a lua măsuri de apărare al malului drept al Tisei. Era, deci, de mare urgență ca trupele române să forțeze Tisa, să treacă la urmărirea unităților, a resturilor de unități și mari unități aparținătoare Armatei Roșii ungare, folosind în avantaj propriu demoralizarea și dezorganizarea în care acestea se aflau în urma viguroaselor acțiuni contraofensive desfășurate la est de Tisa de către armata română.[132]

Etapizarea pe care am făcut-o desfășurării contraofensivei armatei române din iulie-august 1919 o considerăm mai aproape de realitatea acelui timp, cel puțin din două motive: primul se referă la faptul că armata română n-a fost surprinsă de acțiunea ofensivă ungară ci, dimpotrivă, la nivelul Comandamentului Trupelor din Transilvania era întocmit deja un plan de contraofensivă, în câteva variante,

131. Kun Bélánć, Kun Béla, Budapest, 1969, p. 212.
132. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 458.

plan care, îmbunătățit, revizuit și completat, după ce a fost avizat și de șeful Secției Operații din Marele Cartier General român, Lt. colonelul Ion Antonescu, a și fost pus în aplicare; al doilea motiv se referă la faptul că n-ar mai fi fost posibil ca armata română să repete greșeala din mai 1918, adică să mai lase posibilitatea adversarului să se regrupeze și să se întărească pentru posibile noi acțiuni viitoare. În consecință pentru a preîntâmpina și o „a treia agresiune"[133] din partea Ungariei, indiferent de poziția Aliaților din acel moment, se impunea continuarea urmăririi adversarului până la capitularea acestuia. Doar într-un asemenea mod se putea asigura lichidarea cu adevărat a focarului de război din Centrul Europei, care amenința nu doar integritatea teritorială a României ci însăși pacea continentului. Privind acțiunile armatei române din chiar momentul declanșării ofensivei Armatei Roșii ungare, se poate evidenția îndeosebi unitatea și continuitatea acestora, aspect care confirmă de asemenea justețea etapizării propusă de noi, spre deosebire de aceea care a făcut-o chiar generalul Gheorghe Mărdărescu în memoriile sale, când aprecia că de fapt contraofensiva română începe numai după recucerirea aliniamentului Tisei de către forțele române.[134] Credem că prin etapizarea propusă de noi suntem mai aproape de viziunea pe care a avut-o asupra desfășurării conflictului militar româno-ungar Constantin Kirițescu[135] și, desigur, și alți istorici și teoreticieni militari.

Prin Ordinul de operații nr. 85 din 26 aprilie 1919, Marele Cartier General român ceruse ca armata română să urmărească resturile Armatei Roșii retrase în dezordine la vest de Tisa, urmărindu-le „până la completa distrugere".[136] Guvernanții unguri contau însă pe faptul că armata română se va opri la Tisa, la fel cum procedase și la începutul lunii mai, lucru ce nu s-a mai întâmplat și nici nu putea să se întâmple în condițiile în care cercurile politice conducătoare de la Budapesta continuau să nu recunoască hotărârea românilor de la 1 Decembrie

133. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. IV. Doc. nr. 749.

134. Generalul Gheorghe D. Mărădrescu, *op. cit.*, p. 135—163.

135. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 457.

136. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, Doc. nr. 767.

1918, de unire a Transilvaniei cu România şi recurgeau în continuare la argumentul armelor.

In viziunea Marelui Cartier General român, obiectivul esenţial al momentului îl reprezenta scoaterea definitivă din luptă a armatei ungare, aspect cunoscut şi, mai ales, recunoscut şi de către Aliaţi. Generalul Franchet d'Esperey, care ştia foarte bine situaţia politico-militară din răsăritul şi centrul Europei, şi-a dat seama că Armata Roşie ungară s-a salvat într-un fel de la distrugere printr-o retragere precipitată la vest de Tisa continuând însă să rămână un pericol potenţial în zonă. El a şi considerat că armata română trebuie să-şi continue acţiunea contraofensivă până la capitularea Ungariei.[137]

Părerea generalului francez, împărtăşită şi de Conferinţa de Pace, apărea în acele momente ca unica soluţie care putea conduce la terminarea războiului şi, neapărat, la disponibilizarea armatelor aliate care eru imobilizate la frontierele Ungariei. Într-o telegramă, datată 1 august 1919, pe care d'Esperey a trimis-o Marelui Cartier General român, acesta, după ce adresa felicitări armatei române pentru succesul ei în luptă, făcu cunoscut că erau puse la dispoziţia Comandamentului român şi depozitele de muniţii şi parcul de geniu ale Antantei de lângă Galaţi.[138]

Ofensiva maghiară constituise încă o dovadă despre cât de mult se înşelaseră Aliaţii în privinţa lui Kun Béla şi a celorlalţi lideri bolşevici unguri. Era momentul deci, de a nu mai repeta greşelile anterioare şi de a sprijini acţiunea românilor menită să pună capăt nu doar Armatei Roşii bolşevice, cât şi guvernării bolşevice din Ungaria. Cu atât mai mult cu cât, la 27 iulie, când Consiliul Suprem se adunase la Paris pentru a delibera asupra împrejurărilor din Ungaria, pe frontul de la Tisa, dintre unguri şi români, Kun Béla îşi jucase de acum şi ultima sa carte, ofensiva armatei sale încheindu-se cu o usturătoare înfrângere şi obligare la o ruşinoasă şi precipitată retragere dincolo de Tisa.

Răgazul de timp dintre atingerea aliniamentului Tisei, practic reluarea în stăpânire a malului stâng şi forţarea

137. Arh. M.Ap.N., fond Marele Stat Major — Serviciul istoric, dos. nr. 254 A, f. 345—346.

138. *Ibidem.*

acestei, în vederea urmăririi Armatei Roşii ungare, a fost utilizat cu atenţie sporită în vederea regrupării forţelor şi mijloacelor, a odihnei personalului, a pregătirii temeinice a ultimei etape a contraofensivei.

In momentul începerii acţiunii de forţare a Tisei, Comandamentul Trupelor din Transilvania dispunea în zona sa de operaţii de 10 divizii de infanterie şi vânători (diviziile 1, 2, 6, 7, 16, 18, 20 şi 21 infanterie şi, respectiv, 1 şi 2 vânători), la care se adăugau încă două divizii de cavalerie. Ceea ce însemna o forţă armată însumând 119 batalioane, 6 escadroane, 98 baterii de artilerie şi, evident un efectiv de 120 000 combatanţi.

Se poate remarca că faţă de momentul declanşării ofensivei ungare, efectivele armatei române cunoscuseră o relativă creştere, îndeosebi ca urmare a măsurilor de întărire a forţelor operative. De pildă, în cazul Diviziei 1 infanterie se procedase la o intensă activitate de completare a efectivelor, în timp ce, în scopul întăririi grupărilor de forţe române, spre frontul de la Tisa au fost dirijate alte câteva mari unităţi: Divizia 7 infanterie, care trebuia să efectueze deplasarea de la Oradea spre Kisújszállás şi Püspökladány, precum şi Divizia 2 infanterie, întărită cu Regimentul de vânători de munte, care şi ea fusese îndreptată de la Arad tot către frontul de la Tisa.[139]

Acţiunilor armatei române pentru forţarea Tisei şi urmărirea trupelor ungare li s-a acordat o atenţie specială din partea Marelui Cartier General român şi Comandamentului Trupelor din Transilvania. Ordinul[140] pentru operaţiile de la vest de Tisa preciza:

1. Grupul de Manevră (diviziile 1 şi 4) vor continua urmărirea forţelor ungare de la vest de Tisa, formând, după trecerea râului, un cap de pod dincolo de Szolnok. Ca întăriri grupul primea: Divizia 1 vânători, Brigada 4 roşiori (de la Grupul de Sud) şi Divizia 2 cavalerie (mai puţin Brigada 3 Roşiori, ataşată operativ la Grupul de Sud).

2. Grupul de Sud (Divizia 18, Divizia 2 vânători şi Brigada 3 roşiori să treacă Tisa în sectorul Fegyvernek—

---

139. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 281.
140. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 136—137.

Tiszabő cu Divizia 2 vânători şi Brigada 8 Roşiori, în timp ce pe restul frontului, în sectorul Szolnok—Mindszent, Divizia 18 urma să execute demonstraţiuni şi incursiuni în punctele posibile de trecere.

3. Grupul de Nord (Divizia 16 şi Brigada 49 infanterie din Divizia 20) trebuia să facă demonstraţiuni de-a lungul Tisei, în sectorul Csap—Abadszálló prin incursiuni şi trageri de artilerie asupra poziţiilor ocupate de unguri pe malul opus. Totodată, generalul Hanzu, comandantul Diviziei 16, cu un detaşament constituit din forţele dislocate din sectorul Rakamáz, să urmărească de aproape trupele ungare aflate în retragere.

4. Transporturile Diviziei 7 să fie aduse de la Oradea până la Kisújszállás şi Püspökladány fără a debarca această divizie fusese cerută de Comandamentul Trupelor din Transilvania, să fie pregătite pentru a intra în acţiune în momentul oportun în funcţie de nevoi.

In conformitate cu prevederile planului de operaţii prima mare unitate care a trecut Tisa a fost Divizia 2 vânători, în noaptea de 29/30 iulie în sectorul Fegyvernek—Kisköre. Concomitent, Divizia 1 infanterie a executat acţiuni false de trecere a râului în sectorul Szolnok. Timp de 35 de minute înainte de începerea trecerii de către Divizia 2 vânători, bateriile acesteia, sprijinite de încă două baterii grele de 135 mm au declanşat pregătirea de artilerie. Tot în cursul dimineţii de 30 iulie, sub protecţia unităţilor române care efectuaseră deja forţarea, începea trecerea pe malul drept al Tisei şi a Diviziei 1 vânători, pe podul construit lângă Tiszabő (sub protecţia trupelor deja trecute).

Organizându-şi şi dispozitivul de luptă la flancul drept al Diviziei 2 vânători, prima mare unitate de vânători a armatei române va participa ulterior la zdrobirea rezistenţei detaşamentelor ungare din zonă precum şi la realizarea unui cap de pod cu o dezvoltare frontală de 25 km între Tiszasülü, la nord, şi 3 km nord-vest Óballapuszta.[141] Până în seara de 30 iulie, pe lângă diviziile de vânători a reuşit să execute trecerea şi Divizia 6 infanterie, fiind

141. *1918. Desăvârşirea unităţii naţional-statale* ..., vol. I, v. Doc. 737.

pregătită la Tiszabő, în vederea executării trecerii și Divizia 1 infanterie.

La operațiunile de trecere a Tisei de către unitățile armatei române, timp de 3 zile, pe 30, 31 iulie și 1 august au ținut să fie prezenți și Regele Ferdinand și Regina Maria, precum și primul ministru Ion I. C. Brătianu. Aceștia au fost însoțiți de generalul Prezan, Șeful Statului Major general al armatei.[142] Prezența acestora, în momentele executării operațiunilor de trecere în sectoarele Tiszabő și Kiskőre, a avut o influență benefică asupra moralului trupei și ofițerilor. Istoricul român Gheorghe I. Brătianu descria unul din momentele de atunci astfel: „Trecuseră vânătorii colonelului Rasoviceanu din Brigada 4-a, cei care se remarcaseră pe timpul ofensivei din aprilie la Dealul Mare, lângă Vașcău,[143] iar la trecerea Diviziei 1 vânători, la capătul podului de la Tiszabő, suveranul privea cu mândrie și încredere pe soldații și ofițerii săi, momentul fiind impresionant și, desigur, evocator pentru că, la fel, în vara anului 1877, Carol I și primul ministru de atunci Ion C. Brătianu, priviseră la capătul podului aruncat peste Dunăre, trecerea dorobanților români,[144] care mergeau să afirme sub zidurile Plevnei dreptul lor la viață și libertate, așa cum în iulie 1919, urmașii lor, «dezrobitorii Ardealului», treceau Tisa, mergând să smulgă Budapestei cununa biruinței".[145]

Pentru a se evita sacrificiul inutil de vieți omenești, Comandantul român a dispus și trecerea „în chip metodic" a râului (după acea pauză de refacere și regrupare), precum și alegerea locului cel mai ușor de protejat pe timpul executării trecerii. Strategic, alegerea unui asemenea loc de trecere a vizat în concepția Comandantului armatei române, de pildă, la est de Szolnok cel puțin două aspecte:[146] 1. Tisa face în acel loc un mare unghi intrând spre est, încât peninsula formată pe malul opus era suficientă nu numai pentru desfășurarea trupelor, dar și pentru protecția lor de către tunurile așezate pe malul stâng; 2. Între cele două grupări principale ungare, cea

142. General Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 149.
143. *Contribuții la istoria Unirii. 1918—1919* ..., p. 178.
144. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 120.
145. Radu Cosmin, *op. cit.*, vol. 1, p. 58.
146. Constantin Kiriței escu, *op. cit.*, vol. 2, p. 458.

de la Tokaj Miskolc - Peroszló, la nord și cea de la Szolnok—Cegléd—Kecskemét—Csongrád, la sud, se putea manevra, și astfel împiedica reunirea forțelor Armatei Roșii ungare, tăindu-le și posibilitatea retragerii acestora către Budapesta.

Până în seara zilei de 31 iulie toate grupurile de forță române reușiseră să ajungă pe malul drept al Tisei. Astfel, la sud era concentrat Grupul General Moșoiu, la centru Grupul General Holban, iar la sud Grupul General Dumitrescu. Acesta din urmă reușise să realizeze un cap cu o dezvoltare frontală de 20 km și o adâncime de peste 10 km, în timp ce grupurile celelalte atinseseră aliniamentul Jászkisér—Jászladány, 2 km est Zagyvarézás și 2 km nord Szolnok.[147]

Retragerea forțelor ungare fixate în defensivă pe malul drept al Tisei s-a făcut în condițiile în care multe unități în special cele rămase fidele lui Kun Béla, au opus o rezistență deosebită, intensificând focul mitralierelor și artileriei în special al obuzierelor de 305 mm.[148]

In ziua de 27 iulie, când Armata Roșie ungară revenise pe malul vestic al Tisei obligată de puternica acțiune contraofensivă a forțelor române, Conferința de Pace lansase către poporul maghiar o proclamație care în opinia unor istorici unguri,[149] echivala cu o „declarație de război împotriva Republicii Ungare a Sfaturilor". În cuprinsul acesteia se arăta că „Puterile aliate și asociate doresc încheierea păcii cu poporul maghiar punând astfel capăt acelor relații care fac imposibilă revigorarea economică a Europei Centrale și zădărnicesc toate încercările de aprovizionare a populației din această zonă", dar că atâta timp cât în Ungaria nu conduce un guvern care să reprezinte interesele ungurilor, acest lucru nu este posibil. Guvernul ungar era acuzat de faptul că a atacat o țară „prietenă și aliată". În consecință, se preciza că pacea cu Ungaria nu putea fi încheiată numai atunci când în această țară va conduce un guvern care să reprezinte inte-

147. Arh. M.A.E., fond 71/1911 E 2 (1919), partea a II-a, vol. 192, f. 15; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 287.

148. C. Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 458.

149. ***A Magyarországi tanácsköztársaság katonai összeomlása***, Budapest, 1988, p. 15.

rolele maghiarilor și nu unul „care-și bazează prestigiul pe teroare".[150]

Același document mai preciza, în partea sa finală, că ocuparea pe baza hotărârii Conferinței de Pace a teritoriilor ungare va lua sfârșit odată cu îndeplinirea condițiilor stabilite și confirmate de către Șeful Statului Major al forțelor armate aliate. Acesta era mareșalul Ferdinand Foch, cel care încă înainte de declanșarea ofensivei ungare se ocupase de pregătirea acțiunii „concentrice" împotriva Republicii Maghiare a Sfaturilor la care urmau să participe forțele române, cehoslovace, franceze și sârbe.

„Proclamația Conferinței de Pace fiind publicată și în presa care apărea la Budapesta,[151] a stârnit, evident, un val de nemulțumiri la adresa guvernării bolșevice. Deși în cuprinsul documentului nu este amintit nimic în legătură cu guvernul ungar de la Szeged (acesta fusese constituit la Arad, la insistențele generalului francez Gondrecourt), care avea la dispoziție, deja, 6 568 de combatanți, din aceștia 2 000 fiind ofițeri. Se pare că armata franceză din Ungaria nu a permis să fie înarmați decât 1 300 de ofițeri, probabil și pentru că guvernul de la Szeged a admis să fie răspândite în oraș afișe cu inscripția „Voules-vous quatre Olseces?" Totuși membrii guvernului de la Szeged, în pofida dorinței lor de a contribui prin orice mijloace la căderea guvernului bolșevic de la Budapesta, s-au dovedit inoperanți în ceea ce privește sprijinul pentru armata română aflată în contraofensivă în direcția Budapesta. Aceștia întreținеau legături strânse cu sârbii (care erau supărați pe români pentru chestiunea Banatului), aflați în divergență cu Italia, privind granițele, italienii fiind acuzați că prin Austria furnizează în secret material de război pentru Armata Roșie ungară.[152]

Pe timpul cât durase ofensiva ungară și contraofensiva română, grosul armatei cehoslovace a staționat de-a lungul granței maghiare, cu 6 divizii în prima linie, iar în rezervă, cu două divizii și o brigadă independentă și încă o divizie pentru apărarea granței poloneze. În total puseseră la dispoziție pentru preconizatul „atac contra-

150. *Ibidem.*

151. *Ibidem*, p. 19.

152. *Ibidem.*

atac" care n-a mai avut loc, „113 batalioane, 48 baterii şi trei treimi blindate".[153] Generalul Pellé avusese chiar intenţia să atace cu diviziile 2, 5 şi 6, pe direcţia Hatvan—Budapesta.

Concomitent cu cehoslovacii ar fi trebuit să atace şi francezii, de la Szeged, prin Kecskemét, precum şi sârbii, de la Boja şi Pécs, pe ambele maluri ale Dunării. Într-o asemenea situaţie misiunea armatei române ar fi fost mult uşurată iar sacrificiile mult mai puţine.

Situaţia disperată în care se aflau unităţile Armatei Roşii ungare după retragerea la vest de Tisa, l-a determinat pe liderul bolşevic ungur Kun Béla să ceară de urgenţă ajutor la Moscova.[154] Cum însă forţele bolşevice ruseşti înregistraseră şi ele o serie de eşecuri atât la est de Nistru, cât şi în Ucraina, unde aveau loc lupte serioase cu gărzile albe pentru oraşele Viniţa şi Kiev[155], guvernul comunist de la Budapesta s-a văzut pus în în situaţia unei crize fără ieşire. Timp în care operaţiile contraofensive ale armatei române au continuat, la vest de Tisa.

După estimările cercurilor militare ungare, forţele române ar fi dispus de 119 batalioane (84 088 puşti), 60 companii de cavalerie (12 000 săbii) şi 98 baterii (392 tunuri) pentru acţiunea lor contraofensivă atât la est cât şi la vest de Tisa, până la ocuparea Budapestei.[156] În replică Armata Roşie ungară, ar fi dispus de 74 batalioane (31 000 puşti) şi 88 de baterii de artilerie, cu multe piese de mare calibru, fiind lipsită de cavalerie (Regimentul 7 Honvezi fusese transportat, la cererea acestuia, în zona de dincolo de Dunăre).

În timp ce pe aliniamentul Tisei, mai puţin în zonele de la Tiszabő şi Kisköre, Grupul de Nord şi Divizia 18 continuau „să fixeze" forţele ungare, executând trageri de artilerie şi incursiuni pe malul drept al râului, iar la Tokaj, trupele Diviziei 16, depăşeau cu uşurinţă slaba rezistenţă a unor fracţiuni de trupe ale Armatei Roşii ungare, grupurile generalilor Holban şi Moşoiu introduceau în capul de pod noi forţe, împingând limitele aliniate dinainte ale acestuia spre vest. Totodată, începând cu

153. *Ibidem*, p. 20.
154. *Ibidem*.
155. *Ibidem*, p. 21.
156. *Ibidem*.

1 august marile unități de cavalerie au înaintat spre vest cu misiunea de a cerceta și descoperi sectoarele de concentrare ale principalelor forțe ungare, pentru a le putea tăia liniile de retragere și a intercepta căile ferate spre Budapesta.[157]

Înaintând rapid și neîntâlnind rezistențe serioase din partea forțelor Armatei Roșii ungare, aflate în retragere, Brigada 5 Roșiori a ocupat localitatea Jászberény iar Brigada 4 Roșiori a atins aliniamentul localității Tápiogyörgue (la jumătatea distanței dintre râul Tisa și Budapesta), timp în care Brigada 3 Roșiori (aflată în rezerva Diviziei 2 cavalerie) a ajuns la Jászapáti. O altă brigadă, din compunerea grupului general Demetrescu (Bg. 2 roșiori), înaintând în direcția Füzesabony—Eger reușind să intercepteze calea ferată Miskolc—Budapesta.[158] Practic cele două grupuri de forțe române, cel al generalului Moșoiu și cel al generalului Holban reușiseră ca într-un timp foarte scurt să pătrundă adânc la vest de Tisa, prin plasamentul lor operativ, făcând imposibilă orice legătură între cele două mari grupări de forțe ale Armatei Roșii ungare.[159]

În fața acțiunilor rapide ale trupelor române, multe unități și chiar mari unități ale Armatei Roșii ungare s-au retras pur și simplu de pe front cum a fost cazul, de pildă, a Diviziei 6 (retrasă în noaptea de 31 iulie spre 1 august).[160] Dezertările masive, refuzul de a mai lupta, abandonarea materialului de luptă, a armamentului și munițiilor erau situații definitorii pentru starea moral-politică a ofițerilor și soldaților Armatei Roșii ungare în acele momente.

Liderul bolșevic Kun Béla a încercat pe toate căile să limiteze dezastrul care se contura în ceea ce privea Armata Roșie ungară. Vizitând trupele Diviziei 6 și îndemnându-le la continuarea luptei, efortul n-a fost nici pe departe cel scontat. Dimpotrivă, vorbele lui au fost primite cu o mare răceală, soldații declarând că nu sunt dispuși să lupte mai departe.[161] Nici acțiunile similare

157. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 287.
158. *Ibidem.*
159. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, Vol. IV, Doc. nr. 700.
160. Fogarassy László, *op. cit.*, p. 25.
161. *Ibidem.*

întreprinse de ceilalți comisari din guvernul ungar n-au dus la rezultate mai bune. Garbai Sándor șeful guvernului a fost chiar amenințat cu arma de ofițerii și soldații de la Brigada 2.[162]

Consecințele în plan politic ale dezastrului la care a ajuns Armata Roșie ungară la începutul lunii august 1919 n-au întârziat să apară, cu toate că încercări de redresare a situației, de pregătire a unei acțiuni de contraatac din partea celor 23 batalioane de infanterie și 24 baterii de artilerie[163] cât însuma, ca forță, încă, armata lui Kun Béla au existat. În ce privește concepția în care acționa în acele momente Armata Roșie ungară, se cere precizat faptul că au existat două păreri diferite: una se referea la organizarea unui contraatac cu toate forțele la dispoziție, completate cu întăriri aduse de la Budapesta, în vederea respingerii trupelor române dincolo de Tisa, și alta, avea în vedere ca toate forțele ungare să fie concentrate într-un dispozitiv de apărare al Budapestei.[164] Deși cea de-a doua opțiune a găsit o mai mare aderență în rândurile guvernului și comandanților militari rămași fideli lui Kun Béla, totuși, ordinul de contraatac n-a fost retras și nici alte ordine n-au mai putut fi luate din cauza evenimentelor politice care au urmat.

Comandantul suprem al armatei ungare, Landler, după vizita făcută la Regimentul 53 infanterie, în dimineața zilei de 1 august, a plecat la Consfătuirea comună a guvernului și a conducerii de partid convocată la Budapesta la ora 11. În cadrul acestei consfătuiri, social-democrații de dreapta[165] și-au impus punctul de vedere, încât guvernul a trebuit să se conformeze hotărârii de a „restitui" însărcinarea primită, Sfatului Muncitoresc și Militar de la Budapesta. La ședința Sfatului Muncitoresc și Militar, din după-amiaza aceleiași zile, cabinetul Garbai - Kun și-a depus mandatul,[166] la guvernare urmând guvernul sindicalist condus de Peidl Gyula.[167]

---

162. *Ibidem.*
163. *Ibidem*, p. 26.
164. *Ibidem.*
165. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 287.
166. Arh. M.A.E., fond 71/1914, E 2 (1919), partea a II-a, vol 192, f. 129 și f. 167.
167. La 30 iulie, la întâlnirea sa cu Böhm, Feyer și Weltner, în localitatea Királyhid, aflată la frontiera cu Austria, Kun Béla

În aceeași zi, în cursul serii, la ora 23, cu un tren special care a pornit din gara Kelenföld, o parte dintre comisarii fostului regim bolșevic au plecat spre Austria (Kun Béla, Landler Jenő, Vágó Béla și Pogány József).[167] Degringolada din rândul armatei ungare a devenit și mai mare, existând un singur curs, ireversibil, spre dezagregarea totală. Inclusiv Regimentul 1 Budapesta, care era angajat în lupte în zona localității Abony (acest regiment era considerat din punct de vedere politic și militar, ca foarte credincios regimului), a refuzat lupta, cerând să fie transportat imediat la Budapesta unde să sprijine constituirea" unui regim pur socialist".[168]

Atitudini ca cele menționate deja au avut loc încă multe alte unități ale Armatei Roșii ungare, armată rămasă în acele momente fără conducere supremă și care acționa la întâmplare, după cum gândeau unii dintre comandanții de subunități și unități care se mai bucurau de încrederea trupei. Au existat și cazuri când hotărârile de a refuza lupta s-au luat la nivelul trupei (cazul unor subunități din Regimentul 68 artilerie),[169] dar în cele mai dese cazuri se prefera soluția predării, ca soluție sigură de a scăpa cu viață.

Încercarea de contraatac a forțelor ungare a putut totuși deveni realitate, prin comandantul suprem de la Gödöllő care a coordonat acțiunile celor două coloane de atac ungare: cea de sud (cu Regimentul 53), care a ajuns chiar până la Szolnok, angajând lupte de stradă cu forțele române,[170] și cea de nord, care a reușit să ajungă până la râul Zagyva, oferind asigurare pentru forțele din coloana de sud.[171]

---

refuzase demisia Consiliului de guvernare revoluționar și predarea puterii către un guvern social democrat (Liptai Ervin, *op. cit.*, p. 455).

167. Fogarassy László, *op. cit.*, p. 27.

168. *Ibidem*, p. 25.

169. *Ibidem*, p. 27.

170. Forțele ungare din coloana de sud, puternice în „infanterie și artilerie" și dispunând și de un tren blindat, au obligat cele două batalioane din Regimentul 92 român, care ocupaseră Szolnokul, să se retragă în stânga Tisei. La fel a fost silit să se retragă la est de Tisa și Detașamentul „cu o putere de un batalion" din Divizia 6 infanterie (având și o secție de artilerie) trimis în sprijin de grupul Moșoiu. (Constantin Kiriței-cu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. 2, p. 461).

171. Fogarassy László, *op. cit.*, p. 27.

Contraatacul ungar s-a dovedit însă curând, doar o trezire de orgoliu, el neavând forța să se impună în fața unor acțiuni bine gândite și urmărite cu precizie în derularea lor de către comandamentele militare române. Pentru cavaleria română pusta ungară, lipsită complet de obstacole naturale, s-a dovedit cel mai potrivit teren pentru urmărire.[172]

Intuind deruta adversarului, jocul disperat al acestuia pentru asigurarea unei retrageri generale spre Budapesta, concomitent cu angajarea luptei prin ariergarde, care să acopere și să protejeze evacuarea, Comandamentul Trupelor Române din Transilvania, permanent aflate sub controlul și îndrumarea Marelui Cartier General, a decis ca forțele române să atace „fără cruțare" forțele ungare în direcția Budapesta. Formula de atac a forțelor române, una „romboidală",[173] are în centru un grup de manevră (diviziile 1 infanterie și 2 vânători) sub comanda generalului Moșoiu, precedat de o avangardă strategică (Divizia 1 vânători, împreună cu 2 brigăzi de roșiori) comandată de generalul Holban, în direcția Budapesta.

La flancul drept al grupului Moșoiu acționează Divizia 7 infanterie și Brigada 2 Roșiori, aflate sub comanda generalului Demetrescu, care reușește să cadă în spatele trupelor ungare din sectorul de nord, tăindu-le retragerea spre Budapesta, în timp ce la flancul stâng, Divizia 6 împreună cu o brigadă de roșiori, aflate sub comanda generalului Olteanu, operează pe direcția sud-vest, tăind, de asemenea, posibilitățile de retragere ale trupelor ungare către Budapesta.

Lupta cea mai însemnată s-a desfășurat la Szolnok, orașul suferind mari stricăciuni, în cele din urmă forțele ungare retrăgându-se în sectorul Cegléd-Abony. Brigada 4-a de roșiori, care a luat în stăpânire localitatea Albertirsa, a tăiat și retragerea armatei ungare către Budapesta, efectul în plan moral fiind deosebit de edificator: unități de infanterie și artilerie se predau românilor.[174] Totodată, la Comandamentul român se prezintă

---

172. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 460.

173. *Ibidem*, p. 461.

174. *Ibidem*, p. 467; vezi și Ioan Țepelea, *Campania armatei române din 1919*, în revista „UNU", nr. 28, din iunie 1992, al. 1 și 3.

parlamentari unguri, care solicită să trateze cu comandanții români problema capitulării armatei roșii ungare.[175]

Operațiile pe direcția Budapesta ale trupelor române au continuat în ziua de 2 august, Divizia 2 cavalerie ocupând aliniamentul pe linia localităților Tápiószele—Albertirsa, dar elementele de recunoaștere ajungând până aproape de Budapesta.[176] Cum unitățile ungare din sectorul de nord aveau căile de retragere tăiate, prin acțiunea forțelor din subordinea generalului Demetrescu, iar cele din sectorul de sud, la fel, fuseseră puse în imposibilitatea de retragere către Budapesta, de către forțele aflate sub comanda generalului Olteanu, soarta trupelor ungare este deja, pecetluită. Constantin Kirițescu avea să caracterizeze acel moment astfel: „... toată pusta ungurească e acoperită de o rețea de trupe române în ochiurile căruia sunt prinse și se zbat grupurile armatei ungare, în cele din urmă spasmuri ale agoniei".[177]

Misiunea forțelor române, expresie a unei atente și judicioase analize la nivelul factorilor responsabili, consta în acele momente, desigur, în executarea unei manevre pe linii interioare asupra celor două grupări de forțe ungare, situate la 120 km distanță între ele. Evitându-se atacul de front al trupelor ungare, care în pofida dezertărilor numeroase constituiau încă o forță demnă de luat în seamă, imprevizibilă, ceea ce ar fi putut conduce la multe și inutile pierderi de vieți omenești, prin executarea manevrelor menționate s-a putut preîntâmpina regruparea forțelor ungare în scopul organizării lor în apărarea Budapestei. Obiectiv atins de către forțele române odată cu luarea în stăpânire a liniilor de comunicație, deci, o dată cu tăierea posibilităților de retragere ale trupelor ungare către Budapesta.

Datorită tocmai acțiunilor ferme și bine coordonate ale trupelor române, forțele aflate în retragere sau blocate tactic ale Armatei Roșii ungare s-au văzut puse în situația de a încerca să forțeze condițiile de capitulare. Divizia 1 infanterie ungară, aflată în împrejurimile localității Miskolc, trimisese încă la 2 august ofițeri parlamentari la comandanții Diviziei 16 infanterie și Brigăzii 2

175. Arh. M.A.E., fond 71/1914. E 2, partea a II-a, vol. 192, f. 5.

176. Arh. M.Ap.N., fond Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dos. nr. 480, f. 68.

Roşiori, în timp ce Divizia 4 infanterie ungară îşi trimisese parlamentari la comandantul Diviziei 18 române. La fel procedează şi comandanţii diviziilor 5, 6 şi 7 ungară din sectorul Abony—Cegléd.[178]

Între 30 iulie şi 3 august forţele române care au acţionat în urmărirea trupelor ungare la vest de Tisa, au obţinut serioase succese, în urma cărora se poate aprecia că Armata Roşie ungară a fost aproape în totalitate dezarmată. Diviziile de infanterie ungară capitulaseră sau erau în curs de capitulare, în timp ce Brigada 80 internaţională şi cele 2 brigăzi independente se destrămaseră, resturi din acestea rătăcind spre frontiera cu Cehoslovacia.

Un aspect interesant asupra căruia unii analişti ai fenomenului politic şi militar din Ungaria s-au pronunţat într-un anumit fel,[179] îl constituie efectul demisiei guvernului Garbai —Kun, asupra desfăşurării conflictului militar ungaro-român. Se apreciază că noul guvern, cel condus de Peidl, ar fi fost preferat de Antanta şi că din acel moment forţele române ar fi trebuit să înceteze ostilităţile, întrucât, oricum, se aflau la vest de Tisa şi, apoi, practic, nu s-ar fi justificat acţiunea acestora, din lipsă de adversar.

Nu putem fi de acord cu un asemenea punct de vedere atâta timp cât realitatea concretă demonstra complexitatea situaţiei politice şi militare din Ungaria, faptul că Armata Roşie ungară ajunsese să nu mai fie comandată de un organism central, acţionând mai mult la întâmplare şi după ordinele unor comandanţi care reuşiseră să rămână la comandă, în timp ce multe alte unităţi părăsiseră frontul sau deveniseră inoperative ca urmare a dezertărilor.

Practic abia la 3 august, şi nici atunci în totalitate, se poate aprecia că Armata Roşie ungară a fost destrămată. Şi apoi, nu armata română fusese cea care procedase la atac, în iulie, ci tocmai armata bolşevică ungară. Conform regulilor războiului, comandamentul român n-ar mai fi putut accepta compromisuri, mai ales cu un adversar

177. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 462; vezi şi Ioan Ţepelea, Campania armatei române din 1919, în rev. „UNU", nr. 28 din iunie 1992, p. 1 şi 3.

178. Fogarássy László, *op. cit.*, p. 10.

179. *Ibidem*, p. 28.

care în repetate rînduri făcuse dovada adevăratelor sale „intenții". Prin urmare, mi se pare absolut firesc faptul că acțiunea trupelor române a continuat până la ocuparea capitalei, Budapesta.

Dintre operațiile desfășurate de forțele române la vest de Tisa, între 3 iulie și 3 august, merită a fi semnalată acțiunea Brigăzii 4 Roșiori, care în noaptea de 1 spre 2 august a atacat forțele Corpului I Armata ungară de la Cegléd, silindu-le să capituleze, dezarmându-le. Perspectiva ocupării Budapestei de către armata română devenise din acel moment foarte evidentă.[180]

O asemenea perspectivă a întrevăzut-o, cu o clipă mai devreme, poate și pentru a intra în istorie — cum apreciază istoricul român Constantin Kiriței — comandantul Brigăzii 4 Roșiori, generalul Gheorghe Rusescu. Acesta nici n-a stat pe gânduri, riscând chiar și o pedeapsă disciplinară, pentru neexecutare de ordin[181] (marea unitate pe care o comanda ar fi urmat să se deplaseze spre Kecskemét pentru a manevra din spate diviziile 2 și 4 ungare), pornise spre Budapesta cu trei escadroane,[182] și trimițând doar 5 escadroane la efectuarea misiunii ordonate de Comandantul Diviziei 2 cavalerie, în subordinea căreia se afla.

Între Cegléd și Budapesta, în calea generalului Rusescu și însoțitorilor săi au apărut două automobile în care se aflau ofițeri italieni care aparțineau singurei misiuni militare aliate existente în acele momente în capitala Ungariei. Locotenent colonelul Guido Romanelli, șeful Misiunii italiene la Budapesta, avea asupra sa un document semnat chiar de el însuși, și adresat Comandamentului cavaleriei române, în care se spunea: „Prin radiogramă și curier special am rugat ieri seară pe E.S. generalul Franchet d'Esperey de a suspenda orice ostilitate împotriva armatei ungare. Pentru a nu face și mai grea situația politică la Budapesta vă rog a cere instrucțiuni Cartierului General al armatei dumneavoastră, înainte de a înainta la Cegléd".[183]

---

180. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 180.

181. Constantin Kiriței, *op. cit.*, vol. 2, p. 464.

182. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 122.

183. Guido Romanelli, Nell, *Ungaria di Béla Kun e durante l'occupazione militare rumena*, Undine, 1964; cf. Arhivelor Ministe-

Generalul Rusescu n-a avut nimic de obiectat[184] însă a explicat diplomaților italieni că „decizia" într-o atare situație este de competența eșalonului superior (acesta fiind Comandamentul Diviziei 2 cavalerie — n.n.), ordonând unui ofițer din subordine să-i conducă pe aceștia, pe căi ocolitoare (!),[185] la cei în măsură să dispună. În dimineața zilei următoare, pe 3 august, generalul român, în fruntea micului său detasament (trei escadroane din Regimentul 6 Roșiori, trei grupuri de mitraliere și o secție de două tunuri), dând dovadă de mult sânge rece și intuind bine starea de spirit din capitala Ungariei, și-a continuat marșul spre Budapesta.

Inainte de intrarea în oraș, la Pestszentlőrinc, grupul de apărare a Budapestei, speriat, s-a împrăștiat din proprie inițiativă, lăsând pe teren 300 de arme și patru tunuri.[186] Nici delegația noului guvern instalat la cârma Ungariei, care s-a prezentat, în întâmpinare, la intrarea în oraș a românilor, n-a reușit să-l deturneze pe generalul Rusescu de la misiunea la care singur se angajase. Argumentele demnitarilor unguri privind „situația disperată" în care se afla capitala, lipsa de loialitate a trupelor, faptul că „revoluția putea izbucni în orice clipă",[187] nu numai că nu l-au impresionat pe Rusescu, ci dimpotrivă, l-au determinat să fie și mai hotărât în realizarea obiectivelor misiunii sale. De față cu emisarii noului guvern a dat ordin artileriei sale „de a se așeza în baterie cu ținta asupra capitalei ungare".[188] Mai mult, generalul

---

rului Apărării Naționale, fond Microfilme, rola P II.5.161, c. 820—822.

184. Guvernul român a luat atitudine față de o asemenea inițiativă venită din partea unei misiuni aliate; peste câteva zile Brătianu a comunicat șefului Marelui Cartier General român că „Delegația noastră la Conferința din Paris ne-a informat ieri seară, 5 august, că domnul Clemenceau a indicat că nici domnul colonel Romanelli și nici vreo altă misiune militară aliată nu ar avea căderea de a vorbi în numele Conferinței Aliaților". În consecință, generalul Prezan va ordona Comandamentului român din Budapesta să nu discute probleme de asemenea natură cu nici o misiune aliată, dacă ele nu aveau împuternicire scrisă, care să fie recunoscută de guvernul român.

185. Guido Romanelli, *op. cit.*, p. 123.

186. *Ibidem*, p. 124.

187. *Ibidem*.

188. *Ibidem*; vezi și D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 288.

român s-a oferit să-i însoţească pe emisarii unguri (luând cu el doar un însoţitor) la guvern, pentru a putea discuta la concret situaţia.

Impresia pe care generalul Rusescu a lăsat-o în faţa membrilor guvernului ungar, la şedinţa la care acesta a asistat, a fost una excelentă pentru modul în care această activitate a avut loc. Prudent până la exces, temător până la frică şi lipsit de orice curaj, premierul ungar Peidl Gyula şi toţi membrii guvernului său, s-au silit să îndeplinească condiţiile puse de generalul român. Una dintre aceste condiţii cerea ca până la o anumită oră trupelor române să li se permită intrarea în oraş, în caz contrar artileria românească urmând a bombarda Budapesta.

Cum noii guvernanţi unguri au acceptat toate condiţiile puse de Rusescu, fapta sa a rămas consemnată ca atare de istorie, pilduitoare fiind tocmai prin curajul de a pune stăpânire pe capitala Ungariei, cu numai trei escadroane.[189] În seara zilei de 3 august 1919, micul detaşament al generalului român s-a instalat în cazarma „Arhiducele Josef", pentru comandant fiind rezervat unul din marile hoteluri din centrul Budapestei, „Dunapalota", unde acesta a ocupat o cameră cu numărul de ordine 100 (plata camerei fiind de 46 coroane pe zi, la care se mai adăuga 2,5 coroane pentru cafeaua cu lapte de la dejun).[190]

A doua zi, pe 4 august 1919, au intrat în Budapesta trupele Diviziei 1 Vânători,[191] punând stăpânire pe oraş şi pregătind intrarea altor trupe române în condiţii de siguranţă deplină. La ora 18, în aceeaşi zi, Comandantul Trupelor române din Transilvania, generalul Gheorghe Mărdărescu, a primit, pe Bulevardul Andrássy, defilarea unui detaşament român cuprinzând: Regimentul 4 Vânători, un divizion din Regimentul 23 Artilerie şi un divizion din Regimentul 6 Roşiori.

Descriind momentul defilării trupelor române, în memoriile sale, generalul Gheorghe D. Mărdărescu, nota: „Ţinuta ofiţerilor şi a trupei era impunătoare, trupele au fost primite de public cu linişte, încredere şi cu simpa-

---

189. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 183.

190. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 124—125; vezi şi Ioan Popoleţ, *Campania armatei române din 1919*, în rev. „UNU", nr. din iunie 1992, p. 1 şi 3.

191. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 465.

tie".[192] Aceeaşi părere, aparţinând însă însărcinatului cu afaceri al Marii Britanii la Bucureşti, Frank Rattigan, se regăseşte într-un raport din 6 august către Foreigh Office, unde se notează: „Sunt informat că trupele române la intrarea în Budapesta au fost primite, dacă nu cu entuziasm, în orice caz cu o aparentă satisfacţie de populaţia ungară".[193]

Un comunicat oficial al Marelui Cartier General român din august preciza, de asemenea, că: „Au fost împresurate şi Diviziile a 2-a şi a 4-a maghiare. Se continuă cu dezarmarea diviziilor care au capitulat şi a unităţilor răzleţe. Ieri, 4 august, ora 16, Budapesta a fost ocupată de trupele noastre. Populaţia a primit armata română cu linişte, încredere pe alocuri cu manifestări de bucurie. Un detaşament alcătuit din infanterie, artilerie şi cavalerie a defilat în mijlocul oraşului în faţa Comandamentului Trupelor din Transilvania şi a unui imens public".[194]

Referitor la intrarea grosului forţelor armatei române în Budapesta, istoriografia maghiară notează că la 4 august „trupele române au apărut aproape concomitent pe străzile Rákóczi, Baross şi Üllői. În frunte mergeau peste tot gornişti pe cai, urmaţi de cavalerie, pe urmă coloana lungă a căruţelor".[195] În jurul orelor 21 trupele române au fost plasate în cazărmi şi şcoli, pe străzi rămânând să execute serviciu de siguranţă patrulele româneşti.

Revenind asupra momentului intrării trupelor române în Budapesta, credem necesar să precizăm că acesta s-a produs pe 3 august, cu ocazia unei iniţiative personale a comandamentului Brigăzii 4 Roşiori generalul Rusescu, dar că ulterior acţiunea acestuia deşi penetrantă, curajoasă şi reuşită a fost trecută în plan secundar de către chiar generalul Mărdărescu, care a considerat-o ca un act de indisciplină, sancţionând-o ca atare. În memoriile sale, fostul comandant al Comandamentului Trupelor din Transilvania, nici măcar nu aminteşte despre acţiunea din 3 august a generalului Rusescu. O acţiune despre care,

---

192. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu. *op. cit.*, p. 158.

193. Documents on British Foregh Policy. I, vol. 6. Londra, 1985, p. 129.

194. Marele Cartier General, Secţia II Informaţii, „Buletin de informaţiuni" nr. 59 din 5 august 1919.

195. Fogarassy László, *op. cit.*, p. 40.

evident, s-au făcut şi se mai fac încă aprecieri elogioase, întrucât ea a fost de o mare îndrăzneală, de un mare curaj, de fapt, a fost rodul unei intuiţii şi iniţiative de excepţie, în urma căruia guvernanţii unguri au fost puşi în faţa unui fapt împlinit.

Chiar dacă în istoriografia ungară[196] multe din aspectele legate de intrarea armatei române în Budapesta sunt prezentate fără accente pe acţiunea întreprinsă de generalul Rusescu, de care se aminteşte doar, credem că merită a fi aduse în discuţie însemnările aparţinând unuia dintre cei mai activi membrii ai Legaţiei române din Budapesta, Iuliu Mezei Câmpeanu, care a asistat la evenimentele din august 1919 petrecute în capitala ungară. Acesta a scris că „în urma unor controverse ce s-au ivit cu privire la data ocupării Budapestei, ca unul care am fost de faţă în acele zile memorabile, având şi o misiune oficială, ţin de datoria mea să precizez că Budapesta a fost ocupată iniţial de domnul general Rusescu şi roşiorii săi. Reproduc şi o notă de plată a Hotelului Dunapalota care lămureşte că generalul Rusescu a dormit în noaptea de 3/4 august la susnumitul hotel în camera 100. Această bravură s-a comunicat presei întregii lumi, dar numele generalului a fost greşit transmis ca Rudescu".[197]

Acelaşi diplomat român descrie cu lux de amănunte şi împrejurările intrării generalului Rusescu în Budapesta, faptul că însuşi „întrunirea în Consiliu a guvernului maghiar" s-a făcut la cererea generalului român (Un fapt „scăpat" şi de istoriografia ungară). Când membrii guvernului au obiectat că şedinţa nu poate începe fiindcă n-a sosit colonelul Romanelli, generalul Rusescu a deschis chiar el şedinţa, care a durat până la ora 18,30 în final guvernul consimţind ca armata română să ocupe capitala ungară.[198] Mai mult, chiar în seara aceleiaşi zile, de 3 august după ora 19, generalul român a privit defilarea trupelor din subordine la intrarea acestora în Budapesta,[199] cartierul general al Brigăzii 4 Roşiori instalându-se la Hotel Ritz, unde a fost arborat drapelul românesc, în timp ce trupa a fost instalată în cazărmile „Arhi-

196. *Ibidem*, p. 40—41.
197. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 184.
198. *Ibidem*, p. 183.
199. *Ibidem*.

ducele Josef" („Lenin", pe timpul guvernării bolşevice) şi „Franz Ferdinand", din centrul oraşului.[200]

Faptul că ani de-a rândul ocuparea Budapestei, la 3 august 1919, a fost comemorată de Societatea „Apărătorii patriei", al cărei preşedinte era generalul Traian Moşoiu, a pecetluit pentru totdeauna bravura generalului Gheorghe Rusescu. Chiar dacă acesta n-a fost propus pentru decorare de către superiorii săi, cum s-ar fi cuvenit, dealtfel, întrucât în opinia generalului Mărdărescu, o asemenea faptă era rezultatul unui act de indisciplină, generalul Rusescu şi-a înscris numele la loc de frunte în ultima mare şi onorantă campanie militară purtată de armata română în primul război mondial.

Revenind şi asupra momentelor premergătoare intrării armatei române în Budapesta, precizăm că, de pildă, pentru ziua de 4 august, Comandamentul Trupelor române din Transilvania hotărâse prelungirea de către forţele proprii a controlului deplin asupra spaţiului dintre Tisa şi Dunăre, procedând la o nouă grupare a forţelor din subordine. Misiunea de a curăţa în totalitate teritoriul între râul Tisa şi fluviul Dunăre a revenit Grupului generalului Holban, cu brigăzile 2, 3 şi 5 Roşiori din Divizia 2 Cavalerie, diviziile 1 şi 2 infanterie, limitele între care acestea urmau să opereze fiind, la sud, calea ferată Cegléd—Budapesta şi, la nord graniţa cehoslovaco—ungară.[201] O misiune similară, dar pentru partea sudică a spaţiului dintre Tisa şi Dunăre, delimitată la nord de calea ferată Cegléd—Budapesta şi la sud de frontul franco—sârb, a fost ordonată Grupului general Moşoiu, care avea în compunere diviziile 1 şi 6 infanterie şi Brigada 4 Roşiori.

Prin concepţie şi execuţie, aceste ultime mari operaţii ale armatei române pe teritoriul Ungariei, în cadrul cărora cavaleriei i-a revenit misiunea de a învălui Budapesta spre vest, întrerupând căile de comunicaţii din zonă,[202] a făcut posibilă intrarea în capitala Ungariei, a armatei române, soarta conflictului militar româno—ungar fiind definitiv tranşată în favoarea României, Guvernator al Budapestei a fost numit generalul Ştefan Holban.

---

200. *Ibidem.*

201. Arhivele M.Ap.N., fond 948/52, dos. nr. 162 A, f. 2.

202. *Ibidem.*

Contraofensiva armatei române ca răspuns la ofensiva Armatei Roşii ungare, declanşată în noaptea de 19 spre 20 aprilie se executase fără pauze operative, având un ritm mediu de înaintare de circa 18 km pe zi, aspect care a pus forţele ungare în imposibilitatea de a-şi mai organiza apărarea pe linia Tisei, sau pe căile de acces spre Budapesta. Scurta şi doar aparenta întrerupere a acţiunilor contraofensive ale armatei române, consemnată odată cu atingerea aliniamentului râului Tisa, a constituit, de fapt, tot o continuare a ostilităţilor, dar în condiţiile când podurile peste râu fuseseră distruse, când trebuiau căutate soluţii tehnice şi tactice pentru ca unităţile româneşti să acceadă fără pierderi pe malul drept în vederea urmăririi unui adversar debusolat de forţa contraofensivei române şi dornic în primul rând de a se salva pe sine. Timpul scurs din momentul luării în stăpânire a malului stâng al Tisei şi până când primele forţe române au trecut pe malul drept, reuşind să ocupe şi să dezvolte primul cap de pod, a fost utilizat în modul cel mai judicios, atât pentru regrupare şi ajustarea trupelor cât şi pentru pregătirea unor acţiuni specifice de inducere în eroare a adversarului asupra intenţiilor reale ale forţelor române.

Operaţiile desfăşurate de armata română pe teritoriul ungar au continuat şi după intrarea acesteia în Budapesta. Acţiunile de capitulare şi dezarmare a unor grupuri răzleţe ale Armatei Roşii ungare s-au înregistrat îndeosebi în regiunile păduroase şi muntoase dinspre frontiera cu Cehoslovacia. De asemenea, în cursul zilei de 5 august, capul de pod de la vest de Budapesta a fost lărgit până la 8—10 km, ulterior, după circa două săptămâni ajungându-se până la 35—40 km, adică până la localităţile Győr şi Veszprém.

În ultima parte a acţiunilor ofensive ale armatei române, s-au predat acesteia 6 divizii, cu un efectiv de 1 235 ofiţeri şi peste 40 000 soldaţi, fiind capturate 350 de tunuri de diferite calibre, 332 nitraliere, 50 000 arme individuale, precum şi importante cantităţi de muniţii şi material de război.[203] Nici armata română n-a fost însă scutită de pierderi. Dimpotrivă, ele au fost chiar deosebit de mari, ajungându-se la 123 ofiţeri, 6 434 soldaţi morţi,

---

203. Generalul Gheorghe D. Mărdărescu, *op. cit.*, p. 160—161.

răniți și dispăruți în perioada 20 iulie 18 august 1919.[204] Pierderile înregistrate de armata română în campania din anul 1919 s-au cifrat la 188 ofițeri și 11 478 soldați, dintre care 69 ofițeri și 3 556 soldați au pierit pe câmpul de luptă.[205]

Evenimentele politice și militare din primele zile ale lunii august din Ungaria și, îndeosebi, din capitala Ungariei, au avut o desfășurare atât de rapidă, încât, este greu de interpretat astăzi cine și cât a avut mai multă dreptate în ceea ce privește comportamentul adoptat. Un lucru însă este cert: românii, care au dus la bun sfârșit o campanie în contul Aliaților după ce la începutul lunii mai fuseseră frustrați de la posibilitatea de a pune capăt bolșevismului în această parte a Europei, prin obligarea armatei române să nu depășească linia Tisei, aveau dreptul, ca orice aliat, să trateze direct cu ungurii eventualele despăgubiri de război, calculate, firește, la nivelul disputei angajate de cele două părți în perioada 16 aprilie – 3 august 1919.

Dacă n-a fost așa, acest lucru se datorează, evident, faptului că în concepția Aliaților (mai bine zis a reprezentanților acestora la Conferința de Pace de la Paris), acțiunea militară a României din 1919 a fost socotită, în primul rând, avantajoasă pentru România, care și-a văzut împlinite hotărârile luate la Adunarea de la Alba Iulia, din Dec. 1918, și, doar în al doilea rând ca a putut fi cotată ca de utilitate pentru interesele Aliaților.

Nu mai readucem în discuție datele inserate chiar în cuprinsul prezentei lucrări, date care probează la modul cel mai evident că efortul politic, diplomatic și mai ales, militar făcut de România în 1919 a reprezentat unica soluție pentru lichidarea bolșevismului în Ungaria, întrucât ne-am repeta ceea ce n-ar fi și revelatoriu pentru subiectul propus. Totuși nici nu putem accepta ideea că demersul nostru istoriografic ar mai putea sta sub semnul intereselor politice, că adevărul istoric, în măsura în care acesta există poate fi de mai multe feluri. Nu de alta, dar confirmarea afirmațiilor noastre referitoare la dimensiunea europeană a campaniei armatei române din anul 1919, s-a făcut atât pe timpul desfășurării acesteia sau imediat

---

204. Arh. M.Ap.N., fond 948/52, dosar nr. 24, f. 134.
205. *Ibidem*, f. 137, 167 și 193.

după încheierea sa, cât şi ulterior când faptele au fost analizate în lumina documentelor din arhive a diverselor surse istorice edite şi inedite existente în statele implicate în desfăşurarea primei mari conflagraţii mondiale şi, mai ales, în conflictul româno—ungar din 1919.

Privind modul cum a fost receptată de opinia publică internaţională victoria armatei române din 1919, confirmată şi prin ocuparea Budapestei la 3 august, facem în continuare câteva sublinieri sub forma unui punctaj de idei. Astfel:

• Intrarea armatei române în Budapesta şi încetarea rezistenţei trupelor ungare marchează sfârşitul operaţiilor militare ale campaniei din 1919 a armatei române;

• Încheierea confruntărilor româno—ungare a lăsat locul unor confruntări de altă natură între cele două ţări, adică economice, sociale şi politice, deosebit de complexe şi dificile, cu profunde implicaţii interne şi internaţionale în viaţa celor două state şi popoare, dar şi pentru raporturile intereuropene;

• Chiar a doua zi după capitularea Ungariei, Consiliul Suprem Aliat de la Paris numea o comisie formată din patru generali (francez, italian, englez şi american), cu misiunea de a reprezenta la Budapesta statele aliate şi asociate în tratativele dintre români şi unguri;

• Guvernul român a desemnat, în calitate de înalt comisar al său în capitala ungară pe fostul ministru plenipotenţial Constantin Diamandy;

• Consiliul Suprem Aliat a informat guvernul de la Bucureşti că fără autorizaţia Conferinţei de Pace de la Paris, nu poate fi încheiat nici un fel de armistiţiu cu partea ungară;[206]

• Acţiunea militară a României împotriva Ungariei s-a bucurat de o largă aprobare a opiniei politice din ţările aliate, comentariile mass-media din aceste ţări fiind pozitive la adresa României şi a armatei sale. De pildă, presa franceză — transmitea din Paris Victor Antonescu, membru al delegaţiei române la Conferinţa de Pace — este unanimă în a face elogiul armatei române pentru intrarea în Budapesta şi recunoaşte marile servicii aduse de armata română aliaţilor şi civilizaţiei;[207]

---

206. Arh. M.A.E., fond 71/1914, E 2, partea I, vol. nr. 182, p. 217.

207. *Idem, fond Paris, vol. nr. 53, f. 429.*

• Legația României din Paris aducea la cunoștința primului ministru român, Ion I. C. Brătianu, la 9 august 1919, că și alte publicații franceze ca „Le Temps", „Figaro", sau „Journal des Débats", făceau elogiul acțiunii militare a României, încheiată prin ocuparea Budapestei, blamând totodată atitudinea incorectă a Conferinței.[208] Peste încă o săptămână, o telegramă sosită pe aceeași adresă din Washington informa că articolele de fond ale celor mai influente publicații nord americane consemnează favorabil ocuparea Budapestei, apărând atitudinea României și criticând, în același timp, poziția unor membri ai delegației S.U.A. la Conferința de Pace, poziție apreciată ca „prea favorabilă" ungurilor și chiar bolșevicilor.[209]

• Știrile despre modul cum a fost receptată acțiunea României din iulie-august 1919, finalizată prin ocuparea de către armata română a Budapestei, parveneau neîncetat și din alte mari capitale ale Europei și lumii. De pildă, Legația României din Londra comunica ministrului de Externe al României că marele cotidian conservator londonez „Morning Post", comenta favorabil faptul că armata română a ocupat capitala Ungariei, reiterând sentimentele de recunoștință pentru serviciile mari aduse cauzei comune a Aliaților.[210]

• Firește, în discuție ar mai putea fi aduse multe alte date care pun în evidență opiniile favorabile României, vizavi de reușita acțiunilor acesteia din lunile iulie-august 1919. Ne rezumăm a consemna doar că o serie de personalități ale vremii au confirmat păreri pozitive la adresa României și a oștirii sale. Regele Ferdinand I, spre exemplu a primit „Vii felicitări pentru frumoasele succese ale armatei române" din partea prințului Roland Bonaparte,[211] iar Ion I. C. Brătianu a fost felicitat la 7 august 1919 de către Paul Deschanel, președintele Comisiei Deputaților a Parlamentului francez, pentru intrarea trupelor române în Budapesta.[212]

• Una din aprecierile pertinente în legătură cu aspectele în discuție, a fost și cea a însărcinatului cu afa-

208. Idem, fond 71/1914, E 2, partea II-a, vol. nr. 52, f. 137.
209. *Idem*, vol. 37, f. 56.
210. Idem, vol. nr. 29, f. 528.
211. Idem, fond Paris, vol. nr. 444, partea II-a, nepaginat
212. Idem, vol. nr. 53, f. 425.

ceri al Marii Britanii la București Frank Ratzigan, care într-un raport către șeful diplomației britanice, arăta, la doar câteva zile după ocuparea Budapestei de către armata română că: „Probabil nici un om rezonabil n-ar mai susține acum că acțiunea de a rezista atacului temerar îndreptat contra ei (României — n.n.) de unguri, înfrângerea și urmărirea resturilor inamicului bătut până la Budapesta n-au fost justificate".[213]

Coincidența a făcut ca în aceeași zi, de 3 august 1919, când generalul Rusescu în fruntea roșiorilor săi intra în Budapesta, la Timișoara, oraș românesc aflat într-o zonă în care, prin prevederile Convenției militare de la Belgrad, intraseră trupele aliate (inițial cele sârbești ulterior cele franceze) că între ostașii detașamentului 19 infanterie românesc și două baterii din Regimentul 42 obuziere, sub comanda colonelului Virgil Economu.

Prin intrarea armatei române în Timișoara, ca urmare a retragerii armatei franceze[214], se consfințea reintrarea marelui oraș în circuitul economic și social-politic al statului unitar național român, în conformitate cu hotărârea Marii Adunări de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918, hotărâre ce va căpăta consacrarea internațională prin Tratatul de la Trianon. Cei circa 100 000 de oameni, se preciza într-o telegramă a Comandamentului Trupelor din Transilvania către Marele Cartier General, adunați din întreg Banatul în frunte cu prefectul de Timiș, dr. Aurel Cosma, „au făcut trupelor române o primire entuziastă".[215]

---

213. Documents on British Forein Policy, I, vol. nr. 16, p. 280.
214. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p.
215. Ioan Munteanu, Vasile M. Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire, 1918*, Reșița, 1922, Doc. nr. 11; Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fond Microfilme, rola P II.1.26434, c. 274.

CAPITOLUL IV

ARMATA ROMÂNĂ ÎN UNGARIA PERIOADA DE OCUPAȚIE

Primele zile ale prezenței trupelor române în capitala Ungariei au trezit în rândul locuitorilor acesteia stări de spirit contradictorii. În timp ce o mare parte a populației trăia satisfacția și mulțumirea de a fi scăpat de partizanii politici ai lui Kun Béla, de regimul dictatorial bolșevic al extremei stângi, având totuși teamă de eventualele persecuții și acte de răzbunare din partea armatei române, o altă parte a populației, mult mai restrânsă, care sprijinise pe față guvernul sovietelor, urmărea cu maximă îngrijorare desfășurarea evenimentelor, așteptându-se la eventualele represalii din partea ocupanților. Foarte curând, temerile și îngrijorarea amblor categorii de populație ale Budapestei aveau să fie spulberate tocmai de comportarea umană, civilizată și plină de solicitudine a militarilor români. Trupele române prezente în Ungaria și la Budapesta, după 3—4 august 1919, nu numai că nu s-au dedat la acte de represiuni sau răzbunare inutile, dar s-au implicat fără nici un fel de rezervă în efortul de redresare a vieții economice a societății ungare.

Elocventă pentru redarea spiritului care a guvernat comportamentul militarilor armatei române în perioada de ocupație (patru luni de conviețuire pașnică cu populația din capitala Ungariei și din celelalte zone în care au fost prezente trupele române), rămâne aprecierea din 6 august 1919 a lui Alexandru Vaida Voevod, membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris, potrivit căreia „ungurii sunt inamicii noștri de ieri, sunt învinșii de astăzi și vrem ca ei să fie prietenii noștri de mâine".[1]

---

1. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 93.

Obiectivele pur militare care justificau prezența armatei române în Ungaria, ca dealtfel și linia de conduită în raport cu populația din teritoriul vremelnic ocupat, au fost precizate cu claritate imediat după terminarea ostilităților, în proclamațiile date de Comandamentul Trupelor din Transilvania, de către comandantul acestuia, generalul Gheorghe D. Mărdărescu. Chiar în ziua de 5 august 1919, deci a treia zi după intrarea armatei române în Budapesta, și a doua zi după defilarea militarilor români pe bulevardul Andrássy (cea mai frumoasă arteră de comunicație a capitalei ungare), când o mulțime imensă a sărbătorit prezența la Budapesta a armatei române, care „o scăpase de Béla Kun și bolșevicii săi", ovaționând îndelung și strigând „să trăiască salvatorii noștri!"[2] generalul Gheorghe Mărdărescu, devenit și comandant suprem al trupelor române de ocupație, anunța printr-o proclamație populația capitalei ungare că: „1) Armata română nu face război locuitorilor, ci armatelor care au atacat-o. 2) Soldatul român garantează liniștea, avutul și viața cetățenilor".[3] Locuitorilor Budapestei li se cerea să păstreze ordinea, să respecte legile țării, ceea ce însemna că trupele române nu aveau în intenție a se amesteca în viața politică a Ungariei învinse.

Într-un document intitulat „Dispoziții luate de Comandamentul român în vederea administrării și aprovizionării trupelor și populației în zona ocupată între Dunăre și Tisa" (datat din luna august 1919), se preciza că teritoriul menționat a fost împărțit în *zone de divizii*, ale căror sarcini erau: menținerea ordinii, continuarea dezarmării resturilor din Armata Roșie ungară, precum și a populației civile, asigurarea bunului mers al administrației teritoriului ocupat (autoritatea locală fiind sprijinită în acest sens), reglementarea aprovizionării populației și în special a acelor centre unde lipsa de alimente era mare. Privitor la realizarea cerințelor menționate în documentul la care ne referim, facem precizarea că pentru menținerea ordinii erau organizate patrule, inspecții și

2. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 189.

3. Colecția ordonanțelor date de Comandantul Trupelor din Transilvania, Sibiu, 1920, p. 75.

dislocări de unităţi, că dezarmarea se executa prin detaşamente mixte voluntare, trimise de ficcare divizie în zona în care îi fusese rezervată, că administrarea teritoriului, deşi era lăsată în întregime în grija organelor locale, se făcea totuşi sub controlul autorităţilor militare române, că folosirea telefonului şi a telegrafului a fost permisă numai autorităţilor civile şi că circulaţia pe calea ferată a fost reluată aproape normal[4].

Aducem în discuţie şi un aspect, după părerea noastră insuficient exploatat, în clarificarea comportamentului dovedit de armata română pe timpul ocupaţiei asupra capitalei şi a unei părţi însemnate a teritoriului Ungariei, şi anume faptul că preluând puterea asupra sa, din proprie iniţiativă, misiunea de a aproviziona cu alimente populaţia Budapestei, Comandamentul militar român a cedat administraţiei maghiare toate depozitele capturate, şi care figurau ca proprietate a statului maghiar, iar din depozitele proprii de subzistenţă destinate armatei române de ocupaţie a cedat circa jumătate pentru hrănirea populaţiei Budapestei. Numai forţele de sub comanda generalului Moşoiu (din sud) trimiteau zilnic la Budapesta în jur de 30 vagoane de grâu şi 10 vagoane cu legume, în timp ce din stocul armatei române, un important număr de cai (care deveniseră improprii serviciului), cu fost cedaţi pentru a fi tăiaţi în abatoare şi a se putea asigura hrana populaţiei[5].

Marile dificultăţi cu care se confrunta populaţia Ungariei în ceea ce priveşte aprovizionarea cu alimente şi combustibil, ca urmare a distrugerilor provocate de război, precum şi a slabei organizări a vieţii economice, mai ales a transporturilor, nu au scăpat preocupărilor Comandantului trupelor române de ocupaţie. La puţin timp, doar câteva zile după ocuparea Budapestei de către armata română, într-o proclamaţie către populaţie, după ce se preciza că acesteia îi este străin orice spirit de răzbunare[6], acţiunea militară de ocupaţie fiind determinată de provocările Armatei Roşii ungare, se informa că au

---

4. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2 (1918), vol. nr. 191, f. 112.

5. *Ibidem.*

6. Colecţia ordonanţelor date de Comandantul Trupelor din Transilvania, Sibiu, 1920, p. 76.

fost luate măsuri energice pentru ca alimentarea orașului să revină la normal. Mai mult, s-a dispus ca transporturile în scopul aprovizionării cu alimente a populației să aibe aceeași prioritate ca și transporturile militare. Doar într-o singură zi, armata română a pus la dispoziția populației Budapestei peste 70 000 rații de pâine a câte 400 gr fiecare, făcându-se tot posibilul ca nimeni să nu sufere[7]. Firește, au fost și situații când străduințele Comandantului trupelor române de a asigura cu alimente nevoile capitalei ungare s-au lovit de lipsa de organizare a autorităților locale[8], ceea ce nu i-a împiedicat însă pe militarii români să organizeze în continuare trenuri alimentare, sau să permită libertatea de navigație pe Dunăre tuturor bastimentelor care transportau alimente în oraș.

Prin urmare, autoritățile militare române de ocupație nu numai că nu au consumat și așa puținele produse alimentare aflate în depozite sau pe piața ungară, aspect ce ar fi creat mari probleme și o înfometare cu grave consecințe a populației, dar au dispus permanente eforturi pentru redresarea grabnică a situației aprovizionării atât la Budapesta cât și în alte orașe și localități din zonele aflate sub controlul trupelor române. Față de situația dezastruoasă a aprovizionării cu alimente, existentă în momentul intrării în Budapesta a armatei române, doar după o săptămână lucrurile aveau să se îmbunătățească simțitor, tocmai datorită intervenției ferme a autorităților militare române.

Este interesant de urmărit, în această privință, documentul-sinteză întocmit de Biroul Operațiilor din Marele Cartier General al armatei Române, referitor la situația existentă la 4 august și, în continuare, la măsurile luate de Comandamentul trupelor române de ocupație. De pildă, în document se consemna că în momentul intrării armatei române în Budapesta serviciul de aprovizionare era complet dezorganizat, alimentele nu erau în mod rațional repartizate pe comitete (în unele regiuni existau „prisosuri", iar în altele „lipsuri"), lipsurile cele mai mari erau în ce privește alimentele, grânele și zarzavaturile, nu erau alimente necesare bolnavilor în spitale și

7. *Ibidem.*
8. *Ibidem*, p. 77.

sanatorii, o parte din alimente fuseseră ascunse de trupele lui Béla Kun, transporturile pe calea ferată erau dezorganizate, cu vagoane insuficiente, iar importul și exportul statului ungar erau ca inexistente.

Printre măsurile luate de autoritățile militare române în scopul îndreptării situației, în document se aminteau autorizarea de liberă circulație în Ungaria a agenților oficiali din Serviciul aprovizionării al guvernului ungar; distribuirea a 50 000 kg carne congelată, 20 000 kg carne de vițel și 10 vagoane cu grăsime; punerea la dispoziția Ministerului de Alimentare ungar a 60 000 porci (pentru a se tăia 300 pe zi, în scopul aprovizionării cu carne a capitalei); aducerea din zone de la est de Tisa a 10 000 vagoane cu cartofi ș.a.m.d. În atenția autorităților militare române au fost de asemenea, spitalele și sanatoriile, către care au fost dirijate alimentele din depozitele fostei Armate Roșii. De asemenea, în scopul revigorării transporturilor, au fost înființate 4 trenuri zilnice care cărau alimente și alte provizii, bucurându-se de un regim de prioritate, inclusiv față de transporturile militare[9].

Evidențierea modului în care a procedat armata română în cele patru luni cât s-a aflat pe teritoriul Ungariei, după înfrângerea Armatei Roșii ungare și ocuparea Budapestei, ar putea continua. Datele aduse în discuție sunt însă, credem, suficiente pentru a concluda că acțiunile umanitare ale forțelor române de ocupație în sprijinul populației ungare au fost de o evidență indubitabilă. De altfel, mărturiile de recunoștință din partea acesteia, ca și aprecierile opiniei publice din Ungaria și a celei internaționale, au fost numeroase. Chiar și o sumară trecere în revistă a unora din aceste mărturii ar fi mai mult decât relevantă pentru comportarea demnă și ținută morală a armatei române în perioada la care ne referim.

Un proces-verbal datat din 20 august 1919 și semnat de inspectorul poliției, Kovács Aladár și căpitanul N. Marinescu, comandantul unei subunități din Regimentul 1 Infanterie română (aflat în cazarma din strada Üllöi) atestă că unitatea română a distribuit zilnic „prânzuri peste 400 (patru sute) copii flămânzi și persoane neputincioase (...) Această alimentare acoperindu-se din rația ostașilor români, până când se va dispune de alimntele

9. Documents on British Foreign Policy I, vol. nr. 16, p. 280.

necesare. Același document[10] evidenția și că mâncarea este pe deplin corespunzătoare, atât sub aspectul condițiilor de igienă, cât și sub cel al cantității, în viitorul apropiat prevăzându-se a fi distribuită inclusiv cina[11].

Dintre numeroasele exemple în care a fost exprimată mulțumirea populației maghiare pentru atitudinea umanitară a ostașilor români, merită a fi semnalată, cel puțin scrisoarea primarului orașului Budapesta, dr. Bódy Tivadar, adresată comandantului Regimentului 5 Roșiori, în care se arată că „... exprim mulțumirea deosebită că arătați atâta bunătate către copiii cei săraci din oraș, fiindcă și vremea este grea, populația săracă a capitalei suferă foarte mult, în timp ce conducătorii, cu toată străduința lor, nu sunt în stare a ajuta cu ceva la îndreptarea unei atari situații". Sunt făcute trimiteri la festivitatea organizată de unitatea română, la care au fost invitați o mulțime de copii săraci[12]. La fel, din noianul de articole apărute în presa budapestană, exprimând aceleași aprecieri elogioase față de ajutoarele date de către armata română populației ungare înfometate, ne oprim doar la două care ni se par mai mult decât elocvente. Astfel, la 27 septembrie 1919, ziarul „Magyar Polgár" scrie: „Consiliul comunal al comunei Rákospalota își exprimă din nou mulțumirile lui către comandantul Diviziei 7 române pentru că zilnic împarte gratuit hrană la 250 copii săraci și acelei comune și, de asemenea, la 15 membri ai gărzii naționale, înlesnindu-se greaua problemă a alimentării[13]. La rândul său, „Nemzeti Újság", într-un articol ce avea ca titlu *„Întorsătură senzațională în problema alimentării"* aprecia demersurile întreprinse de comandantul român, care, în momentele cele mai critice, „cu o râvnă ce merită toată lauda și cu un umanism nobil", a venit în ajutorul capitalei, sprijinându-i pe conducătorii acesteia în procurarea cerealelor necesare aprovizionării, inclusiv din teritoriile de la est de Tisa[14]. De

---

10. Ioan Munteanu, Vasile M. Zaberca, Mariana Sârbu, *op. cit.*, doc. nr. 11.
11. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 274.
12. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 189.
13. Colecția ordonanțelor..., p. 75.
14. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2, (1919), vol. nr. 191, f. 112.

menţionat este şi faptul că asemenea aprecieri apăreau nu numai în publicaţiile de limbă maghiară, ci şi în altele, tipărite în alte limbi. Aşa, de pildă, publicaţia maghiară de limbă germană, „Neues Politischen Volksblatt" (din 11 octombrie 1919) consemna interesul manifestat de Comandamentul român faţă de copiii săraci, precizând că „de câteva zile soldaţii români împart mâncăruri calde copiilor săraci din Budapesta". Articolul care făcea asemenea referiri era însoţit şi de o fotografie reprezentând o secvenţă de la „împărţirea hranei de către ostaşii români"[15].

Măsurile luate de Comandamentul trupelor române de ocupaţie în vederea îmbunătăţirii aprovizionării cu alimente, au fost apreciate şi în presa din alte ţări, unele fiind prezentate prin preluarea informaţiilor difuzate de chiar presa maghiară. La 29 octombrie 1919, publicaţia orădeană „Nagyváradi Friss Újság" publica ştirea că generalul Mărdărescu a dat ordin telefonic Comisiei Militare Supreme din Debreţin să trimită imediat o mie de vagoane de grâu la Budapesta. Se mai informa despre faptul că tratativele duse de conducătorii din Budapesta cu generalul Mărdărescu s-au extins în toate direcţiile, că există perspective ca după acel transport să urmeze şi altele[16].

Dacă atitudinea armatei române, care, firesţe, era într-o misiune de ocupaţie, a fost una de ajutorare, de sprijin, de înţelegere a greutăţilor prin care trecea Ungaria, după încheierea ostilităţilor, rămâne de neînţeles puternica ofensivă declarată, chiar în aceeaşi perioadă de forţele politice revanşarde maghiare. Propaganda negativă la adresa României şi a armatei sale, desfăşurată de asemenea forţe, a reuşit uneori să deruteze unele personalităţi influente, civile şi militare, care îşi exprimau indignarea faţă de comportarea nesupusă a guvernului român în relaţiile cu misiunea aliată de la Budapesta. Ilustrativă este în acest sens şi comunicarea lui Ion I. C. Brătianu către Nicolae Mişu, reprezentantul României la Conferinţa de Pace de la Paris, în care arătând că primise din partea lui Clemenceanu, simultan pentru comunicări într-un ton crescendo de ostilitate din partea Conferinţei,

15. *Ibidem.*
16. Colecţia Ordonanţelor ..., p. 76.

care luase de bune informațiile tendențioase transmise de dușmanii României din Ungaria și Austria. El sublinia în final că „Eu înțeleg să fiu la Pesta colaboratorul Aliaților și să nu fiu tratat nici ca inamic, nici ca învins"[17].

De fapt, noi credem că și în ultima etapă, cea a încheierii conflictului militar cu Ungaria, de restabilire a ordinii social politice în această țară și de supraveghere a acestor aspecte de către armata română de ocupație, Puterile Aliate au făcut abstracție de realitatea situației, de „lecțiile" anterioare care fuseseră *strivite* de Kun Béla și guvernul său. Numai așa se poate explica aplecarea urechii la informațiile tendențioase despre prezența armatei române la Budapesta. Șeful Legației române din Londra cerea, la 1 septembrie 1919, președintelui Consiliului de Miniștri de la București, permisiunea de a se dezminți formal știrile false publicate în capitala britanică și la Paris, de pildă, pe tema unei așa-zise ocupări a părții din Banat cedate Serbiei, precum și a unei iminente ofensive române împotriva sârbilor, ori pur și simplu cele referitoare la „jafurile și devastările sistematice" pe care armata română le-ar practica în Ungaria[18].

Deși după încheierea ostilităților între România și Ungaria se impune în mod firesc ca Ungaria să fie dezarmată și pusă în imposibilitate de a mai declanșa noi acțiuni agresive împotriva României, proiectul convenției de armistițiu propus în acest sens de partea română a fost respins. Se prevedea ca din materialele și tehnica de luptă rezultate în urma dezarmării — armament de infanterie și artilerie de diferite calibre, muniție, echipament, proviziI, mijloace de transport etc. — să fie transformate în folosul armatei române cantitățile necesare dotării complete a două divizii de infanterie. În proiect se mai stipula și returnarea tuturor materialelor jefuite de armata ungară pe timpul retragerii acesteia la vest de Tisa[19]. Era de mare stringență pentru refacerea economiei românești recuperarea materialului rulant ridicat de ocupanții germani și austro-unguri din România — material estimat la 1 800 de locomotive, 4 100 vagoane de călători, 40 000

17. *Ibidem.*

18. *Ibidem*, p. 77.

19. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol IV, p. 400—402.

vagoane marfă (acoperite, descoperite și tip cisternă). Dar nici măcar o asemenea clauză a convenției de armistițiu n-a fost acceptată, considerându-se că cele solicitate de partea română făceau parte din fondul general de reparații de război ce urma a fi împărțite între aliați.

Firește, nu poate fi trecut sub tăcere nici faptul că o mare parte din arhivele Academiei Române și Ligii Culturale din București fuseseră sustrase de trupele austro-ungare și germane și duse la Budapesta, ca la începutul lunii septembrie să fie descoperite în pivnițele Palatului Regal din Budapesta. Generalul Holban, dispusese însă ca evacuarea lăzilor cu documente să se facă în prezența reprezentanților Comisiei Interaliate de la Budapesta și, desigur, ai autorităților ungare[20].

În pofida faptului că cererile românești aveau în vedere, în mare măsură, aspecte ce priveau rezultatele conflictului direct româno-ungar, la care Aliații fusesră prezenți numai în postură de asistenți, că într-un asemenea caz, în mod normal, ar fi trebuit să primeze cerințele, propunerile, obiecțiile părților ce fuseseră în dispută. Conferința de Pace a refuzat României dreptul de a încheia singură armistițiul cu Ungaria, ignorând pagubele imense suferite de partea română în anii 1916—1918, precum și cele din cursul anului 1919.

Cât privește știrile false care circulau în Europa, lansate de cercurile șovine ungare, prin care armata română era prezentată într-o lumină cât mai nefavorabilă, acestea n-au reușit să-și atingă scopul decât în mică măsură, întrucât numeroase publicații ale vremii au luat atitudine, prezentând adevărata realitate privind comportamentul armatei române. Ziarul grec „E stis", care apărea la Atena, în numărul din 13 august 1919, combătând știrea apărută într-o altă gazetă despre pretinsele atrocități săvârșite de români, scria printre altele, că „Armata românească nu numai că are o conduită exemplară, dar ca a fost primită cu entuziasm în Ungaria ca o armată eliberatoare[21].

Trebuie adusă în discuție încă o chestiune, mult mai elocventă pentru înțelegerea aspectelor cu care se confrunta România după operațiunile sale armata (provo-

---

20. Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 3/1919, f. 23.

21. Ibidem.

cate, desigur) din vara anului 1919, şi care au condus la destrămarea regimului bolşevic de la Budapesta, la înlăturarea unui bastion bolşevic instalat aproape în centrul Europei, spre neliniştea tuturor statelor europene şi în primul rând a Marilor Aliaţi. Este vorba de atitudinea vădit ostilă faţă de România a unor diplomaţi americani şi britanici, atitudine care apărea de neînţeles, dat fiind faptul că oamenii politici avizaţi aveau totuşi o percepţie clară a realităţii. Nu poate fi vorba, desigur, de compasiunea cercurilor financiare occidentale sau a celor de peste Ocean faţă de Ungaria, a cărei populaţie aderase doar în urmă cu câteva luni la programul comunistului Kun Béla. Cauza o constituia refuzul României de a semna tratatul de pace cu Austria (care, la articolul 60, aducea grave prejudicii independenţei şi suveranităţii statului român), precum şi neacceptarea pretenţiilor aceloraşi cercuri americane de a obţine poziţii cheie în economia românească. În legătură cu această problemă Ion I. C. Brătianu declarase, la 31 august 1919, că, deoarece România a refuzat să pună la dispoziţie petrolul său, S.U.A. obligă Conferinţa de Pace să-i umilească pe români, protejându-i în schimb pe unguri, fără ca asemenea acţiuni să poată fi justificate cu realitatea faptelor[22].

Atitudinea ostilă României, manifestată îndeosebi de Statele Unite la Conferinţa de Pace, a fost evidentă şi în cadrul comisiei interaliate de la Budapesta, care cerea imperativ ca armata română, care „înfometează" populaţia Ungariei, să se supună ordinelor Aliaţilor. Pionul principal al unei astfel de atitudini era, nimeni altul, decât reprezentantul Statelor Unite, generalul H. H. Bandholtz, cel care pe tot timpul misiunii sale la Budapesta a avut o atitudine disprețuitoare la adresa României şi armatei sale, atitudine de care au şi profitat din plin cercurile extremiste şi şovine ungare. De altfel, vizavi de atitudinea generalului american, pot fi aduse în discuţie şi opiniile acestuia cunoscute prin publicarea jurnalului său (este adevărat, fără ca acesta să-şi fi dat şi consimţământul), de către editorul profesionist Kruger, „un reuşit exemplar revizionist[23], cum l-a caracterizat genera-

22. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2 partea a II-a, vol. nr. 48, f. 256.

23. *Ibidem.*

lui Gheorghe D. Mărdărescu. Falsificând adevărul, din dorința de a fi pe placul prietenilor unguri, generalul Bandholtz s-a dovedit nesincer și față de camarazii săi din cadrul Misiunii militare interaliate, pe care, în repetate rânduri, i-a ridiculizat și insultat în jurnalul său. Firește, deși publicat fără consimțământul autorului (după moartea acestuia), jurnalul nu reprezintă — în opinia lui Gheorghe Mărdărescu — decât o mostră de neadevăr și o ofensă adusă bunului simț și onoarei militare de către un ins urcat pe cele mai înalte trepte ale unei ierarhii militare „de care s-a dovedit nedemn"[24]. Redăm doar una din însemnările din acest jurnal, care evidențiază, credem, pe deplin, cele afirmate. Generalul Bandholtz consemnează, de pildă, la data de 11 august 1919, că generalul român Holban s-a sinucis deoarece ar fi fost pus sub anchetă de către guvernul român[25], când în realitate acesta (numit guvernator al Budapestei pe timpul prezenței armatei române în capitala Ungariei) n-a fost niciodată pus sub anchetă, iar după ce a părăsit Ungaria a îndeplinit funcția de Ministru de război și, apoi, comandant al Corpului 2 Armată (din capitală), iar după ce a demisionat din armată a fost ales în repetate rânduri ca deputat[26]. Netemeinicia unor astfel de date a fost aspru sancționată de generalul Mărdărescu, care arăta că „Generalul Holban, mare proprietar, trăiește și astăzi[!] și face astfel cea mai bună dovadă „a falsurilor grosolane din jurnalul la care ne referim[27].

Revenind la atitudinea Conferinței de Pace față de România, menționăm faptul că în pofida unor puncte de vedere potrivnice României, exprimate de cei ce făceau jocul înverșunaților șovini maghiari, numeroase personalități politice și militare, diplomatice, au blamat poziția obstrucționistă a unor delegați în lucrările forumului de pace european. De pildă, în ședința din 4 septem-

---

24. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 453.

25. Colonel dr. V. Alexandrescu, *Istoria împotriva adevărurilor istoriei*, în „Revista română de istorie militară" nr. 3/1985, p. 60.

26. *1918. Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. IV, p. 458.

27. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2, partea a II-a, vol. 58, f. 163.

brie 1919 a Camerei franceze, deputatul Franklin Bouillon a vorbit în termeni călduroşi despre România, considerând că Franţa a pierdut măsura când a brutalizat această naţiune (România — n.n.).[28] Rezultatul acestor aprecieri a fost că în două rânduri membrii Camerei au aplaudat, strigând „Viva la Roumanie!"[29]. De asemenea, mai menţionăm şi faptul că în ziua de 7 septembrie 1919, de la Legaţia României din Londra, se primea ştirea despre un miting ce avusese loc la Midlesbrough, sub auspiciile lui „British Empire Union", în finalul căruia s-a adoptat o moţiune (propusă de către căpitanul Parsons), în care se menţiona că mitingul celor 3 000 de soldaţi exprimă admiraţia fără margini faţă de viteaza Românie care a reuşit să facă şi ceea ce aliaţii nu reuşiseră[30]. Era vorba, desigur, de faptul că efortul militar concret în disputa cu Armata Roşie a lui Kun Béla, inclusiv dispariţia fenomenului bolşevic din Ungaria, se datora în exclusivitate României. Motiv pentru care se aprecia în moţiune — a „negocia cu România prin ultimatumuri, prin ameninţări, este pe cât de aspru pe atât de nedrept politic"[31].

Încercând să scuze, într-un fel, atitudinea ţării sale şi a reprezentanţilor ei în organismele internaţionale, privitor la România, secretarul general al Departamentului de stat al S.U.A., într-o convorbire cu însărcinatul cu afeceri al României N. H. Lahovari, exprima doleanţa ca guvernul de la Bucureşti să nu acorde prea multă importanţă în legătură cu trimişii de la Budapesta ai Puterilor Aliate, care nu reprezintă vederile guvernelor lor[32].

Firesţe, o asemenea modalitate de a trata probleme cu caracter politic foarte grav era doar la îndemâna marilor puteri, în cazul de faţă S.U.A., ea dovedind fără putinţă de tăgadă, că poziţia, rolul şi contribuţia aliaţilor mici nu contau prea mult atunci când în joc erau interesele Marilor Aliaţi. Interesant este însă faptul că reprezentanţii misiunilor interaliate de la Budapesta (engleză şi americană, îndeosebi), nu făceau nici măcar efor-

28. Documents on Vritish Foreign Policy, I, vol. 6, p. 280.

29. Arhivele Statului Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 2/1922, f. 467—469.

30. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1919, partea a II-a, vol. 192, f. 19.

31. Idem, fond 71/1914, E 2, partea a II-a, vol. 58, f. 163.

32. *Ibidem*, vol. 37, f. 57.

tul de a reda cu exactitate situaţia din Ungaria, ca să nu mai vorbim despre rolul jucat de armata română, de reprezentanţii guvernului român la Budapesta, pe timpul cât capitala şi o parte din teritoriul acestei ţări s-a aflat sub ocupaţia vremelnică românească.

Imediat după înlăturarea guvernului Peild, şi înlocuirea acestuia cu guvernul monarhist al lui Friedrich István, în capitala Ungariei aveau să se petreacă evenimente grave, pentru curmarea cărora meritul a revenit intervenţiei promte a guvernatorului militar, generalul Ştefan Holban. Prin asemenea evenimente se încerca discreditarea armatei române, care n-ar fi fost în măsură să menţină ordinea[33]. Pe 7 august 1919, de pildă, chiar poliţia maghiară concurase la producerea unui asemenea eveniment. Cetăţeni unguri, pregătiţi din timp, cu ajutorul poliţiei, au pus la cale o răzbunare pe evrei. Au fost oprite toate mijloacele de transport, legitimaţi toţi călătorii, iar cei care erau evrei, erau bătuţi până la sânge[34]. Cum în rândul populaţiei a fost răspândită ştirea că progromul a fost aranjat din ordinea armatei române şi că în acea seară situaţia se va repeta[35], generalul Holban l-a convocat de urgenţă pe prefectul poliţiei, Máttysvzky, pe care l-a făcut răspunzător de cele întâmplate (chiar prefectul recunoscuse că rezultaseră 10 morţi şi peste 100 de răniţi), punându-i în vedere că, dacă nu este capabil să menţină ordinea în Budapesta, va adopta măsura înlocuirii sale cu un ofiţer român, întrucât atât timp cât armata română este prezentă, „nu tolerează prigoniri pe chestiune confesională"[36]. Începând din acel moment, a fost stabilită regula ca după ora 20, zilnic, să funcţioneze patrule româneşti cărora să li se ataşeze şi câte un gardian de poliţie[37].

Aspecte ca cele menţionate nu au fost semnalate de către reprezentanţii Puterilor Aliate din motive lesne de înţeles, deşi ele constituie o elocventă carte de vizită, pentru modul cum şi-a onorat misiunea în Ungaria armata română, în cele 4 luni cât a durat starea de ocupaţie.

---

33. Iuliu Mezei Câmpeanu, *op. cit.*, p. 194.
34. *Ibidem.*
35. *Ibidem*, p. 195.
36. *Ibidem.*
37. *Ibidem*, p. 196.

Nici măsurile în total contrast cu nevoia de liniște a populației ungare luate de guvernul Friedrich n-au fost sesizate și „au scăpat" reprezentanților Marilor Puteri. Doar atunci când asemenea măsuri erau motivate ca fiind din ordinul armatei române de ocupație — cum se încerca răspândirea de zvonuri la Budapesta — ele serveau drept argumente pentru tragerea la răspundere a României.

Din ordinul guvernului, poliția maghiară aresta zilnic nu numai pe membrii de familie ai foștilor comisari, ci și pe alții, care n-aveau nici o legătură cu fostul regim comunist. Mai mult, asemenea arestări, erau justificate ca venind tot din ordinul armatei române de ocupație. A fost nevoie de instituirea unei comisii de cercetare a acestor fapte și publicarea rezultatelor acesteia în „Budapesti Közlöny" (Monitorul Oficial), pentru ca populația să se liniștească. O situație gravă a fost creată și de încercarea guvernanților unguri de a decreta starea de asediu (în ziua de 19 august) prin răspândirea de afișe cu conținutul unui decret al guvernului maghiar, semnat de Ministrul Justiției, Balogh György, și prim-procurorul de pe lângă Curtea de Casație și Justiție Maghiară, Vári Albert. Cazul fiind adus la cunoștința generalului Holban, a fost ordonată arestarea semnatarilor și trimiterea lor în fața Curții Marțiale, în pofida intervențiilor guvernului maghiar.

Credem util să aducem în discuție și un aspect ce privește reorganizarea instituției militare ungare, după căderea regimului bolșevic și dezorganizarea completă a armatei sale. Aceasta deoarece au circulat zvonuri privitoare la sprijinul pe care l-ar fi avut Miklós Horthy pentru a ajunge la comanda armatei ungare. În această privință trebuie recunoscut că cercurile politice și militare românești au răspuns prompt și favorabil cerințelor Misiunii Militare Interaliate de la Budapesta, acordând sprijin considerabil pentru reînființarea și reorganizarea jandarmeriei și armatei naționale ungare[38], dar în ceea ce-l privește pe Miklós Horthy și armata sa de la Seghedin, în zona de ocupație franceză, lucrurile se lămuresc de la sine. Armata română n-avea cum să fie implicată într-o zonă în care responsabilitatea cădea în seama altor aliați.

38. Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fond 948/52, dosar 162, f. 86.

Aceasta pe de o parte. Iar pe de altă parte, responsabilităţile din zona sa de ocupaţie, care nu erau deloc puţine, nu ar fi putut crea loc şi pentru o cooperare în alte zone, indiferent de scopurile acesteia. De altfel, reprezentantul României la Budapesta, Constantin Diamandy, primise informaţii sigure că armata ungară reorganizată sub comanda amiralului Miklós Horthy dispunea de un material de război considerabil (arme, tunuri, muniţii), material care fusese ascuns în regiunea neocupată din vestul Ungariei[39]. Tot Diamandy va nota, după circa doi ani, că armata română nu numai că nu l-a ajutat pe Horthy, dar în rândul multor ofiţeri din Comandamentul Trupelor din Transilvania existau presupuneri, în perioada la care ne referim, că Horthy va aduce dictatura, o dictatură cu tendinţa de restabilire a monarhiei[40].

Datele şi informaţiile prezentate în cuprinsul acestei lucrări constituie un temei serios în a subscrie părerii că prezenţa armatei române pe teritoriul Ungariei a fost efectul politicii nefaste a cercurilor conducătoare de la Budapesta, care au ignorat cu bună ştiinţă realitatea unei Europe aflate în radicală schimbare în urma victoriei Antantei în primul război mondial. Seduşi de propriile lor orgolii şi tendinţe ultranaţionaliste, guvernanţii unguri au decis ca armele să vorbească, recurgând la provocări succesive care au condus, în cele din urmă, la situaţia dezastruoasă a Ungariei şi a armatei sale de la începutul lunii august 1919, situaţie pentru care, totuşi, soluţia salvatoare a fost prezenţa armatei române la Budapesta şi într-o mare parte a teritoriului ungar. *Deşi a fost vorba de o ocupaţie militară pur şi simplu, se poate conchide prin proba documentelor (multe prezentate deja), că a fost vorba de o altfel de ocupaţie.* Adică, revenind la cuvintele lui Alexandru Vaida Voevod, *de o ocupaţie în primul rând gândită în sens constructiv, într-un sens în care învinsul de ieri era de dorit în postura prietenului de mâine.*

Cât priveşte revenirea armatei române în ţară, operaţia s-a bucurat de o intensă activitate de pregătire, în-

---

39. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2, (1919) vol. 192, f. 15.

40. Idem, fond 71/1922, E 2, vol. 152, f. 18.

clusiv pe plan diplomatic. Era normal să fie așa, întrucât operațiunea era unică în istoria militară românească de până atunci. Ea trebuie începută și realizată în funcție de stadiul refacerii vieții politice și militare din Ungaria, pentru a putea fi preîntâmpinate erorile și mai ales surprizele. Surprize care n-au lipsit nici pe timpul cât armata română se afla în misiune de ocupație în Ungaria. Cu atât mai mult în momentul retragerii ei era necesară prevenirea acestora, pentru ca în urmă să nu rămână o situație explozivă, generatoare de instabilitate politică și militară.

Problemele legate de operația retragerii armatei române, deși foarte numeroase și deloc ușoare, au fost în cele din urmă rezolvate, începând cu predarea localităților, inclusiv a capitalei, a orașelor mari, în mâna autorităților centrale sau locale (acele prerogative care fuseseră în competența organelor militare românești pe durata ocupației), stabilirea unor măsuri de siguranță a marșului, cu respectarea spațiului despărțitor dintre trupele române și cele ungare, care urmau să-și ocupe locuri de dispunere ș.a. O asemenea activitate a fost susținută și în plan diplomatic, reprezentanții guvernului român la Conferința de Pace, Victor Antonescu și Alexandru Vaida Voevod, contactându-i pe generalul H. H. Bertholot și Stephen Pichon și consultându-i în permanență referitor la retragerea cât mai rapidă a trupelor române de pe teritoriul Ungariei[41]. Deși ideea necesității retragerii a fost acceptată, reprezentanții Franței și-au exprimat îngrijorarea ca nu cumva să se procedeze la o acțiune precipitată, care ar putea conduce la o nenorocire[42], dacă ar avea loc înainte ca forțele de ordine ungare să aibă capacitatea de a fi stăpâne pe situație.

Privind mărimea armatei naționale ungare și a efectivelor sale pentru menținerea ordinii în Ungaria, România își prezentase poziția în cadrul ședințe'or Misiunii Militare Interaliate de la Budapesta (la începutul lunii septembrie 1919), când se stabilise de comun acord ca totalul forțelor ungare ce urmau să se organizeze nu putea depăși 3 divizii de infanterie (cu un efectiv de 17 100 oameni și 36 de tunuri), o brigadă de cavalerie (1 000 de oameni

41. Idem, fond 71/1914, E 2 (1919), vol. 153, p. 25.
42. *Ibidem.*

și 4 tunuri), cărora li se adăugau trupele pentru menținerea ordinii (jandarmeria, poliția și garda de frontieră — estimate până la 10 500 oameni[43]).

Cum reorganizarea armatei și a forțelor de ordine ungare era aproape gata la începutul lunii noiembrie 1919 (cele 5 grupuri — Szombathely, Kaposvár, Székesfehérvár, Siófok și Szeged — erau aproape constituite, doar ultimele două nu încheiaseră în totalitate această operațiune). Existând deja certitudinea că forțele ungare nou constituite erau capabile să asigure ordinea și liniștea în teritoriile ce urmau să fie evacuate de armata română, Comandamentul Trupelor din Transilvania a convenit împreună cu Consiliul Dirigent de la Sibiu și cu Înaltul comisar al guvernului român la Budapesta, ca operațiunea de retragere a armatei române din Ungaria să înceapă la 7 noiembrie și ca să se desfășoare în două etape[44]: *prima*, considerată o *etapă premergătoare*, în care trebuiau trecute la est de Tisa toate materialele aflate asupra trupelor (excepție făcând cele necesare trupelor operative) și bolnavii aflați în infirmerii și spitale. Tot în această etapă urmau a fi transportate în România ultimele unități din compunerea diviziilor 6 și 7 infanterie și din brigăzile 11 și 12 Artilerie. Pentru inducerea în eroare asupra momentului real al retragerii grosului forțelor române, au fost prevăzute unele mișcări de trupe, asigurându-se o bună securitate a operațiilor din prima etapă a evacuării; *a doua etapă — retragerea propriu-zisă* a armatei române — desfășurată între 13 și 23 noiembrie, a început cu mutarea punctului de comandă al Comandamentului Trupelor din Transilvania de la Budapesta la Oradea și, respectiv, prin evacuarea Budapestei, acțiune desfășurată în deplină ordine, în seara zilei de 16 noiembrie, când orașul a fost predat către Misiunea Militară Interaliată și autoritățile ungare. Predarea s-a făcut pe bază de proces-verbal, întocmit în trei exemplare (unul pentru partea română, altul pentru organele locale ungare și al treilea exemplar, pentru reprezentantul Misiunii Militare Interaliate).

Până în seara zilei de 18 noiembrie forțele române

---

43. Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fond. *Microfilme*, rola P II.2.2193, c. 371.

44. Idem, rola P II.2.2198, c. 478.

reuşiseră să atingă linia Miskolc, Füzesabony, Erdőtelek, Cegléd, Nagykörös, Kecskemét, Kiskunmajsa, iar în dimineaţa următoare primele unităţi au şi trecut la est de Tisa prin punctele special amenajate la Szolnok şi Tokaj. Ultima mare unitate română care a trecut Tisa a fost Divizia 2 Vânători (pe 20 noiembrie), care a asigurat semicircular pe malul vestic al râului o centură de siguranţă, sub protecţia căreia operaţia de trecere a unităţilor române să se desfăşoare în siguranţă.

Odată încheiată această operaţiune prin Ordinul nr. 34/25 noiembrie 1919, s-a dispus o nouă împărţire a teritoriului de la est de Tisa, acesta fiind organizat pe trei zone: 1) *Zona grupului Tisa*, care era cuprinsă între râul Tisa şi limitele de vest ale (judeţelor) Satu Mare, Bihor şi Arad. Grupul din această zonă avea punctul de comandă la Oradea, fiind compus din diviziile 20 şi 21 Infanterie, la comanda sa aflându-se generalul Traian Moşoiu. Evident grupul avea misiunea de supraveghere şi acoperire a Tisei. Spre deosebire de operaţia de acoperire executată de armata română după ofensiva din aprilie 1919, de această dată misiunea de acoperire realizată doar de grupul generalului Moşoiu capătă un caracter mult mai formal. Asta ţinându-se seamă de pericolul redus pe care-l reprezenta armata ungară, dar şi de faptul că atât Ungaria, cât şi România erau în aşteptarea reglementărilor Conferinţei de Pace în ceea ce priveşte frontiera dintre ele. 2) *Zona de supraveghere a Corpului 6 Armată* (comandant general Nicolae Petală), unde erau dispuse diviziile 16 şi 17 Infanterie şi Regimentul de Vânători de Munte de la Bistriţa. Postul de comandă al acestor forţe se afla la Cluj, ele având misiunea de a menţine ordinea şi siguranţa, acoperind spaţiul ce se întindea la răsărit de linia de demarcaţie între localităţile Satu Mare, la nord, şi Gyula, la sud. 3) *Zona de supraveghere a Corpului 7 Armată* (comandat de general Ioan Boeriu) cuprindea teritoriile în care se aflau dispuse diviziile 18 şi 19 Infanterie, întinzându-se spre est de la linia de demarcaţie „Clemenceau" între Gyula, la nord şi aliniamentul Mureşului şi al Carpaţilor Meridionali, la sud. Postul de comandă al acestui grup de forţe a fost stabilit la Sibiu.

În ce priveşte diviziile 1 şi 2 Vânători, Divizia 1 Cavalerie, regimentele 1 şi 2 Artilerie Munte, ori Grupul 5

Aviație și companiile de pontonieri fluviali, aceste forțe se aflau în subordinea nemijlocită a Comandamentului Trupelor din Transilvania.

Situația militară a României, după dislocarea forțelor retrase de la vest de Tisa, în cele trei zone nominalizate, nu era însă suficient de clară, chiar dacă din punct de vedere operativ-strategic ea era corespunzătoare stadiului reglementărilor internaționale pentru această zonă a Europei.

În legătură cu o asemenea situație, Marele Cartier General român a trimis Ministerului de Externe, încă de la 23 noiembrie 1919, o adresă însoțită de două hărți, ca argumentare asupra — necesității menținerii forțelor române pe râul Tisa până în momentul când Ungaria va semna și ratifica tratatul de pace „care i se va impune[45]. Cu aceeași ocazie se accentua asupra avantajelor oferite de un obstacol natural de talia râului Tisa, în cazul unui eventual atac inamic, cât și asupra dezavantajelor mutării imediate a liniei de despărțire (frontiera provizorie) pe linia de demarcație „Clemenceau". Oricum, chiar în cazul că reprezentanții Puterilor Aliate și Asociate ar fi cerut guvernului român mutarea imediată a trupelor dincolo de linia menționată, se arată în aceeași notă, o asemenea operație nu s-ar fi putut executa mai devreme de două luni, fie din cauza timpului, a distanței (rezervele trebuind a fi deplasate de pe râul Tisa, în zonele Dej, Cluj sau Alba Iulia), a naturii terenului și a lipsei depozitelor în lungul liniilor de comunicație. În același document se făcea și aprecierea, de altfel pertinentă, dacă avem în vedere precedentele existente că ar fi neapărat necesar să se obțină din partea Conferinței de la Paris că trupele ungare să nu treacă la est de Tisa, până după încheierea păcii[46].

Organizarea pe cele trei zone de operații, după trecerea armatei române la est de râul Tisa, a rămas operativă până la începutul lunii februarie 1920, când Marele Cartier General român a emis Ordinul nr. 6 718 referitor la revenirea în totalitate a armatei române pe teritoriul românesc. Comandamentul Trupelor române din Tran-

45. Idem, fond 71/1914, E 2 (1919), vol. 153, p. 89.

46. Idem, p. 81—82.

silvania a întreprins măsuri concrete, luând legătura cu reprezentanții Misiunii Militare Interaliate de la Budapesta și stabilind, de comun acord, data începerii operației, precum și zonele neutre dintre forțele române și ungare. Ordinul de operații nr. 35 al Comandamentului Trupelor din Transilvania a stabilit apoi în detaliu modul de retragere pe teritoriul românesc a grupului de forțe de pe Tisa[47].

Operația de retragere a forțelor Grupului de supraveghere de pe Tisa, s-a desfășurat fără incidente. Ea a început la 24 februarie 1920, executându-se în patru etape, diviziile 20 și 21 infanterie au început evacuarea zonei pe 24 februarie 1920, sub supravegherea Diviziei 1 Cavalerie. Prima care a terminat regruparea a fost Divizia 20 Infanterie, care a început apoi deplasarea pe calea ferată către garnizoanele de reședință.

În cea de-a doua etapă (începută la 2 martie), Divizia 21 Infanterie a predat orașele Hódmezővásárhely, Szarvas și Mezötúr, operațiunea executându-se sub supravegherea Regimentului 1 Roșiori. Până la 9 martie s-a reușit ca și localitatea Püspökladány să fie predată autorităților ungare. Cea de-a treia etapă, desfășurată între 10 și 16 martie, a coincis, urmare a respectării stricte a graficelor zilnice, cu trecerea sub controlul puterii locale ungare a localităților Kisvárda, Hajdúnánás, Balmazújváros, Hajdúböszörmény, precum și a importantului centru urban Debrețin. Ultima etapă, începută la 17 martie, și încheiată la sfârșitul aceleiași luni, a însemnat, de fapt, trecerea tuturor trupelor române pe teritoriul românesc.

Neîndoielnic, dacă luăm în calcul efectivele pe care armata română le-a angajat pe timpul ocupației în Ungaria (19 august — 4 octombrie 1919), cifrate la 276 611 oameni, din care 7 425 ofițeri și 269 186 militari în termen, precum și sumele destinate acestor efective și cifrate la 382 776 370 lei și 132 843 291 franci, aveam o imagine asupra a ceea ce a însemnat efortul românesc în slujba propriilor interese, dar și în a cauzei Aliaților. Când la 11 noiembrie 1919 generalul Mărdărescu și înaltul comisar al guvernului român Constantin Diamandy adresau populației ungare o ultimă proclamație, înainte de a părăsi Ungaria, ei țineau să precizeze din nou că

47. Idem, fond Microfilme, rola P II.2.2198, c. 496—498.

acțiunea militară a României din iulie—august 1919, nu a fost altceva decât urmarea firească a legitimei apărări și necesității militare la care a fost constrânsă, că orice idee de persecuție sau de revanșă i-a fost complet străină[48].

Starea de spirit care a cuprins populația Ungariei în momentul în care armata română s-a retras, a fost în general, una de teamă, de panică, ea continuând și după ce ultima subunitate a armatei române a trecut în teritoriul aflat la est de linia „Clemenceau". Pericolul instaurării unui regim politic de dreapta, dornic de răzbunări și represalii la adresa populației suspectate de colaborare cu fostul regim bolșevic al lui Kun Béla, era mare. Cel mai mult s-au temut evreii, asupra cărora plana spectrul unor adevărate pogromuri, cum de altfel se și încercase chiar pe timpul prezenței în Ungaria a armatei române. În sarcina acesteia se vroise apoi a se trece răspunderea de către cercurile șovine și revizioniste maghiare. Nu întâmplător evreii din localitatea Kecskemét au trimis chiar o delegație la comandamentul Grupului General Moșoiu cu rugămintea ca, odată cu retragerea armatei române, să fie luați și ei, întrucât nu aveau nici o siguranță că trupele lui Horthy nu-i vor decapita pe toți[49].

De altfel, evenimentele politico-militare ce s-au petrecut în Ungaria după retragerea armatei române, aveau să fie inițial puse în relație directă cu operația retragerii, insinuându-se (de către publiciștii unguri) „rolul" jucat de români în instaurarea regimului horthyst. Asemenea insinuări nu aveau însă nici un temei faptic, ele fiind infirmate prin documente de o valoare incontestabilă. Spre exemplu, chiar la 19 decembrie 1919, M. Boerescu de la Legația română din Londra, îi raporta primului-ministru român că în ședința din 15 decembrie a Camerei Comunelor, șeful executivului britanic, care fusese interpelat de colonelul Hoare, în legătură cu relațiile României cu Aliații, ar fi conchis că România a semnat tratatul și că guvernul român urmează sfatul Consiliului Suprem, retrăgându-și trupele din Ungaria, țară în care intervenția lui Sir George Clerk a reușit să impună un guvern al

48. Colecția ordonanțelor..., p. 81.

49. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1914, E 2 (1919), vol. 192, f. 187.

reprezentanților poporului ungar[50]. Prin urmare, era clarificat astfel faptul că nu armata română, ci intervenția ministrului britanic a adus la cârma Ungariei un guvern de coaliție. Peste câteva luni de la retragerea armatei române puterea în Ungaria a fost preluată de amiralul Horthy, care a devenit și regent al Ungariei, acest lucru nu avea nici cea mai mică legătură cu statul român și armata sa, neexistând nici cea mai mică dovadă că România ar fi simpatizat măcar cu un asemenea curs al evenimentelor politice din capitala ungară.

În pofida faptului că în momentul retragerii armatei române din Ungaria încă nu se întrevedeau condițiile viitorului tratat de pace dintre cele două țări, autoritățile române au rămas ferme pe poziția lor de a respecta întrutotul regimul stabilit de Conferința de Pace prin dispozițiile sale premergătoare încheierii tratatelor. Se făcuse abstracție chiar de faptul că noul conducător al Ungariei, Miklós Horthy, își exprimase crezul său politic, încă din octombrie 1919, într-un „memorandum", ocazie cu care ținuse să precizeze că inamicul numărul 1 al Ungariei este România, de la care ungurii au și cele mai mari pretenții teritoriale și că principalul scop al politicii externe ungare îl constituie rezolvarea problemelor cu România, prin recurgerea la arme[51].

Cum însă spațiul Europei Centrale fusese definitiv clarificat sub raport militar și, în parte, și politic, iar hotărârile definitive, sub forma tratatelor între părțile beligerante erau totuși încă în discuție, era puțin probabil că, în noile condiții ale anului 1920, intențiile lui Horthy Miklós să aibă un cât de mic succes în fața conaționalilor săi. Și aceasta deoarece aceștia erau încercați de politica lui Béla Kun și a succesorilor săi. Mai mult, toate marile puteri mizau pe o Europă Centrală dirijată[52], mai ales Franța, ca urmare a pierderii pieței ruse. Era deci de așteptat ca Ungaria să-și ordoneze mișcările viitoare sub imperativele generale ale intereselor învingătorilor în primul război mondial. Imperative ce se vor regăsi în mare parte chiar în tratatele de pace.

---

50. Idem, fond 71/1914, E 2, partea a II-a, vol. 29, f. 550.
51. Gyula Iuhas, *Hungarian Foreign Policy (1919—1945)*, Budapest, 1965, p. 42.
52. Ormoș Maria, *op. cit.*, p. 7.

Verdictul istoric de la 4 iunie 1920, care a constat în semnarea Tratatului de Pace între Ungaria și Puterile Aliate și Asociate) din partea României tratatul fiind semnat de doctorul Ioan Cantacuzino, ministru de stat, și Nicolae Titulescu, fost ministru) a pus capăt, cel puțin pentru două decenii, conflictului politic și militar între statul român și cel ungar în problema pretențiilor teritoriale. „Ungaria renunță, în ceea ce o privește — se arată în Tratatul de pace de la Trianon, art. 45 — în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de teritoriile Ungariei, așa cum sunt fixate la art. 27, partea a II-a și recunoscute, prin prezentul Tratat sau prin orice alte tratate încheiate în scop de a regla afacerile actuale, ca făcând parte din România[53].

Calea tratatului cu Ungaria fusese netezită de semnarea, la 9 decembrie 1919, de către Serbia și România, a Tratatului cu Austria și a Tratatului minorităților. Este de reținut însă faptul că delimitarea teritoriilor fostei monarhii austro-ungare, teritorii ocupate de armatele aliate, și apoi împărțirea lor la statele moștenitoare, s-a dovedit a fi una din cele mai laborioase și delicate operații, ea punându-i în conflict chiar pe cei ce luptaseră în primul război mondial sub un steag comun: cehii și polonezii, sârbii și italienii, românii și sârbii, ungurii și austriecii. Conflictele dintre aceștia au trebuit aplanate pe rând, cu deosebit tact și înțelegere. În ceea ce-i privește pe români și sârbi, problema delimitării Banatului se rezolvase prin comunicarea frontierelor făcute la 13 iunie 1919, sârbii consimțind cu greutate să părăsească Timișoara, s-o predea, împreună cu o parte a Banatului, francezilor, care ulterior, în iulie au predat-o românilor.

Așadar, acțiunea militară a României împotriva Ungariei, acțiune provocată de aceasta din urmă, a cărei finalitate concretă se va regăsi în Tratatul de la Trianon, a reprezentat fără îndoială una din cele mai strălucite pagini ale istoriei militare românești, fapt semnalat și de mulți istorici străini. Redăm în finalul acestei lucrări doar una din acele păreri, cea aparținând istoricului francez, colonelul Bujac, care într-o lucrare consacrată campa-

53. Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 489.

niilor armatei române între anii 1916—1919, scria cu admirație despre „strălucita campanie" încheiată prin defilarea trupelor române pe „Andrássy Strasse" din Budapesta, punând în evidență că „*sora latină a Franței" nu și-a risipit în zadar sacrificiile consimțite și prelungite până în august 1919, aducând imense sacrificii și cauzei aliaților, realizându-și unitatea* națională prin întemeierea României Mari[54], un stat național unitar și indivizibil, cum avea să fie decis prin prevederile Constituției adoptate și promulgată în 1923.

54. Colonel Bujac, *op. cit.*, p. 64.

CUPRINS

Cuvântul înainte 5

Cap. I. *Situația politică și militară a României în perioada noiembrie 1918 — aprilie 1919* 13

Contextul politic și militar european în momentul reintrării României în primul război mondial 13

Acțiunile politico-diplomatice și militare românești din Regat, din Transilvania și din străinătate (nov. 1918—mart. 1919) 31

Instaurarea la Budapesta, la 21 martie 1919, a regimului de tip bolșevic și iminența conflictului militar dintre România și Ungaria 68

Cap. II. *Ofensiva armatei române din aprilie 1919 și utilitatea realizării acoperirii pe Tisa* 89

Contextul politic și militar în care s-a declanșat ofensiva. Situația celor două armate. Justificarea acțiunii ofensive 89

Acțiunea ofensivă propriu-zisă 102

Utilitatea realizării acoperirii pe râul Tisa 102

Cap. III. *Contraofensiva armatei române și ocuparea Budapestei (iulie—august 1919)* 149

Contextul politic și militar în care s-a produs ofensiva ungară din 1919. Desfășurarea acesteia 149

Contraofensiva română din iulie—august și ocuparea Budapestei 184

Cap. IV. *Armata română în Ungaria. Perioada de ocupație* 221

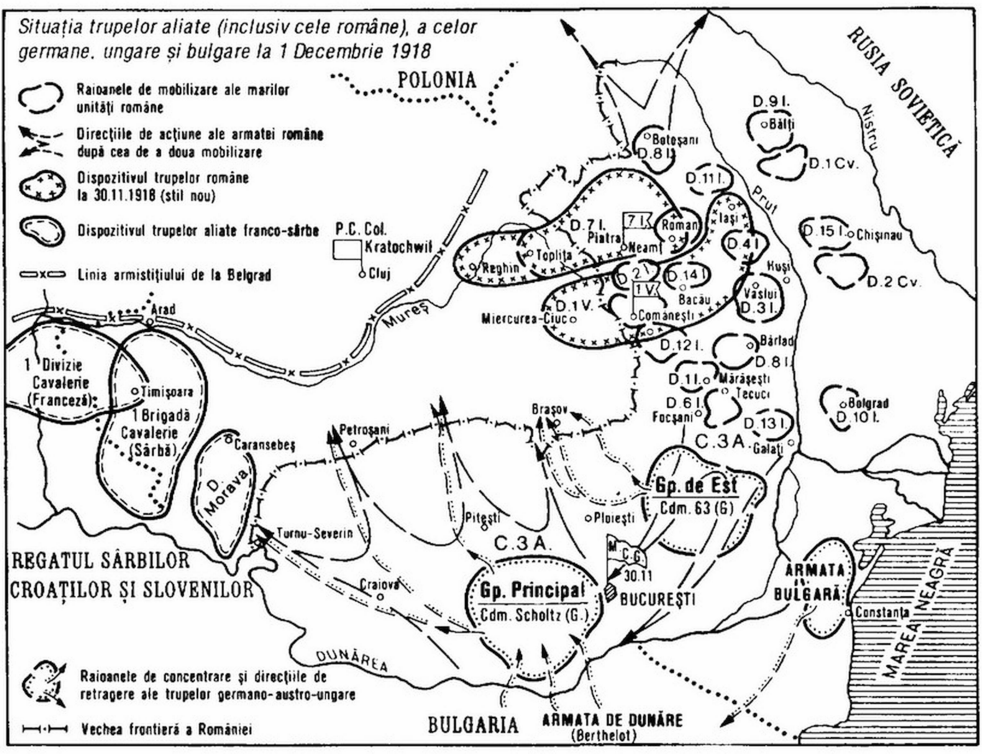
Situația trupelor aliate (inclusiv cele române), a celor germane, ungare și bulgare la 1 Decembrie 1918
Raioanele de mobilizare ale marilor unități române
Direcțiile de acțiune ale armatei române după cea de a doua mobilizare
Dispozitivul trupelor române la 30.11.1918 (stil nou)
Dispozitivul trupelor aliate franco-sârbe
Linia armistițiului de la Belgrad
POLONIA
RUSIA SOVIETICĂ
Nistru
Prut
P.C. Col. Kratochwil
Cluj
Arad
Mureș
1 Divizie Cavalerie (Franceză)
Timișoara
1 Brigadă Cavalerie (Sârbă)
Caransebeș
D. Morava
Petroșani
Brașov
Turnu-Severin
Pitești
Craiova
Ploiești
C.3A.
Gp. de Est
Cdm. 63 (G)
Gp. Principal
Cdm. Scholtz (G.)
30.11
BUCUREȘTI
REGATUL SÂRBILOR CROAȚILOR ȘI SLOVENILOR
DUNĂREA
BULGARIA
ARMATA DE DUNĂRE (Berthelot)
ARMATA BULGARĂ
MAREA NEAGRĂ
Constanța
Botoșani D.8 I.
D.9 I.
Bălți
D.1 Cv.
D.11 I.
D.7 I.
7 K.
Roman
Piatra
Neamț
Iași
D.4 I.
D.15 I.
Chișinău
D.2 Cv.
Toplița
Reghin
D.2
D.14
1 K.
Bacău
Huși
Vaslui
D.3 I.
D.1 V.
Miercurea-Ciuc
Comănești
D.12 I.
Bârlad
D.8 I.
D.11 I.
Mărășești
Tecuci
D.6 I.
Focșani
D.13 I.
Galați
Bolgrad
D.10 I.
Raioanele de concentrare și direcțiile de retragere ale trupelor germano-austro-ungare
Vechea frontieră a României

Înaintarea armatei române până la Tisa (pe o hartă din lucrarea MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE)

Forțele române și ungare la 19 iulie 1919

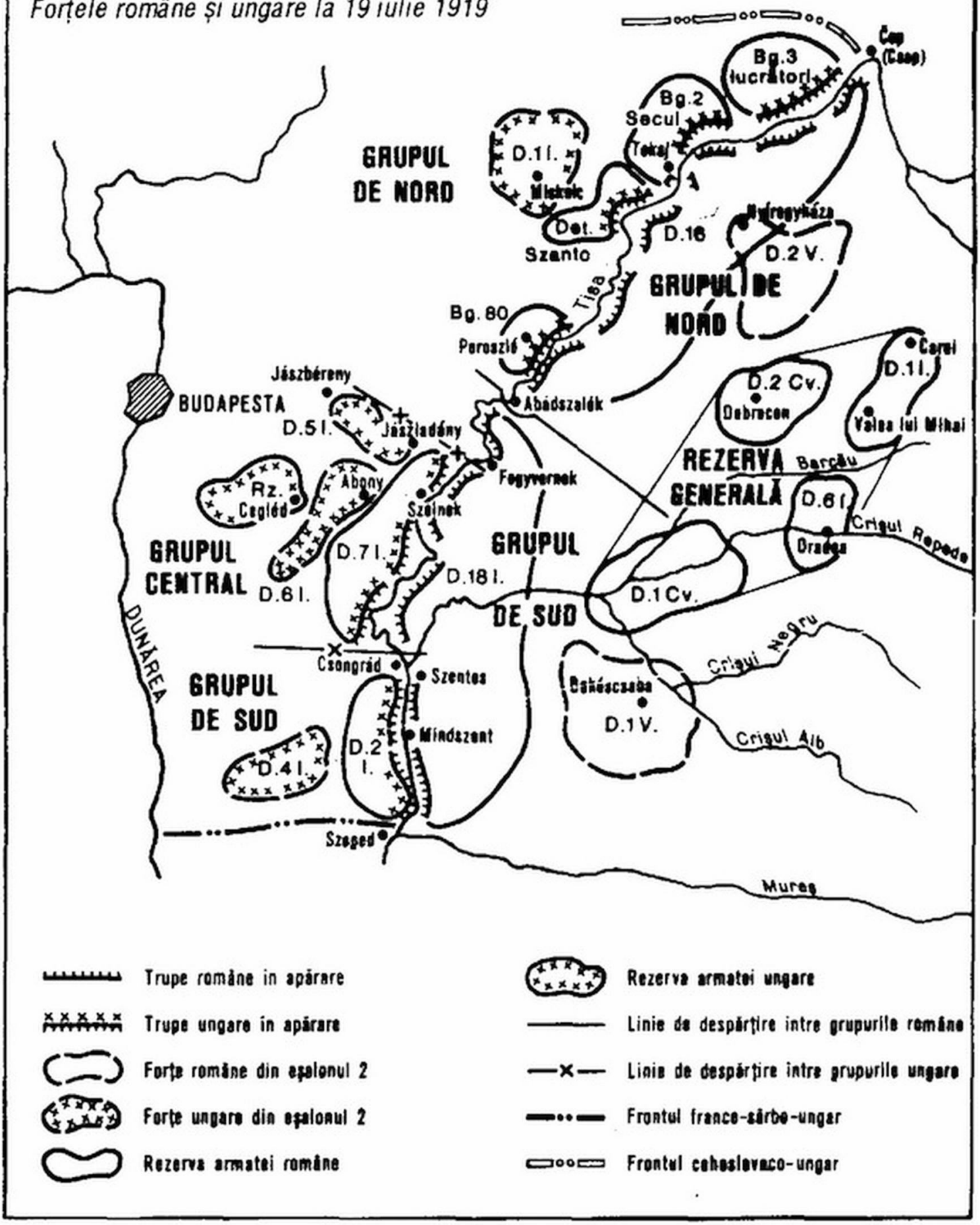

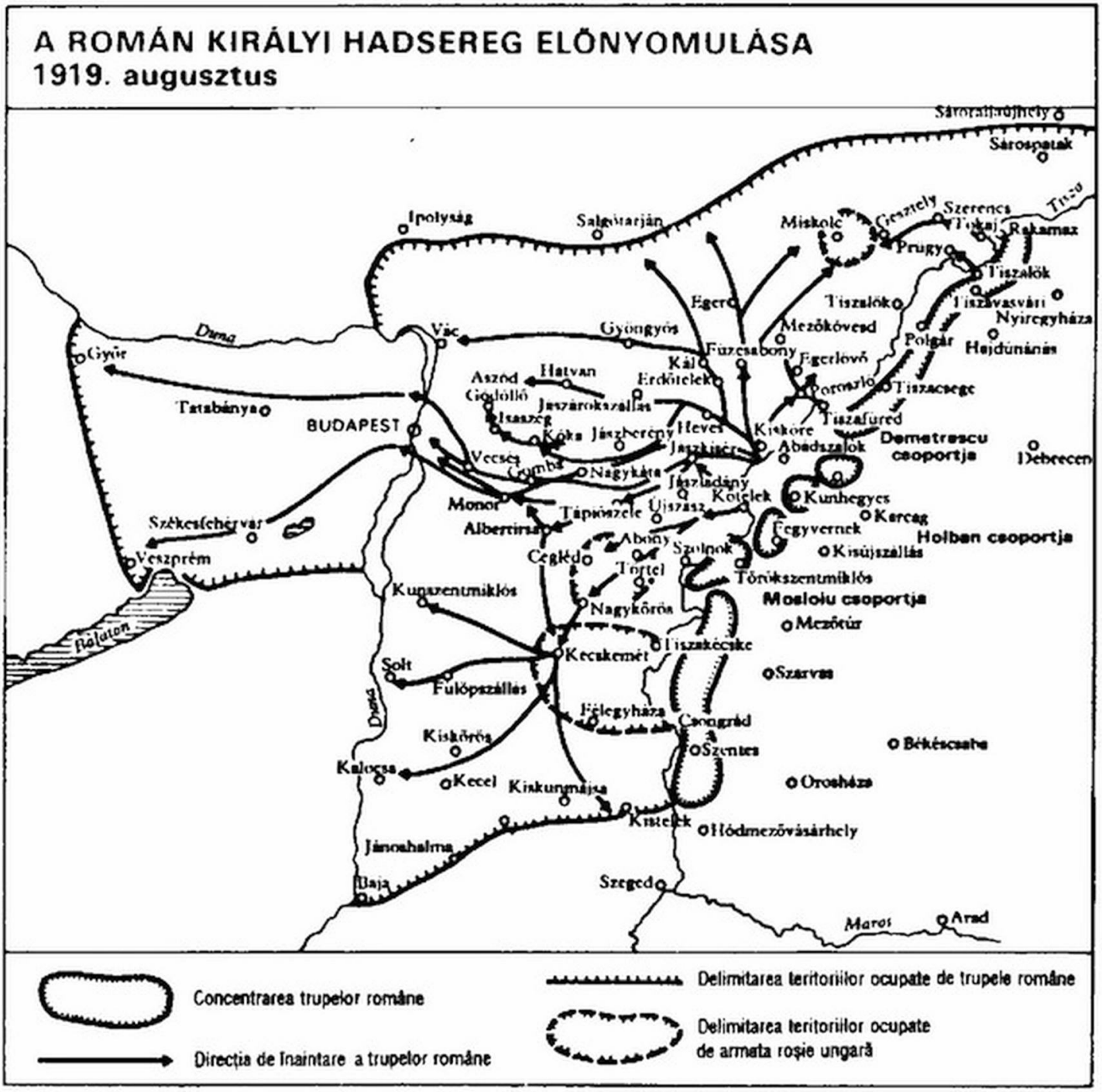

Înaintarea armatei române la vest de Tisa, din august 1919
(pe o hartă din lucrarea MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE)